

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PROF. DR. RASİM ADASAL

YERYÜZÜ TANRILARI

LİDERLER KOMUTANLAR ve KAHRAMANLAR PSİKOLOJİSİ

**MİNNETOĞLU
YAYINLARI**

*Bu eserin bütün yayın hakları
MİNNETOĞLU YAYINEVİ'ne aittir*

YAYLACIK MATBAASI
İSTANBUL — 1979

Prof. Dr. RASİM ADASAL

Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi

1 9 7 9

**MİNNETOĞLU
YAYINLARI**

Nuruosmanlıye Cad. No. 32 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel. : 26 20 82 — 26 71 88 — 27 86 80

İÇİNDEKİLER

Yayınevinin Önsözü	9
Yazarın Önsözü	11
Sosyal Psikoloji Anlamı	15
Sosyal Psikolojinin Gelişmesi	17
Kitle Psikolojisi	20
Kollektif Saldırıları	25
İhtiraslar ve Tutkular Psikolojisi	27
İnsanın İhtirasları ve Tutkuları	27
Tutkuların Bazı Özellikleri	28
Aşırı İhtirasların Sonuçları	33
Tutkuların ve İhtirasların Kaynakları	35
İhtirasların ve Tutkuların Psikanalizi	37
Psikanalistlerin Bazı Aşırılıkları	41
İhtiras ve Aşağılık Duyguları	42
Kendini Sevme ve Sayma	44
Benlik Sevgisinin Kaynakları	48
Benlik Sevgisinin Fizyonomisi	52
Benlik Sevgisinin Diğer İçgüdülerle Terslikleri	54
Benlik Sevgisi ve Ruh Hastalıkları	56
İnsanların Putlaştırılması	59
İlk İnsanların Putları	59
Put Yaratmanın Niteliği	61
Eski Türk Hakanlarından Sezar'lara ve Führer- lere	63
Eski Greklerde Olympos Tanrıları	64
Kahramanlara Tapma: Heracles Efsanesi	68
Eski Roma'da Kişinin Putlaştırılması	70

Kişinin Kutsallaştırılması	72
Putlaştırmanın Psikanalizi	76
Sûrego'nun, Vicdan Benliğinin Rolü	79

Çeşitli Meselelerde Yeryüzü Putları 85

Müzik, Sinema, Spor Putları	85
Yeryüzü Putlarının Nitelikleri	89
Bilim ve Sanat Putları	89
Modern Büyücüler	94
Cinsel Tapınma ve Seks Bombaları	96
Cinsiyet ve Seks Bombaları	101
Putlaştırılan Makınalar	106

Liderler Psikolojisi 110

Önderler ve Liderler Psikolojisi	110
Hayvanlarda Önderlik	112
İlkel Topumlarda Şeflik	113
Şeflerin Özel Nitelikleri	114
Şefin Büyüleyici Gücü ve Ustalığı	115
Şeflerin Bazı Özel Yetenekleri	117
Şeflik ve Kollektif Bilinç Dışı	121
Şeflerin Tedbirleri ve Halka Hoş Görünmeleri	124
Şeflere Yaranmak Zevki	127
Manevî Şef Bekleme ve Müjdeleme	128
Liderlik Kriteriumları ve Ölçüleri	131
Liderliğin Sosyal ve Ekonomik Kaynakları	134
Liderler Bakımından Yirminci Asrın Önemi	136
Dünya Sulhü İçin Çabalar	139
Ekonomik Krizler ve Liderler	142

Liderlikten Diktatörlüğe 149

Mussolini Tipi	149
Faşizmin ve Liderinin Doğuşu	150
Mao-Tse-Tung'un Liderliği	157
Liderin Değerden Düşmesi	166
Stalin'in Liderliği	168

Sosyalizm ve Liderlik	171
Şef Çevresinin Etkenleri	172
Değerden Düşürülemeyen Şefler	176
Atatürk'ün Ölümsüzlüğü	177
Milletlerin Kadirbilirlikleri	180
Cemal Gürsel	180
Sukarno Örneği	181
Charles De Gaulle	182
İnönü Örneği	186
Üçüncü Adamlar	192
Celâl Bayar	194
Lider Tipleri	197
Çeşitli Lider Tipleri	198
Nâsır Örneği	200
Karismatik Lider Tipi	201
Diğer Lider Tipleri	203
Sonuç	204

Komutanlar Psikolojisi 209

Ordu ve Savaş Psikolojisinin Önemi	209
Büyük Kumandan ve Savaş Ruhü	214
Büyük Kumandanların Nitelikleri	217
Bazı Psikolojik Nitelikler	219
Doğal Yetenek ve Sezgi	219
Askerlik ve Savaş Kültürü	220
Moral, Karakter ve İrade	220
Sorumluluk Duygusu	221
Gerçekçi yani Realist Olmak	223
Adam Tanımak ve Seçmek	224
Atılganlık ve Sağgörü	224
Psikolog Olmak	225

Kahramanlık ve Kahramanlar Psikolojisi 229

Kahramanlığın Nitelikleri	229
Savaş Kahramanları ve Destanları	235

Kitle Psikolojisi ve Toplumsal Kahramanlıklar	243
Kitle Psikolojisi	243
Toplumsal Kahramanlıklar	248
Bilim ve Özgürlük Kahramanları	260
Din Savaşçıları ve Kahramanları	266
Ünlü Ediplere Göre Liderler	274
Terhiçilere ve Ediplere Göre Liderler	274

YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

Çağımızın insanı birey ve toplum olarak; her geçen gün biraz daha huzur ve mutluluğun özlemini çekmektedir. Bir takım sosyo ekonomik sebepler, psiko ekonomik bunalımlara neden olmaktadır.

Genellikle toplum halinde yaşayan insanlar, yine insanların -davranışları- sözleri, psikolojik yapıları -anlayışlı anlayışsız, hoşgörülü ve katı oluşları nedeniyle mutlu ya da mutsuz olmaktadırlar.

Toplumu yönetenler; Demokrasi rejiminde halkın oyları ile iş başına gelip iktidar oldukları halde çoğu zaman halka huzuru verememektedirler.

İşte bu çeşitli sebepler yüzünden insanı iyi tanımak görevi bireylere düşmektedir.

İnsanı iyi tanırsak, arkadaşlarımızı, öğretmenlerimizi, âmir ve şeflerimizi, bizi yönetecek olanları seçmek ve onlarla bir arada yaşamak bize büyük yararlar sağlayabilir - Ömür denilen - doğumla ölüm arasındaki süreyi hoş geçirebiliriz.

Ömrü anlaşmazlıklar, katılıklar, kaçıp kovalamalarla geçen bir insan ve toplum bunalımlar, mutsuzluklar içinde kaybolup gider.

Biz Minnetoğlu Yayınevi olarak insanlarımıza bu yaşama süreleri içinde onları bilgi ve ruh bakımından güçlendirmek, başarı ve mutluluğu bulmak yolunda onların bilgi ve ruh sağlamlığı kazanmalarını gerçekleştirmek için bazı kitaplar yayınlıyoruz. Değerli hocamız

Prof. Dr. Rasim Adasal'ın yayınlarımız arasında çıkan «NORMAL VE ANORMAL YÖNLERİYLE YENİ MEDİKAL PSİKOLOJİ»

adlı büyük eserinden sonra,

«NORMAL VE ANORMAL AÇIDAN PSİKOSOSYAL YÖNLERİYLE KİŞİLİK ve KARAKTER PORTRERLERİ»

adlı eserini de okuyucularımıza sunmuştuk. Şimdi de :

«YERYÜZÜ TANRILARI, LİDERLER, KOMUTANLAR ve KAHRAMANLAR PSİKOLOJİSİ»

adlı bu önemli eserini yayınlıyoruz. Geçmişte ve günümüzde toplumları yöneten liderlerin ruh labirentlerinde gezinecek, kişiliklerini iyiden iyiye tanıyacak, bundan böyle onları başımıza yönetici olarak seçerken daha dikkatli ve titiz davranmayı öğreneceğiz.

Zira mutluluğumuzu, huzurumuzu ellerine bırakıyoruz. Çoğu zaman toplumları başarıya, mutluluğa ya da bunalımlara bu liderler götürmektedirler.

Değerli hocamız Prof. Dr. Rasim Adasal'ın büyük bilgisi, uzun deneyleri sonucu olarak yazıp ortaya çıkardığı bu eserleri yayınladığımız için mutluluk ve kıvanç duyuyoruz.

Dileğimiz ve amacımız bu eserlerden değerli okuyucularımızın; insanları iyi tanımalarını, özellikle; ölçme, değerlendirme ve doğru karar verme yeteneklerini artırmayı sağlamaktır.

Ömer Selim MİNNETOĞLU

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Doğrudan doğruya psikiyatri veya psikoloji kitabı olmaktan ziyade, paramedikal bir nitelik taşıyan (Yer Yüzü Tanrıları, Liderler, Büyük Komutanlar ve Kahramanlar) adlı eserimizin başlamasında Gazeteci Erdoğan Tamer'ın dolayısıyla bir etkisi olmuştur. Bir kaç yıl önce memleketimizin içinde bulunduğu sosyoekonomik ve hatta moral krizi gören ve her halde o zaman (1968 dünya gençlik hareketleri sırasında) memleket için Türk halkını birleştireci bir gücün Lider'in ihtiyacını duyan sayın Tamer benden bunu (5-6) yazıda özetliyecek psikolojik bir analiz istemişti. Lakin bir üniversite ve özellikle objektif bilimlerle uğraşan bir tıp fakültesi hocası olarak politik tartışmalara yol açabilecek böyle bir yazı yazmayı uygun bulmadım. Ancak kendisine bu konuda çalışmak suretiyle daha verimli bir eser meydana getirmeyi vaadettim.

Nitekim o günden beri de liderlik, önderlik problemlerini ilgilendiren ve bu günün sosyal ve moral sorunlarında inceleyen çeşitli kitapları, ilgili dergileri ve günlük gazetelerde zaman zaman bunlara ait yayınlanan bazı ciddi yazıları okuyarak toplamaya başladım. Esasen 2. Dünya savaşının sürdüğü ilk üç yılı esnasında Erzurum'da Maraşal Çakmak Hastanesinde Ruh-Sinir Hastalıkları uzmanı olarak çalışıyordum. Orada Askerî mahfilde (Kahramanlar Psikolojisi) başlığı altında bir kaç konferans vermiştim. Dolayısıyla bu konu hakkında o sıralarda gazetelerde çıkan bazı ilgili yazıları da topluyordum. Bundan ötürü bazı isimlere ve olaylara örneklerimin bir kısmı 2. Dünya savaşı tarihine kadar uzanmaktadır. İşte bu eser bunlara bazı kişisel kanılarım, 54 yılını bulmuş olan bir

hekimlik hayatımda psikososyolojiye ait görüşlerimin de katılması suretiyle bu kitap meydana gelmiştir.

İnsanlar ilkel toplumlar oldukları andan itibaren duysal etkilerini gördükleri tabiata ait çeşitli güçlere ya da aralarında üstün yetenekler ve beceriler gösteren belirli kişilere yerine göre liderlik, yerine görede bir put ve hatta tanrı niteliğini vermişlerdir. Zamanımızdada yalnız belirli kurtarıcı ve başarılı liderlere, yada büyük devlet adamlarına değil, Travolta gibi caz disko müzisyenlerine, belirli spor şampiyonlarına, aşırı seks çekisi olan bazı artistlere Put değeri verilmektedir. Her gün **(Stad yıldızları veya Putları)** deyimini günlük gazetelerde ve dergilerde görüyoruz. Boks sporunda bir kaç kez dünya ağır sıklet şampiyonluğunu başka kimseye kaptırmayan Mehmet Ali'nin 39 yaşında olarak yapmış olduğu son karşılaşma bunun en yeni bir örneğidir. Bunun gibi bu yılın çeşitli sporlara ait putları da belirtilmekte, ve hatta İtalyanın çok gol atan futbolcularından Paolo Rossiye **«Süpermen - İnsan Üstü»** İsmi verilmiştir. Bundan ötürü bu kitabın kısa bir bölümünü insan hayatının ve duygularının yaratmış olduğu yer yüzü putlarına ait bölüm teşkil etmekte; ve bunun yanında zamanımızda sesleri, bacakları, yumrukları, espriyi hareketleri ve güldürücü konuşmaları ile ün kazanan Modern yıldızları da psikososyoloji yönünden etüt alanına almış bulunmaktadır. Şüphesiz ki, zamanımızda az çok tartışılan bir problem. Teknolojinin yarattığı dev maddi medeniyettir. Bununda insanlara yüklettiği bir çok yeni ihtiyaçlar dolayısıyla İhtiraslardır. İnsan psikososyal bir varlık olarak bu tutkuların ve İhtirasların psikolojisiyle ele alınmış ancak bunun marazi şekillerine kadar gidilmemiştir. Son zamanlarda (Deliler iktidarda,) (Bizî idare eden bu hastalar) isimleri altında kitaplar çıkmış bulunmaktadır. Fakat bizim konumuz liderler psikopatolojisi değildir. Gerçek liderlik ve belkide daha uygun bir terimle önder-

İlk özellikle Sezar örneğinden başlamak üzere iki dünya savaşından sonra moral ve ekonomik krizlerin yaratmış olduğu yeni tiplerinden örnekler alınmak suretiyle her hangi bir üstün tutma (Terçih yapılmamış, ve ancak bunları uyaran çeşitli nedenlere ve koşullara göre psikolojik incelemelere önem verilmiştir. Buna göre 1930 sıralarında A.B.D. deki son derece büyük ekonomik krizin önüne geçen güçlü bir lider olarak Roosevelt incelenirken, İtalyada aşırı solcuların İtalyan halkını ümitsizliğe düşürme hareketlerine karşı olarak doğan faşizmin lideri sıfatıyla Mussolini'ye ve tabiatıyla birinci cihan savaşındaki yenilgiden sonra toplumsal bir aşağılık duygusuna kapılan Alman ulusuna yeni enerji ve ümit veren Hitler'e yer verilmiş, ve devlet idaresini bıraktıktan veya ölümlerinden sonra liderlik değerinden düşürülmek istenen liderler psikolojisine örnek olarak Stalin gibi liderlerden örnekler gösterilmiş, ve memleketimizde Atatürk ve İnönüde-Biri ölümlünde ve biride aktif iktidardan düştükten sonra-Maksatlı ve yersiz bazı kınamalara uğradığı cihetle büyük hizmetleri belirtilmek üzere bu gurupta ele alınmıştır. Kitabın bir bölümünü bir özet halinde büyük komutanlar psikolojisi teşkil etmektedir esasen dünya tarihinde bir çok başarılı ve ulusal şefler komutan veya bundan çekilmiş olarak liderlik görevini başarıyla yapmışlardır. Atatürk ulusunun emsalsiz önderi olmadan önce, Anafarta ve Ulusal kurtuluş kahramanı ve aynı zamanda büyük bir devlet adamı olarak Türkiyede Cumhuriyeti kurmuş, ve en kritik bir zamanda çeşitli devrimleri Türk ulusuna kabul ettirmiştir. Bu eser okundukça bir çok kitapların ve gerek yabancı, gerekse memleketimizin değerli yazarlarının isimlerinin bildirilmesi suretiyle bazı pasajların olduğu gibi alındığı bir çok dergilerin bu konulara ait tartışmaları ve incelemeleri de ele alındığı görülecektir. Bundan ötürü kitabın sonunda bir litaratör listesi koymayı gereksiz bul-

dum. Geçen üç yıl içinde bu eserin başından ilk bölümüne ait 6 makale hürriyet günlük gazetesinde, büyük bir bölümünde (Kahramanlar bölümü hariç olarak) Ankarada çıkan barış günlük gazetede yayınlanmıştır. En aşağı elli yıldan beri psikiyatrik ve psikolojik konularla uğraşan ve bunlara ait bir çok konferanslar vermiş ve yazılar yazmış olan bir eski hoca olarak kaleme aldığım bu eser'in şu veya bu görüşü bir tarihçi veya politikacı tarafından kınanabilir. Bu her kültür kitabı için olağan bir şeydir. Lakin genel olarak bunun meydana gelmesi için büyük bir emek harcadığı, şu veya bu ideoloji monopolunun ve mistik saplantıların dışında kaldığı, genel olarak bilim prensiplerine dayandığı tarafsız okurun gözünden kaçmayacaktır. Bundan ötürü halen belirli büyük partilerimizin liderliklerini veya başbakanlık yapmakta olanları tarihi görevleri ve karşılıklı iddialarla mücadelelerin sürdüğü cihetle bu genel psikolojik incelemeler ve düşünceler dışında bırakılmıştır. Bunlara alt gerçek yargıyı tarih verir. Kültür edebiyatımıza bu kitabımla bir şey katabıldığım kanısındayım. Tablâtıyla gerçek takdir okuyuculara aittir. Bana bu eserin başlamasında ilk uyarıcı ilhamı veren sayın Erdoğan Tamer'e, eserimi değerlendirip bundan önceki Normal ve Anormal Yönleriyle - Yeni Medikal Psikoloji ile Kişilik ve Karakter Portreleri adlı kitablarımı maddî ve manevî fedakârlıklarla yayınlıyan Minnetoğlu Yayınevi ilgilerine, daktilo edilmesinde bana yardımları olan Ankara tıp fakültesi memurlarından Hilmi Bal ile bir süre sekreterliğimi yapmış olan Bayram Demirtaşa ayrı ayrı teşekkürlerimi belirtirken, yayınlanması için övgüleri ve takdirleriyle ölümünden önce beni teşvik etmiş olan eski dostum Şevket Süreyya Aydemir'i rahmetle anmayı bir insanlık borcu bilirim.

ANKARA - 1 Ocak 1979

Rasim ADASAL

SOSYAL PSİKOLOJİ ANLAMI

PSİKOSOSYAL YARATIK OLARAK İNSAN

— Sosyal Psikoloji —

Sosyal Psikoloji Anlamı :

Sosyal psikoloji anlamı oldukça eskidir ancak bireysel psikolojinin ana prensipleri konduktan ve özellikle dinamik psikoloji yani Psikanaliz Ekolü sayesinde insan kişiliği'nin bilinç dışı ile çevreye ait ilişkilerin rolleri anlaşıldıktan sonra özel ve önemli bir dal değerini almıştır. Gerçi Birinci Cihan Savaşından sonra, Tarde ve Gustave Lebon gibi sosyologlar insanın kitle ruhuna ve salgınlarına ait çok değerli düşünceler ve görüşler ileri sürmüşlerdir. Fakat özellikle Freud'un bilinç dışı'yı bütün yönleriyle ele alan ve birçok ruhsal bunalımların kaynaklarını bunun örgülerindeki komplekslere bağlayan Freud'den sonra Adler, K. Horney, S. Sallivan, E. Fromm... gibi neopsikanalistlerin ve M. Mead gibi psikososyologların çalışmalarıyla ve hatta Moreno'nun bugün grup tedavilerinde önemli bir yeri olan «Psychodrama» görüşleriyle sosyal psikoloji ve dolayısıyla psikiyatri hızla ve durmadan gelişmeler göstermiş; ve son zamanlarda buna «Community Psychiatry» ve «Transcultural Psychiatry» anlamları katılmıştır. Demek ki artık insan gerek normal ve gerekse patolojik yani marazi davranışlarında bir birey olduğu kadar, yerine göre ondan da önemli olarak bir psikososyal

çevre içinde tesirler altında olan ve özellikle zamanımızda gençlik başta olmak üzere durmadan şiddet hareketlerinde bulunan bir yaratıktır.

Şüphesiz ki psikanalizin ilk zamanlarda karşılaştığı anlaşmazlar ve güçlükler gibi, sosyal psikolojide aile-okul-toplum-çeşitli kültür çevrelerinin tesirleri bakımından bir takım anlaşmazlıklarla karşılaşmıştır. İnsanın gerçek sosyal hakları ve özgürlüklerinin tanınması ve pratik hayatta yer almaları teorik olarak büyük Fransız İhtilalinden ve başta Prudhon, Fourier, Marks... gibi sosyalist düşünceleri olmak üzere «Sosyal ve ekonomik doktrin savunucuları»nın çabalarıyla başlamış isede ancak içinde yaşadığımız tarihi dönemde imkânlı olmuştur. Özgürlük ve iş hakkı gibi düşünceler, bugün bize çok basit ve tabii görünmektedir. Oysa bunların benimsenmesi için asırlar geçmiş; ve birçok filozoflar ve düşünürler güzel eserler yazmış; ve hatta bu yüzden ceza evlerinde uzun süre yaşayanlar ve hatta ölenlerde veya öldürülenler, «Jaures» gibi olmuştur. Bugün artık «İnsancıl mutluluk hakkı», başta gençlik hareketlerinde ve dileklerinde belli başlı amaç olmak üzere, insanların en tabii arzularıdır; ve bu şüphesiz ki yalnız bir Kızıl Çin'in «Kültürel Evrimi» ideolojisinin kitaplarında yer almaz. Bunun aşırılıklarına zamanımızın bir çeşit «Zevk Aşırılığı - Hedonisme» diyenlerde vardır.

Şüphesiz ki insanın hayatında, gelişmesinde, ideolojilerinde, bireysel ve toplumsal duygularında ve davranışlarında, fizik ve psikolojik bozukluklarında, inançlarında ve isyanlarında derece derece rol oynayan psikososyal etkenlerin gereği kadar incelemek dolayısıyla insanlığın daha iyi yaşama koşulları için bir (Beden ve Ruh Sağlığı) nı kurmak ve bütün yönleriyle dengeli ve tek insancıl amaçla dönük bir insan toplumu sağlamak demektir. Bunu zaman zaman birçok düşünürler «Utopla» genel ismini alan çeşitli eserlerinde, Platon'un Cumhuriyet eseriyle

başlamak üzere, teorik olarak bize duyurmuşlardır. Fakat bugün dünyada bu artık bir hayal olmaktan ziyade, birçok ideolojilerin ve derneklerin hayat pratiğinde izledikleri bir gerçek niteliğindedir. Din ahlâklarından Demokrasiye, Sosyalizmden Masonluk inançlarına kadar uzanmak üzere esas amaç birdir; ancak yollarda ve metodlarda oldukça değişik ayrımlar vardır.

Sosyal Psikolojinin Gelişmesi :

Asırlar boyunca çeşitli işlere kendilerini veren genç insanlar iş ve kazanç ihtiraslıları olarak günlük çalışmalarından başka geceleride katma işler yapıyorlar ve çalışıyorlardı. Nitekim birçok el sanatları bu sayede gelişmiş; ve uzun bir süre bu nefis sanatların esasını da teşkil etmişti. Bu tabiatıyla kişisel yetenekler olgunlaşmıyordu. Ancak bu çalışma ve çabalama tarzında belirli kişiler özel ustalıkları, şansları ve sınırları bazı özel korunmalarla başarı gösteriyorlar; ve az çok bir refah sağlıyorlardı. Öbür tarafta belirli bir iş yapmadan büyük ölçüde servet yığınları yapan ve aşırı harcamalarda bulunan toplum seçkinleri ve burjuvalar nihayet bir iş esirliği ve baskısı altında çalışan milyonlarca yarı aç insan vardı. Ancak bir taraftan insancıl ve sosyal hareketlerin ve ideolojilerin devamlı baskıların, bir taraftanda teknolojinin çeşitli gelişmeleri ve bulguları ve nihayet okuma yazmanın en alt sosyal basamaklarda dahi kalabalık bir aydınlar zümresini yaratmasıyla insan çevresinde diğer insanlarla olan ilişkilerinde ve çalışmalarında eşit hayat koşulları olan bir yaratık niteliğini almaya başlamış; ve psikososyal etken ekonomik etkenlerle birleşmek suretiyle insan kişiliği yeni bir kimlik kazanmıştır. İşte bu modern insan tipi ister istemez gelişen olayların zoru ile bir «**Sosyal Psikoloji**» «**Psikososyoloji**» bağlantılarıyla yeni bir döneme

girmiş bulunmaktadır. Medenî insan bir bakıma herşeyden önce bir psikososyal varlıktır.

Bugün insanların günlük hayatlarında davranışları ve dini-manevi-ekonomik-politik sorunları ve çıkarları itibarıyla bir topluluk, bir millet, yeni bir dünya düzenini hazırlayan duygulara ve düşüncelere ister istemez bağlanıyorlar. Bunlar sosyal çevrelerden gelmekle beraber bunları bağlayan psikolojik ileticilerdir. Buna göre psikoloji ve sosyoloji aynı çekirdekte toplanır. Şüphesiz ki sosyal psikoloji incelemelerinde önemli ve güç bir sorun, insan tabiatındaki değişkenliktir. Uzun süreli bir zaman içinde insanın fizik ve ruhsal kişiliği kalıtım karakterleriyle kuşaklara geçen bir değişmez kimlik sanılıyordu. Oysa yalnız kalıtımsal yani genetik ve biyolojik etken yeterli değildir. İnsan doğduktan sonra içinde yaşadığı, çalıştığı, olgunlaştığı çevrelerde çeşitli fizik - sosyal - psikolojik uyarmalara bağlıdır; ve aynı ana ile babadan gelipte aynı aile ortamı içinde yaşayan çocuklarda bile davranış ve karakter ayrıntıları görülür.

Demek ki, insanlar biyogenetik kaynaklarının esirleri olmaktan ziyade, hayat boyunca karşılaştıkları çeşitli denemelerin ürünleridir. Bundan ötürü kuşaktan kuşağa olmak üzere değişen çeşitli düşünsel - moral - duysal - sosyal değerlere göre daima yeni uyumlara muhtaçtırlar. Bu çevresel uyarmalara ve faktörlere göre de sosyal psikoloji için olağan bir tarife varılabilir: **«Sosyal Psikoloji her kişinin insancıl refahı ve mutluluğu bakımından amacının toplumsal mutluluğa uyması ve katılmasını öngören bir prensiptir»** O halde bu herşeyden önce süreli bir şekilde insanlık için bir gelecek psikolojisi, bir koruyucu ruh sağlığıdır. Buna genişliğiyle **«Medikal Sosyoloji»** ve **«Medikal Psikoloji»** yi de katmak gerektir. Zira insan tarihi bakımından zaman ilerledikçe daha da gelişecek ve her

İnsan için daha dayanıklı ve daha mutlu bir gelecek hazırlayacaktır.

Kişinin bireysel bir içsel ihtiyacından ve içinde yaşadığı etkenlerin zorlamalarından doğan sosyal psikoloji alanında daima bazı güçlükler vardır. İnsan bir taraftan belirli bir aile terbiyesi alırken; eski zamanlara oranla erkenden ve daha uzun sürelerle çeşitli ideolojilerin çarpıştığı ve telkinlerde bulunduğu çevrelerde yaşamaktadır. Bir bakıma bütün bunlar yine insan ruhunun ve zekâsının bulguları ve ihtiraslarının dürtülerine bağlı psikososyal ihtiyaçlardır. Bunlar şu veya bu psikoloğun veya sosyoloğun «Sürü - toplum iç güdüsü»nden kaynak almaktadır. Bugün insan kendini bilmeye başladığı andan itibaren sinema ve tiyatrodan televizyon'a, radyodan diskoteklere, dernek toplantıları ve formlardan politik propogandalara ve yayınlara kadar olmak üzere durmadan çeşitli güçler veya tesirler altında kalmak üzere bireysel aşağılık veya suçluluk duyguları, ya da aksine güç kazanma ve çoğalmanın yarattığı kudret ve üstünlük duygularına göre şu veya bu sosyal zincirin bir halkası olmaktadır. Bunların sonuçları kolektif heyecanlar, ve megalomaniler yani kendini üstün görmeler, toplumsal fanatik inançlar, kolektif mistik ve majik davranışlar, toplumsal korkular ve panikler, yıkıcı saldırganlıklar ve şiddet hareketleri veya da aksine - Hippi'lerin prensiplerinde olduğu gibi - toplumsal küskünlükler ve tiksintilerdir. Demek ki insan kişisel duygusal ve düşünsel eğilimlerini benimsediği sosyal değerlere bağlar, ve bu suretle ister istemez içinde yaşadığı toplum varlığında kaynaşır.

Bütün bu durumlara göre bugün sosyal psikoloji insancıl disiplinlerle uğraşan üniversite dallarında, bunlar arasında Tıp Fakülteleri'nde olmak üzere, en önemli ders disiplinlerinden birini teşkil eder. Nitekim Ankara Tıp Fakültesi Aşağı yukarı 16 yıldan beri Medikal Psikoloji der-

sinl okuttuğu gibi, ondan 5 yıl sonra Medikal Sosyoloji dersini'de programa koyup okutmaya başlamıştır. Daha Hacettepe, Atatürk, Ege, Diyarbakır Tıp Fakültelerinde bu dersler daha da artmış bulunmaktadır.

Kitle Psikolojisi :

Kişinin bir birey olarak psikolojik, duyuşsal (Affektif) fonksiyonları ve çeşitli davranışları normal ve patolojik yani marazi olarak incelendiği ve bunlarla hekimliğin psikiyatri dalı uğraştığı gibi, bu kişilerin teşkil ettikleri toplumlar içinde çeşitli tabii ve anormal reaksiyonlar söz konusudur. Bundan ötürü insan ruhu kadar, binlerce ve milyonlarca insanın teşkil ettiği toplum ruhu da özellikle zamanımızda son derece önemlidir. Nitekim dünyanın her tarafında çeşitleriyle görülen gençlik hareketleri, halk kızgınlıkları ve karşı gelmeleri, spor alanlarındaki kanlı çılgınlıklar ve hatta aynı memleket içinde iç savaşlar (Biyafa'da ve Vietnam'da olduğu gibi) ve nihayet din düşmanlıkları (İrlanda'da katolikler ve protestanlar arasındaki kıyasıya çarpışmalar) ve buna benzer toplum hareketleri sosyal psikoloji ve dolayısıyla kitle veya halk psikolojisi bakımından son derece önemlidir.

En eski insanlık tarihinden beri insanlar bireyler olduğu kadar, topluluklar olarak ortak ruhsal ve duyuşsal reaksiyonlar (Sevinçler, korkular, panikler, çılgınlıklar, saldırganlıklar, mistik kapsanmalar, fanatik inançlar, kolektif delirler, ihtilaller ve her çeşit savaşlar...) gösterdikleri halde «**Halk ve Topluluklar Psikolojisi**» anlamı yenidir; ve ancak 19. asırda modern psikolojik görüşlere göre incelenmeye başlanmıştır. Filozoflar ve düşünürler arasında özellikle ilk kez **Gabriel Tarde** halk psikolojisi problemini ele almış ve düşüncelerini 1890'da belirtmeye başladığı gibi, «**Halk ve Düşünce**» eserini 1907'de yazmıştır. Hemen aynı tarihlerde yine Fransa'da **Gustave Lebon**'un aşağı

yukarı Tarde'nin görüşlerine yakın ortaya attığı düşünceler, kınamalara uğramakla beraber, uzunca bir süre rağbet görmüş; nitekim «Psychologie des Foules» eseri çok ilgi ile okunmuştur.

Halk Psikolojisi, esas itibariyle ve daha açık olarak **«İnsanların Topluluklar Halindeki Psikoloji»** demektir. İnsan topluluğa karıştığı andan itibaren kişisel kimliğini kaybeder; bir çeşit otomat, roboto olur; ve ifade edildiği gibi «Kum yığını içinde rüzgârların alıp savurduğu bir kum tanesi» olur. Yüzlerce, binlerce ve yerine ve zamana göre milyonlarca insanın bir araya gelmesiyle meydana çıkar. Bu varlık tamamıyla yenidir; bireyler üstü bir **«Kollektif Ruh»** dur. Bilinç dışı dürtülerle örgütlenen bu halk ruhu, nörofizyolojik terminoloji ile belirtilirse murdar iliği basamağında, yani aşağı basamaklarda yer alır. Bir topluluk ve örneğin, bir partiye, bir tarikate veya ideolojik bir gruba katılan en seçkin ve kültürlü insanların çoğu dahi ilkel insanların mantalitelerini gösterirler. Nitekim Şef Psikolojisi bölümünde buna ait örnekler verilmektedir.

G. Lebon toplumların psikolojik karakterlerini 9 grupta toplamış olmakla beraber bunlar 3 ana temaya indirilebilir :

1 — Tüm birlik : Bu bir toplumda kişilerin psikolojik birlikleri kanunudur. Böyle bir halk grubunda heyecanlar, kanılar, inanlar, yorumlamalar, dürtüler ve istekler, reaksiyonlar birdir ve ortakdır. Bu birlik aynı zamanda ortak bir şuur doğurur; ve bunun sonuçları düşünce ve duygu saplantısı (Doğmatisme) ve tehammülsüz yani başkalarının düşüncelerini hiçe sayma, önüne durulamaz ve dayanılmaz bir güç duygusu ve hattâ bir sorumsuzluk duygusu yaratır. Birçok formlarda bu kitle psikolojisinin

Lebon'a hak verdiren reaksiyonlar ve ortak karar almalar görölmektedir.

2 — Heyecan baskısı : Belirli ve amaçlı bir toplum içindeki kişiler süreli heyecanların baskısı altında bulunurlar; ve lojik düşünceler için vakit ve imkân bulamazlar. Zira çok kez düşünceleri tamamiyle santimental niteliktedir. Bu heyecanlar ani, basit, aşırı, şiddetli ve çok hercaidir; konuşan hatiplerin bu heyecanları kamçılama ustalıklarına göre oynak veya körü körünedir. Bundan ötürü buna «**Toplumların Kadınimsı Tabiatı**» denmiştir.

3 — Bu gibi gruplarda insanlar düşünürler ve bir mantıkları da vardır; lâkin düşünceleri basit ve lojikleri fakir olduğu kadar tek taraflıdır; ve yukarda belirtildiği gibi santimental bağlantılar ve dürtülerle kollektif mantık aşağı bir düzende ve bazan da düzensiz olmaktadır.

Gerek Tarde, ve gerekse Lebon'a göre halkın davranışları ve **Psikolojik Salgın** tepkileri biri «Psikolojik Salgın = Contagion Mentale» olmak üzere içrel bir etken, diğeri dıştan gelme olarak şef ve liderlerin güçleri ve telkinleriyle izah edilir. 1893'den beri Tarde belirli bir isim vermeksizin bu «Ruhsal Salgın ve Yayılma» üstünde durmuştur. Buna göre kamu düşünceleri ve heyecanları birleşir; ve dolayısıyla çoğalır ve kuvvetlenirler. Durkheim sosyal fenomenlerde baskıya ve zorlamaya çok önem verdiği halde, Tarde daha ziyade sempati ile taklide önem vermiştir. Lebon'da taklit daha aktif bir processüs yani süreçtir; ve çok bireyseldir. Bir toplumda her duygu, her reaksiyon bulaşabilir, yani yayılabilir. Ancak bu bulaşma aracılığı ile düşünceler ve inançlar yayılır. Nitekim büyük korku ve şaşkınlıkların yani paniklerin ani olmaları heyecanların hızla yayılmalarından ileri gelir. Esasen Tarde'nin taklit «Imitation» dediği de esas itibariyle bulaşmanın basit bir tesirinden başka bir şey değildir.

Bu mekanizmanın yalnız başına olarak tesir yapmadığı bir gerçektir. Bundan faydalananak, bunu sezecek ve buna yön verecek ya da yaratacak olan önderlerin ve liderlerinde bulunması gerekir. Her topluluğun ona yol gösterenlere, önderlere ihtiyacı vardır. **«Toplum başsız kalamayan bir sürüdür»**. Bu klavuzların, bu şeflerin de aşağıda kendi bölümünde incelendiği gibi özel bir psikolojileri ve karakterleri, ve **«Charisma»** denilen tabî bir ergileri ve yetenekleri vardır. Bu sosyal psikolojinin önemli bir bölümüdür; ve bu Anglo-Saksonlar'ın **«Leadership = Şef sanatı»** dedikleridir.

Halk kitlelerine pek değer vermeyen Lebon, şefler hakkındaki önem vermeme düşüncesini saklamamaktadır. Ona göre **«Gerçi büyük şefler vardır; lâkin bütün tarihî ve sosyal olaylara hâkim olacak kadar adetleri çok azdır»**. Bu görüşe göre birçok toplum hareketleri büyük şeflerin eserleri değildir. Demek ki bu görüş **«Kahramanlar»** adlı eserinde Carlyle'nin savunduğu tezin aleyhinedir. Zira bu düşünür, milletlerin kaderlerine hükmeden daha ziyade büyük şeflerin dehalarıdır. Oysa Lebon'a göre şeflerden bir çoğunda zekâ ve kişilik erginliği yoktur; hattâ bunlar arasında delilik sınırlarında bulunan (Borderline) birçok nevrozlular, hipomanyaklar, paranoiahlar, psikopatlar vardır. Zaman zaman bu tezi savunan kitaplar çıkmaktadır. Nitekim ünlü İngiliz ruh hekimlerinden Henderson vaktiyle yazmış olduğu **«Deha ve Delilik»** adlı kitabında ünlü edipler, idare adamları, sanatkârlar, filozoflar arasında birçok anormal tipler yazmaktadır. Şüphesiz ki bu oldukça kınanmıştır. Zira şu veya bu tek ruhsal kusurla bir insana bir ruh hastalığı yükletmek doğru değildir. Ancak genel reaksiyonları veya yaptığı işler ve yazdığı kitaplar dolaşısıyla derinliğine bir inceleme bir yargı verdirebilir. Nitekim bugün Kafka, Van Gogh, E. Allain Poe... gibi ediplerin ve sanatkârların kitapları veya tabloları incelenmek

suretiyle içrel komplekslerini aksettiren bazı anormal sonuçlar çıkarılmaktadır. Bunlar arasında ruh hastası denemek kadar psikopatları da vardır. Ribadeau Dumas'ın nihayet iki yıl önce çıkmış olan **«Delilik İktidarda»** adlı kitabı ilk medeniyet anlarından bu ana kadar birçok memleketlerin idaresini almış olan bazı devlet adamlarının deliliklerini incelemektedir. İsrail kavminin şeflerinden ve hattâ peygamberlerinden olan Saul'den Neron'a, Galigula'dan 4. Hanri'ye, ikinci Bavyeralı Louis'den Avusturyalı Elisabeth'e, Sultan Hamit'ten Hitler'e kadar olmak üzere birçok devlet adamları ve liderler ruhsal anomalileri itibarıyla bu kitapta incelenmekte; ve birçoklarının da ele alınmadığı yazılmaktadır.

Gerçi eski Fransız ediplerinden Rochefoncauld'un şu sözü oldukça manalıdır: **«Bir delilik çekirdeği bulunmayan insan, ona inanılacak kadar akıllı önder olamaz»**. Erasmus'un **«Delillğe Övgü»** eserinde devrinin idarecilerini hareketlerinde ve kararlarında delilik belirtileriyle vasıflandıran birçok hicivleri vardır. Ünlü Fransız hekimi Moreau de Tours **«Dâhilik ancak bir nevrozdur»** dediği gibi Anatole France de **«Meyvanın kurt taşması gibi deha da övgülerinde bir yıkıcılık prensibi, ölüm ve bu arada delilik taşır»** sözlerini yazmıştır. Ünlü filozof Paskal da **«Aşırı deha aşırı deliliğin komşusudur»** gibi sözüyle aşağı yukarı yukarıki görüşleri tekrarlamıştır. Şüphesiz ki en önemli ve değerli incelemeler geçen asırda ünlü Fransız ruh hekimlerinden Dr. **Cabanis** tarafından **«Tarihin anatopatolojisi»** adlı serisinde yapılmıştır. İkinci Cihan Savaşı'nın bitiminden sonra Nazi liderlerinin Nurenberg'deki yargılamalarını inceleyen bazı psikologlarda bunlar arasında bazılarının, başta Hitler ve Goering olmak üzere, anormal psikolojik davranışlarını tesbit etmişler ve yazmışlardır. Herhalde zamanımıza ait şu veya bu şefin portreleri psikopatoloji yönünden ele alınacak; ve bu gün hârika veya

mucize olarak vasıflandırılan şu veya bu hareketlerine patolojik bir yorumlama ile bir damga vurulacaktır. Lâkin bu çeşit yorumlamaları yaparken şefi yalnız başına bırakmak, ve ona bu ruh hâleti içinde yıllarca bir roboto gibi tapmış olanları da büsbütün normal saymak doğru değildir. Nitekim çok kez «Böyle baba, böyle oğul» dendiği gibi, bu durumlar karşısında «Böyle toplum, böyle şef» demek de bir bakıma doğrudur. Ancak bazı milletlerin büyük şefler egemenliği altında çok büyük eserler yaratmaları gibi, yine bunların yetersiz, otoritesiz, megaloman ve nihayet hasta ruhlu liderler arasında da o oranda küçüldükleri ve hattâ felâkete gittikleri de görülür. Demek ki esasta kitle psikolojisi bakımından şefi toplumundan veya toplumu şefinden ayırmak imkânsızdır; bunlar birbirine bağlı olarak kendi kaderlerine bir yön verirler.

Bu etüdümüzün çeşitli konularını yakından ilgilendirmesi itibariyle kitle ruhunun yer aldığı bazı kollektif reaksiyonları aşağıda özetlemeyi faydalı buluyoruz :

Kollektif Saldırılar :

Halk psikolojisini inceleyen ve bunun hakkında çeşitli eserler yazmış olan yazarların görüşlerindeki bazan birbirine ters düşüncelerin kaynağı daha ziyade teorik bir şekilde düşünmeleri ve birey psikolojisine göre toplum psikolojisi hakkında da hüküm vermeleridir. Oysa modern sosyal psikologlar doğrudan doğruya halk toplulukları içinde her çeşit davranışı yakından izlerler; ve yaptıkları anketlerden ve sondajlardan faydalanırlar. (Televizyonun, yaşamak için filiminde gördüğümüz gibi, Afrika'daki vahşî hayvan hayatını çok hızlı giden kamyonetler ve helikopterlerle izlemesi, Biyafra ve Viyetnam olaylarını en objektif şekilde olduğu gibi aksettirmesi, ya da şu veya bu problem hakkında açık oturumlar yaptırması gibi). Özellikle büyük bir hızla durmadan adetleri çoğalan, şe-

hırları büyüyen, teknolojik bulgularla birçok nimetlere kavuşmalarına rağmen bireysel ve toplumsal bunalımları artan 20. yüzyıl halk kitlelerinin kolektif bir şekilde psikolojik ve sosyolojik etüdü zamanımızın en önemli bir sorunudur.

İHTİRASLAR ve TUTKULAR PSİKOLOJİSİ

Psikolojik Yönleriyle

İNSANIN İHTİRASLARI ve TUTKULARI

Tutkuların Nitelikleri :

Tutku ve ihtiras, Tanrının yaratmış olduğu ilk insanla beraber en kuvvetli bir biyolojik ve psikolojik dürtü olarak dünyamıza gelmiştir. Nitekim cennet bahçelerinde bile insanlığın ilk anası şeytanın telkinlerine dayanamıyarak yasak meyveyi bunun tesiriyle dişlemiş; ve nitekim bir adaya sürülmek suretiyle bunun cezasını da çekmiştir.

Tutku ile ihtirası (Passion ve Ambition) aynı mânada alan, birbirinden ayıran, ya da ihtirası tutkunun bir çeşidi olarak sayan psikologlar vardır. Bu, kişilik ve karakter hakkında yapılmakta olan karışıklıklara benzer. Tutku hakkındaki çok yönlü aydınlatmalar «Genel Tutku» adı altında birçok ihtiraslı davranışların ve isteklerin toplanmasından ileri gelir. «Midas'ın Altınları» eserindeki altın toplama hastası kiralın halinden, Moliere'in eserlerindeki birçok roman kahramanlarına kadar uzanmak üzere çeşitli duyusal eğilimler ve ihtiraslar tutkular çerçevesine sokulmuştur. Tutku herhalde duyusal hayatımızın heyecan gibi en önemli bir psikolojik davranışdır; ve şu genel tarif yapılabilir: «Tutku, egemen eğilimlerin tesirleri ve zorlamasıyla çok kez bilinç dışı alanında kuvvetli kompleksler

yaratan bir duyusal haldir». Tutkuya «**Çok aşın ve sabit düşünce**», «**Çok aşın eğilim**» gibi dar mânalar da verilmiştir. Moralistler tutkuda bir çeşit anormal hal bulurlar; ve birçok aşkları bile buna sokarlar. Psikologlar ise bunu doğrudan doğruya bir ruh bozukluğundan ziyade, «**Çok derin ve değişmez bir duygu**» mânasına alırlar. Herhalde tutku olağan insancıl basamaklar dışında kalan anormal bir hal değildir; günlük hayatımızda oldukça çok görülen ve birçok insanların kaderlerini çizen duyusal bir davranıştır; ancak modern toplum ve özellikle romantik edebiyat ve tiyatro buna çok aşırı çeşniler ve marazî renkler vermiştir. Genel olarak tutku veya ihtiras gibi eğilimler ve duyusal haller doğrudan doğruya bir hastalık olmaktan ziyade, bunların hastalık derecesinde ve şeklinde olanları çoktur; ve özellikle 20. yüzyıl dünyasında teknolojinin ve çeşitli bilimsel bulguların yaratmış olduğu ve yaratmakta bulunduğu çok çeşitli ihtiyaçlar dolayısıyla insancıl ihtiraslar alabildiğine artmakta ve bunlar arasında marazî olanları da o oranda çoğalmaktadır. Bundan ötürü özellikle modern toplumlarda insan bir «**Homo Ambitious** = **İhtiras Adamı**» vasfını almaktadır.

Tutkuların Bazı Özellikleri :

1 — Her tutkuda ona egemen ve özel olan bir eğilim ve örgütlenme vardır. Şu veya bu insanda aşk kıskançlığı, başkasında ün alma ve mevkî ihtirası, bazılarında da ileri derecede cimri olmak üzere zenginlik ihtirası ön plânda yer alır. Tutku içreli bir dürtüyle ilgili kişinin bütün faaliyeti tek bir amaca, önüne durulamaz bir zorlama ile döner; ve örgütlenir. Derin içgüdüsel bir eğilim dinamizmini alır; ve benlik yalnız bir tek obje ve amaçla kapsanır. **Schakespeare**'nin «**Venedik Taciri**» eserindeki aşırı derecede cimri tefeci, **Mollere**'nin «**Tartuffe**» adlı tiyatro eserinde aynı ismi taşıyan kişi ihtiras ve cimrilik dır-

tüsüyle boğulurlar. **«Midasın Altınları»** piyesinde aynı isimdeki kiral devlet işlerini bile ihmal etmek suretiyle bütün gün altın biriktirmek ve daha doğrusu altına tapmakla uğraşır; hatta tanrıya bile her dokunduğu şeyin altın olması dileğinde bulunur; ve bu kabul olunur; lâkin günün birinde tek çocuğu olan kızına da dokununca cansız bir altın heykele döner; ve kendisi de çılgın bir halde dolaşırken, başlangıçta altın ihtirasına alıştırmış ve bunun yüzünden tembelleşmiş olan halkı tarafından öldürülür. **«Cyrano de Bergerac»** eserinde aynı isimdeki şövalye son derece büyük burnunun yarattığı aşağılık duygusunun dürtüsüyle ancak sembolik imalarla mısralarında beliren derin bir aşk tutkusunun tesiri altındadır. Ömer Şerif'in temsil etmiş ve Ankarada bir çok sinema meraklılarının seyretmiş olduğu **«Randevu»** filmindeki son derece kıskanç adama aşk tutkusunun marazî şeklini bir **«Othello Kompleksi»** şeklinde göstermektedir. Nitekim Kıbrıs tarihinde de yeri olan bu zenci general Otello; marazî tutkuyla son derece sevdiği karısı Desdemona'yı öldürmüştür.

Tutku, hangi şeklinde olursa olsun, olağan bir sabit düşünce veya bir saplantı (Obsession) demek değildir. Gerçi bunda da düşünce saplantılarında olduğu gibi şu veya bu arzusun ve duygunun bir yoğunlaşması vardır; lâkin bunların tesiriyle saplantılı düşünce iradeyi çökerttiği ve hattâ hastanın enerjisini çok düşürdüğü halde, gerçek tutku daima dinamik ve iradeli, daima araştırmacı olarak bir ihtiras açlığıyla bir amaca dönüktür. **Zamanımızda birçok insanların iktidara ulaşma veya mutlaka iktidarda kalma ihtirasları gibi...** Bir aşk tutkusu daima istekli, daima yapışkan ve körükörüne subjektif bir düşünce ve duygu olabilmekle beraber, hiçbir vakit kişilik dışında veya düşüncesine parazit bir şey değildir; aksine kişiliğin varlığından ayrılmayan bir elementi olmaktadır.

2 — Tutkuda yeni bir hayat ve davranış tarzı vardır.

Şiddetli aşk tutkunu olan bir insanda bir hayat değişikliği olur; ve ihtiras artık ilgili kişinin müsbet veya menfi ilham kaynağı olur. Ancak tutku olağan iradenin ve ihtirasın da üstünde bir özellik gösterir. Aşırı olarak tutkulu insan daima tutku objesine bir çeşit put değeri verir; onu değiştirir; kendine göre kutsal bir mâna ile tanrılaştırır. Altın yukarda belirttiğimiz örneklerde olduğu gibi ne kadar bir put değerinde ise, en güçlü veya tüm güçlü olmakta bazı ihtiraslı liderlerde görüldüğü gibi de bir sânem değerindedir.

Cimrinin ve aşırı ihtiraslının artık tek taptıkları şey hasta sevdalının sevgilisi gibidir. Cimri ancak altına ve daha genel olarak paraya tapar; ve o da bir kadına şiddetle vurgun olan bir sevdalının kavuşma için gösterdiği çabayı, düzenlere aykırı olan davranışları dahi gösterir. Bir düşünürün «Animiste» bir benzetmeyle belirttiği gibi, **«Tutku objesi şeyleri canlandıran ve değerlendiren çevherdir»**. Esas itibariyle cimrinin sevdiği kimya değildir; lâkin kimyasal elementlerin sırlı bağlantılarıdır. Artık obje hayatî bir araç niteliğini alır. Altın veya servet artık cimri için bütün zenginliklere, bütün varlıklara sahip olmasını sağlayan ve ufak - yassı bir parçada veya külçe-de sembolize eden canlı bir tılsım, bir çeşit (**Altın - Tanrı**) dır. Ancak bu tanrı aynı zamanda kendi malı olmalıdır. O halde tutku mutlaka sahip olmak dürtüsü ve çabasıdır. Napoleon bunu sembolik bir şekilde belirtmekteydi: **«Fransa'yla yatıyorum; Fransa benim metresimdir.»** Cimri de ölürken bütün altınlarını bir vazoda eritip yutmak ve beraberinde öbür dünyaya, ebedî mezarına götürmek ihtirasındadır.

3 — Tutkulu insan ne pahasına olursa olsun servete, şöhrete, asillığe, kudrete ve mevkîe ulaşmak sevdasında ve çabasındadır. Bundan ötürü tutku psikolojisinde kıs-

kançlığın önemli yerl vardır. Örneğin, mistik tutku bütün-
lüğyle tanrıyla birleşmek ve onun varlığına mal olmak
ister. Tutku bencldir; ve bu yalnız altın ve para için de-
ğil, aşkta sevgili ve idare işlerinde otorite ve iktidar için-
de söz konusudur. Şef ve lider psikolojisinde de görüldü-
ğü gibi, bazı insanlar idare «yönetim» gücünü yalnız ken-
dilerinde bulurlar; ve kendileri olmadığı takdirde memle-
ketlerinin batacağını sanırlar. Bu memleketimizde göröl-
düğü gibi, şu veya bu klüp veya federasyon başkanlığı
için de söz konusudur. Kendilerini bu hususlarda ebedi
başkan sayan insanlar ifadeleri ve gazetelerde çıkan ba-
zı övmelerle belli olmaktadır. Tutkulu insan mistik ve iç-
rel bir duygunun dürtüsüyle sahip olduğunu kaybetmek
veya bunun değersiz bir şekil almasından korkar. Bu iti-
barla aşırı tutkulu olan insanlarda mânevî huzur yoktur.
Ekzistansialist J. Poul Sartre'nin tutku tarifi bu bakı-
dan çok ifadelidir. **«Sahip olmak, özel bir madde veya va-
sıf arasından bütün dünyaya sahip olmasını istemektir».**

3 — Tutkunun üçüncü karakteri, ideal objeye karşı
gösterilen duyusal bağlantıyla tutkulu kişinin gerçek ben-
liği arasındaki tersliktir. Ünlü Fransız düşünürü Alain bu-
nu canlı bir sözle belirtmiştir: **«Tutkum benim, lâkin bu
benliğim demek değildir».** Acaba yıllarca gece gündüz içki
içen alkoliğin derin kişiliği sarhoşluk ve hastalığı ve ba-
zân dolayısıyla bunun sonucu olan ölümü; sağlığına ve
hayata üstün mü tutmaktadır? Herhalde bu derin ve ka-
palı bir psikolojidir. Her tutkunun daima pişmanlıklar ve
eseflenmelerle birlik olduğunu ileri sürmek kolay de-
ğildir. Acaba en eski zamandan beri Hitler ve Mussolini ben-
zeri diktatörler trajik şekillerde ölmeseler veya mahke-
me huzuruna çıksaydılar can ve gönülden bir kusurdan ve
pişmanlıktan söz edecekler miydi? Gerçi Racine gibi bazı
ediplerin tutkulu kahramanları tutkularını daha yaşanırken
mahkûm ederler. Lâkin edebî hayaller ve düşünceler her

vakit günlük hayatın kendisi değildir. Aksine günlük hayatımızda birçok insanlar bir zamanlar geçirmiş oldukları ihtiras krizlerinden neden faydalanmadıklarına ve niçin reddettiklerine esef ederler. Bununla beraber tutkulu insanda daima gizli bir şüphe ve kuşku vardır. Başaramamaya ait içrel bir şüphe gibi... Ancak bu kuşku ve kararsızlık genişlediği zaman pişmanlık duyguları olabilir; ve özellikle bu, ihtiraslı psikopatlarla daha açıktır.

Genel olarak tutku hiçbir vakit mantıklı gereklerini de inkâr etmez; ve daima mantıklı ve haklı olduğunu ileri sürer; ve ideolojisini ya ilgili şef veya lider yazar, ya da ona iktidarda bulunduğu müddetçe kendisine tapanlara yazdırır. Tutku adamı daima mantıklı etkenler bulur; ve bunlara her vakit ihtiyacı vardır. Mantık ve hattâ bir çeşit felsefe ihtiras objelerine kısa bir süre içinde ve ne şekilde olursa olsun, başarı projeleri yaratır; çabalar gösterir; ideolojilerine şu veya bu felsefe sistemini destek ve kaynak olarak ileri sürer. En eski zamanlardan beri birçok bireysel ve toplumsal iktidar ihtirasları, partiler, din ve moral engizisyonları, diktatörlükler zamana ve gereğe göre ihtirasları idealleştirmişler; ve bunlara bazı düşüncüler, edipler, yazarlar övgüler yazmışlar; ve en tehlikeli ve hattâ memleket zararına olan kollektif ihtirasları dahi özürle göstermeye çalışmışlardır. Hitler'in «Kavgam» adlı kitabı baştan başa ihtiras ve iktidar özürleri ve başarılı plânlar ve formüllerle doludur. Bugün dünyamızda da şu veya bu memlekette sağ ve sol ideolojilerini güden bazı diktatörler «**Delma haklı, idealist ve hümanist olma**» sloganıyla hareket ederler; ve propagandalarda bulunurlar.

Tutkulu ve aşırı derecede ihtiraslı insan herşeyden önce kendi nefsine karşı daima kendisini haklı çıkarmaya çalışır; bayağı kendi kudretine bir put sevdasıyla bağlanır; ve akla dayalı bir benlik kontrolü yapmaz. Tutku ada-

minin mantığı ve akli duygularını kamçılar; büyütür; ve dejenere eder. Şüphesiz ki liderliklerde de bilgi ve adalet anlamıyla birleşen itidalli tutku ve ihtiras bazan başarılar verir; ve nitekim bunun felsefesi de yapılır. Nitekim en eski zamanlardan beri - Eski Mısır'dan Roma'ya, eski İran'dan Çarlık Rusya'sına, eski Fransa'dan Osmanlı İmparatorluğuna kadar uzanmak üzere - sadist ruhlu ve kan dökme sevdalısı kırıllar ve şefler yanında adalet ruhuyla hareket eden başarılı liderler de olmuş ve hattâ bunlara bile, isimleri tarihte kötü etiketle geçmemek üzere, diktatör denmiştir. Geçen asırdan beri düşünürlerin, sosyalist partilerin kurtuluş savunmasını yaptıkları Afrika kıtasının sömürgeler boyunduruğundan çıkması hareketi hemen birçok yerlerinde gerçekleşmiş; lâkin kısa bir süre içinde yer yer yine her iki tipi temsil eden diktatörler türemiştir. Bunun en yeni örneği Biyafra trajedisidir. Bu memleketlerde söz olan ve edebiyatı yapılan idareler sözüm yabana demokratik niteliktedir; lâkin bütün hatları tek bir insan nefsinde toplamakta ve hattâ iktidara bir üsteğmen olarak gelir gelmez rütbesi albaylığa veya generalliğe çıkmaktadır. İşte bütün bunlarda ana motif yani dürtü aşırı ve tek taraflı tutku ve ihtirastır.

Aşırı İhtirasların Sonuçları :

İnsanda tutku ve ihtiras ya fizik zayıflama ve tükenme, hastalık, yaşlanma, diğer şekillere dönme (Yüceltmeler ve müsbet telâfiler)... gibi hallerle tabii sonuçlara varabilir. Nitekim birçok bilimsel bulgular, san'at eserleri, idarî başarılar, normal tutkulu insanların ve müsbet telkinlerle ideolojilerini de aşıladıkları toplumların eserleridir. Bunun zamanımızda en canlı örneği Atatürk'ün özgürlük savaşı ve Türk milletini batı dünyasına yaklaştıran medenî devrimleridir. Ancak suçlara yeltenme, hayata kıy-

ma ve nihayet başkaları tarafından öldürme veya büyük felâketler yaratma gibi tabîî şekilde olmayan sonuçlar da vardır. Fakat bir bakıma göre bunları tabîî saymak imkân-sızdır. Zira tutkulu insan veya bir topluluk - şu veya bu parti gibi - ihtiras sevdasıyla yaşamak ve dileklerine sahip olmak mantık ve imkânlarını kaybedince artık «**Elan Vital**» leri yani enerjileri kalmamış demektir. Zira kalıtım içgüdüsüyle tutku birbirlerini benimserler; ve tamamlarlar. Bundan ötürü tutkunun yaşama mânası ve etkeni, dayanağı kalmayınca varlığının da mânası kalmaz.

İktidarda bulundukları sürece her çeşit ihtiraslarını kabul ettirmek için çeşitli çarelere başvuran, tedbirler alan, kaygılar gösteren, ceza komisyonları kuran büyük İhtiraslı insanlar ve diktatörler idam sehпасına bir **Robesplere** veya **Gogol'un «Kasırga»** filminde gördüğümüz Deli Petro taklitçisi ihtilâlcı gibi bir soğuk kanlılık ve boyun eğmeyle giderler. Zira bunlar için artık yaşamının ve varolmanın bir mânası ve tadı yoktur. Kendine doyum yani tatmin bulan ihtiras ve tutku nazarında hayatın değeri kalmaz. Esasen bu ya hayatî mânada bir son savaş verir; ve **Waterloo** yenilgisi güçlü **Napoleon'un** Avrupa imparatorluğunu tarihî şöhretinde veya daha doğrusu Paris'deki Panteo'nunda gömer; ve son demde bir Hitler gibi bir tabanca kurşunu ve ateşle buna kendi son verir. Ya da kendilerini kâh eski Romalıların dedikleri gibi «**Divl Filissi = Tanrının oğlu**» sanıp Sezar'ların âkıbetine uğrarlar. Nitekim Sezar dahi kendisine hançer saplayan ve yıllarca bir oğlu gibi korumuş olduğu Brütüs'e hayretle «**Sen d eml oğlum Brütüs?**» demiştir. Bazıları da bir devrimin çok şiddetli akıntısına dayanamıyarak memleketlerinden yıllarca Dominique kanlı işkenceler altında inleyen Tullo gibi kaçarlar; ve yabancı bankalarda bulundurdıkları büyük servetler içinde yaşarlar; bazıları da yargılanarak ölüm sehпасına gönderillirler; veya iktidar tahtın-

dan indirilerek, Sukarno gibi devamlı göz hapsi altında bulundurmak suretiyle halktan uzaklaştırılırlar.

Şüphesiz ki en kuvvetli bir tutku olan aşkıta da ediplerin canlandırdıkları ve sinema rejisörlerinin tekrar ve tekrar filme aksettirdikleri trajik sonuçlar vardır. **Romeo ve Juliette, Mayerling** hikâyesinde olduğu gibi her zaman ve her toplumda günlük hayattaki çifte intiharlarda sevdâ tutkusunu olağan sonuçlarından biridir. Esasen cinsel ihtiraslar ve tutkular, insanı körleten aşk tutkuları en eski zamanlardan beri insanlara çeşitli suçlar ve cinayetler işletmektedir.

Tutkuların ve İhtirasların Kaynakları :

Ünlü Fransız psikologlarından **Ribot «Tutkulara Dair Denemeler»** adlı kitabında tutkuları yaratan gerçek etkenlerin içrel ruh hayatımızdan kaynak aldıklarını belirtmiş; ve aşırı derecelerinden ibaret olan anormal tutkuların verdiği gözlemlere başvurmak suretiyle yapısal bir faktör yani uygun bünyeler aramıştır. Nitekim Borel'in **«Tutkusal Psikozlar»** adlı kitabındaki ana düşünceye göre, marazî tutkunun daha derin etkilerini bir **«Paramold Karakter»** e bağlamak gerektir. Tutkularda aşırı saplanmak, sınır tanımamak, hiçbir lojik esasa dayanmadan körükörüne güvenme ve bunların esiri olma gibi özellikler bunlara patolojik yani marazî bir eda verir; ve bunlara yatak teşkil eden bir ruhsal yapı kabul ettirir. Nitekim paranoid yapılı ve davranışlı aileler vardır; ve tarihte Borjia'lardan kiral Lui'lere ve Osmanlı padişahlarının bazılarına kadar uzanmak üzere bunların canlı örnekleri mevcuttur. Kendini dev aynasında gören megalomanlar, hayalî zenginlikler veya asillik ve soyluluk iddiacıları, modern peygamberlik ya da dünyayı düzeltme hayalperestleri kendilerini ünlü kişiler tarafından sevenlerin bulunduğu inanan erotomanlar... gibi hezeyan şekillerinde şu veya bu tutku kabanık veya

sapıktır demektir. Bütün bu insanlarda affektif yani duyuşsal dengesizlik ve bir kişilik kabarması var demektir. Şu veya bu etken şu veya bu sarsıntı veya kamçılama ile tutkusal denge bozulunca marazî şekiller yani paranoid reaksiyonlar belirir. Bir ruhsal yapı çekirdeği halindeki bir kıskançlık tehlikeli bir marazî kıskançlığa, bir aşk duygusu, ünlü bir kişi tarafından sevilmiş olmaya (Erotomani), bir maddî ihtiras bir servet hezeyanına döner.

İlgililerin genel kanılarına göre aşırı derecede tutkular tam ve hattâ çok kez üstün zekâlı insanlar olmakla beraber, yeteneklerini ve mantıklarını daha ziyade tutkularının ayrıntılarıyla yoğunlaştırırlar. Esasen paranoyak dediğimiz insanların çoğunda zekâ fonksiyonları, hezeyanları ve tutku saplanmaları dışında, tabiidir. Tutku hastalarındaki gururlanma, güvensizlik, şüphe, kuşku, yanlış yorumlama... gibi elementler sosyal bir örgüye ve duyuşsal çatışmalara bağlıdır. Bunlar öz bir dürtünün ikinci derecede tepkileridir. Toplum düzgüleri (Norm) ile inançlarında tesirleri vardır. Bazı ilkel kabilelerde «megalomani» yani kendini üstün görme grubu tarafından telkin edilir; ve birçok paranoid eğilimler anormal sayılmaz. Bazıları tutkuların gelişmesinde sosyal etkenleri ve dürtüleri ileri sürerler. Tutkulu insanlar bir bakıma göre topluma, sosyal düzenlere, törelere bilinç dışı bir isyan gösteren ve kendilerini durmadan ispata çalışan ve toplumlarına karşı öç alma duygularıyla hareket eden insanlardır. Bu görüş aşırı olsa dahi, toplumun ve özellikle 20. asırda teknolojinin durmadan yarattığı çeşitli ihtiyaçlarla maddî nimetlerin tutkuları kamçilediği ve beslediği bir gerçektir. Toplum aynı zamanda bunların ifadelerini verir. Giyinme modaları gibi duyma ve yaşama modaları ve tarzları vardır. Nitekim tutkusal ve romantik aşk (**Amour - Passion**) zengin lehçesini ve ifadelerini şovalyelikte ve romantik edebiyatta bulmuştur. Toplum mantalitesine yani dü-

şüncesine ve duygularına uygun olan her tarîhî dönemin gençleri kâh **Hugo'nun «Hernani»** ismini taşıyan eserin genç kahramanını ve kâh **«La Dame Aux Camellias»** daki Armand'ı benimserler; ve sinemanın insancıl duyguları ve duygularını perdeye aksettirmeye başlamasından sonra da yıllara göre R. Valentino'ların, R. Novarro'ların, R. Taylor'ların, Ömer Şerif'lerin... ve kadın olduğuna göre Greta Garbo'ların, M. Monroe'lerin, Sophia Loren'lerin... temsil ettikleri aşk kahramanlarını putlaştırırılar. İlerde **«Yerüstünde Putlar Yaratma»**nın psikanalitik incelemesinde belirttiğimiz gibi, müzikte de aynı şeyler olmakta ve dünün Caruzo'ları yerine bugün Tome Jones, Elvis Presley Scheila gibi şarkıcılar bir ruh çılgınlığıyla benimsenmektedir.

Seks fuarlarının ve müstehcen yayınların itibarda olduğu, her yerde dergilerde ve sinemalarda, gece kulüplerinde çıplaklığın rağbet gördüğü zamanımızda bu seveda putları da değişmek suretiyle bir çeşit **«Vampirisme»** seksolojisi ruhlara hakim olmaktadır. Bu bakıma göre birçok heyecanlar ve tutkular derinliğine olmaktan ziyade biraz da kollektif taklitlere ve özentilere bağlıdır. O halde tutkuların yalnız formülleri değil, duysal elementleri de sosyal çevrenin değişikliklerinden ve olaylarından alınmaktadır. **«Karakterlere Dair»** eseriyle ünlü olan Fransız düşünürü De La Bruyere'nin yazdığı gibi, lâle çeşitleri veya pul toplama manisi ve kolleksiyonu modadan doğma alışkanlıklardır. Cimrilik te bir ekonomi yapma alışkanlığından doğmaktadır. Demek ki bu esasında sosyal olarak faydalı olan bir alışkanlığın aşırı bir dürtü alması ve saplantısıdır. Esasen bütün ihtiraslar bir derecesiyle sosyal kaynaklıdır.

İhtirasların ve Tutkuların Psikanalizi :

Klâsik psikanaliz ekolü erginlerin tutkularına ve aşırı ihtiraslarına ait hikâyeleri çocukluk hayatlarına kadar uza-

tır; ve cinsel gelişme dönemlerinin çözüm tarzlarına önem verir. Freud terbiye ve karakter sorunlarıyla doğrudan doğruya bir psiko-pedagoji yönünden uğraşmamışsa da, çocukluk çağındaki cinsel iç güdünün gelişme dönemlerine dayanmak suretiyle bir karakter bölümlenmesi yapmıştır. Psikanalistler erginin şu veya bu tutkusuyla cinsiyetin dönemlerinden birindeki duraklama veya saplanmalarla ilişkiler kurmuşlardır. Örneğin, meme emme döneminin (Oral dönem) yoksunluklarıyla ilerde erginlik çağında daima istekli ve tatminsiz olan karakter arasındaki bağlantı gibi... Ruhumuzun bilinç dışı savunma mekanizmaları bir taraftan çeşitli çatışmalarla kompleksleri ve bir taraftan da vicdan yerini tutan üst benliğin **«Sorego»** karışımı dereceleri ve şekillerine göre örgütlenen anormal reaksiyonları ve bu arada karakter davranışlarını aydınlatabilmektedir. Artık klâsik nitelikte bir bilgi olarak cinsel içgüdü insanda doğumla beraber tabii aşamalarla normal gelişmesi olmaktadır. Ancak bu seyri esnasında çeşitli ruhsal ve duygusal sarsıntılarla hızlanabilir; geçikebilir; ya da engellenebilir. Dr. Allendy'in **«Hasta Bir Hekimin Jurnalı»** adlı eserinde bu birbirini izleyen sarsıntıların sonuçlarını açıklıkla aydınlatmıştır. Çocukluk çağında doyum ifadesi arayan aşırı bir eğilim ne şekilde engellenirse engellensin, her insanda salt bir boyun eğmeyle bir dönemden öbür döneme geçmez. Süreli bir gerginlikle aynı amaca dönük olan isteği ve özlenimi saklar; ve herhangi bir fırsat ve zamanda tatmin edilmek ister. Ancak bu doyum artık doğrudan doğruya olmasa bile kalıp değiştirmek suretiyle başka şekillerde sağlanır. İşte tutkular içgüdü'nün bu kaderli sonuçlarındandır.

Tutkulu **«Passionel»** insanda bu kaderli ve istekli dârtû şekil değiştirerek daima aynı amaca dönük olmak üzere faaliyettedir. Şüphesiz ki bu santimental macerada en önemli rolü insanın üst benliği veya vicdan örgüleri oy-

nar. Alleden başlayarak okul ve toplum çevrelerine doğru uzanan terbiyeler ve telkinlerle erginliğe doğru organlaşan ve düzenleyici ve otoriteli moral benlik dalma çocukluk çağlarında ana ve babalarının yaptıklarını içsel bir kuvvet zoruyla yaptırır; daima hatırlatır; daima korkutur; ve ceza kaygısını yaratır. Bu tablatı itibarıyla bilinç dışıdır; ve ihtiraslı kişinin benliği ve şuuru doğrudan doğruya bunun farkında değildir; ancak dolayısıyla derin iç üzüntüleri, günahkârlık ve aşağılık duyguları, cezalandırma ve suçluluk kaygıları bunun işaret vericileridir. **Otto Rank** gibi bazı psikanalistler çocuğun doğumunda bile ruhsal sarsıntılar ve bunların bıraktığı izlere önem verirler. Nitekim mistik vecde gelme (Esime) rahim içi hayata özlenim dürtüsünün sembolik ifadesidir. Kendi hayatına kıyma yani intihar dürtüsüne ana rahmine dönüş özlenimi olarak sembolize edenler vardır.

Doğuştan sonra çocuk meme emme esnasında bir plâtonik sevdalaşma geçirir «Oral dönem»; ve bunu âni olarak memeden kesilme kaldırır. Bu da yeni bir sarsıntıdır. Sembolik telâfi olarak ilerde erginlikte her alanda oburluk görülebilir. Cinsel içgüdü bu meme emme yani ağız döneminden «**Anal**» denilen ve kalın bağırsağın alt kısmını ilgilendiren döneme geçer; ve cinsel zevklenme alanını anus «**Kalın barsağın çıkış yeri**» iç derisi teşkil eder. Bu dönemde saplanma ilerde süreli bir homoseksüel eğilimi olabildiği kadar, cimriliği de izah eder. «**Cimri herşeyi saklayan ve hiçbir şey vermeyen bir çeşit ruhsal kabızlıdır**». Fazla düzen çabası, otorite düşkünlüğü, fazla temizlik titizliği yine bu dönem saplanmalarına bağlıdır.

Bundan sonraki jenital yani cinsel organların bir mâna almaya başladığı dönemde «**Fallique dönem**» çocuk yavaş yavaş cinsel kişiliğinin farkına varmaya ve cinsel organlarını yoklamaya ve yakınlarına buna alt sorular sor-

maya başlar. Bu ilk jenital dönemde saplanma llerde er-
 ginde «sevlmek saplantısı» nı yaratabilir. Beş yaşlarına
 doğru (Oedipus ve Electra Kompleksleri) - oğlan ve kız
 çocuk olduğuna göre - belirir. Libido yani cinsel dürtü
 artık sevgi objesi arar; ve ilk objelerde kız için baba, oğ-
 lan için anadır. Çocuk karşı cinse duysal bağlantı ve
 aynı cinse ise, örneğin oğlan babasına anasının sahibi
 ve rakibi olması dolayısıyla bilinç dışı bir kin, lâkin aynı
 zamanda korku ve hattâ saygı besler. Şüphesiz ki bu
 duygular normal şekillerde benimseme mekanizması ile
 olağan tabii çözümler bulur. Lâkin Oedipus kompleksine
 bağlı kin ve tiksinti iyi çözülmenden süreli olabilir; ve bü-
 tün otoritelere karşı isyancı olan bir duruma dönebilir.
 Bu dönemde çocuk cinsinin varlığı hakkında şuurlanır; er-
 kek çocukta cinsel aletler ve erkeklik gücü kendine gü-
 veni temsil eder. Kız çocukta kendi karakterlerini duy-
 maya başlar; ve kız çocuk bu kompleksi iyi çözmez ve
 erkeklik protestosu yani cinsel organa karşı duyduğu bi-
 linç dışı özlenim sürerse homoseksüel eğilimler belirir. Bu
 pasif mânada kadınlığın reddedilmesidir.

Bundan sonra libidonun erginlik başlangıcına kadar
 bir durgunluk geçirdiği dönem (6 - 12 yaşlar arası) gelir.
 İşte bu dönemde libidoyu üstün değerlere çeviren ilk
 transferler olur. Nitekim çocukta çalışkanlık, bilgi mera-
 kı, estetik duyarlık, moral ve kültürel ilgi bu dönemde
 başlar. İlk çocukluğun ihtiraslı, kıskanç, zalim dürtüleri
 bu dönemde silinir; veya bilinç dışında baskıya uğrarlar.
 Aşk ve cinsel eğilimler genel olarak uyuklar; ve bu dö-
 nemle erginlik arasında birçok çocuklarda plâtonik bir
 homoseksüel sevdalaşma görülebilir. Demek ki ilk ço-
 cukluk psikoseksüel dönemiyle erginlik başlangıcı arasın-
 da oldukça uzun süren bir dönem vardır. Bundan ötürü
 ilk çağdaki komplekslerin örgütlenmesiyle erginlikteki ih-
 tiraslar ve tutkular arasındaki bağlantıları İndî sayanlar

olmakla beraber, bu dönem muhakkak ki bir hatırlama ve olgunlaşma dönemidir. Bunda yeter derecede müsbet telâfîler yapamayan çocuklarda ilk erginliğin manevî ve duysal sarsıntılarıyla çeşitli tutkular belirir.

Psikanalistlerin Bazı Aşınıkları :

Bir kısım karakteroloji uzmanlarına göre psikanalistlerin fazla önem verdikleri kompleksler ancak bazı kişilerde söz konusudur. Bundan ötürü bütün tutkuları bunlara bağlamamak gerektir. O halde erginlerin çeşitli tutkuları daha ziyade temel teşkil eden çeşitli karakterlerin tabîî çizgilerinin kombinezonları ifadesidir. Bunlara göre şu kişide bir tutku eğilimi, başka kişide diğer bir tutku dürtüsünün egemenliğini ancak izah eder. Oysa psikanalistlere göre çocukluk çağındaki psikoseksüel gelişme esnasında bilinç dışında örgütlenen kompleksler bütün insanlarda - bazılarında daha silik ve bazılarında daha şiddetli olmak üzere - olağan çatışmalara ait sonuçlardır; yani herkes için bu kompleksler söz konusudur. İşte bunların kötü çözümleri ve erginlikte de dürtüsel dinamizmlelerini saklamaları takdirinde çeşitli ruhsal mekanizmalarla tutkular körüklenir. Normal vak'alarda kişi bilinç dışı olarak anayı hatırlatan hayalleri seçer. Kişinin biri de çocuklukta ananın sevgisinden yoksun olduğu cihetle ilerde (Altın-para) ana güvenini temsil eder. Süreli bir şekilde para biriktirme ve sınırsız servetlere kavuşma dürtüsüyle yanar. O halde karakterolojik görüş, özetlemiş olduğumuz psikanalitik görüşü doğrudan doğruya kaldırmaz. Ancak özellikle klâsik psikanaliz ekolü bilinç dışı isteklerle dürtülerin ve özellikle ik çocukluk çağlarından kaynak alanların ne şekilde tutku tiplerini yarattıklarını tam bir açıklıkla aydınlatmamaktadır. Niçin erginlik dönemindeki şuurlu istekler ve ihtiyaç dürtüleri rol oynamıyor da, çok derin ve uzak mazili «geçmişli» ve bir bakıma teorik nitelikte ço-

cukluk özleme ve arzuları bu derece önemli rol oynarlar? Acaba zamanla kökleşme ve birlikme mi söz konusu olmaktadır?

Esasen sırf cinsel enerjiyle dürtülerini kapsamlı bir psikoloji için tam yeterli bulmayan ünlü psikanalistler (**Adler'in bireysel psikoloji okulu gibi**) veya çevrede kişiler arasındaki çeşitli sosyal ve duygusal ilişkilerin rollerini önemli bulan neopsikanalistler (**Salivan gibi**) bu teorilerde bazı tadiller yapmışlardır.

İhtiras ve Aşağılık Duyguları :

Adler esas biyopsikolojik dürtüyü «**Üstünlük Duygusu**»nda görmüş ve insanın hayat plânında çocukluk çağından beri - yine bilinç dışı alanlarında kompleksler teşkil etmek üzere - aşk, aile kurma, vatan ve insanlık sevgisi... gibi - sosyal idealleri işlemiş; ve bunların çatışmalarında birçok insanlarda aynı zamanda «**Aşağılık Duyguları**»nın belirlediğini ve bunların süreli şekilde doyumlar ve gerçekleştirmeler aradığını, yerine göre müsbet veya menfî telâfilerin olduğunu yalnız tarihî kişilerin hayatlarından (**Demosthene, Nietzsche, Byron...** gibi) aldığı örnekleriyle kalmamış, insan organizmasında da anadan doğma kusurların, hastalıkların da daha faydalı bir takım mekanizmalarla telâfilere uğradığını belirtmiş; ve herhalde özellikle terbiye alanında Adler'in bu üstünlük ve aşağılık duygularının görüşü geniş tatbikler bulmuştur. Zamanımızda şu veya bu yetenekleri, aile çevreleri, maddî imkânları olan birçok gençlerde bile bireysel ve toplumsal aşağılık duygularının kişisel ruhsal bunalımlar kadar yine kollektif saldırganlıklar veya küskünlükler (**Hippler hareketi**) yarattığı görülmektedir.

Demek ki çeşitli psikolojilere ve sosyolojilere, ya da psikyatriye alt yorumlar ve aydınlatmalar ne şekilde olur-

sa olsunlar tutku insanın tatmin edilmemiş, daima yok-sunluklara, baskılara uğramış; ve dolayısıyla başka tarz-da telâfi ve savunma yolları aramış ve bulamamış olan şiddetli arzu saplantılarına bağlıdır. **Schakespeare**'den **Moller'e**, **Dostoyevski'den Kafka'ya** kadar birçok ediple-rin karakterelolik ve psikolojik örgülü romanların kah-ramanları incelendiği zaman ruh hekimliğine bile faydalı harçlar veren bazı gerçeklikler meydana çıkar. **Stendhal**'in **«Kırmızı ve Siyah»** romanının kahramanı olan papaz boz-ması Sorel'i, Dostoyevski'nin **«Suç ve Ceza»** eserinde te-feci zengin kadını öldürmeden evvel «Ben bir bit miyim, Napolyon muyum?» şeklinde vicdan yorumlaması yapan **Raskolnikof'u** ve daha birçok romanlarda bunların ben-zerleri herhalde çocukluklarında bazı engellemelere uğra-mışlar; lâkin çevrenin de sosyo-ekonomik etkenlerinden müteessir olmuşlardır. Bundan ötürü sosyolojik ve psika-nalitik ve bazı vak'alara göre de psikosomatik (Beden ve ruh arasındaki karşılıklı tesirler) gibi uzlaştırmacı görüşler daha doyurucudur. **Alguil'in «Ebedilik İhtirası ve arzusu»** bu bakımdan çekicidir.

Tutkulu insan genç yaşından beri imkân ve zaman ta-nımayan ve daima hal içinde ve her mevkide doyum ara-yan, durmadan **«Vadedilmiş cennet»**i arzulayan ve tasar-layan bir insandır. Kumarbaz için esas dürtü durmadan ve mahvolmak pahasına (**Funny Girl** filiminde **Ömer Şerif** in temsil ettiği tip gibi) kumar masasına koşturmak; ve dürtü kaynağı maziden gelmektedir. Birçok tutkular alış-kanlıktan yani hale yüklenen maziden kaynak alırlar. Tek-nolojik medeniyet, hayvanda mevcut olmayan tutku içgü-düsüne daha çabuk ve daha kolaylıkla tatmin edilmek için sun'î bir takım kamçılar ve araçlar yaratmış; ve bu esas itibarıyla cennetten çıkan **«Ebedi İhtiras»** durmadan kö-rüklenmiştir. Dış görüşü itibarıyla seks sorunlarına büyük bir ilgi ve düşkünlük gösteren insan bir **«Homo Libidinous»**

olmasına rağmen, herhalde daha ziyade hızla yenileri doğan ihtiyaçlara bağlı ihtiraslar karşısında aşağılık duygularına kapılan ve bunların dürtüsüyle de moral düzenlerini ve törelerini bile bozmak suretiyle yeni doyumlar arayan **«Homo Ambitious»** tur; yani ihtiraslar ve tutkularla gönlü tutuşan bir varlıktır. Bu bireysel olduğu kadar bütün dünyaya insanlarını kapsamak üzere de kolektiftir; nitekim bütün dünya kıtalarında bu insanları çeşitli devrimlere, kavgalara, saldırılara ve savaşımlara da sürükleyen budur.

KENDİNİ SEVME VE SAYMA

Vaktiyle ünlü filozof **Descartes** «Düşünüyorum demek ki varım = Cogito Ergo Sum» diyordu. Bu insanın varlığı, sağlığı, hastalığı, mekânı ve zamanı hakkındaki şuurlanmasının ve bilgi edinmesinin bir ifadesidir. Lâkin daha geniş mânada olarak **«Ben duyuyorum, seviyorum, istiyorum, bir şeylere sahip olmak, çevremde ve mesleğimde bir şey olmak arzusundayım»** dediğimiz zaman yine kişiliğimizin bir yönünü ifade etmekle beraber, bunda bir özellik vardır. Bu yalnız şuur ve zekâ hayatımızı değil eskilerin **«Nefis = Self»** dedikleri öz benliğimizi ifade eder. Bu en kuvvetli, en sürelî heyecanlardan veya tutkulardan ibaret olan içrel dürtülerin, güdülerin, arzuların, ihtirasların ve bencil ihtiyaçların tesirleri ve zorlamaları altındadır; ve psikanalize göre özellikle libidinal çeşnisi ve eğilimleri daha eğemendir. Bu genel ve öz duyguyu organizmamızın ve hatta beynimizin herhangi bir yerine yerleştirememekle beraber, aşkıımızdan tiksintilerimize ve açılarımızdan sevinçlerimize kadar olmak üzere duygusal yeni affektif varlığımızdan sözettiğimiz zaman bütün bunların öz benliğimize bağılılıklarını anlıyor ve duyuyoruz.

Benlik Sevgisinin Nitelliği ve Tarifleri: Bu insancıl duygu Voltaire'nin «Zadig» eserinde belirtmiş olduğu gibi

«Havayla dolu olan ve lğnelendliğl takdirde fırtınalar kopan şişirilmiş bir balon»a benzetilebilir. İşte bu **«Benlik sevgisi»** ya da **«Öz sevgisi ve saygısı»**dir. Gerçekten bunun özünde en kuvvetli ve dürtücü heyecanlar, en ateşli arzular, en dinamik ihtiraslar koyulaşarak toplanır. Bunun ifadesi duygusal olduğu kadar biyolojik niteliktedir. İnsan doğar doğmaz çeşitli yönlerde gelişmeler gösterirken bu öz benlikte kalıplaşır ve örgütlenir. İnsanı hayata irade ve ümitle bağlayan ve çeşitli hayat dönemlerine göre **«varolmak, yapmak ve sahip olmak»** formülünde toplanan bütün ihtiyaçlar ve arzular bunda toplanır. Bu bir bakıma insanın bilinç dışı alanıdır; lâkin burada özel bir durum almış olan gerçek üst benlikten ibarettir.

Anglo-Saksonların **«Self - Love»** ve Fransızların **«Amour-Propre»** dedikleri **«Öz sevgi veya saygı»**nın çeşitli davranışları ve hastalık derecesinde şekilleri hakkında birçok edebî eserlerde, başta **Shakespeare**'nin trajedileri olmak üzere, çok güzel pasajlar mevcuttur; ve İngiliz filozofları da bunu benlik psikolojisinde incelemişlerdir. En eski inceleme **«Benlik heyecanı»** ismi altında Fransız filozoflarından **Main de Biran** tarafından yapılmış ve **«Kendine değer vermek = Self -Esteem»**, **«Kendine fazla güvenmek = Self-Confidence»**, **«Kendini son derece beğenmek = Self-Worship»**, öğünmek... gibi insancıl arzuları inceleyen öz saygıyı olağan bencillikten ayırmıştır. Bunun esaslı incelemelerini yapanlardan biri de **W.James**'dir. Bu ünlü psikolog, bunu **«Fizik benlik»**, **«Sosyal benlik»** ve **«Manevî benlik»** olmak üzere 3'e ayırmış; ve bunların normal derecelerine karşılık olarak anti-moral reaksiyonlar ve duygular teşkil eden şekilleri de ele alınmıştır: Kişisel övünme, lüks ve ihtişam düşkünlüğü, kurullanma ve büyüklük taslama, öğünme... ve diğer taraftan fakir olma korkusu ve ileri derecede alçak gönüllülükle manevî ben-

İlk ilhamlarının aksine olarak düşkünlük ve günahkârlık duyguları gibi...

Geçen asırda Fransa koleji ve Sorbonne profesörlerinden **Jouffroy**  z saygıyı «Hoş olanı arama ve ızdırap verici olandan kaçmaya dayalı olan tabii ve esaslı bir duygu» olarak tarif etmiş; ve bunu bir sosyal duygu mânasına almakla bencillikten ayırmıştır. Şüphesiz ki bunda bir «**Neoepicurisme**» çeşnisi vardır. **A.Naville**’nin incelemelerinde öz saygısı manevî, moral, sosyal m na ve amaçlarıyla ele alınmaktadır.  nl  terbiyecisi **Decroly**’e göre de benlik sevgisi ikinci derecede bir dürtüsel eğilimdir; ve kalıtım veya savunma eğilimleri gibi daha esaslı içgüdülerin bir gelişmesi olarak daha olgun bir eğilimdir; ve hatta çocuklarda bunun izlerini çıkaran bazı özel testler kullanılmıştır.

Hayvanlarda  z saygısını karşılayan bir duyguyla belirtilerinin bulunup bulunmadığı sorusu da tabiidir. Tavuklar arasında rakibini yenen horozun kurumlu edasıyla yenilenen   km   hali acaba bunun ilkel ifadeleri midir? Yoksa döllenme içgüdüsünün tabii belirtileri midir? Herhalde köpek ve at gibi hayvanlar s slendikleri ve karşılarında hayranlık gösterildiği anlarda benlik sevgisinin izlerine raslanır. Gurulanmayı sembolize eden tavus ku unun seyirci halkın basit bir ilgisi ve güzelliği hakkındaki takdiri onu kamçılar. O halde hayvanlarda da ilkel ve aşağı şekillerde bir benlik sevgisi vardır demektir. Bazılarında bu daha kuvvetlidir; ve nitekim böyleleri ufak bir et parçası için son derece bencil bir reaksiyonla kavgaya tutuşurlar. Hayvan psikolo isi bunun hakkında bize m  pet örnekler vermektedir. Bir aslan yavrusunu emzirmiş olan bir dişi köpeğin büyümesinden sonra da ona karşı olan otoriter e emenli i —  rne in, kafesten ilk önce köpeğin çıkması — buna bir örnektir. Develerde kin diye ta-

rlf edilen ve günün birinde bir sürücünün öldürülmesine kadar varabilen öç alma herhalde kuvvetli bir iz bırakan bir benlik sevgisinin zedelenmesini ifade eder. Lafontaine'nin masallarında buna ait örnekler vardır.

Oldukça kompleks bir duygu olan öz saygısının ruhsal yapısı yanında özellikle ünlü psikolog **Ribot**'un üstünde durduğu fizik yönü de dikkate değer. Kendilerini çok beğenenlerin, kurumluların ruh halleri ile fizik görünüşleri ve yürümeleriyle konuşmaları, selâm verme tarzları arasında bir uygunluk vardır. **Edmon Rostand**'in dilimize de merhum **Sabri Esat Siyavuşgil** tarafından çok güzel bir şekilde çevrilmiş olan «**Cyrano**» eserindeki şövalyenin büyük burnuna ait aşağılık duygusundan kaynak alan aşırı bir telafinin ifadesi olarak şiir mısralarındaki böbürlenme ve öğünme ifadelerinde de mevcuttur. Birçok müzelerden ünlü ressamların bazı portrelerinde öz saygısının yüz karakterlerini okuyabiliriz. Anormal hallerde bu durum daha açıktır; ve büyük bir akıl hastanesinde megaloman yani kendini dev aynasında veya büyük bir kişi sayan tipler uzaktan tanınabilirler. Bu fizik eleman bütün jestlerde, davranışlarda, konuşmalarda, giyinişte de kendini gösterir. Öz saygısının karakterlerinden biri de «Başkaları tarafından önem verilmek» ihtiyacıdır. Öz saygısının ilk belirtileri mutlaka hareketleri kabul edilmek ve beğenilmek şeklinde olarak ilk çocukluk çağında belirmeye başlar; ve daha sonra gelişmek suretiyle sosyal faaliyetlerin en önemli etkenlerinden biri olur. Bir bakıma değer verildiği, hayranlıkla beğenildiğini bilmek birçok yetenekli insanlarda artistik ve edebî eserlerin kamçısıdır. Artistlerin en çok aradıkları şey alkışlanmaktır. Sanat adamlarında başkalarının yargıları ve konunun takdiri, müsbet kınamalar önemli bir rol oynar. Basın da bu hususta son derece tesirlidir.

Benlik Sevgisinin Kaynakları: Benlik sevgisinden günlük hayat davranışlarımızda, kararlarımızda, başarılarımızda veya aksine sinirsel ve anormal hareketlerimizle başarısızlıklarımızda rol oynayan bir sıra dürtüler ve duygular kaynak alır:

1 — Özgür ve bağımsız olma isteği: Çocukta yalnız hareket etme, disiplinden kaçma, yasak şeyleri yapma eğilimi vardır. Erginlik çağında arzu aksine baki olan zorlamaların ve baskıların derece derece anormal reaksiyonları olabilir. Aile ocaklarında babalarla erkek çocuklar arasındaki çatışmalar kişilik gelişmesi bakımından çok önemlidir. Öz saygıları daima baskılı olarak büyüyen gençlerde iş alanında irade zayıflıklarından anti-sosyal davranışlara yani isyanlı tepkilere kadar çeşitli aykırılıklar söz konusudur. Benlik sevgisinin en aktif elementlerinden biri «Özgürlük içgüdüsü»nün olduğu bir gerçektir. Bunu bireysel olduğu kadar kolektif mânada da almak mümkündür. Atatürk'ün erken teşhisi ve direktifleriyle Türk milletinin yapmış olduğu Kurtuluş Savaşı Sevr Andlaşmasıyla öz saygısı zedelenmiş olan Türk milletinin şahlanmak suretiyle müsbet kolektif telâfisidir.

Bir bakıma M.Latour'un tarif etmiş olduğu «Kurtuluşa kavuşma güdüsü» özgürlük duygusuna yakın bir eğilimdir. Bir şeyden, bir baskıdan, bir üzüntüden, monoton bir işten — geçici de olsa — kurtulma dürtüsü bir çeşit «Ölümden dirilme» izlenimi verir. Vaktiyle Roma esirlerinin haftada veya ayda bir gün her çeşit kayıttan azade olarak kavuştukları 24 saatlik tam özgürlüğün yarattığı ruh haletini tarih kitapları kaydetmektedir. Bu süre içinde bu çilekeş insanların büyük bir çılgınlık içinde yapmadıkları şey yoktur. Ünlü Fransız psikiyatri bilgini P.Janet'in incelemiş olduğu şu veya bu parazit düşünceye veya duyguya saplantılı hastaların son derece üzücü düşünce-

lerinden herhangi tedavi tatbikiyle kurtulduklarında duydukları duygu da bu kabildendir. Günlerce büyük bir kaygı ve yorularak imtihanlara çalışan bir öğrencinin özellikle başarıyla bunları verdiği zaman duyduğu ruh haleti de buna benzer.

2 — Sahip Olma İsteği:

Benliğin ana çekirdeğini «Benim olan = Mien» teşkil eder. Esasen insanın en ateşli ve süreli heyecanlardan biri arzu ve istek (**Desire**) dir. İnsanı hayata irade ve ümitle bağlayan budur. Sahip olmak, bir şeyler yapmak ve bir şey olmak arzuları (**Desire to have, Desire to do, Desire to be**) formülü hayatımızda önemli bir rol oynar. Özellikle sahip olma dürtüsü en erken belirenidir. Rahim hayatında başlayan parazit hayat ana kucağında en üstün derecesini bulur; ve hatta bundan ayrılış bazı çocuklarda önemli özlenimler ve krizler yaratır. Çocuk daha sonra her görülen şeye dokunmak ve ona sahip olmak ister; ve hatta gökyüzünde parlayan Ay'a bile özlem ile ellerini uzatır.

Hayvanlarda sahip olma arzusu daha ziyade fizik ihtiyaçların doyumuna dönüktür. Sinir ve beyin basamağı yükseldikçe sahip olma isteği daha heyecanlı ve manevî bir istek halini alır. Örneğin, bir maymunun pençesinde tuttuğu aynayı vermemek istemesi olağan bir fizik ihtiyacın biraz ötesindedir. Lâkin gerek maymunda ve ilkel basamaktaki insanlarda sahip olma arzusu belirli ihtiyaçlardan pek ileri gitmez. Oysa daha üstün insan ruhunun arzuları daha karışık ve zengindir; ve bazan da hayalidir. Ancak genel olarak istekler doğrudan doğruya yani direkt denemelere ve gözlemlere dayanır. Nitekim Anadolu'nun ücra bir köşesinde bir köylü otomobilden önce iyi bir ata veya arabaya, kasabalı bir iş adamı bir otomobile ve hatta

deniz kenarında bir eve sahip olmak ister. Şüphesiz ki birçok medenî bulgular dolayısıyla olan denemelerin ötesinde bazı arzuların eseridir. Bu normal ve faydalı insancıl ihtiras, bu yaratıcı hayâl etme bazan **Jules Verne** gibi büyük bir romancının kitaplarında kalır; bazan başkaları bunlardan ilhamlar alır veya kendi engin hayâllerinin dürtüsüyle büyük eserler yaratır. **Medeniyet normal derecelerde olarak yüksek zekâlı, meraklı ve ihtiraslı insanların dürtülerine bağlıdır.**

Sahip olmak dürtüsünün verdiği enerji ve sevinç kadar, birşeyler kaybetmek te üzüntü yaratır. Cüzdanını çaldıran, para işlerinde aldatılan, hatta önemli olmayan birşey kaybedenin benlik sevgisi tepkisi bazan manevî bir çok yaratacak kadar kuvvetli olur. Özellikle aşkında hiyanet görmüş veya sevgilisinden yoksun edilmiş olanı çok derin hayâl kırıklığı ve benlik sarsıntısı trajik reaksiyonlar yaratabilir. «Asiye Nasıl Kurtulur» tiyatro temsilinde birçok vatandaşların gördüğü gibi herkesin kadını olabilen bir genelev kadınının sahibi çıkan insanın, bundan yoksunluk veya hiyanete uğraması takdirinde tepkisi bir cinayet derecesinde olabilir. Sahip olma dürtüsü insan ruhunda normal faaliyetler şeklinde doyumlar bulduğu sürece sorun yoktur. İnsanların çoğunda bu ruhsal huzurda olabilir. Lâkin adetleri az olmayan diğer bir kısım insanlarda istek ve ihtiras ruhun diğer elementleriyle uyuşmaz. Bu takdirde çeşitli manevî kaygılar ve üzüntüler, aşağılık duyguları, güvensizlikler, başarısızlık korkuları ve nihayet arzu tatmin bulamadığı takdirde de ahlâk aykırılıkları olur. Artık baskılı arzular serbest olmaya başlar; veya ters yollar ve telafiler bulur; böylece bir taraftan arzu ve özlem ilerlemenin gerekli araçlarından biriyken bir taraftan da bu çatışmalar ve koşullar altında kötü rekabetler, kıskançlıklar, iftiralar, kinler ve baskılar, suçlar, çeşitli hıyalelere başvurmalar gibi antimoral davranışların

aracı olur; ve artık eskilerin «**Nefsi Emmare**» dedikleri şehvet duygularına mağlûp olan bir öz sevgisli söz konusu olur. Vaktiyle **Sünbillzade Vehbi** bu ruh haletini aşağıdaki mısralarında canlandırmıştır.

Nefsi emmareye uymak ne hata!
Hep anındır bu emmarat-ı hava.

3 — Güç ve Egemen Olma İsteği:

Şu veya bu alanda mutlak otorite olmak isteği ile kendi üstünlüğünü başkalarını idare etmekle gösterme hırısı da öz sevgiye bağlı ikinci derecede güdülerden biridir. Mutlaka kendi düşüncelerini ve görüşlerini kabul ettirme, bir toplantıda ve tartışmada olduğu gibi, çok görülen bir öz sevgisi şeklidir. Esasen bir şey olmak ve hatta sivrilmek arzusu insana ait bir karakterdir. Bu ona olmadığı herhangi bir şey olmak dürtüsünü verir. Birçok insanlarda ihtirası yaratan ve körükleyen bu içrel özlem, bir çeşit «**üstünlük duygusu ve kompleksi**»dir. Buna «**Apollon Kompleksi**», ünlü filozof Nietzsche'nin kudret felsefesinde önemli bir kişi «**Zerduşt Böyle Söylüyordu romanında**» teşkil eden eser kahramanına bağlanan «**Zerduşt Kompleksi**» de denir. Bazıları eski Grek mitolojisine göre «**Jcare Kompleksi**» de derler. **Dedal**'ın oğlu **Icare** Girit adasından kaçarak balmumundan yapılma kanatlar takarak havalandırmış ve güneşe yaklaşmak üzereyken sıcaklığın tesiriyle eriyerek denize düşmüş ve ölmüştür. Şüphesiz ki bu «**Güneş'e varmak ve Güneş'i zaptetmek**» büyük ihtirası sembolize etmektedir. Nitekim şair bir şirinde «**Güneş'i zaptedeceğiz, Güneş'in zaptı yakın**» mısrağı aşağı yukarı bunun bir ifadesidir. Normal olarak ihtiras insana içinde yaşadığı toplumda kendini göstermek, isim yapmak, başkalarını geçmek ve itibar kazanmak çabasını kamçılar; lâkin aşırı derecelerinde anti-sosyal ve anti-moral hareketler

de yaptırır. Bir şey olmak isteği kendini çeşitli yollarda gösterir. Lâkin dünyaya hakim olmak isteyen çocuğa kadar herkesin bir şey olma isteğindeki amacı kişilikte bir değişiklik yapmak yani durumu değiştirmek, mutlaka olduğundan daha fazla ve daha önemli bir kişi olmaktır. Bu bir derecesiyle normal bir emel ve çabadır. Dış dünyada bu dilekleriyle kişi imkânlar ve gerçekleştirmeler bulduğu sürece bu «Bir şey olma arzusu» nun sonuçları tabiidir. Çocukluk çağında bir şey olmak arzusu sahip olmak isteği kadar kuvvetli ve belirli değildir. Zamanla kişilik gelişmesiyle üstünlük ve ihtiras dürtüleri de belirir. Aile çevresinde kendisine önem verilmek, sınıfta sayılmak ve iyi derece almak veya arkadaşlar arasında sivrilme dürtüleri gibi... Bu gelişme esnasında aile terbiyesinin ve dolaşısıyla aynı zamanda bilgiler arasında terbiye veren gerçek eğitimin önemli rolü vardır.

Çocuğun yapmak ve serbest davranmak arzusuyla ana ve babaların ve öğretmenlerin yapmamak emirleri arasındaki çatışmalar despot veya aksine çok yumuşak ve otoritesiz terbiyeye göre çeşitli anormal reaksiyonlarla sonuçlanır. Çocukluk çağındaki olağan hak yoksunluklarının, aile ocağında sevgi yetersizliklerinin ileriki tepkileri süreli bir kişilik ispat etmesi ihtirası olabilir. Nitekim modern psikoloji bugünün çok şiddetli gençlik reaksiyonlarının nedenleri arasında Oedipus Kompleksinden kaynağını alan **«Babaya karşı bilinç dışı tiksinti ve karşı gelme»** yi de ileri sürerler. Nitekim Marcuse'nin psiko-sosyal aydınlanmalarında bu psikanalitik görüşler de yer almaktadır.

Benlik Sevgisinin Fizyonomisi: Benlik sevgisinin ifade şekilleri psikologlar tarafından çeşitli tiplere ayrılmıştır. Özellikle Jules Romains **«İyi irade insanları»** kitabında benlik duygusunun iki ana tipini belirtmektedir. 1 — Aktif ve

ya müspet tipte benlik dışa dönük ve yaygındır; yüzdeki fizyonomisi çok açıktır. Bu giyinişte bile bir prestij ve ilgi arayan tiptir. Benlik sevgisinin bundaki gelişmesi özellikle kişinin zekâ gelişmesi ve yetenekleriyle orandır. Kişinin zekâ yeteneği orta derecedeysen, ünlü romancı **Rabelais**'in bazı roman kahramanlarında (**Gargantua** ve **Pantagruel**) olduğu gibi, benlik sevgisi daha ziyade özel nitelikte fizik kabiliyet övünmesi veya herhangi bir el ustalığıyla kendini gösterir. Örneğin olağanüstü bir oburluk, Herkülvari spor yapma, ünlü kumarbaz olma gibi... Biraz daha zekî olanlardan bazılarında yetenekleri ve hünelerlerini zengin hikâyeler ve maceralar halinde herkese anlatma (**Bovarysme**), varını yoğunu başkalarına gösterip zevk alma ve lokantada — meyhanede — her yerde herkese zorla şiirlerini veya yazdıklarını dinletme gibi sembolik şekillerin çeşitleri görülmektedir. Bu dışa dönüklükler doyurucu bir doyum yaratırlar. Bu özellikle benliklerinin değerini ispat etmek veya herhangi bir mevkiye ulaşmak, ya da gerçekten bir şey olmak fırsatını bulamayanlarda olur. Bu tipte insanlar bir gruba mensup oldukları takdirde daima hakim bir rol oynamak, daima konuşmak, en iyi mevkiyi almak ve onu bir türlü başkalarına kaptırmamak isterler. (Sürelî bakanlık arzuları, sürelî klüp başkanlıkları, sürelî teşkilât başkanlıkları, sürelî sendika başkanlıkları, birinci sınıftan son sınıfa kadar öğrenci derneği başkanlığı...) 2 — **Romains'** in ikinci benlik duygusu tipi daha ziyade menfi ve çökertici şekildedir; ve bunda benliğin dış davranışları kalkar. Lâkin içreel duygular en ileri derecede bir övünme haline gidecek kadar baki kalırlar. Bu tipte aksine insan ruh hali itibariyle içe dönük (**Introvert**) -gözükür; ve sahte bir alçak gönüllülük gösterir. Bunlardan bazıları duygularını dışa vurmak gücünden yoksundurlar; ve çok kez bir aşağılık duygusu benliklerine eğemen olur. Yine bunlardan bazısında bu içe dönüklük ve yapmacık ilgisizlik bayağı

hesaplı olarak böbürlenmenin ve layık olmanın bir ifadesidir. Bu tip insanlar kendilerini çok beğendikleri cihetle konuşmayı alçalma sayarlar; ve dünya umurlarında değilmiş gibi hareket ederler; ve bazan da bir yalnızlık ve küskünlük hayatı seçerler. O halde bu da gerçekte benlik sevgisinin menfi bir belirtisi olmaktan ziyade, bir örtülü şeklidir.

Benlik Sevgisinin Diğer İçgüdülerle Terslikleri:

Benlik sevgisinin diğer insancıl içgüdülerle terslikleri olabilir; ve bunun sonunda yeni tepkiler belirir. Bunların tesiri altında kalan kişiler kendilerini iki ayrı yöne çeken dürtülerin yarattığı kararsızlık, sıkıntı ve karar verme zayıflığı içinde bir bocalama gösterirler; ve yeni reaksiyonları halinde de tam bir manevî huzur içinde sayılmazlar. Bu yeni duygularda çok kere gerginlik yaratırlar; zira daima bırakılan eğilimlerin hiç olmazsa bilinç dışı özlemleri vardır. Arasına uzun savaşmaların sonucu olarak bazı ruhsal isyanlar görülür. Benlik sevgisinin diğer güdülerle olan çatışmalarına ait bazı örnekler verilebilir.

a) Benlik sevgisiyle «**Besi içgüdüsü**» arasında çatışma olabilir. Hayalî bir zariflik ve sırf modaya tabi olmak için bazı kadınlarda çok az yemek yemek sabit düşüncesi bunun bir belirtisidir. Aç olan bir insan sevmediği bir kişinin verdiği yemeği reddedebilir; başka biri de kendi sosyal mevkiinde olmayan insanlarla yemek yemez ve yemek; acımak, sadaka, yardım duygusuyla verildiği takdirde tok olduğunu söyler.

b) Benlik sevgisi «**kalım içgüdüsü**»yle de terslik gösterebilir. Bu büyük tehlikelere rağmen ne bahasına olursa olsun çok güç tırmanılabilen en yüksek bir tepeye mutlaka çıkmaya çalışan bazı sporcularda, ya da buzlu yollarda saatte 150 Km. hızla çok kez ölüme koşan motosiklet yarışçılarındadır. Düelloda da yine kamçılanmış ya-

lanıcı şerefle benlik savunmasının glizli bir savaşı vardır. Bazı romanlarda kahramanlarına ait tarihlerinin esasları gururlarının ve şereflerinin saklanması için kendilerini alçak bulmalarına dayanır. «Cyrano» da bu iki taraflı ve birbirine ters psikoloji çok güzel canlandırılmıştır. Aşık olan gururlu şövalye çok büyük burnunun yarattığı ruhsal zedelemeyi bir taraftan güzel şiirler ve şövalyelik jestleriyle telâfi ederken, bir taraftan da gerçek aşkını yanındaki sevgiliye anlatamamakta ve nihayet ancak ölümüne yakın bir anda birbirlerini tanımaktadır.

c) Benlik sevgisiyle «**sahip olma ihtirası**» arasında da terslik olabilir. Birçok insanların uzun süren masraflı ve yorucu davalara girişmeleri sırf benliklerini doyurmak ve haklarını resmî olarak kabul ettirmek dürtüsüyle olmaktadır. Hatta çok kere harcadıkları para davadan alabileceklerinin çok üstündedir. Bilgi ve kültür aksine herkesin sahip olamadığı en değerli bir nimettir. İnsanların çoğu cahilliklerine rağmen bunun farkında olarak alçak gönüllüdürler; veya bilmedikleri bir şey karşısında özür dileğinde bulunurlar. Oysa aksine bazı insanların koyu cahilliklerin ve kültürsüzlüklerinin kendilerine yakışmayan ve hatta kendilerini kınatan aşırı bir gurur örter. Hatta bunlar bu ruh haliyle kendilerinden yaşça ve denemeleri itibariyle çok üstün olan düşünürlerin veya hocalarının konferanslarına gelmezler, gazetelerdeki yazılarını veya kitaplarını okumazlar. Bilginleri, aydınları, yazar ve şairleri, başarıya ulaşmış kişileri küçümsemekle bu menfi halle kendi gerçek cehaletlerine lojik bir eda «Rationalisation» ve sahte bir değer vermiş olurlar.

d) Benlik sevgisi «**Analık sevgisi**»yle de çatışır. Analık sevgisi genel olarak çok tabiidir ;ve en çirkin ve hatta sakat çocuk bile bağıra basılır. Oysa bazı analarda benlik sevgisi üstün olabilir veya azalabilir; ve analık duygusunu siler. Bu doğurdukları çocuklarının hallerinden uta-

nıp ta uzak bakım evlerine gönderen ana ve babaların halidir. Evinden kaçıp ta teyzesinin evinde ömrünü geçiren bir kızın incelemesi bu tipte bir anaya sahip olduğunu meydana çıkarır.

e) İnsanın «**Vuruşkanlık ve savunma içgüdüsü**»yle de öz saygısı çatışır. Topluluk içinde korku belirtilerini gizlemeye veya hiç olmazsa çevreye vurmamaya harcanan çabada bu çatışma hakimdir. İlk kez hayvanat bahçesindeki bir aslan karşısında bulunan ufak bir çocuğun anasına «Anne! istermisin aslanın yüzüne tüküreyim?» demesi bu kabildendir. Oysa korkudan rengi sapsarı ve nabız vuruşu hızlıdır.

f) **Aşk ta öz saygisiyle terslik gösterebilir.** Bazan bir aşk tutkunluğu başlangıcında gerek kız ve gerekse delikanlı, reddedilme ve benlik sevgilerinin kırılması korkusu ile rıza göstermek hususundaki kararsızlıkları buna örnektir. Karı ve koca arasındaki bazı küskünlüklerin ve geçimsizliklerin psikolojisi ve elâlemden bunu saklamaları da buna bir örnektir. Mevcut geçimsizlikler gizli tutulur ve öz saygısı zoruyla hiç olmazsa resmî ayrılma olmaz. Bazı insanların çok değerli ve zevk sağlayıcı değerlerden vazgeçerek manevi değerleri üstün tutmalarında da yine öz saygısı rol oynar. Bir taraftan gurur, takdir, ödül, alkış arayan bir benlikle daha üstün değerlerle tatmin edilmeye yeltenen üst benlik arasındaki çatışmaların rolü büyüktür. Psikanaliz ekolünün meme çocuğundan ergin insana kadar psikoseksüel yönlerden incelediği kişilik ve karakter örgütlenmesi ve çeşitli komplekslerin yer alması başlıbaşına konulardan ibarettir.

Benlik Sevgisi ve Ruh Hastalıkları: Bir çok gerçek ruh hastalarının çeşitli delirlerinde yani hezeyanlarında benlik sevgisinin kalıp değiştirmiş olan ana çekirdeği mevcuttur. Örneğin «**Manyak**» dediğimiz ruh hastalarında benlik kamçılanması ve özellikle kudret içgüdüsünün kabarması

klâsiktir. Bunlar fizik alanında çok üstün ve Herkülvari bir güç ifade ettikleri gibi büyüklük dellrleri de son derece çeşitlidir; ve hastanın tatmin edilmemiş olan tutkusuna göre bunlar mutluluğu, asillği, kudreti, serveti ilgilendirebilir. Oysa manyakların aksine olarak **«Melankolik»** dediğimiz ruhsal çöküntülerde durum tersinedir. Belki yine bir üstünlük duygusunun bir türlü serbest bir yol bulamaması veya zaman içinde baskılara uğramasıyla beliren aşağılık duygusunun sonuçları hastaları düşünce itibariyle küçültür; ve bunlar manyakların aksine olarak megalomanyak hezeyanlar yerine kendilerini küçülten delirler gösterirler. Bunlar hiçbir şeye lâayık olmayan hiçbir tedaviden faydalanamayacak olan, ölümleri yaklaşan, çeşitli günâhları olan insanlardır. Bazan da bu menfi hezeyanlar tesiriyle hayatlarına kıyarlar. **«Paranoyak»** dediğimiz kuşku ve şüphe hastalarının özel karakterlerinden biri aşırı kurum (**Megalomani**) dir. Sistemli büyüklük hezeyanlarının tesiri altında kendilerini Peygamber, prens, büyük lider, dünyayı düzelterek büyük idealist, en ünlü bir büyük insanla nişanlı, en eski bir kral ailesine bağlı (**Anastasya filmi**) sanırlar. Bunlarda öz saygısı son derece kabarmış bir haldedir. Bütün bu büyüklük hezeyanlarının çeşitleri bilinç dışı tutkuların uğradığı baskıya göre özellikle ihtirasların hergün artmakta olduğu 20. asır insanlarında hiç olmazsa taslak şeklinde çok görülmektedir. Zaman zaman toksikomanlar veya kronik yani eski alkoliklerde öz saygılarına ait bir çözüntü gösterirler. Kişilik ve aileleri hakkında kaygı, gelecek düşüncesi, moral saygı, vücut sağlıklarına bakma ve temizlik duyguları ve kayıtları kalkar. Diğerlerinin kendileri hakkındaki takdir ve sevilme ihtiyaçları kütleşir. Şeref ve itibar kaygısı, gurur duygusu yok olur. Moral duygu silinir. Bundan ötürü bunlarda öz saygı menf bir şekilde olmak üzere kuvvetini ve dürtüsünü kaybeder. Bir zamanlar memleketin büyük bir şehrinde çok para kazanan, se-

villen ve itibarı olan tanınmış bir doktorun kronik alkolizmin tesiri altında arkadaşlarının muayenehanelerini dolaşarak «lane topluyorum» diye alkol parası topladığı görülür.

20. asırda «**Dejenere Psikopat**» denilen karakter ve kişilik hastalarında da gerçi benlik saygısı bir ihtiras kabarması şeklinde kamçılıdır. En büyük tehlikeler olsa dahi para ve şöhret hırsı, herhangi bir şeye sahip olma ihtirası durmadan faaliyettedir. Bunlarda ihtirasın bir sınırı ve durağı yoktur; bunun için son derece zeki oldukları halde bu sapık ihtirasları dolayısıyla şu veya bu memlekette büyük rezaletler yaratabilirler. Fakat buna karşılık bunların bir çoğunda da moral kişilik yarılmıştır. Haysiyet ve şeref duygusu yoktur. Hatta bir çeşit ahlâksızlık teşhiri vardır. Özellikle sık sık suç işlemek, rezaletlerde bulunmak, çalmak alışkanlığında bulunan ve suçlara yeltenen kişiler denen tiplerde gazetelerde isimleri çıkmak, haklarında yazılar yazılmak suç hikâyelerinin resimleriyle naklinden hoşlanmak gibi şeylerden öğünürler; ve hatta bir bakıma göre bunlar yeniden suç işleme kamçısını bunlardan alırlar. Hırsızlıklarda bulunmak alışkanlığında olan tanınmış bir hırsız önemsiz ve az yarar sağlayıcı bir hırsızlık yapmış olma suçlandırması karşısında «**Ne münasebet! ben böyle adı şeylere tenezül etmem! Ben hırsızlıkların daniskasını yaparım..**» der. O halde bunlar «**Öz Saygısı Sapıklıkları**»dır; ve dejenerelerde bunlar çok görülmektedir. Bunları kollektif şekillerine bu özenti ve ruh haleti ile karışan ihtiras hastası gençler görülmektedir. Bu psikozlar ve karakter hastalıkları dışında birçok nevrozlu hastalarda da benlik sevgisi çeşitli şekillerde kamçılanmış veya aksine baskıya uğramış olarak çok zengin bazı sinirsel ve ruhsal belirtilerle kendini gösterir, «**Mythomanyak = Hayalî maceralar uyduran**» adli bir ruhsal yapıda sık sık bayılan veya yapmacık organsal bozukluklar gösteren histerikler de bu guruba girer.

İNSANLARIN PUTLAŞTIRILMALARI

— İlkel İnsanlarda ve Modern Toplumlarda Putlaştırmanın Psikanalizi —

İNSANLARIN PUTLAŞTIRILMASI

İlk İnsanların Putları:

Dünya üstündeki insanların çokluğu tek tanrı varlığına ve ana dinleri bu tanrının buyruklarına göre kuran Peygamberlere inanmadan önce, daha ziyade tabiat güçlerine ve sırlarına inanmış; ve bu tabiatın çeşitli elemanlarında ruh tasarlarmıştır (Animisme). Paleolitik dönemlerde bile arkeoloji ve antropoloji bilginlerinin kazıları ve incelemeleriyle putların ve onlara tapmanın çok erken başladığını, ilkel insanların tabiatla ilk temaslarında ihtişamlı görünümleri, çeşitli kasırgaları ve tufanları karşısında bunun bir ihtiyaç niteliği aldığını gösterir. O zamanlara ait mağara duvarlarında insanların taptıklarına hediyeler veren çok basit resimlere ait izler görüldüğü gibi, ufak heykeller de müzelerde bulunmaktadır. En eski putlardan biri, ufak heykel olarak, (**Çıplak Kadın**) dır; ve bu döl verme ve dünyaya canlı yaratık vücuda getirme, insan kuşağını iletirye doğru uzatma ümidinin ve amacının bir sembolüdür.

Bu kadın heykellerinde aşırı cinsel karakterler (Memeler, karın, kalçalar, baldırlar...) dikkati çekmektedir. Bu ilkel Venüs heykelleri daha sonraları Orta Asya'da yer alan ve hayat uzatılmasını sağlayan «**Ana Tanrıça**»nın ilk

tipleridir. Bu binlerce yıl önce insanların ve hatta insan benzeri atalarımıza alt şu veya bu inanma ve buna tapma ihtiyaçlarının ve eğilimlerinin ifadesidir. Artık insan gruplarının gitgide yoğunlaştığı ve birtakım sitelerin bunları topladığı neolitik tarihi dönemlerde — Anadolu'daki kalıntılarda görüldüğü gibi — büyük farklar olmakla beraber, medenî gelişme oranında bazı ilerlemeler vardır.

Atalara veya cesur düşmanlara alt saygıyla saklanan baş çizgileri ve karakterleri balçığa ve kabuklara nakledilmiş; ve büyük tanrıçanın yanına eşi ve ufak bir çocuk (**Üçlü Tanrılık**) katılmış **Çatalhöyük** ve **Hacılar** gibi arkeolojik kazılar bize yavaş yavaş örgütlenmiş dinsel inançların yer aldığını göstermektedir. Nitekim **Çatalhöyük**'te artık mabetler ve dinsel hayatı yansıtan heykeller ve diğer şeyler belirmiş bulunmaktadır. Bu dönemde **«Büyük Tanrıça»** çeşitli şekillerde görüldüğü gibi, diğer tanrılar da yanında yer almaktadır. Örneğin, büyük tanrıçanın genç tanrıyla evlenmesi ve yine hayvanların metresi olması da dikkati çekmektedir. Bunlar arasında koç üstüne binmiş **«Sakallı Tanrı»** yer alır. Bu eski Anadolu halkının Fırtına Tanrısı'nın ilk tipini simgeler. Koç kutsal bir hayvandır. Çok yerde bu büyük tanrıça vahşi bir hayvanın yelesine yatmış olarak yanyana görülmektedir. Bu koç inancı, bizzat tanrı ilk örneğinin ana kaynağıdır. Bunların ikisi, yani bir taraftan doğurgan tanrıça ve bir taraftan cinsel güç prensibi olarak koç döllemeyi sembolize etmektedir.

Neolitik hayat tapınakları bunların ortak inancına ayrılmıştır. Artık taşlar ve balçıktan heykeller yerine madenlerin yer aldığı daha ileriki medeniyet dönemlerinde de heykellerde cinsel organları açık şekilde gösteren bir **«Dış Tanrı»** hakimdir. Lâkin gerçek insanlık medeniyetinin arifesinde Sümer gibi medeniyetlerde artık kadına tapma çok silik kalıntılar halinde mevcuttu. Bunlar artık teolojik sistemlerde önemli bir rol oynamazlar; ve artık şeytanlar,

ikinci derecede koruyucu erkek tanrılı niteliğini alırlar. Bütün bu dinsel ve mitolojik inançlar ve bunların dönük olduğu tanrılara ve putlara ait sembolik heykellerin benzerleri eski Yunanistan'da, Girit gibi Akdeniz Adalarında da ufak ayrımlarla bulunmuştur. Kaynak ve esas birdir. Dikilitaşların da sembolik dinî mânaları vardır. Eski Grek dünyasının Olympos tanrıları ve yine eski Mısır medeniyetinin inandığı tanrılar arasında dişiler yer almakla beraber, bunlar artık daha eski zamanlarda olduğu gibi esas tanrılardan ibaret değildir.

Put Yaratmanın Niteliği:

İnsanların ilk tarihî günlerinden itibaren inandıkları çeşitli putlar yaratmaları bir ihtiyacın ifadesidir. İnsan özellikle ilk günlerinde büyük tehlikeler ve yoksunluklar karşısında ihtiyaçlarının doyurulması, tehlikelerin azaltılması veya yok edilmesi için onu yaşatacak, ona güç anlarında yardım edecek, onu mutlu kılacak bir güce ihtiyaç duyarak buna inanmıştır. İnsanın «Put» da toplanan kutsal ve insan üstü güçten beklediği üstün gerçeklik ve enerjidir. Bundan ötürü «Kutsal = Sacré» olarak bilinen ve inanılan, esas itibariyle insancıl koşullara ve durumlara bağlıdır. İnsan zamanda yaşar, zamanı yaşar; ve dünyaya geldiği andan itibaren bir tarihtir. Asırlar boyunca dağınık hayatını toplamak ve bir şeye dayanmak zorunda kalmıştır. İşte bu yoğunlaştırma, bu toplama gücünün kurtarıcı enerjisini putlarda bulmuştur. Bu tabiatıyla yine insanın kendi öz ruhundan gelir; yani insan benliğindeki düşünceleri ve duyguları yansıtır ve ifade eder.

İnsan yapabileceğine inandığı için ümid eder. Bütün ümidi yani hayatı onu garanti eden bir güce dayanır. Yapamayacağına inanan insan ümitsiz kalır. Lâkin insan, hele bir sürü tehlikeler ortasında bu gücü nereden bulabilir? İnsanın bunu seçmekte bir kararsızlığı, bir sıkıntısı

olabilir. İnsanın dünyası hesapsız güçler ve enerjiler taşır. Ancak bu insan aynı zamanda ruhunda bu enerjinin eğilimini taşıyarak bunu genelleştirir; ve kanunlaştırır. İşte bu insan kendi gücünün çok üstünde olup ta ümitlerini gerçekleştirmede bel bağladığı, yahut şu veya bu şekilde yararlandığı, tabiat güçleri, (Lider, kahraman, sporcu, şarkıcı, artist, seks yönünden çekici... gibi) her kuvveti kutsallaştırır; hatta tanrılaştırır.

Ancak insan ne kadar ihtiraslı olsa da özel bir ümitten ziyade, dinamizminin sınırsız enginliğiyle ümidi gerçekleştirmek söz konusu olduğu da belirtilmelidir. İşte bundan insanın kendini adamaya karar verdiği mutlak gönül bağlılığı bu gücü temsil eder; «**Tanrısal Kudret**» i doğurur. En eski zamanlar tarihinin gösterdiğine göre, insanın günlük denemelerini ilgilendiren herşey kutsallaştırılmıştır: Tabii güçler, kozmik fenomenler ve güçler (Güneş, Ay, yıldızlar, Dünya, pınarlar, ırmakla, dağlar... gibi), hayatî ve psikobiyolojik güçler yani ağaçlar — hayvanlar — cinsel enerji (Özellikle erkek cinsel organı ve döllenmenin bütün güçleri, bu arada bazı hayvanlar ve tarih boyunca özellikle insan basamağında bütün güçlere derece derece ve yere göre çeşitli kutsal mânalar verilmiştir: Irk, vatan, sınıf, parti, savaş, altın ve para, boş inançların çeşidi çok olan en aşağı şekilleri. Görülüyor ki insan dışı veya özellikle insancıl basamakta olarak çok umdurucu bir enerji tutmak ve korumak gücünde görülen her şey insanın merakını ve mistik yönünü kamçılar.

Putlar yaratma veya şu veya bu toplumun başına bazı yeteneklerle gelenlere kutsal bir sıfat verme, yukarda da belirtildiği gibi ilkel çağların bir kalıntısı ve yeniden başka şekillerle belirmeleridir. Esasen bugün dünya üstündeki ilkel kabilelerde tabiat üstü şeylere, hayvanlara, ve diğer bazı canlı cansız şeylere inanmalar, boş inançlar ve mi-

tolojiler vardır. Papualar'dan ve hatta medenî dünyada bîr parça sayılan Hindistan'da bazı kâstlara varmak üzere ilkel tapınmalar süregelmektedir. Hindistan'da kutsal hayvan sayılan inek kesilmez; ve eti yenmez. Bugün Hristiyanlık dinine bağılı olan bazı yerlerde bile ilkel ve mistik edalı ve kollektif nitelikte birtakım kutsallaştırmalar ve inançlar belirmektedir. Gerçi putlara tapma bizl daha ziyade eski pajenliğe «Paganisme» ile bunun mitolojisine götürür; ve medenî dünyanın bundan kurtulduğu, artık kültürlü insanların çokluk teşkil ettiği şu veya bu şekilde putlara tapmanın sözedilemeyeceği ileri sürülür. Lâkin ilerde de göreceğimiz gibi insan durmadan yerüstünde çeşitli alanlarda yeni putlar ve tanrılar yaratmaktadır.

Eski Türk hakanlarından Sezar'lara ve Führer'lere:

Tanrının ilk yarattığı iki insanla beraber cennete koyduğu şeytan bunları kandırmak için «Tanrılar gibi olacaksınız» diyerek yasak meyveyi yedirmiştir. Demek ki insan bu üstünlük ve güç duygusuyla dünyaya gelmiş; ve tanrı gücüne varmak bilinç dışı dürtüsünü de bir miras olarak yüklenmiştir. İlk insanların çeşitli tabiat güçlerine ve Mısır'da olduğu gibi dinsel inançlardan olmak üzere üçlü putlara (Horus, İsis, Osiris) inanmalar yanında yer yer devlet başkanları, büyük ordu komutanları, ve liderler kutsallaştırılmıştır. Nitekim eski Mısır halkı firavunlara tapmıştır.

Eski Türk destanlarında — Oğuz Kağan ve Ergenekon Destanları gibi — eski atalarımızın ulusal kahramanlıklarını kutsallaştırdıklarını okuyoruz. Nitekim Oğuz'un anasının adı Ay Kağan'dır; ve doğum esnasında gözlerini nur ışığı kamaştırmıştır. Oğuz'un kendi yüzü de nurla doludur. Bu mitolojik destanda Oğuz ışıktan çıkan bir kızla evlenir; ve bundan Gün, Ay, Yıldız gibi ışıklı çocukları olduğu gibi, daha sonra ikinci evlenmesinden Gök, Dağ,

Deniz adlı üç erkek çocuk meydana gelir. Ergenekon Destanı da Göktürk'lerin «**Bozkurt**» soyundan geldiğini anlatır. Buna göre Göktürk'ler düşmanları tarafından bir saldırıya uğrayarak büyük bir sıkıntı içinde oldukları bir zamanda bir Bozkurt'un Türklere analık yaptığını belirtir. Ana Kurt saldırıdan sonra sağ kalan ve sakat olan bir Türk çocuğunu tanrı yardımı ile kurtarır; ona bakar; büyütür; ve bundan sonra yeni Türk kuşağı çıkar. Bundan ötürü Göktürk'lerin çocukları da süreli bir refah ve kadirbilirlikle bu kutsal Kurt Ana'nın hatırasını gönüllerinde yaşatmışlar; ve daima bayraklarının ve çadırlarının tepelerine altından yapılmış (**Bozkurt Başı**) nı bulundurmak suretiyle onu kutsallaştırmışlardır.

Bilge Kağan'ın kardeşlerine, bütün yakınlarına, bütün soyuna ve ulusuna karşı olan bir Göktürk hitabesinde şu ifadesi dikkate değer: «Ben tanrı gibi gökten doğdum... Ben tanrının yardımıyla mutlu olarak Kağan oldum; yoksul ulusu hep topladım. Fakir halkı zengin ettim; nüfusu çok az olan ulusumu çoğalttım...». İran ülkesinin eski güçlü şairlerinden Fırdevsî'nin «**Şehname**» sinde başta Zaloğlu Rüstem olmak üzere birçok kahraman hakanlarının dünyaya gelişlerini buna benzer mitolojilerle anlatılmakta; ve kendilerine insanüstü nitelikler verilmektedir. Asya'nın diğer eski medeniyetlerinde Budha, Confçius gibi yarı filozof ve yarı tanrı olarak kendilerine inanılan ve bu güne kadar felsefî doktrinleri milyonlarca insan tarafından benimsenen büyük moralistler de aynı tanrısal mitolojiler ve inananlarla dünyaya gelmişler ve benimsenmişlerdir.

Eski Greklerde Olympos Tanrıları:

Eski Hellas (Yunanistan) insanların bir inanç ihtiyacı ile hayalî olarak yaratmış oldukları ve çok kez insan fizyonomisi ve kıyafeti ile (Anthropomorphisme) tasarladıkları 12 büyük tanrının oturdukları ve yeryüzündeki fanî

insanların varamadıkları yer Olympos dağı idi. Bir bakıma bu tanrılar göklerde değil, yine yeryüzündeydi. O zaman Olympos denizden çok ihtişamlı bir yükseklikler zinciri halinde görülen dağların en yükseği idi; ve kışları kalın bir kar tabakası tepesini örtüyor; yazları da çok derin uçurumlarını ve sırtlarını büyük yeşil ağaçlar gölgeliyordu. Ediplerin tasvirlerine göre doğan güneşin ilk ışıkları bu kutsal dağın tepesini aydınlattığı gibi, akşam çekilişinde de bir tatlı kızılık üstündeki bulutlara aksediyordu. Zaman zaman bunun tepesinde kasırgalar kopuyor, üstündeki gökler gürlüyor, kalın siyah bulutlardan şimşekler kopuyor; ve seller halinde yağmurlar yağıyordu. İşte bütün bu tabii görüntüler eski Greklerin kuvvetli hayâllerini bu dev dağa götürüyor; onu kutsallaştırıyor; ve tabii fenomenlerin ve güçlerin kaynakları ve hakimleri tasarladıkları tanrıları buradaki güzel saraylarda oturtuyordu. Dışardan görülen ve duyulan fırtınalar ve kasırgalar, çılgın rüzgârlar tanrıların bu mutlu mekânları altında olarak bunları rahatsız etmezlerdi.

Burası büyük dinlerin kıyametten sonraki ebedî hayatta vadettikleri cennet gibi bir yer olarak her çeşit nimetler, manevî huzur ile doluydu. Işık saçan bu Olimpos cennetinde her tanrının kişisel yeri yani sarayı vardı. Bunlardan en büyüğü, en göz kamaştırıcı olanı ölümsüz tanrıların en güçlüleri ve başları olan Zevs'e aitti. Her sabah, güneşin ilk ışıkları ortalığı aydınlatmaya başladığı zaman bütün bu tanrılar şeflerinin sarayında toplanırlardı. Zevs altından yapılma bir tahta oturmuş olarak sarayının en geniş salonunda bunları kabul ediyordu. Bir babanın önündeki bir aile gibi erkek ve dişi tanrılar da en büyüklerinin etrafında toplanmış olarak sonsuz bir mutluluk duyuyorlardı. Kumral saçlı ve ışık saçan Apollon çok güzel saz havaları ile onları keyiflendiriyordu. Başları çiçekli taş-

ların süslediği güzel bakireler dansediyorlar; arasıra musiki perileri en âhenkli nağmeleriyle tanrılarda neşe yaratıyorlardı. Gençlik tanrıçası sayılan H     adlı son derece güç bir bakire bunlara lezzetli yemekler ve bal      (Nektar) ikram ediyordu. Bu neşeli ve mutlu Olympos korosu onlara ebedî bir gençlik, bütün dünyaları ve insanları idare etmek gücünü veriyordu. Güneş batıncaya kadar bir aile hayatı ya  şıyorlardı. Ak  şam herkes özel evine   kilince Olympos derin bir s  k  nete kavu  şuyordu. Yalnız misafir ağırlayan bir tanrıça olarak Hestia bu   lmezlerin ortak saraylarında kalıyor ve Olympos da devamlı ışığı sa  ğlayan ateşin s  nmemesini sa  ğlıyordu. Tanrılar ihtiya  amlı evlerinde yalnız değildiler. Kralların kalabalık mahiyetleri gibi, 12 tanrının hizmetinde tanrısal vasıfları olan ve çeşitli hizmetler yapan yardımcıları vardı.

Olympos dağında 12 tanrı ve başı tanrılaştırılan kahramanlar ya  şıyordu. Bu 12 tanrıdan 6'sı erkek ve 6'sı da di  i idi. Daha sonra bunlar arasında yer alan ve ilk kez   z  mden şarap yapan içki tanrısı Dionisos olmu  ştur. Hades de ebedî olarak dünya içindeki öbür dünyanın tanrısı idi.

Bu tanrılar arasında Zevs (Juplter) Olympos'un en yüce hakimi, insanların ve tanrıların ortak babası idi. Gök ve arz onun ebedî sultanlığına ba  lı idi; ve canlı cansız olarak bütün şeyler onun bir ba   ı  aretine bakardı. Her nimet ve yerine göre ceza olarak her tabii afet onun hakim olduğu göklerden geliyordu. Yağmur veya kar yaşarken, Grek'lerin inan  larına göre doğrudan doğruya Zevs yağmur veya kar olarak yağmakta idi. Geceler ve gündüzler ona itaat ediyorlardı. Bütün ışık, bulutlar, yağmurlar, uygun veya sert rüzgârlar ondan kopuyordu. Zaman zaman en şiddetli fırtınalar ve tabiat kargaşalıkları ile şiddetini ve gücünü gösteriyordu. Zevs daima adaleti isteyen ve ona yön veren bir yüce yargıç idi. Bütün insan hayatının   e-

şitli bollukları ve mutlulukları ile mutsuzlukları onun adalet yargılarına bağlı idi. İnsanlar iyi ve doğru olduğu zaman her tarafta bereket ve bolluk vardı; meyvalar boldu; kuzular çoğalıyor; denizlerden bol balık çıkıyordu. Aksine kötü oldukları zaman tabii afetler bütün bu bollukları altüst ediyor; ve yoksunluklar oluyordu. Zevs ebedî varlık, bütün varlıkların ilki, bütün şeylerin başlangıcı ve sonu idi. Şairler, bu yüce tanrının ihtişamını ifade edemediği için onu, görünürde çok güçlü ve çok güzel bir insan olarak tasarlıyor ve tasvir ediyor; ve bunun için birçok hamasi efsaneler düzüyorlardı.

Çok kez Zevs büyük bir ustalıkla yapılmış olan göz kamaştırıcı altından bir tahta oturur şekilde tasvir ediliyordu. Sağ elinde kanatlı yıldırım, sol elinde ise zaferin bir heykelini veya bir kartalın tuttuğu bir kalkan vardı. Çok kez bu kartal ayaklarının önünde veya ellerinden birinin üstünde görünüyordu. Cronos'un (Zaman) büyük kızı Hera baş tanrının eşi idi. Henüz güzel bir bakire olduğu zaman bir gün Zevs güzel bir kuş şeklinde bir omuzuna konmuş; ve Hera bu kuşu ısıtmak için göğsüne sokmuştu. Bir anda tabii görüntüsünü alan Zevs ona «Ey güzel Hera, ben senin kocan olmak istiyorum. Güzel gözlü tanrıça beni izle! Seni daima sağımda, Olympos'daki tahtımın yanında oturtacağım!» ve Hera'yı koynuna alarak kutsal dağa çıkardı.

Diğer Olympos tanrılarının da belirli bir tabiat kuvvetine egemenlikleri vardı. Örneğin, Athena bir savaş tanrıçası idi ve eski Yunanlılar için görünmeyen en kuvvetli savaşçı idi; ve koruduğu ordu mutlaka galip gelirdi. Cesareti başka kimsede yoktu. Apollon gün ışığının parlak tanrısı olarak Güneş'i temsil ediyordu; ve Zevs'in oğlu idi. Hermes, kanatlı sandalları ile Zevs'in oğlu ve elçisi idi; ve bunun için rüzgârların tanrısı idi. Bu rüzgârlar gökleri aşarak vadilerde, ağaçlarda namlar çıkardıkları için ay-

nı zamanda şarkı söyleyen müzik tanrısı idi. Zevs'in emirlerini aldığı zaman göklerin arasından en hızlı bir ok gibi dünyaya iniyordu.

Görülüyor ki bütün bu tanrıların her gün dünyadaki insanların işleri ile uğraşları ve ilişkileri vardı; ve çok kez insan veya hayvan görünüşleri ile dünyaya inerler; insanlar gibi evlenirler; güzel evlerde otururlar; yerine göre bir aileyi veya bir toplumu korurlar; iyilikler yaparlar; yerine göre de çok şiddetli öçler alırlar; ve belirli insanları yerden yere vururlar; hatta canavara çevirirlerdi. Dünyanın fanî insanları ile (Daha ziyade erkek tanrılar dünya kadınları ile) cinsel ilişkilerde bulunurlar ve onlardan çocukları da olurdu.

Kahramanlara Tapma: Heracles Efsanesi: Zevs bir gün insanların içinde bulundukları fenalıklardan müteessir olarak kendi kendine şu yargıya varmıştır: «İnsanların esenliği için çok güçlü ve eşi bulunmaz bir kahraman yaratmak istiyorum. O insanları tehdit eden bütün kötülükleri yok edecek, fazileti ile gücü dünyanın kurtuluşu olacaktır. Bu düşünce ile Zevs bir gece «Thebes» şehrine indi. Burada ihtişamlı bir sarayda güzellikte bütün kadınları geçen Alomene isminde bir kraliçe yaşıyordu. Kral olan kocası bu sırada bir yerde savaşmakta idi. Zevs, Kraliçeye herhangi bir şüphe uyandırmadan sokulmak için kocasının kıyafetinde görünmüş, konuşmasını taklit etmiş; ve saray muhafızlarının önünden bu suretle kolaylıkla geçerek kraliçenin odasına girmiştir. Alomene hiç şüphelenmeden sevinçle kocasını kucaklarcasına Zevs'e sarılmış; ve bu birleşmeden ünlü Grek şairi Omiros'un «İliada» eserinde tanrılaştırdığı güçlü kahraman Heracles (Herkül) doğmuştur. Efsane şüphesiz ki burada bitmeyerek bunu duyan Zevs'in esas eşi Hera büyük bir kıskançlıkla Heracles'in bulunduğu saraya iki zehirli yılan gönderir; ve bun-

lar çocuğun beşliğine kadar sokulur; ve onu ısırmağa başlarken ızdırapla uyanan geleceğin en büyük kahramanı Heracles bir eliyle bir yılanı diğer eliyle de bir yılanı yakalamak ve bütün gücü ile sıkmak suretiyle öldürmüştür. Bu cesareti ve gücü o zaman dünya üstünde başka bir insanda bulunmayan kahraman Heracles'in ilk başarısıdır; ve birçok kahramanlıklardan ve savaşlardan sonra Heracles tehlikeli bir nında, tertip edilen bir yangında yanma esnasında gökten inen 4 beyaz atlı bir araba tarafından alınmış; ve Olympos'a babasının sarayına götürülmüştür. Ünlü hayatının ve başarılarının bir ödülü olarak bu sefer üvey anası Hera ona ebedî gençliği temsil eden kızı Hebe'yi eş olarak vermiştir. Tabiatıyla tanrıların kâh çocukları olan ya da tanrılar tarafından korunan ve onlara çok yakın olarak tasarlanan kahramanların efsneleri bitmez.

Eski Grek tarihi bunların mitolojileri ile doludur. **Orphe'den Promethe'ye, Thesée'den Ulls'e, Achille'den Ajaks'a** olmak üzere bu yarı tanrı kahraman adları pek çoktur. Ünlü şair Omeros (Homer) «İlyada» sında tanrı gücünde Achille'den söz etmektedir. Nitekim Büyük İskender de Achille ve Heracles'i ataları saymakta idi. Bu gelenek biraz silinmiş ve değişmiş olarak eski Grek dünyasında uzunca bir zaman sürmüş; kral güçlerinin, başarılarının, zaferlerinin tanrılar tarafından verildiğine inanılmıştır. Zaferler kazanan kral birtakım mistik inançlar tarafından korunmakta ve ona bir insanüstü vasfı verilmektedir. Esasen birçok Grek filozofları da akıl ve anlayışlarının dürtüsü ile oranlı olarak birçok insanların tanrılara benzediklerini ve yakınlıklarını yazıyorlardı. Nitekim yukardaki Olympos dağı tasviri bunlardan alınmıştır. Ancak o tarihi dönemin en güçlü filozofu Socrat göklerde, buzlu dağların tepelerinde saraylarda bir çeşit sultanlık süren ve kıyafet ve kalıp değiştirmek suretiyle arasına insanlar arasına karışan hayalî Olympos tanrılarının mevcut olmadıklarını ve tek bir evren

gücünün veya yaratma yeteneğinin olduğuna inanmış; ve bunu genç kuşaklara açık yerlerde de çok tesirli telkinleri ile aşıladığı için o devrin «Tiran» denilen zalim idarecileri tarafından yargılanmak suretiyle tarihî değerde olan ve hatta bir Türk tiyatro ekibi tarafından sahneye konan savunmasını okuduktan sonra ölüme çarptırılmıştır.

Eski Roma'da Kişinin Putlaştırılması (Sezar Örneği:

Dünyanın hemen her tarafında insanlar aralarından birine tutkuyla hayranlık duymuşlar; onu çılgınca alkışlamışlar ve ona tapmışlardır. Ünlü Alman filozofu Nietzsche'nin «Eco Homo» eserinde incelediği bir «İnsan Üstü Yaratık = Überich» olarak tapmışlardır. Bu durumda olan insanlar bu yarattıkları putlara körükörüne bağlanırlar, süreli olarak veya bir süre zarfında onun hiçbir kusurunu görmezler; ondan mucizeler beklerler; ve söyledikleriyle buyurdıklarını bir doğma olarak sayarlar. Roma mitolojisine göre ilk mitolojik imparator Romulus bir kasırga esnasında tanrılar tarafından göklere kaldırılmış; ve şehir ona «Qurinium» adıyla tapmıştır. Roma'nın politik hayatında bu esaslı efsaneye göre Romulus tanrılardan Mars'ın oğlu olduğu cihetle «Tanrı çocuğudur»; ve aynı zamanda şehrin de koruyucu gücüdür. Bu inançla şehrin kuruluşu kutsal bir kaynak ve mâna taşır. Bir bakıma bu efsane de Grek tesiri altında gelişmiştir.

Daha sonraları eski Roma'da Gladyatörler arena'da yaralanmış olarak yerde «Ave, Sezar» diye bağıyorlardı. Zira Roma Kayseri'de tanrının çocuğu (**Divis Filvis**) sanılmaktaydı. Babaları da bu sıfatı taşıyan bir güçten putlaştırma inancı, büyük zaferleri itibariyle, Sezar'dan başlamış; ve ondan sonra da bu tanrısal ünvan yiğeni Octav'a geçmiş; ve insanın bu tanrılaştırılması anlamı Roma'nın düşmesinden sonra şurada burada imparatorlara ve kralara, ya da bazı liderlere ait olmak üzere kutsal bir hak

nlteliğini almıştır. Eski tarihî dönemlerde krallarını ve kahramanları tanrılaştıran yalnız eski Roma İmparatorluğu değildir. Esas itibariyle bunun ana kaynağı doğu dünyasından gelmiştir. Büyük İskender de Hindistan'a gittiği zaman bu tanrısal gücü ve etiketi taşıyordu. Eski Pers yani İran diyarının **Dara** gibi güçlü imparatorları, tabiatları itibariyle tanrı sayılmamalarına rağmen, ölümler ve ölmezler arasında aracılık yapan ve olağan insan yetenekleri üstünde tanrısal ergileri olan faniler idi.

Doğudan Mısır'a geçen kralın tanrılaştırılması geleneği — Firavunlarda olduğu gibi — güçlü filozofların ve düşünürlerin «Altın Düşünce dönemi» ni yarattıkları bir zamanda Hellas'a geçmiş; ve yalnız Olimpos dağındaki tabiata egemenlik eden insan görünümlü kuvvete değil, bazı savaş kahramanları da tanrılaştırılmıştır. Ünlü şair Homeros «İliada» sında tanrı gücünde Aşil'den söz etmektedir. Büyük İskender de Aşil'le Herakles'i ataları saymaktaydı. Bu gelenek biraz silinmiş ve değişmiş olarak eski Grek dünyasında uzunca bir zaman sürmüş; kral güçlerinin, başarılarının, zaferlerinin tanrılar tarafından verildiğine inanılmıştır. Zaferler kazanan kral birtakım mistik düşler tarafından korunmakta ve ona bir insanüstü vasfı verilmektedir. Esasen birçok Grek filozofları da akıl ve anlayışlarının dürtüsüyle oranlı olarak birçok insanların tanrılara benzerliklerini ve yakınlıklarını yazıyorlardı. Özellikle «**Stoicisme**» ve «**Epicurisme**» felsefeleri bu kanıdaydı. Ancak o tarihî dönemin en güçlü filozofu **Sokrat** (Bilim kahramanlarına bak) göklerde, buzlu dağların tepelerinde, saray gibi yerlerde bir çeşit sultanlık süren ve insan kılığına girmek suretiyle arasına insanlar arasına karışan hayalî Olimpos tanrılarının mevcut olmadıklarını ve tek bir tanrı gücünün olduğuna inanmış; ve bunu genç kuşaklara açık yerlerde de kuvvetli telkinleriyle aşıladığı için o devrin Tiran denilen zalim idarecileri tarafından yargılanmak su-

retlye tarihî değerde olan ve hatta Türkiye tiyatro ekibi tarafından sahneye konan savunmasını okuduktan sonra ölüme çarptırılmıştır. Herhalde bu önemli olaydan, Roma'da imparatorluk yıkılmaları başladıktan sonra kralların kutsal güçleri anlamı inanç itibariyle zayıflamıştır. Nitekim Roma'da Cumhuriyet'in sonlarına doğru iktidarın kutsal sıfatlarından sığırma «Desacralisation» eyilimi belirmiştir. Siyasî hayat lâıyk bir durum almış, ve tanrının oğlu sıfatını taşıyan güçlü Sezar'a bile bazı senatörlerin girdiği öldürme kompleksi de daha o zamandan kutsal olana da dokunulabileceğini göstermektedir.

Kişinin Kutsallaştırılması (Sezar Örneği):

Roma'da Scipion'dan Pompei'ye kadar uzanmak üzere zaferler kazanmış ve ün almış olan imparatorların hızla birbirlerini izlemeleri halkı büyüleyen ve onlara bağlayan bir psikolojik olaydır. Henüz Pompee zaferlerini tamamlamaktayken **Jullus Sezar** yardımına geliyordu. İşte bu güçlü kumandanlar ve sonra imparatorlar piramidine çıkma hızı politik hayatı etkiliyordu. Roma'da aşağı yukarı «Kamu İktidarı» ile «Din iktidarı» yanyanaydı. Roma bunlardan, birbirine bağlı olan bu iktidarlardan birini seçmek zorunda kalıyordu. Bu tanrısal iktidarlara zaferler kazanmış olan kahramanlar ulaşıyordu. Özel koşullar bu ünvanı Sezar ve benzerlerine vermekteydi. Resmî din halk bilincini tatmin etmiyor; daha görünürde bir güç arıyordu. Özellikle Sezar'a kutsal ve tanrısal bir paye verilmesini halk yadırgamıyor; aksine bunu tabii buluyordu. Zira Sezar rakibinin ordularını savaş alanında mahvediyordu. O halde Sezar Roma'lılara göre büyük zaferler kazanmış olan bir general olarak davayı kazanıyordu. Hak belki öbür tarafta yani kumandan Pompee'deydi. Zira bu da büyük bir asker olarak Roma'ya Anadolu'nun içlerine kadar birçok yerler kazandırmış; ve imparatorluğu genişlet-

mişti. Nitekim Caton gibi ünlü bir senatör yenilmiş olan komutanı yani Pompee'yi de haklı bulduğu için tutmuş; ve onunla doğruya kaçarak orada hayatına kıymıştır.

Roma halkı haklı olmayanın büyük zaferini yani Sezar'ı tanrılaştırıyordu. Halk onun gücüne tapıyordu. Halkın tanrısal olan şey hakkındaki bağlantısı mantıklı değildi; ve bu daha ziyade duyusal nitelikte idi. Roma'lılara göre Sezar'ın savaş meydanında diğer bir büyük Roma askerini yenmesi de tanrılar tarafından arzu edilmekteydi. Ondandır yüz çevirmek dine karşı aykırı bir hareketti. Sezar esasen çoktanberi Grek dünyası tarihinin ona verdiği maddelerle bu kutsallaşmaya hazırlanıyordu. Büyük İskender'in Heracles, Dionisos veya Aşil'den geldiğini söylemesi gibi, Sezar da baba tarafından Venüs ile Aşil'den ve ana tarafından da Mars'dan kaynak aldığını ilân ediyordu. Çok usta bir binici olarak ancak göze çarpan ve ancak onu sırtında oturtan ata biniyor; ve Cauller memleketini fethetmekten diğer büyük askerlerden daha fazla olarak faydalanıyor; başarıları çoğaldıkça tabiat üstü deliller, yani kutsallaşma koşulları arıyordu.

Sezar'ın halk arasındaki zafer hikâyeleri ağızdan ağıza yayılıyordu. Bunlara göre Parsali savaş meydanında tanrısal ana Venüs de Sezar'a yardım ediyordu. Sezar bu zaferlerini tamamlamaktayken, Asya bunu Büyük İskender gibi selâmlıyor; papazlar tapınaklarda beliren mucizeleri sayıyor; ve halk ona artık bir tanrı gücü veriyordu. Böylece Sezar tarihi döneminde Roma'dan Asya'ya kadar egemenliği olan «Genel Kurtarıcı» oluyordu. Afrika'da önemli bir zaferinden dönüşünde Roma senatosu ona «**Cosmocrator = Dünyayı idare eden şef**» olarak heykelini diktirmişti. Sezar'ın senatonun geniş merdiveninde en çok sevdiği Brutus'un da yer aldığı bir saldırıda öldürülmesinden sonra bir tesadüf olarak o gün gökte görülen bir kuyruklu

yıldızı mânalandırılmış; «**Empyrée = Arşialâ**» da yani gökün tanrılar mekânı olan en üst kısmında ebedî istira-hatâ çekilen imparatorun tanrısal ruhu olduğu yayılmış ve yazılmıştır. Sezar'ın ölümünden sonra da, onun tarihî dö-nemi ve kişiliği ile başlayan «Rejim Teolojisi» bir müddet sürmüşse de, Roma devletinin çözümleri başladıktan sonra bu insan veya şef kutsallaşması kuvvetini ve inanı-nı kaybetmiş; lâkin zaman zaman dünyanın şu veya bu yerinde aynı insancıl içrel ihtiyaç ve dürtü ile şu veya bu şekilde canlanmaları olmuştur, ve olmaktadır.

Sezar'dan Büyük İskender'e, Anibal'den Dara'ya, Se-lâhattin Eyyübî'den Fatih'e, Cromvel'den Deli Petro'ya, Na-poleon'dan Washington'a, Hitler'den Mco-Che-Tung'a, Le-nin'den Atatürk'e... kadar olmak üzere zamanlarında ola-ğanüstü değer verilmiş; «**Tüm güçlü = Omnipotent**» ola-rak inanılmış olan ve bugün dahi bir çoğunun eserleri ya-şayan fanîler çoktur. Etüdümün bu kısmını yazdığım sı-ralarda yalnız Rusya değil, dünyanın büyük bir kısmı ya-yınlarda ve toplantılarda yüzüncü yılı dolayısıyla Lenin'i hatırlamaktadır. Zira idealist olarak günlük kaldırım poli-tikalarına karışmamış olan bu devrimci insan sosyo-eko-nomik bir doktrinin yani Marksizm'in en idealist davacısı olmuş; ve Rus Çarlığını kökünden yıkmak suretiyle köksal bir devrimle yeni bir rejim kurmuştur. Lenin bugün de tar-tışmasız olarak bu doktrinin önderi sayıldığı ve yarından sonra da sayılacağı için Sezar'lar, Washington'lar ve Ata-türk'ler gibi istisnalı fanîler panteonunda da yer aldığı bir gerçektir. Bunu söylemek için de aşırı solcu olmak gerek-mez. Artık hayatta olmıyan ve dünya üstünde milyonlar-ca hayranları bulunan **Mao-Che-Tung** hakkında henüz ke-sin karar vermek doğru değildir. Zira gerçek yargılar an-cak şeflerin ölümünden sonra kesinleşir. Kültür devrimi gibi eserinin, vevki kendi ülkesinde yaşaması takdirin-de onun da ünlü şefler pramidinde yer alması tabiidir. An-

cak bir zamanlar Stalin'in de komünist dünyasında bir «Tüm güçlü» lider sayıldığı ve ölümünden sonra kutsallığı alındığı ve ancak bugün memleketinin tarihinde önemli bir yeri olduğunu da unutmamalıdır. Bu kitabın yayınlanması için notlarımızı yeniden gözden geçirdiğimiz günlük gazeteler Çin'de Komünist Partisi liderleri arasında Mao'nun prensipleri etrafında ayrılıklar çıktığını ve halk arasında «Mao dahi değildi, bir insandı» dediklerini yazmaktadır. Zamanlarında özellikle kendi ulusları tarafından tanrılaştırılan **Hitler** ve **Mussolini** gibi başarılı bir devrimle iktidara geçen liderler bir süre müsbet işler yaptıkları, idare ettikleri toplumlara bir kitle ruhunu verdikleri halde sonunda hem kendileri kötü bir sonuçla ölmüşler, veya öldürülmüşler; uluslarını da uzunca süren bir depressiyona sürüklemişlerdir. **Peron**, **Sucarno**, **Nukrumah**, **Franco**, **Salazar**... gibi bazıları da kısa veya uzun bir süre içinde ihtişamlı bir iktidarla büyük bir itibar görmüşler ve (Mutlak Güçler) sayıldıktan sonra tahtlarından iner inmez sönüp unutulmuşlar; ve yabancı yerlerde göçmen gibi yaşamak zorunda kalmışlardır. Gerçi Peron uzun bir süre İspanya'da sığınmış olarak yaşamış; ve yeniden yine memleketine dönerek devlet başkanı olmuştu.

Bu gibiler şüphesiz ki yukarda incelediğimiz bir «Sear» kutsallaşması payesini almamış olan liderlerdir. Nitekim Hitler «**Mein Kampf**» adlı kitabı ve çevresindeki propagandacılarıyla Almanya'da nasyonal sosyalizm gibi yeni bir ideoloji ve rejim kurmuş; Fransızların çok büyütükleri mitolojik «**Magino**» setlerini kısa bir süre içinde yıkmak suretiyle ordularıyla Paris'e girmiş, Alman ulusuna eski **Niebelungen**'e ait kahramanlık hayâllerini ve gücü yine tattırmış olan Hitler İkinci Cihan Savaşı'nın sonunda Berlin bodrumlarında hayatına kıyıp yandıktan sonra gerçi ismi önemli bir kişi ve hatta ünlü bir psikopat insan ola-

rak tarihe geçmiş; lâkin ne bir Sezar ne bir Atatürk, ne de bir Lenin basamağına çıkamamıştır.

PUTLAŞTIRMANIN PSİKANALİZİ

Bir yerde kral veya şef ölünce «Kral öldü, yaşasın kral!» geleneği derhal yerine getirilir. İnsanlar kendilerine eğemenlik eden, onları büyüleyen liderleri veya şefleri ölür ölmez kısa bir süre içinde yenilerine dönerler. Bu süreli olarak daima iktidarı doldurmak ve boş bırakmamak, daima ona bağlı olduğumuz ve kendisini saydığımız kutsal bir varlığı tutmanın ihtiyacıdır. Kişiler gider; lâkin insan gönüllerinde kutsal olan ve putlaştırılan güçler ve değerler kalır. Bu ilgili yerinde belirttiğimiz gibi zamana, tarihî dönem, gereğe göre bir kurt tanrı, bir çakal — tanrı, bir öküz — tanrı, bir savaşan bakire, herşeyi yutan bir ejder, bir doğurucu karınlı ana, yıldırımlar saçan Zevs, Sezar gibi bir imparator, Hitler gibi bir lider, bir Prima Donna yani çok yönlü bir tiyatro veya sinema artisti, çılgınca danseden ve striptis yapan bir dansöz, bir seks vampiri, sesiyle gençleri çıldırtan ve yerlerde tepindiren Elvis Presley gibi bir şarkıcı, bir karlı tepeden öbür karlı tepeye uçar bir kayakçı veya Arjantin'de yapılmış olan futbol şampiyonasında Arjantin takımını bir maçta golleri ile şampiyon yapan bir Kempes adlı bir sporcu olabilir.

Bu kutsallaştırılan hayallerin çeşidi çok değişik İnsanlar gruplarından ve kültürlerinden kaynak aldıklarını gösterir. (En ilkel kabilelerden, en yeni örgütlü topluluklara kadar). Bunlardan bazılarının süreklilikleri, ya da evrensel tarihin değişkenlikleri arasında yeniden canlanmaları her yerde ve daima insanların durmadan yeni putlar ve yerüstü tanrıları yarattıklarını gösterir. Uzun zamandan beri tarihçiler, sosyologlar, filozoflar ve psikologlar bu sorun üstüne eğilmişlerdir. Aydınlatmaları zamana göre yeni biçimleri alır; ve birbirlerini tamamlar. Gerçi bun-

lar şu veya bu tutum karakterlerini belirtirler; niteliklerini ve birbirini izlemelerini ve bütün bu tapma ların elementlerini ve koşulları incelerler. Lâkin bütün bunlar putlara tapmaya olan insancıl ihtiyacı derinliğine anlamamıza yeterli aydınlatmalar sayılmaz. Putlara tapmanın ve her alanda sunî putlar yaratmanın dünya üstünde evrensel olması, bu durumun tarih boyunca sürmesi ve özellikle müsbet bilimlerin her çeşit teknik başarıları ile egemen oldukları toplumlarda bile itibar görmesinin mantıksızlığı bunun insan ruhunda çok derin kökleri olduğunu gösterir. Bundan ötürü bunun aydınlanmasının en iyi şeklide bize psikanalitik metodlar sağlar.

Bütün insancıl eğilimler, zorlayıcı hevesler, zevke dönük dürtüler, saplanmalar ve alışkanlıklar ve daha genel bir terimle bilinç dışı komplekslerin aydınlanması için kullandığımız yolu «Putlara tapma ihtiyacı»nı da anlamak için kullanmak gerektir. Herhalde bunun içinde insan yaratığının çocukluğundan itibaren erginliğine doğru giden gelişme yoluna girmelidir. Yeni doğan insan yavrusu temel psikolojik ihtiyaçlarını doyurmak için tamamiyle çevresine ve özellikle 5 yaşına kadar annesine veya onun yerine geçenlere bağlıdır. Bu annede, henüz duygusal yetersizliği ve kendi vücudunun hayalinin bütünlüğünü kavrayamaması dolayısıyla, çocuk ancak hayal meyal olarak bazı yerler görür: Bir meme veya emzik tutan bir el ve bunlara katılmış olarak bir koku, dokunma duyguları, az çok hoş olan durum değişimleri gibi... Bu dağınık duygulara, sinirsel olgunlaşma yokluğu dolayısıyla, bir bütünlük halinde reaksiyonlarda bulunur. Ana bebek bağırma-larına karşı bir şey vermesi ya da ihtiyaç olduğu anda kaybolmasına göre, ardarda olarak «İyi» veya «Kötü» izlemeyi verir; ve henüz mevcut olmayan bir zaman karışmasıyla da bu birbirinin tersi olan hayaller aynı zamanda karışık bir şekilde bulunur.

Bunlar erginlik çağına kadar bilinç dışı derinliklerinde yer alır; ve ancak psikanalitik bir inceleme meydana çıkarır. Bunlar bazı lojik dışı inançlarda ve özellikle kolektif inşanlarda önemli bir rol oynarlar. Bu bağımlılık gerekli bir sonuç olarak az çok genel bir güvensizlik yaratır. Ancak çok yavaş ve ilerleyici olarak emzirmelerin tekrarlanmaları, ana hayallerinin tekrar ve tekrar görünmeleri ve özellikle bunların sürüp gitmesi ve kararlı olmaları bu esaslı ilk çocukluk güvensizliğini etkisiz kılarlar. Anne ile çocuk arasında olan bu ilişkilerin koruyucu ve yatıştırıcı, ya da aksine sıkıntı yaratıcı olmalarına göre, çocuğun bundan sonraki dış çevresi ile teması az çok güven verici olacaktır. Şüphesiz ki herşey bununla bitmez. Lâkin daha sonraki denemeler ve gerçeklikler yani realitelerle karşılaşmalar şu veya bu şekilde hazırlanmış olan bir zeminde vaki olmaktadır. Çok kez bu bağımlılık müsbettir; zira bunun sayesinde terbiye müsbet olabilir; ve yine bununla çocuğun çevre bakımından uyumlu olması başlayabilir.

Çocuk ilk çağında gerçekten bir «Sindirim borusu»ndan başka bir şeydir; ve ihtiyaçları yalnız fizik alanda kalmaz. Başta sevgi olmak üzere, erginlik çağına doğru çoğalan ve çeşni kazanan ruhsal çeşitli ihtiyaçları da vardır. Çocuk ana ve babasının sempatisini kaybetmemek ve karşılıklı olarak bunu aktarmak için saldırganlık, masturbasyon, aşırı benlik sevgisi gibi bazı düşüsel doyumlardan vazgeçmek ve hiç olmazsa itidalli olmak zorunda kalır; ve ruhuna hakim olan ana hayaliyle paralel olarak buna baba hayali de katılır; ve nitekim erkek çocuk erginliğe doğru yavaş yavaş ana hayalini, platonik sevdası itibariyle, silerek baba hayalini ve karakterini benimser. Bu Oedipus Kompleksi'ni ve saplanmalarını normal bir şekilde çözmek demektir. Kız çocuk içinde babasına kar-

şı olan aşırı gönül bağılılığını yani elektra kompleksini çözmekte aynı şey demektir.

Sürego'nun, vicdan benliğinin rolü:

Çocuk henüz bebek olma güçsüzlüğünün etkisi altında bulunduğu genel bağımlılıktan yani süreli ana ve babanın tam korunmalarından kurtulur kurtulmaz yine güvensizlik yaratıcı ve etkili olan diğer bir güvensizlik ile karşılaşır. Bu daha ziyade duygusal bir bağımlılıktır; ve bu seferde bunu ana ve babaların esas itibariyle sosyal ilişkiler ve uyumlar için gerekli olan isteklerinden ve yasaklarından gelir. Lâkin bu arzular ve ihtiyaçlar ister istemez bir doyumsuzluk, bir saldırganlık veya suçluluk duygusu zemini hazırlar. En uygun vak'alarda ana ve babalarında ciddi ve şefkatli bir kişilik oldukları hakkındaki izlenimleri güvensizlik hallerini en aşağı bir dereceye indirir.

Çocuk çok aşırı istekler veya çok sert düzenlerle bunaltılır; çok acayip veya birbirinin tersi olan emirlerle karşılaşır; veya kendi haline bırakılırsa aynı güven sağlanamaz. O halde çocuk ana ve babalarının ona gösterdikleri sevgiye, onu değerlendirme şekline, ya da tamamiyle ihmal edilmiş olmasına göre yargılarda bulunur; ve onlarla ilişkiler kurar. Freud «İnsan sevilmediği zaman kendini aşağı bulur» dediği gibi, Adler'de bazı nevrozları ve kötü terbiye reaksiyonlarını aşağılık duygularına bağlamıştır.

Çocuk ana ve babaları tarafından beğenilmek ve değerlendirilmek ihtiyacındadır; ve bunlar yanı ana ve babalar onda bu «Beğenilmeyen, Deyimsiz» kanısını uyandıran hareketlerden kaçınmalıdırlar. Ana ve babaların yasaklarıyla beraber çocuk hakkında verilen yargıyı ve kamı içine çeker; ve bilinç dışı örgülerinde kompleks yaratır. Böylece bazıları için bir başarı daima hakedilmemiş; ve diğerleri için bir başarısızlık daima önü alınma-

yan bir olaydır. İşte Freud çocukluk çağında çocuk ruhunda yer almaya başlayan ve ana ve babaların davranışlarına, muamelelerine, iyi veya kötü örnek teşkil etmelerine ve daha kısası terbiyelerine göre kimlik alan benlik yargısına ve bir bakıma moral vicdana «Sürego» ismini vermiştir. İşte bu ilerde erginlikte insanın normal kişilik gelişmesinde olduğu kadar, birtakım ruhsal ve sinirsel bozuklukların oluşunda rol oynar; ve bu arada yine bu aynı olgunlaşmış benlik insanların putlara karşı olan durumlarını da etkiler. Ancak bizi ana ve babalara karşı olan ilişkilerle putlara götüren yollar yalnız başına duyusal bağımlılık ve Sürego değildir. Çocuk gelişmesi seyrince ve özellikle 3-6 yaşlar arasında çok önemli bir dönem geçirir. Bu cinsel içgüdü gelişmesi bakımından Oedipus Kompleksinin yani erkek çocuğun anasına, kız çocuğun da babasına karşı platonik cinsel sempati göstermeğe başladığı önemli bir dönemdir.

Bu şüphesiz ki bilinç dışı bir psikobiolojik fonksiyondur. Oedipus Kompleksinin değişkenliklerine ve çözüm tarzlarına girmeden konumuza olan ilgisi itibariyle en uygun sonuçlardan birini hatırlamamız gerektir. Çocuk rakibini (Erkek çocuk babasını ve kız çocuk anasını) benimseme yoluna girer; ve bununla sevilme ve değerlendirilme güvenliğini kazanmış olur. Bu (**Oedipus Kompleksi**) nin tabii çözümüdür; ve böylece kız ideal bir kadına, oğlan da mükemmel bir erkeğe benzemeye çalışır. Gerçekten bunların modelleri gerçek ana ve baba olmaktan ziyade, idealleştirilen ana ve babalardır. İşte bu benimseyen ve sosyal gereklilerle kayıtlı bulunan bu modele **Freud «Benlik İdeali»** demiştir.

Öte yandan çocuk büyüdükçe yavaş yavaş dış realitelerle karşılaşır, ve ana ile babasının her güçlüğü karşısında her zaman onu koruyacak kadar güçlü olmadıkları-

nı, onlarında kusurları ve imkansızlıkları olabileceklerini, sıkıntıda bulunduğu her anda hazır bulunamayacaklarını öğrenmek zorunda kalır. Bazı vak'alarda bir kız veya erkek kardeşin, ana ve babadan birinin ölümü veya aileyi ilgilendiren bir felaket çocuğa ve babasının imkânsızlıklarını ve zayıflıklarını öğretir, veya düşündürür. Bunlar hayal kırıklığının çeşitli etkenleri, derin iç sıkıntılarının ve güvensizliğin çeşitli kaynaklarıdır Böylece bağımlılık, suçluluk, aşk ihtiyacı, bir ideal aranması, güvensizlik insanı bir takım telâfilere zorlar.

Bu çözümler çeşitli olabilir. Bunlardan biri kişinin kendine bir «Nareisique» eğilimle dönme yani kendi benliğine hayranlıktır. Bunda kişi doğrudan doğruya benliğini bir put yerine koyar, ve ona tapar. **J. Rostand**'ın «Bir karakterin jurnalı»nda «Can attığım daima kendi öz değerimdir» dediği buna bir örnektir. Demekki kişiliğin kendisiyle olan ilişkileri basit değildir; ve bu ilişkide en istekli bir üstbenlik (sürego) rol oynar. Diğer bir çözüm tarzında benlik ideali çıkış yeri bulur. Artık ana ve babaya ait bir idealle kanılmaz; onu geçmek istenir. Hayranlığı davet eden bir davranıştan veya bizzat sahibi bulunduğu bir yeteneğe kadar olmak üzere ona benzetmek girişiminde bulunan bir kişiliğe kuvvetle bağlanır; ve mutlaka ünlü bir kişinin basamağına çıkmayı hayal edilir. Buna ancak bazıları erişebilmekle beraber, bu genel hal değildir. 12 yaşında bir çocuk Everest tepesine ulaşmak ister. 30 yaşında ise gazetelerde bütün heyecanlı olguları izlenen Anapurna'ya tırmanmaya kalkışanlara sempati göstermekle yetinilir. Arzularla gerçekli olanaklar arasındaki boşluk derin olduğu zaman, ancak hakkında fazla bir şey bilinmeyen lâkin bir karakteri veya davranışına hayranlık duyulan bir kahramanın üstünlüğüne bir projeksiyon yani yansıtma mekanizmasıyla katılmak ihtiyacını duyar.

Bu benimsediği kahramanın başarıları arasında kendisini de değerdendirilmiş olarak hisseder; başarısızlığı halinde ise ancak geçici olarak kendini zayıf bulur; zira basit bir şekilde taptığı putu da ona göre değıştirir. Bu tapmaların son derece oynak olmaları hakikatte putun ancak belirli bir zamanda bir dayanak olmasından, değerdendirilen bir şeyin veya kişinin değeriine dönmesinden dir.

Bugün dünyanın her tarafında, yukarda örneklerini verdiğimiz gibi, çeşitli alanlarda yeni yeni putlar yaratılmakta; ve yüksek bir para karşılığı olarak yarım saatte bir kaç şarkı okuyan genç bir insan putlaştırılmaktadır. Zamanımızda heyecan yaratmak ve satışlarını arttırmak suretiyle belirli bazı dergilerin aşk maceralarını, skandallarını, halk arasından kendileri gibi asil olmayan fotoğrafçı nevinden insanlarla evlendirmeleri renklendirmek suretiyle prenseslerden ve prenslerden yarattığı aşk putlarını bir tarafa bırakalım. Bunlarla nihayet belirli bir halk kitlesi ve daha ziyade yüksek sosyete denilen insanlar ilgilenir. Lâkin müzik, sinema ve hatta spor yıldızları için problem aynı değildir. Zira bunlarla bir çeşit olağan üstü hayranlık ve tapma ile ilgili olanlar, özellikle gençler arasında milyonları bulmaktadır. Bu ilişkiler daha kompleks olarak benlik idealinden çok daha uzaktır. Esasta ilgili kişinin bizzat olmak istediğı ideal bir varlığa karşı bir projeksiyon vaki olur. Bu ideal tip kuvvetli, becerikli ve başarılı, insanlara hakim bir erkek veya son derece güzel, cazibeli ve cilveli bir kadın olabilir. Lâkin doğrudan doğruya benlik idealinden ilhamlar alan bu durum karşısında derin suçluluk duygusunu yatıştıran diğer bir şey olabilir. Çok kez gerçekten tapanları kötü çözümlere uğrayan çocuk çağına ait suçluluklarından dolayı, gerçek hayatta doyurucu aşk ilişkileri bulamamışlardır. «Ne et ve ne balık» sözüne uymak gerekirse bu gibiler kaçak

bir hayalle gerçek bir varlık arasında bulunan bir varlığı sevmek suretiyle bir çeşit uzlaşmaya varabilirler. Bundan başka yayında az çok skandalı olan hayat hikayeleri izleyerek dolayısıyla günah işlemek suretiyle ideal benliğin yasaklarını değiştirirler. Böylece puta tapmanın devamı ve başarısı olur.

Put a olan ilişkinin tek anlamda olmadığını belirtmek gerektir. Tapanla tapınılan arasında süreli bir alış veriş vardır; ve dilekleri birbirini tamamlayıcıdır. Put halk tarafından istenmek ve sevmek ihtiyacındadır. Kendi benliğine hayranlık ve sevgi ile dönmesi dolayısıyla, iyi sevilmeyen ya da derinliğine sevemeyen bir varlıktır. Bunun sonucu olarak hasıl olan derin yokluk veya eksiklik ancak halkın ona gösterdiği hayranlık ve saygının yarattığı güvenlikle telafi edilebilir.

Tapınmak ihtiyacının son çözüm yolu doğrudan doğruya bir tüm güçlü varlığa dönüş ve güvensizlik çok kuvvetli ise, ana ve baba ile olan ilişkiler çok yetersiz ve zayıf olarak geçmişse, diğer herhangi insancıl ilişki beklenen doyumlar ve karşılıklı sempatiler sağlanmamışsa bu durumda olanlara artık son derece ulu, son derece güçlü ve aynı zamanda iyi ve ihsanlar verici bir varlığa dönmekten başka çare kalmaz. Bu artık tanrılığa dönmek demektir. Bu düzenlerine tabii olmayı, törelere riayet etmeyi, feragatlarda bulunmayı ve genel mânada moral olgunluğu gerektirir. Bu çok özel ve duyurucu bir bağlantı doğurur. Sağladığı koruma ve gerçeklik dolayısıyla nihayet inanana aradığı güvenliğini verir. Bu kutsal aşk bazı duyusal ihtiyaçları da doyurur; lâkin aynı zamanda yapmak zorunda kaldığı fedakârlık ve vazgeçmelerle de ideal benliğin cezalandırıcı tarafını da tatmin eder. Böylece bu inançla içrel çatışmalar yatışır ve manevi huzur gerçekleşir. Lâkin en eski zamanlardan beri dünya üstündeki çeşitli yerlere, gereklere, sosyal gelişmelere göre bu ken-

dilerine karşı dönülen ve benimsenen tanrılar daima ve yalnız iyilik yapıcı değildir.

İnsancıl mazohizmi (Kendisine yapılan işkenceden zevk alma sapıklığı) tatmin eden ve saldırganlığı günah-kârlık eğiliminden sıyıran tanrılar, ve bazı mitolojilere göre yutan ve öç alan dişi tanrılardan vardır. Eski Grek halkının Olimpos tanrılarında bunların çeşitleri vardı. Zaman zaman en ulu baş tanrı olan zevs yıldırımlarıyla şu veya bu faniyi taşa döndürüyor, hayvana çeviriyor, ebedî işkencelere mahkum ediyordu. O halde her put hiçbir zaman basit olmayan çeşitli ihtiyaçları karşılar. İhtirasların ve tutkuların psikanalitik incelemesinde belirtmiş olduğumuz sosyal gelişmelerle törelerin ve hatta tabiatın bunda derece derece tesirleri mevcuttur. Timsahın bulunmadığı yerde timsah görünüşüyle korkunç ve iğrenç bir hayvandır; lâkin ırmaklarında çoklukla bulunduğu ve hayatlarına karıştığı Afrika zencilerinin bazı kabilelerine göre bunun bir kutsallığı da vardır. Hindistan'da ineğin ve başka bir yerde koçun veya kurdun aynı şekilde bir kutsallığı mahalli psikolojilere ve gerekke bağlıdır. Gerçek lider ve önder psikolojisine, büyükle komutanlarla, kahramanlar etüdüne girmeden önce belirli bir süre içinde insan toplumunu sesleri, artistikleri, sporları ile büyüleyen yeryüzü putlarını ele alıyoruz.

ÇEŞİTLİ MESELELERDE YERYÜZÜ PUTLARI

— Müzikte- Sinemada- Sporlarda...— ve Seks alanında...

Müzik, Sinema, Spor Putları :

İnsanı bayağı putlaştırma ve ona mistik bir bağlantı ile tapma, psikolojik olarak yalnız tarihin başarılı hakanlarına, büyük ve devrimci liderlere, savaş meydanlarında önemli zaferler kazanan güçlü komutanlara, yada insanlığa çeşitli bilimsel bulgular ve eserleriyle hizmet etmiş bulunan bilginlere ve büyük sanatkarlara yada insan ruhunu bütün ızdırapları ve çıplaklığı ile yansıtmakta olan güçlü ediplere ve ozanlara dönük değildir. Özellikle asrimızda insan çeşitli eğlencelere ve zevklere dür-tüsel bir eğilimle bağlandığı ve herşeyi tatmak ve denemek istediğı çeşitli yeryüzü putları yaratmakta: ve özellikle genç kuşaklar bunları benimsemek suretiyle yatak odalarında bile resimlerini bulundurmaktadır.

Yaşımıza göre hatırladığımız (Charle Chaplin) den Gary Cooper'e, Greta Garbo'dan M. Monroe'ye, R. Valentino'dan James Deane... kadar uzanmak üzere birçok sinema artistleri duyusal bir duygu ile benimsenmekte: ve bunlardan birisini bir gazino veya otel önünde gördükleri zaman binlerce genç imzalarını almak için çlgänenmeyi bile göze almaktadır. Bugün (Charle'ın Melekleri) televizyon filminde özellikle 32 yaşındaki sarışın artist Farah Fawcette buna örnektir.

Yıllarca önce Rita Hayworth (Gilda) adlı filminde çok

düzenli endamı, bakışları, bacakları, orjinal giyinişi ve cinsel çekiciliği itibariyle bir (Seks Tanrıçası) olarak ortaya çıktığı zaman başta Aga Han'ın oğlu Ali Han olmak üzere binlerce erkek âşık olmuş; ve bu prens bununla evlenerek Yasemin adlı bir kızları da olmuştur. Bunun gibi birçok genç kızlar ve kadınlar sinema dönemine göre Alain Delon'a, M. Brando'ya, Cüneyt Arkın'a... vs. tapınırcasına bağlanırlar ve onları benimserler. Birkaç yıl önce Paris'te bulunduğum sıralarda genç bir şarkıcı olarak Fransız **John Hallday** yüzbini aşan bir insan topluluğunu en geniş bir meydanda büyülemiş; ve halk şarkılarıyla kollektif bir çılgınlık krizi geçirmiştir. Tino Rossi'den çok daha yeni olarak ölmüş olan Elvis Presley'e, Adamo'dan Udo'ya kadar gitmek üzere durmadan yeni (Müzik putları çıkmakta: ve bu sıralarda bir İtalyan kadın artisti olan **Rafaella** Orjinal dansları ve şarkılarıyla bir seks bombası olarak ikide birde gazinolarımızda alkışlanmaktadır. Amerika ve bütün dünya yıllarca nefesini bir çalgı aletine vermek suretiyle gönülleri coşturan Louis Armstrong'a büyük hayranlık duymuş; ve her geçtiği yerde halk saygı ile selâmlamıştı. Bu gün de **Elvis Presley**'in mezarını Amerikanın her tarafından gelen halk eski hristiyan azizleri gibi ziyaret etmekte: ölmüş olduğu halde plâkları kapışılırcasına satılmakta ve ona biraz benzeyen 5-10 şarkıcı oldukları yerlerde büyük rağbet görmektedirler.

Seri halinde plâkları olmasa ve Carmen... gibi operaları dinlenmese 40-45 yıl önce sesini bütün dünyayı bir çeşit tapınma ile bağlamış olan **Caruso**'yu bugünkü kuşak bilemezdi. Memleketimizde de kendi ölçümüze göre Hafız Burhan'dan Münir Nurettin'e, Safiye Ayla'dan Müzeyyen Senar'a, Zeki Müren'den Barış Manço'ya kadar gelmek üzere bu duyusal sevgiye ve hayranlığa uğramış olan şarkıcılarımız yanında bugün 1-2 yıl içinde sahneye çıkarak her akşam okudukları 4-5 şarkı ile gençleri çılgına

döndüren batı müziği putları pek çoktur. Ve belirli dergiler, bazı günlük gazetelerin televizyon sütunları bunları aşırı övgülerle sergilemekte; televizyon sohbetlerinde hayat hikâyeleri sorulmaktadır. Yalnız diğerleri gibi bütün bunların ömürleri oldukça kısadır; ve bir Dede Efendi'nin veya Tamburi Cemil'in eserleri gibi müzik tarihimizde sürelî ve itinalı bir yer alamıyor.

Tiyatro sahnesinin her döneme ait sanatkârları için de aynı şeyler yazılabilir; ve birçok örnekler verilebilir. Ancak bunların çoğunu da yeni kuşaklar tanımamaktadır. Nitekim bizim gençliğimizde büyük hayranlıkla seyrettiğimiz Elisa Binemecian, Naşit, İsmail Dümbüllü, Neyyire Neyyir. B. Muvahhit, B. Budak, Hazım, Vasfi Rıza. E. Muhsin gibi büyük ölçüde artistlerimizi ancak tiyatro tarihimiz anacaktır. Elbette tiyatromuza birşeyler katan sanatkârlar şüphesiz ki daha uzun bir zaman içinde anılabilecektir. Nitekim Kırıl Oedipus'tan Damdaki Kemancı'ya kadar olmak üzere halkın büyük bir ilgi ile benimsediği güzel eserlerin usta artisti **Cüneyt Gökçer**'in ileride aynı ölçü ile ismini duyuracaktır. Şüphesiz ki bugün ilerlemiş olan ve ara sıra yabancı memlekere de değerli elçilen gönderen tiyatro ve operamızın Kenter kardeşlerden, Genco Erkal'a, Bozkurt Kuruç'tan Yıldırım Önal'a, Nisa Serezli'den Türkân Şoray'a, Leylâ Genç'er'den Ajda Pekkan'a kadar uzanmak üzere, birçok değerli sanatkârlarımız vardır; ve bunlara bale yıldızları bile katılabilir. Lâkin bunlardan daha az değerde olmalarına rağmen bir gece içinde 10 dakikalık şarkılarına ve konuşmalarına binlerce lira para verilen ve büyük bir gençlik kitlesini büyüleyen bazı sanatkârlar da bugünün yeryüzü putları olarak alkışlanmaktadır. Galiba bunun bir nedeni de çıplaklık hayranlığı ile cinsel dürtü, ya da bunu gıcıklayan pornografik güzel konuşmadır.

Esasen caz müziğinin, başta **Beatles**'ler olmak üzere

bugün her gün değişen yeni putlar «Les Copains» gibi çok satılan dergilerde hergün çeşitli pozlar ve banyodaki hayatlarına kadar bütün davranışları teşhir edilmektedir. Sporcular ve daha ziyade başta futbolcular arasında da bütün dünyada stad tanrılarına milyonlarca insan tapmaktadır. Son Dünya Kupası maçları bunu göstermiştir. Vaktiyle ünlü kaleci Zamora'dan bugünün Pele, Kemper Kruif, Müller, Becken Bauer gibi daha yeni aslara uzanmak üzere durmadan bu futbol putları değişmekte; ve memleketimizde bile iki yıl içinde 10 gol atmakla parlamış olan bir futbolcuya bir kulüp milyon transfer parası vermek suretiyle kısa zamanda putlaştırılmakta; çeşitli pozlarla hergün gazetelerde resimleri ve hayat hikâyeleri çıkmakta; en zengin ailelerin güzel kızları bunlarla evlenmek için yarışmakta; spor alanında bir kaza geçirdikleri zaman bütün memleket gençliği yattığı hastaneye telgraflar yağdırmakta; televizyon ve radyo ilgilileri özel bir şekilde ünlü doktorları konsültanlara götürmektedir. Spor süreleri kısa olsa da bu gibi sporcular için bir çeşit «**İnsan putlaştırılması**» söz konusudur. Birkaç yıl içinde bir kaç şampiyonluk bisiklet turunu birinci olarak kazanan Hollanda'lı **Edy Merk** memleketinde kral basamağında olarak sevilmekte ve sayılmaktadır. Son zamanda ünlü İtalyan futbolcusu (**Paolo Rossi**) ye gazeteler (Süpermen = insan üstü) diyorlar.

Boksör olarak Mehmet Ali Clay de böyledir. Ve «Ben Büyüğüm» kitabı yüzbinlerce nüsha olarak satılmaktadır. Yüzmede, teniste, jimnastikte (Nadia Komaneci gibi), atletizmde ve bütün spor dallarında benzerleri vardır; ancak **Jacoues Anquetil** veya ünlü kayakçı **Killy** de böyledir ve önceki dünya futbol şampiyonasında gol kralı olmuş olan Müller de bu durumdadır. Esasen bu gibi zevk ve heyecan kaynakları çok bereketli olduğu ve halk milyon-

larca olarak bunlara düşkün olduğu için bu yıldızlar durmadan doğmakta ve sönmektedir.

Yeryüzü Putlarının Nitelikleri :

Dünyamızda ve zamanımızda artık tapınılan putlar çok daha az tabii güçlere ve elementlere aittir; ve özellikle çeşitli bilimlerin büyük bir hızla meydana çıkan bulguları ve imkânları sayesinde ay gezegeninin toprağına basıldığı ve bunun bir peygambere veya azize ait bir şey gibi gösterildiği bir tarihî dönemde tabiat üstlerinin sıraları açılmıştır; ve insan bunlardan birçok sorunlarını çözen elektronik makinalar ve beyinler bile yapmakta; hattâ bugünlerde gazeteler artık üniversite profesörlerine ihtiyaç duyulmayacağını ve Japonya'da yakın bir zamanda hazırlamakta olan sunî elektronik insanların bütün bu dersleri okutabileceğini yazmaktadır. Lâkin ne de olsa insan bilinç dışı itibariyle daima süreli ümitlerle ihtiraslı olarak tanrıların doğurucu ve yaratıcı dinamizmlerini benimsemektedir. 2000 yıl içinde Hristiyanlık, Musevîlik ve Müslümanlık gibi ana dinlerin yargıları, özgür düşünceleri filozofların doktrinleri ve nihayet teknolojinin çok çeşitli başarılı dünyamızda insan vicdanlarında geniş ölçüde bir «Kutsalın değerini silme» yapmış; lâik düşünce ile anlamını yaratmıştır.

Bilim ve Sanat Putları :

Zamanla ve yavaş yavaş insan bilinci putların manevî baskısından kurtulmuştur. Modern putların durumu bunu gösterir. Bunların çoğunda esas itibariyle bir kutsal inkârcılığı vardır; ve üstün körü bakışlarla kendilerini pek belli etmezler. Artık putlar panteonunda namzetlerin adetleri oldukça azalmıştır. Gerçi yukarıda bazılarının gelişmiş güzel olarak isimlerini verdiğimiz gerçek müzisyenler, sanatkârlar, artistler, sporcular yanında bunların birçok tas-

lakları vardır. Fakat gerçek yüzü halk putları göze çarpar şekildedir. Bunlar arasında, konumuzla doğrudan doğruya bir ilgileri olmamasına rağmen, konulması gereken bir büyük insanlar galerisi vardır. Platon'dan Einstein'e, Darwin'den Pasteur'a, M. Angelo'dan Beethooven'e, Mevlânâ'dan Freud'e, Schakespeare'den Tolstoy'a... kadar birçok filozoflar, bilginler, ressamalar ve müzisyenler, hekimler ve edipler... tarihî galerisini teşkil eden her ulusa mensup insanlar zamanlarında gerçi sokaklarda, salonlarda veya spor alanlarında halk tarafından çılgıncasına alkışlanmamışlar; lâkin zaman zaman Nobel ödülleri almak suretiyle zamanlarının bütün dünya aydınları tarafından takdir edilmişler; devlet başkanları tarafından idare edilen jübilelerde şereflendirilmişler; ölümlerinde ulusal törenlerle gömülmüşlerdir. Bütün bunlarda kendi meslek alanlarında bayağı kutsallandırılmış; ve insanlığın piramit temelinde yer almış olan büyük fanilerdir. (Kahramanlar bölümüne bakınız) Tarih boyunca eserlerinden bütün insanlık faydalandığı gibi, isimleri de ebedileşmiş bulunmaktadır. Gagarin'den Armstrong ve arkadaşlarına kadar uzanan ve olağanüstü bir cesaret, insanlık namına bir feragatla uzun evren seyahatlarını başarı ile yapan astronotları veya kozmonotları da, bu galeride ebedî heykelleri dikilmek üzere, unutmamak gerektir. Oysa bugün yukarıda da belirttiğimiz gibi vaktiyle çok ünlü bir şarkıcı Tino Rossi, Maurice Chevalier'yi, Josephine Barker'i veya memleketimizde Eftalya'yı bilen genç yoktur. Bunun gibi Nurmi, Zatopek gibi eski yabancı stad putlarını ve bizde eski Fenerbahçeli Bekir'i, Z. Rıza Sporel'i veya Altınordu'lu Said'i genç kuşak tanımaz. Bunlar belki bugün zaman zaman spor dergilerinde bir tarihî sohbet içinde henüz anılmaktadır. Lâkin yarın öbürgün ergeç untulacaklardır. Bunlara benzerlerin putlaştırılmaları nihayet zamanlarına ve hattâ birçoklarında olduğu gibi, hayatlarının kısa bir

dönemlerine aittir. Bir yıl önce parlayan caz şarkıcısı veya sinema artisti bir yıl sonra birdenbire ortadan ismi silinmektedir. Zamanımızda bir müzik yıldızı, dâhi bir bestekâr olarak sevilmiş ve sayılmış olarak Dede Efendinin semâileri ve bestelediği şarkılar bugün canlılıklarını ve sanat değerlerini sakladıkları için arasına radyolarda ve gazinolardaki fasıllarda yine zevkle dinlenirler; oysa o tarihî dönemde bunları çalan veya okuyan en usta şarkıcılar bilinmezler.

Daha yukarıda belirttiğimiz gibi Caruso gibi devrinin en ünlü ve yıllarca Amerika'yı büyülemiş olan İtalyan opera şarkıcısı ancak bize kadar varabilen veya yeniden hâzırlanan plâklarıyla hatırlanmaktadır. Bugün memleketimizde alaturga müziğinin tepesine çıkmış olan ve en çok ödenen ve dinlenen Zeki Müren'de ileriki tarihte herhalde bu güzel sesiyle değil, daha ziyade 2 - 3 bestesi ve plâğıyla anılacaktır. Zamanımızda gerek müzik ve gerek tiyatro ve sinemada genç istidatlar çok kısa bir zamanda parladıkları gibi birçok memleketlere kıyasla yetenekleri yüksek fiyatlarla ödenmektedir. Lâkin sanat ömürleride o oranda oldukça kısadır.

Bütün bunlara göre çeşitli tarihi dönemleri kale alarak putlaştırmalar ve yeryüzü putları aşağı yukarı 3 grupta toplanabilir.

1 — Bunlarda büyük bir kısmı sade günlük zevk heyecanı ve ihtiyacını doyuran, ya da kompleksli ruhlara hitap eden geçici putlardır. Birçok şarkıcılar, birçok şampiyon atletler veya pöpüler futbolcular, şu veya bu devrin bazı halktâ coşku yaratıcı hatipleri, bazı büyüleyici, şeyhler ve mistikler, büyük şarlatanlar... gibi. Bugün de hayatı ve birkaç yıl Rus devletinin idaresinde bile oynadığı menfi rolü itibariyle **Rasputine** ismi anılmakta; ve hattâ filime alınmaktadır. Oysa bu insanlık tarihinde sönmüş

olan yalancı bir yıldız, öldürüldüğü andan itibaren kırılmış ve ulusu tarafından naletlenmiş olan bir puttur. Bu satırları yazdığım sıralarda Ankara'da «**Jean Harlow'un Maceraları**» adlı bir film gösterilmektedir. Gençlik yıllarında **Sarışın Bomba** ismini alan bu güzel artistin bir yıl içinde büyük bir isim yaptığını, filimlerinin gösterildiği sinema kapıları önünde halkın kuyruk halinde toplandığını, bir yerde görüldüğü zaman binlerce insanın üstüne üşüştüğünü ve fotoğrafcıların yarışırçasına resimlerinin çekildiğini ben hatırladığım gibi flim de çocukluğundan ölümüne kadar bütün hayatını yansıtmaktadır. Henüz bizim kuşağımız 26 yaşında kronik alkolik olarak bir gece bir kriz'den ölen bu artisti, hele filimin yapılmasıyla, hatırlamaktadır; lâkin yarın öbürgün artık kimse bilmeyecek; ve nihayet bu yıl ölen sayılı ve gerçek yıldızlardan bir «Charlo» gibi sinema tarihinde yer almayacaktır.

2 — İnsanın gerçek estetik zevkine, sanat merakına, bilim ve moral ihtiyacına cevap veren ve insanlığı bugünkü medeni basamağına çıkaran putlar galerisinde objektif eserleriyle ve her zaman ünleriyle anılacak olan bilim, düşünce, sanat ve edebiyat yıldızları veya putları girmektedir. Raphael'den Van Gogh'a, Hipokrat'tan Freud'e, Aristo'dan Mevlana'ya, Newton'dan Einstein'a, Dante'den Goethe'ye, Yunus Emre'den Tefvik Fikret'e, Mehmet Akif'e kadar olmak üzere birçok uluslara mensup olan kişiler sayılabilir.

3 — Şu veya bu memleketi büyük bir felaketten kurtarmak, onu esirlikten özgürlüğe ulaştırmak, medeni ve sosyal haklara kavuşturmak, bir vatan veya insanlık savaşında zaferler kazanmak, insancıl bir ideolojiyi insan kitleleri mutluluğu esasına gerçekleştirmek... gibi milyonlarca insanlar tarafından takdir edilmiş ve benimsenmiş olan tarihi kişiler galerisinde herkesin görüşüne göre bir-

çok simalar yer alabilir. Ancak aşağı yukarı birçok uluslara mensup insanların ortak takdirine ulaşanlar objektif başarılarıyla olduğu kadar, kitlelerin psikolojisine de ustalıkla girebilen ve halkı büyük eserlerine büyüleyici telkinlerine katabilen ve gerçekten zamanlarında tanrılaştırılmış olan fanilerdir. Şüphesiz ki bunların başında büyük din önderleri ve peygamberler yer alır. Buda'dan İsa'ya, Musa'dan Hz. Muhammed'e ve bazı büyük azizlerle imamlara kadar din adamları bunlar arasındadır. Fakat bunlar dışında Sezar, Cromvel, Alp Aslan, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Napolyon, Washington, Marx, Lenin, Candi, Atatürk... gibi güçlü kumandanlar, devrimciler ve devlet adamları tipindeki seçkin kişiler yer alır. Ancak belirttiğimiz gibi bunlara daha birçok isim katmak gerekir. Esasen kitabımızın son (kahramanlar) başlığı altında daha çok yer verilmektedir.

Herhalde 20. asır toplumlarına üstünkörü bir bakışta tapmanın ilkel şekillerinin gelişmekte olduğu görülür. 2. Büyük Cihan Savaşının yarattığı şiddetli sarsıntılar, Atom bombasının büyük ölçüde maddi ve manevi yıkıntıları, filimlerde bile (**Kumsalda birgün** filiminde olduğu gibi) yer alan nükleer silâhların gelecekteki trajik ve kollektif ölümlerin tasarımları yanında bugün bile dünyanın belirli yerlerinde bir üçüncü savaşı körüklemek ve yaratmak tehlikesini gösteren kanlı savaşlar ve çatışmalar, iki üç düşman cephesine ayrılan silahlı gençlik grupları yeni bir insan siniri, şuuru ve ruhu yaratmakta; ve bütün bunlar büyük bir hızla gelişmektedir. Kaldırımlara ve L.S.D. li ve esrarlı seks alemlerine kadar düşürülen moral inanları yavaş yavaş insanların vicdanlarına şu veya bu şekilde etkilemek suretiyle yeniden birçok şeyler ve ihtiyaçlar, ruhsal tepkiler yaratılmakta; ve birçok bireysel ve kollektif manevi sapıklıklar görülmekte ve yeniden bu ideolojilere ve mantalitelere uygun olmak üzere yeni yeryüzü

putları doğmaktadır. İşte bundan ötürü birçok memleketlerde olduğu gibi bizde de bütün insan görüşlerini ve ihtiyaçlarını az çok birleştirebilecek ve insanların gönüllerinde bir mutluluk ışığını tutacak olan bir «**Manevi Lider**» ihtiyacı bütün halk basamaklarına mensup insanlar tarafından söylenmektedir. Fakat bundan da fazla olarak kitabımızın diğer ilgili kısımlarında belirtilmiş olan daha genel ve evrensel mânada bir inanç ihtiyacı doğmaktadır.

Modern Büyücüler :

Dünyamızda bilimler en ileri şekilde hergün yeni bulgular ve gerçeklikler ortaya çıkardığı ve hatta insanlar evren mistikliğini çözmeye başlayıp aya bastığı halde kendilerine milyonlarca insanın inandığı bazı insan tipleri vardır. Bunlar çok kez ticarî spekülasyon şekillerinde bile şaşkın ve bunalımlı bir ruh haleti gösteren, bir manevî dayanak ve sığınak arayan ve bocalayan insanları büyüler. Avrupa ile Afrika'nın en büyük şehirlerinde bile bu gibi kişilerin yıldızlarına göre kâhinlikte bulunanlar, büyük propagandalı mucizelerle uyutarak tedavi edenler, bazı yüksek sosyete kadınlarını dahi etkileri altında alarak bir takım şarlatanlar bir süre bir kurtarıcı olarak ün kazanırlar; bu da şüphesiz ki bir çeşit putlaştırmadır. 16. Luis zamanında Viyana'dan Paris'e göç eden ve miknatıslı çubuklarla kollektif bir şekilde daha ziyade isterik ve nevrozlu kadınlar ipnotizma ile uyutan **Mesmer** bir kaç yıl başta Marie Antoinete olmak üzere bütün yüksek sosyeteyi bendetmiş; ve yüzlerce insanı ayaklarına kapatmak suretiyle bir «**Tedavi Tanrısı**» ilan edilmiş; ve nihayet başlangıçta iyi bir niyetle bir çeşit psikoterapiye önderlik yapmış olmasına rağmen, ağaçları bile uyutacak kadar işi şarlatanlığa dökünce, ismi unutulurak bir kenarda yalnız başına ölmüştür. Ancak Mesmer'ın psikanolize yol açan

bu ilkel metod. (Bilinç dışı Psikolojisi) tarihinde geçmektedir. Demekki putlaştırma objeleri yere, göklere ve ihtiyaçlara göre imparatorlardan, zaferler kozanmış kumandanlardan, büyük liderlerden, ünlü bilim ve sanat adamlarından, nihayet devrin bazı ünlü artislerinden ekzantrik ve mistik metodlar ve şarlatanlıklar kullananlara da döner.

Manevi kültürün ve gerçek inançların, bireysel ve toplumsal iradenin zayıfladığı yerlerde ve zamanlarda putlaştırma ve hayranlık şarlatanlara döndürülmek suretiyle yeni Gagliostro'lar, Rasputine, Cinci Hoca ve taslakları, modern büyücüler ve mucize yaratanlar çıkar; ve insanlar bireyler olduğu kadar toplumlar halinde olarakda putlaştırdıkları veya bir tabiat üstü güç verdikleri bu uyutucu ve kandırıcı kişilerin büyüleyici etkileri altında kalırlar. Eski zamanlarda **Dionysos** veya **Bakus** şenliklerinde, Afrika ve Avusturalya ilkel kabilelerinin baş döndürücü danslarında, Orta Çağda ve hattâ zamanımızda bazı yerlerde çılgın karnevallerde, bugünün bir dans veya müzik tanrısı tarafından idare edilen (Rok ana Poll» danslarında ana çekirdek ve içrel dürtü birdir. Genç ve sekiz aylık gebe olan ünlü artist **Charon Tate** ve parti arkadaşlarının sadistik bir iblis ruhu ile son kan damlalarını akıttıncaya kadar işkenceyle öldüren bazı Hippî'lerin körükörüne kendilerini teslim etmekle bağlandıkları sakallı, çirkin ve korkunç yüzlü **Manson** -Faust'teki Mephistopheles benzeri olarak- kutsallaştırdıkları putlarıdır. Bugün din alanında birçok toy insanları kapsanmış olarak egemenlikleri altına alan, onları her çeşit maddi ve gerekli nimetlerden yoksun eden, onlara mistik bir inanç aşıl原因 **«Mehdi ve Mesih»** taslakları zaman zaman her yerde olaylar çıkarırlar.

Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi büyük dinler putlara tapmayı yasaklamıştır. Bununla beraber çağlar içinde

tanrılaştırılan azizler ve azizelerle, sofu imamlar ve şeyhler türemiştir. Bunlar zaman zaman belirli yerlerde halk topluluklarını büyülemişler ve birçok insanların kişiliklerini kapsamışlardır. «Possesion». Saidi Nurşi yıllarca önce uzun sürece memleketimizde belirli kalıplar altında bu kollektif mistik etkiyi yapanlardan biridir. Akılları başında ve samimi bazı dindarlar bile zaman zaman bu mistik efsanelere kendilerini kaptırmaktan kurtulamazlar. Her yıl binlerce katolik insan İspanya'da **«Fatma mucizesi»** nin spirtüel yani manevi telkini altında olarak toplu bir şekilde göklerde görülecek olan Meryem Ana'nın hayali önünde diz çökmeye ve dileklerde bulunmaya giderler; bunların bir çoğu esasta henüz ancak yine çeşitli tarihi dönemlerde ve toplumlarda zaman zaman birçok insanların gönül ve vicdanlarını çeşitli hileler, göz bağlamaları, boyamalar, aldatıcı araçlar, toplumsal uyutmalarla insan tapmasına saptıran ve kendileride bir çeşit dejenere psikopat olan şarlatan ve demagoglarla gerçek temiz ruhlu ve idealist tasavvuf aşıkları ve bilginleri -Mevlana'dan Swedenburg'a kadar uzanmak üzere- ile karıştırmamalıdır. Mevlana'nın hatifden gelen sesi ile mistik nitelikte şiirler yazmak inancı başka doğrudan doğruya Melanva olmakta büsbütün başka bir şeydir.

En yakın zamanımızda (Guana)da James Jones adlı hasta ruhlu şefin «Hepimiz şerefimizle öleceğiz» emri ile bine yakın insan zehirli şerbeti içmiş; ve toplumsal intiharla ölmüştü. Eski ilkel mistik inançlarına ve adetlerine bağlı olan ve bunların tamtamlı törenlerini yapan Afrika gibi yerlerde tabii sayılır. Fakat bizim söz ettiğimiz medeni yerlerdedir.

Cinsel Tapınma ve Seks Bombaları :

Sinsiyet, esası ve niteliği itibariyle dünya üsütnde bütün yaratıkların yaşaması ve kuşaklarının geleceğe doğ-

ru uzaması için gerekli bir bio-psikolojik işlemdir. Cinsel içgüdü ve insan organizmasından kaynaklarını aldığı mekanizmalar olmasa hayat tamamiyle söner; ve dolayısıyla dünya üstünde insan kuşağı ve diğer bütün yaratıklar tükenir. Fakat cinsiyet yalnız bir dölleme fonksiyonundan ve doyumundan ibaret değildir. Nitekim bir hayat boyunca hiç evlenmeyen insanlar cinsel ilişkilerde bulunmak zorunda kalırlar: Bunun gibi bir babalık veya analık dürtüsü ve hayali ile evlenip ana ve baba olan milyonlarca insan bu görevleri dışında da cinsel ilişkiler ararlar; e çeşitli cinsel zevkleri tatmak isterler. O halde insan yalnız ana ve baba olmak isteyen ve evlilik fonksiyonun çerçevesi içinde kalan, cinsiyetle morali birleştiren bir yaratık değildir. İnsan cennet bahçelerinden beri daima şeytanada uymuş; ve durmadan yasak meyvalar dişlemek ihtirasında bulunmuştur İşte bu yasak meyvalar doğrudan, doğruya evlenme ihtiyaçları dışında cinsel arzular, dürtülerden ve hatta çeşitli sapıklıklara kadar uzayan bir takım zevklerden ibarettir. Bu bakımdan insan Bergson'un dediği gibi yalnız şuur ve yargısını, düşüncelerini kullanan bir «**Homo Sapient**» değil, Freud'un gerçek cinsel dürtülerini ve bilinçdışı sırlarını çözdüğü bir «**Homo Libidinous**» dur.

İnsanlar bir taraftan dinler, felsefe ve ahlâk doktrinleri ve bunlara bağlı çeşitli düzenler kurar ve bunlar arasında insanın tabîi cinsel dürtülerine ait bir takım engeller korlarken, bir taraftan bu baskılara yani refulmanlara uğrayan ve tabiatları nihayet büyük dinlere göre balçıktan ibaret olan insanlar gizli şekillerde her çeşit cinsel zevkleri aramışlardır. İlk tarih günlerinden zamanımıza kadar insan cinsel zevkleri hesabına bireysel olduğu kadar kollektif kavgalar yapmış; dinsel inançlara göre **Pompe**'den **Sodom** ve **Gomore**'ye kadar birçok şehirler ölçü-

süz ve düzensiz şehvet alemlerine daldıkları için cezalandırılmış olarak tanrının gazabına uğramış; fakat bir taraftanda eski Grek beldelerinin Olimpos dağlarında bir çeşit saltanat süren tanrılar yerüstü insan yaratıkları gibi zaman zaman cinsel kudurganlıklarının etkisi ile kalıp değiştirmek suretiyle yere inerler, ve güzel kızlar ve kadınlarla ilişkilerde bulunurlar; cinsel kıskançlıklar ve sorunlar yüzünden cezalar verirlerdi. Bunun gibi çeşitli memleketlerin saraylarında -Roma İmparatorlarının şehvet alemlerinden doğunun harem ve oğlan alemlerine kadar olmak üzere- ve hatta Aynaroz gibi bekâr din adamlarının hayat sürdükleri manastırlarda, herhalde bugün Göremede gördüğümüz ve bekâr Papaz'ların yaşadıkları hücrelerde çeşitli cinsel alemler yapılmakta; fakat bütün bunlar belirtilmeden bir cinsel ahlâk perdesi altında gizlenmekteydi.

En eski zamandan beri şairlerin ve ediplerin yazmış oldukları şiirler ve romanlarda ana konu cinsel içgüdüye ve aşka dair her çeşit normal fenomenler ve sapıklıklar teşkil eder. Yine en eski zamandan beri halkın birçok okuduğu bu çeşit eserler olmuştur. Cinsel terbiyenin hiç söz edilmediği günlerde, aşağı yukarı 60 yıl önce, sınıflarda gizli olarak hepimizin «Kaymak Tabağı» gibi müstehcen ve çok açık kitapları okuduğumuzu hatırlıyorum. Hüseyin Rahmi romanlarında o devre ait gizli cinsel eğilimleri, kapalı zaniye alemlerini, sapıklıkları çok gerçekse bir şekilde canlandırmıştır. Demek ki cinsiyet problemi bütün şekilleriyle yeni değildir; ancak vaktiyle kapalı olan şeyler, bugün bütün diğer düşünce ve moral alanlarda olduğu gibi yüzüstüne çıkmış; ve açık bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak ne de olsa insan bütün alanlarda olduğu gibi asırlar içinde medeni bir olgunluğa yavaş yavaş ulaşmak suretiyle cinsiyet alanında, bütün baskılara rağmen, bir edep düzeni kurmuş; aşkı tanrılaş-

tırmış; özellikle romantik aşk birçok ediplere en güzel eserleri - Romeo Jülyet'ten Leylâ ile Mecnun, Ferhat ile Şîrin ve Love Story'ye kadar - yazdırmış; ve bugüne kadar bazı zararlarına rağmen, faydaları da olan bir evlilik müessesesi kurmuştur. Zamanımızda tartışılan, tez ve antitez olarak yorumlanan cinsiyetin birdenbire bir aşırılık derecesinde bir eğilim almış olmasıdır. O halde bu eserimiz bakımından bizim için sözkonusu olan doğrudan doğruya biyolojik ve psikolojik bir fonksiyon olarak cinsiyet değil, aşırı cinsel düşkünlük ve bir çeşit «Cinsel Tapınma»dır. Bazı düşünürlerin yazdıkları gibi bu genç kuşakların bir çeşit afyonudur.

Teknolojinin özellikle 30 yıl zarfında insanlara sağladığı modern ve rahat şehir ve plaj evleri, televizyon, jet uçaklar, radyo, modern hekimliğin en etkili ilaçlarla sağladığı sağlık güven ve daha birçok nimetler mutluluğun bir ifadesi olması gerekir. Fakat özellikle maddi medeniyetin bu derece hızla insanlara bu derece ihtiyaçlar yaratmasını kınayanlara göre bu kadar konfor insanlarda aksine sinirsel ve ruhsal bunalımlar ve dolayısıyla psikososyal güvensizlikler yaratmaktadır. İşte 20. asır insanı, bundan önceki asırlarda yaşayan insanlara kıyasla teselliye manevi sığınaklarda aramaktan yani yalnız öbür dünya nimetlerine bel bağlamaktan uzaklaşmakta; güzel san'atları, edebiyatı, şiiri ihmal etmekte ve her çeşit maddî, fizikî zevklere eğilmektedir. Eski Grek dünyasında bir çeşit felsefe teşkil eden «Hedonisme» veya (Epicurisme) yani tabiatın bütün nimetlerinden alabildiği kadar faydalanmayı telkin eden görüş bugün «Erotisme» ismi altında toplanmaktadır. Bunun amacında her çeşit cinsel eğilimin özgürlüğü, her cinsel zevk tatmini ve cinsiyete ait herşeyin olduğu gibi konuşulması, yazılması, teşhir edilmesi yani (Poronographie) ve çıplaklık çıplaklar kampı, plâjlar v.s. (Nudisme) Bu asrımızın birçok insanlarını bü-

yüleyen tılsımdır; fakat aynı zamanda yine 20. asrın bir medikososyal dâvasını teşkil etmek istidadını gösteren önemli psikososyal sorunu olmaktadır.

Cinsiyet ve özgürlüğü ve her çeşit şehvet tatbikleri «Her şeye deva teşkil eden şeyler» arasında yer almaktadır. Bugün en çok kullanılan, hakkında en çok konuşulan, en çok yazılan, en çok aranan ve reklamları ile propagandaları en çok para getiren değer cinsiyettir. Belki sokak adamı veya cahil vatandaşla, entellektüel ve artist ruhlu insanın bunun hakkındaki duyguları ve düşünceleri arasında bir derece ve şekil farkı olabilir. Bu sonrakı cinsel ilgi öncesi bir sevdalaşma veya aşk çeşnişine inanır; ve asıl «Erotisme»den bunu anlar. Sokak adamı içinse Erotizm doğrudan doğruya cinsiyetin kendisidir. Nitekim bazıları gerçek ve natürel cinsiyetin bunun olduğunu, romantizme ve platonik eğilimlere kaçan cinsiyetin ise bir sapıklık olduğu kanısındadır. Lâkin gerçek ve insana faydalı zevkler sağlayan ve ruhsal gerginliğini gideren cinsiyeti yorumlayanlar, onu tamamiyle moral kaideleri aşan şeklinden ayırmak hususunda güçlük çekerler. Daha dün çıplaklık (**Streap - Tease**) gibi, bir filmde çırlıçıplak olarak bir çiftin yatakta yuvarlanarak aşk oyunları yapması -Adada Şenlik Var filiminde olduğu gibi- müstehcen sayılırdı. Bugünse Güney Avrupa filimleri homoseksualite başta olmak üzere, cinsel sapıklıkları yansıtmakta, çeşitli sahnelerde papazla rahibeyi birleştirmekte, kardeşler arasındaki cinsel eğillimleri bile cinsel terbiye gerekleri olarak göstermektedir. İnsanların büyük bir kısmı, bilinçdışı dürtüleriyle bu gibi filimlere koştuktan ve zevk ve heyecanla seyretmekten kendilerini alamazlar. İşte birinin (pornographie) yani müstehcen dediği öbürü için (erotisme) yani gerçek cinsiyet olmakta ve yaşlı başlı ve evli adamlar şu veya bu artistin yer aldığı yasak cinsel fillimleri gizlice seyrederek.

Zamanımızın cinsiyeti her yönden incelenirken hakkında çok müsbet veya aksine çok menfi olarak düşünceler ve kaygılar ileri sürenler vardır. Bazılarına göre bu eğilim ve aşırı özgürlük, Hıppilerin özellikle birkaç yıl önce mum ışığı altında kollektif cinsel ilişkileri gibi hareketler insanlıkta moral bağlantıların bir çözüntüsüdür; ve ergeç ilerde bu insanlarda daha çok bunalımlar, bazı yerlerde şimdiden görüldüğü gibi yeniden frengi belirtileri yaratacaktır. Oysa aksine birçoklarına göre bunların, bunalımları azaltması bakımından bir çeşit boşalımadır. Nitekim cinsel konulu ve açık resimli dergilerin, en müstehcen cinsel sahneleri anlatan kitapların kapışılması ve çok açık filimlere olan halk saldırısı bu ihtiyacın bir delilidir. Cinsel şeylere eğilim ve merak ve bunlara ait her çeşit şeyleri ve yazıları toplama ve kapalı odalarda, gizli filmlerini seyretme her tarafta yaygın bir haldedir. 7 - 8 yıl önceki Danimarka seks fuarına en koyu din-dar insanlar bile merak ve herhalde içre bir arzuyla koşmuş; ve buradan birçok cinsel arzuları sembolize eden hatıralarda almıştır.

Cinsiyet ve Seks Bombaları :

Cinsiyet yukarda çeşitleriyle belirtmiş olduğumuz yerüstü tanrılıklarından olmak üzere durmadan putlaştırılmakta; ve seks bombaları zaman zaman insanların cinsiyet putları olmaktadır. Freud'un vaktiyle herşeyi cinsiyette gören ve cinsiyetle izah etmeye çalışan «Pansexualiste» bir psikiyatri ve psikoloji bilgini olarak suçlandırılan katı düşünceli teknokratlar, cinsiyete ait her çeşit şeyleri (Kozmetikten dış macununa, biki-niden güzel kokulu pudralara, dudak boyasından cinsel ilişkileri gösteren fotoğraf kolleksiyonlarına ve çıplak resimlerle dolu dergilere kadar...) yararlanarak sattıkları ve bundan da çok para kazandıkları için şimdi ona ister istemez hak-

vermeğe başladılar. Her yerde güzellik yarişmaları, güzel bacak yarişmaları yapılmakta; ve bu kadınları aşmak üzere memleketimizde bile erkek güzeli veya güzel vücutlu erkekler yarişmaları yapılmakta; ve her iki cinse mensup genç ve yaşlı insanlar bunları seyretmeye koşmaktadır. Gazetelerde okuduğumuza göre h k metinde m sadesiy le İngiliz uçaklarında en güzel ve cinsel cazibeli hostesler g revlendirildiğ  zaman gerçi bazı kınamalar olmuş; fakat herhalde memnun olanlar da bundan yararlanmaya çalışmıştır. Bazı otomobil kumpanyaları propaganda afişlerinde çeşitli modellerini mini etekli ve güzel bacaklı bir kızın eteğ  altında göstermektedir. Demek ki ürün  oğaltımları ve tüketimleriyle cinsel  oğaltımlar birbirini idare etmek üzere bağlı bulunmaktadır. Belirli televizyon rekl mlarında, manken gösterilerinde cinsiyet kamçılayıcı resim birleşimlerine önem verilmektedir.

Daha düne kadar erotik il nlerde yalnız kadın yer almakta idi: Kadının yüzü, kadının göğsü, kadının bir gülüşü, kadının bacakları, kadınlıkla hiçbir ilgisi olmayan çeşitli ürünlerin rekl mlarında bunlarla beraber gösterildi. U ak rekl mlarında da çok güzel bir hostes yüzü yer alırdı. Oysa yavaş yavaş il nlerde güzel vücutlu genç erkeklerde yer almaya başlamış; ve erkek vücudu da cinsiyet basamaklarına çıkmıştır. Bu şüphesiz ki pek de kınanacak bir şey değildir. Zira karısı ile bir gazinoya striptis seyretmeye giden erkek için yalnız erkeklik cinsel eğilimi doymakta; normal olarak kadının bundan pek zevk almaması gerekmektedir. O halde son zamanlarda cinsiyet özgürlüğü ismi altında kadında ve erkekte eşitlik ileri sürüldüğüne göre, kadın zevkli için erkeğ  ilgilendiren güzelliklerin sergilenmesi bir dereceye kadar normal sayılabilir.

Bütün dünya dergilerinde çeşitli içki, i  çamaşır, elbise, yiyecekler, gazino... il nlarında atlet yapılı ve yakı-

şıklı ve hattâ yarıçıplak erkek vücutları görülmekte; ve erkeklik cazibesi belirtilmektedir. Vaktiyle Paris'in gece kulüplerinde (Folie Bergere, Moulin Rouje, Lide... gibi) yalnız güzel kızlar danseder; şarkılar söyler ve striptizler yapardı. Fakat artık en dilber kızlar en sempatik ve güzel vücutlu delikanlılar yanyana çıkmakta; ve bu suretle sahnedeki bu güzellikleri cinsel eğilime göre kadın ve erkekler ve hattâ gerek erkek ve gerek kadın sapıklıkları seyretmektedir.

Bugün erkek modern kadın için, kadının erkek için olduğu kadar bir cinsel objedir. Modern kadın ilânlardaki güzel erkeğe bakmak suretiyle kocasına, oğluna veya sevgilisine iç çamaşır, gömlek... almaktadır. Erkeklerde hızla varlığının bu durumunu benimsemiştir. Bugünün ekonomik sistemi de geniş bir şekilde buna yardım etmektedir. Erkek modası hergün kadın modası gibi değişerek izlenmektedir. Erkekler için güzellik ve moda ürünleri durmadan çoğalmaktadır. Çeşitli ticaret spekülâsyonların cinsiyetle güzelliği sömürmek suretiyle bundan yararlanmakta; ve dolayısıyla zevk eğilimleri ve insanın ilkel dürtüleri kamçılanmaktadır. Danimarka'da ilk kez tertiplenmiş olan Seks Fuarında şehveti kamçılayacak olan herşey bütün çıplaklığı ve özgürlüğü ile gösterilmiş; erkeğin bronzdan yapılmış cinsel aletleri kadınlar tarafından, yine kadınlara ait çeşitli biblolar erkekler tarafından kâpışılmış; herkes bol para harcamak suretiyle cinsel ilişkilerine ait filimler ve kitaplar almıştır. Zamanımızda özellikle 1968 yılı gençlik hareketlerinde ismi çok karışmış olan filozof **Markus**'un şu sözü herhalde doğrudur. Bu «**Eros ve medeniyet**» adlı kitabında geçmektedir: «Zamanımızda dünyada bir zevkler toplumu hakim olmaya başlamıştır.» Bir yıl içinde bile cinsiyet reklâmları monoton alışkanlığı yoketmek için değiştirilmekte; erkek hemen çırlıçıplak gösterilirken, güzel kadınlar eski tarihi devirlerin esir kadın-

ları gibi zincirlere sarılmış olarak gösterilmekte; en yüksek sosyete kadınları bile çingenelerin kıyafetlerinde bürünmekte; inciler beldén aşağı ve bacaklara ve ayak parmaklarına takılmaktadır. Bir düşünürün çok güzel belirttiği gibi **«İnsan durmadan değişen moda ve zevk maddeleri arasında yalnız şeyleri değil, bizzat kendi kendini de istihlâk etmektedir»**.

En eski zamanlardan beri insanlar kadınlığı en çekici ve şehvet kamçılayıcı şekilde temsil eden kadınlara ba-yağı tapmışlar; ve yer üstünde bir çeşit putlaştırma ile onların ayaklarına kapanmışlar; onların emirleriyle savaşlar yapmışlar, ya da aksine **«Lisistrata»** temsiliinde gör-duğümüz gibi yerine göre ilgilileri savaşlardan vazgeçirmişler; ve hattâ Kanunî Süleyman gibi büyük hükümdarlara en sevgili oğullarını öldürtmüşlerdir. **Cleopatra, Messalina, Belkıs, Semiramis, L. Borjia, Theodora, Pompadur, Dubari, Katerina, E. Peron, Kanada Başbakanının boşadığı eşi** gibi tipler bir bakıma **J. Paul Sartre**'in **«İtibarlı Fahişe»** adlı eserinin incelemelerinde yer alacak kadar beylik kadınlar olduğu halde zamanlarında krallara, kumandanlara, devlet adamlarına hükmedecek ve hattâ bazılarını ielâketlere sürükleyecek kadar **«Dişi şeytan»** rollerini oynamışlardır. Bunlara ait büyük ediplerin kalemlerinden çıkmış olan ünlü kitaplar ve romanlar mevcuttur. Bütün bu **«Seks Bombaları»**na zamana göre gece kulüplerinin, kafeşantanların, çalgılı gazinoların veya bazı sinema yıldızları katılmaktadır. **M. Ditriech, J. Harlow, R. Hayworth, M. Monroe, E. Taylor, B. Bardot, Ursula Andrews, Faquelwelsh...** gibi artistler çeşitli sürelerde büyük bir başarı ile bütün erkekler için cinsel arzu objeleri olmuşlar ve **«Seks Bombaları»** ismi altında putlaştırılmışlardır. 1978 yılı içinde her yerde olduğu gibi, memleketimizde de merakla izlenen (Charles'ın Melekleri) filminde üç genç kadın artistten sarışın Farah putlaştırılmıştır. Bun-

lara tutulan, dünyanın parasını harcayan ve hattâ Ali Han'lar gibi bunlarla evlenenleri ya da metreslik hayatı yaşayanları pek çoktur.

İlk Büyük Cihan Savaşının son yıllarında İstanbul'a Budapeşte'den gelen ve «**Cardaş Furstin**» operetinin baş artisti olan **Cordi Miloviç** adlı artisti bir delikanlı olarak birkaç tıbbiyeli arkadaşımı büyük bir merakla görmek için birkaç gün önce tiyatro gişesinden bilet aldığımızı hatırlıyorum. Bunun en büyük uyarıcı etkeni de o zaman bu sarışın Seks Bombası'nın devrin levazım reisi tarafından bir gece için ağırlığınca para verildiği her tarafta söyleniliyordu. Bütün bunlar her memlekette olmuş ve olmaktadır. İngiltere'de güzel bir mankene tutulmuş ve büyük bir cinsel skandal teşkil etmiş olan «**Profumo**» vak'ası, tarih boyunca şurada burada tekrarlanacak ve ancak objeler, sahneler, düşünceler değişecek; ve belki bunlar modern insanın moral yargılamaları arasında yer almayacaktır. Zira cinsiyet her çeşit özgürlüğüyle alabildiğine yürümekte, yani Hristiyanlık gibi büyük dinlerde bile cinsiyet problemi tartışılmaktadır. Bugün dünyada en çok ödenen ve değerlendirilen şey cinsiyet ve dolayısıyla erkek veya kadın cinsinden olmak üzere «Seks Bombası»dır. Bundan ötürü Yerüstü putları arasında çeşitli alanlardaki şefler, liderler, önderler, insanları idare edenler arasında cinsiyeti en çekici bir şekilde temsil eden Seks Bombaları'na da yer verilmiş olması çok görülmemelidir. Ancak bunlar tarihî ün itibarıyla çabuk düşerler; ve unutulurlar; oysa gerçek liderler; çok kez anılırlar.

Putlaştırılan Makinalar :

20 Asır dünyasında, beş kıtanın en ücra yerlerine kadar her taraf her boyda ve çeşitte makinalarla dolmaktadır. Bunlar, özellikle dev endüstriyel örgütleri itibarıyla, insan hayatına egemen olup onu esir etmeye başlamış-

lardır. Artık insan tabiat ortamında olduğu gibi, makinalar çevresinde yaşamakta ve onlarla kucaklaşmaktadır. Yıllar boyunca makinalar daha ziyade dışarda belirli yerlerde büyük fabrikalarda veya dağınık bir şekilde yollarda idi. Oysa bugün insan evinde bunlarla en samimî bir şekilde ilişkide olarak bunlardan vazgeçememekte; ve hattâ bazan insan radyosu elinde olarak dolaşmaktadır. Evlerimiz en itinalı bir yerini televizyon ve radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi, ütü vs.... işgal ederler; ve hattâ bunlar u f a k ölçülerde olarak seyahatlarda, pikniklerde, plâjlarda bulundurulurlar. Makinalar, niteliklerine göre yaratıcı bir güç ifade ederler; zira bunlardan bazıları diğerlerini yaratırlar. Esasen bazı elektronik makinalar aynı zamanda insanın beyni yerine geçmekte; ve bir dakikada en güç matematik problemleri çözmekte; elli binleri aşan öğrencinin imtihan testlerini doğru ve yanlış olarak ayırabilmektedir. Bugün bir Papau veya bir diğer vahşî insan, bir jet uçağı, ya da müzikal ses çıkaran bir radyo önünde tanrıya tapar gibi secde etmektedir.

Modern insanlar da bunların etrafında hayran ve saygılı olarak toplanırlar. Özellikle bugünün bazı makinaları (Elektronik beyinler, Ordinateur'lar, Computer'ler gibi) hesap yaparlar; test sorularını çözerler; tahminlerde bulunurlar; bir anda uzakta bir Kardiyoloji servisinde yatmakta olan bütün hastaların nabız ve kan basıncı gibi fizyolojik ve anormal durumları nöbetçi hekime veya ilgili uzmanı haber verirler; ve hattâ ay toprağında yürüyen astronotların kalb vuruşlarını yerüstü merkezlere naklederler. Bundan dolayı insanlar bu makinaları biraz da korkuyla severler; ve sayarlar; ve günün birinde bir nükleer bombanın, İkinci Cihan Savaşının sonlarında olduğu gibi bütün bir şehri ve bütün bir dünyayı mahvedebileceğini (Kumsalda Bir Gün filminin canlandırdığı gibi) düşünürler. Esas itibariyle ilk insanlar bu korku dürtüsüyle çeşitli

tabiat güçlerine inanmışlar; ve yukarda belirttiğimiz gibi bunları tanrılaştırmışlardır. Oysa 20. asır insanı tabii güçlere oldukça hakim olduğu, her gün gizli güçler birçok bi-o-kimyasal ve elektromekanik gerçek meydana çıkardığı halde, yine kendisinin yaratıkları olan bu makinalara karşı içrel bir duygusu olduğu kadar, süreli bir kaygısı da vardır.

Yapıntı (Fiction) romanları bu roboto makinaların bir gün dünyamıza sahip olacaklarını ve efendileri olan insanları yok edeceklerini tasarlarlar. Yakın bir zamanda insan havaya doğru üst üste asma çelik katlarla yükselen dev şehirlerde yaşayacağı zaman büsbütün bu makinalar çemberi içinde olduğunu daha fazla duyacak ve onlara bugünkünden fazla boyun eğecektir. Bu genel makinalaşma (Mecanisation) ve insan yeteneklerinin ve hareketlerinden çoğunun makina çarklarına geçmesi kötü sonuçlar verebilir. Zira gitgide insanı bu tabii bir ergisi olan el çalışmalarından uzaklaştırmaktadır. Bu bazı teknoloji sevdalılarına ve çok iyimser bilginlere göre insanlığa bir mutluluk getirmektedir. Lâkin bir taraftan da makina zamanla insanın bir rakibi ve düşmanı olacaktır.

Şimdiden Marks'ın büyük bir ustalıkla dünyaya kabul ettirmiş olduğu ekonomik teorileri revizyondan geçmekte, politik ideolojiler yeni yönler almaktadır. 1968 yılında genç kuşaklar arasında beliren ve Marcuse gibi nihilist filozoflar tarafından telkin edilen inançlara göre kurtarıcı insanlık devriminin ana amacı bütün bu teknolojik tapınakları ve putları baştan başa yıkmaktır. Nitekim 10 yıl önce Amerika'da Hipp'iler bu dev medeniyet ve makinalar çevrelerinden tiksiniş ve küskün olarak daha ziyade Hint fakirlerinin veya keşişlerin seçtikleri sade ve tabii dünya çevrelerine sığınmışlar; ve bunda da tam istediklerini bulamadıkları zaman onları en hayalî cennetlere gezici olarak ulaştıran L.S.D. gibi uyuşturucu maddelere de

başvurmuşlardır. Bugün bunun toksikomanısı yaygındır.

Herhalde milyonlarca dünya işçileri bir taraftan makinelerin artması ve güçleşmesiyle iş esirliğinden kurtulurlarken, bir taraftan da bu makineler insanlara yeni ihtiraslar getirmekte; yani durmadan öz tabiatları ve yaradılışları itibariyle gerekmeyen yepyeni ihtiyaçlar yaratmaktadır. Bundan ötürü insan, makinanın esiri olarak ister istemez ona bir put değeri verir; ve dolayısıyla ruhsal özgürlüğünü de kaybeder. Autamationla kişi - makina ilişkisi hemen kaybolmaktadır. Zira insan bu gibi makinelerin ancak düğmelerine basma işini yapmak suretiyle hiçbir egemenliği kalmamıştır. Makinada artık bir kör kuvvet, bir silip süpüren ve yıkan bir güçtür. Artık insan onun egemeni olmadığı gibi, aksine onun önünde «**idare edilen makina**» durumuna düşmüştür.

Ne şekilde düşünülürse düşünölsün makina insanın yarattığı putlardan biri olmuş sayılabilir. Otomobilleri olan bazı insanlar, güzel atlarına tapan insanlar gibi, otomobillerinden bir sevgili duygusuyla söz ederler. Nitekim en son hızla kendilerini otomobillerine verenler, rüzgâr karşısında uçar gibi hatta can verenler de vardır. Rüya yorumlanması dilinde, otomobil cinsel enerjinin ve hatta ruhsal enerjinin sembolü olmuştur. İnsan otomobilini hayatı idare edercesine sürer. Otomobil birçok insanların en yakın yardımcısı olarak ona taparlar, ve çocuk gibi bakarlar; ve diğer güzel yabancı otomobillere kıyasla kıskanırlar. Çok güzel özel bir ilişki modern insanı arabasına bağlamış; ve bu yeni bir insan tipi yaratmıştır: (Automobiliste.)

Bir çeşit büyüleyici fetiş «Sevgiyle saplanılan madde» etkisini yapan ve her yere götürölen ufak radyolar, herkesin önünde hayranlıkla toplandığı televizyonlar, jet uçağına binme ve diğer birçok makinalara karşı olan bağlanmalar için de aynı şey düşünölebilir. Bütün bunlar için

insanın ilgisine ve ilişkisine göre bir çeşit modern tari-
kat söz konusudur. Zira insanlık tarihinin hiçbir dönemin-
de bilimler ve teknoloji herkese bu derece açılmamış ve
bu günkü şekliyle insan hayatına karışmamıştır. Asrın ba-
şından beri bilimsel dergilerin adedi her on yılda iki mis-
line çıkmakta bunların halkın anlayabileceği şekilde vul-
garizasyonları yapılmakta; çeşitli bilimlere ve tekniklere
ait müzeler, fuarlarda çeşitli makinalara ait sergiler hal-
kın büyük ilgisini çekmektedir. Buna rağmen büyük bir
ustalık ve hızla işleyen ve insanlara her alanda yarar bir-
çok şeyler veren bu makinalar hakkında henüz esrarlı bir
güç gözüyle bakılmaktadır. Makinaların putlaştırılması da
bundandır.

Astronotların aya ayak bastığı günden bir süre önce
henüz biyolojik canlılığını saklayan bir kalbi ölü sahibin-
den çıkararak diğer bir insana nakledilmesi bütün dünya-
yı hayrette bırakmış; ve bu hekimlikte bir rönesans sayıl-
mıştır. Bu da bilimsel bir çeşit mucizedir; ve modern tek-
niğin olgunlaşması ve tıp âletlerinin elektronik nitelik al-
ması sayesinde olabilmiştir. Bundan ötürü büyük bilgin-
ler, yukarda da belirtildiği gibi halk tarafından stad ve
müzik putları gibi görülmedikleri ve daha ziyade laboratu-
arlarında kapalı bulundukları halde yine de Röntgen ma-
kinasını bulan Röntgen'den Barnard'a uzanmak üzere bi-
linirler; ve eserleriyle uluslararası bilim tarihine geçerler.

Modern bilim ve teknoloji sayesinde yeni dünya dur-
madan hareket halindedir. Nitekim bu tabiatın her sırrını
bulan, Darwin'den beri insanın maymuna yakın bir canlı-
lar türünden geldiğini bize kabul ettiren, sun'î döllemeler
yaptıran, laboratuvarlarda canlı hücre yaratmak başarıla-
rına yaklaşan modern biyoloji ve diğer buna yakın bilim-
ler bütün dünyaların ulu mimarı olan bir Yüce Tanrı an-
lamını sarsmış ve insan inancı yine kendisinin yarattığı
güçlere dönmüştür.

LİDERLİK PSİKOLOJİSİ

— Önderler ve Liderler —

ÖNDERLER VE LİDERLER PSİKOLOJİSİ

Başta belirli şefler ve liderler olmak üzere bazı insanların diğer insanlar ve hattâ büyük topluluklar üzerine mistik denecek derecede inandırıcı ve büyüleyici etkileri vardır. Bu gibi insanların kişilikleri ve başı bulundukları topluma olan etkileri sorunu başta askerilik alanı olmak üzere, toplulukların ve büyük messeselerin söz konusu olduğu hallerde son derece önemlidir. Bu toplum bir kabile, bir ulus, bir din topluluğu, bir parti, bir sendika, bir gençlik grubu... olabilir. Toplulukları başarıyla idare etmek ve özellikle onların takdirlerini, güvenlerini ve hattâ bazı liderlerde görüldüğü gibi tapınmalarını kazanmak bir yetenek ve ustalık gerekir. Belirli bir güçlerini ve yeteneklerini ruhtan ruha aktarabilen ve başkalarını kendilerine bağlayabilen bu insanlar dalma müsbet bir amaç veya olağan bir ihtiras için çalışan insanlar değildir. Bunların içinde bilinç dışı ve anormal dürtünün etkisiyle hareket eden ve aynı zamanda mistik kuvvetleri olan psiko-patlar da vardır. Nitekim bazı ciddî yabancı tıp ve psikoloji dergilerinde bunları psiko-patolojik incelemeleri yayınlanmaktadır.

Birkaç yıl önce Roma'da **Aldo Bralboni** isminde ünlü bir profesör yargılanıyor; ve 9 yıl hapse mahkûm ediliyordu. Suçu 20 gence özgür yargılamalarını yani iradelerini

tamamiyle kaybedecek derecede kuvvetli telkinlerde bulunmuş; ve kendi egemenliği altına almış olmasıydı. Ancak bu profesörü mahkûm ettirebilecek Roma ceza kanununda belirli bir madde yoktu. Fakat mahkeme başkanı Faşist kanununun 603. maddesinin kaldırılmış olmasını görmüştü. Bunda «Başka bir kişiyi kendi iradesine şu veya bu şekilde bendeden bir kişi» ye 5 - 15 yıl hapis cezası veriliyordu. Bu suçlandırma bir «Büyücülük» niteliğinde değildi; zira özellikle Kuzey İtalya'da buna ceza verilmez. Yargıç 350 sayfalık raporunda Freud'le Marcuse'yi belirtiyor; ve metafizikle bağlantılar kuruyordu. Profesör, 20 öğrencisinin kişiliklerini tamamiyle egemenliği ve telkinleri altına almış; ve hattâ bunlardan biri ruhî şok halinde bir psikiyatri kliniğine yatırılmıştı. Bu profesörün bu büyüleyici gücü Orta Çağ'da ciddiye alınabilirdi; zira «**Charisma**» denilen ve tanrı ihsanlarından biri olarak ruhtan ruha aktarılan yeteneğe çok önem veriliyordu. Lâkin zamanımızda **Manson** gibi çirkin yüzlü, sakallı bir genç işlerinde güzel kızlar da bulunan birçok Hippî gençlerini bir roboto gibi kullanabildiğine ve onlara sinema dünyasının en trajik ve işkenceli bir kolektif cinayeti körükörüne bir inançla yaptırabildiğine ve Guyana'daki (Halk Tapınağı) ve kolektif insan bu eserin daktilolarını gözden geçirdiği günlerde olduğuna göre bu «**diğerlerini büyüleme ve kendini bağlama gücü**» her tarihî dönemde olmuş; ve **Gaglistro**'dan **Rasputin**'e kadar uzanmak üzere bu tip insanlara inanılmış; ve bir süre bunlara tabiat üstü bir güç ve yetenek bağlanmıştır. Dünyanın birçok yerlerinde belirmiş ve sürmekte olan gençlik hareketlerinde de kitleleri bu şekilde büyüleyen bazı gençler de bunlar arasındadır. Bunlar herhalde diğerlerinden daha fazla kültürlü ve yakışıklı, meslek dallarında daha başarılı öğrenciler de değildir. Hattâ uzun boyları, uzatılmış saçları ve çenelelerini aşan bıyıklarıyla bazı insanlara antipati bile vermek-

tedir. O halde içlerinde bazı din adamlarının, liderlerin, şeflerin, devlet adamlarının, parti başkanlarının, gençlik hareketleri önderlerinin... de bulunduğu bu insanlarda ortak elementler ve yetenekler nelerdir? Bunun psiko-sosyal, psikanalitik, biyofizik nedenlerini ve aydınlatmalarını aşağıda ancak özetleyerek belirtmekteyiz :

Hayvanlarda Önderlik :

Kollektif örgütlenme bakımından en ileri bir gelişme basamağında bulunan böceklerde belirli bir elebaşı, bir kılavuz yoktur. Ana arı yani Kraliçe ancak bir yumurtlama makinası gibidir. Beyaz karınca gibi böceklerde elebaşlarının ancak dölleme işlemi vardır. Bir böcekler grubu idaresinde bütün üyeler, ruhsal tepkileri bakımından aynı otomatik hareketlerle şartlandırılmış oldukları cihetle bunlardan herhangi birinin belirli bir işaret vermesi halinde hepsinde reaksiyon aynı zamanda uyanır. O halde bunlara yüksek sosyal basamaktan bireysel ve özel nitelikte bir emir gelmez. O halde bunlardaki monoton eylemler koşullu reflekslere göre ayarlıdır. Bütün üstün basamaklı hayvanlarda ise çok kez bir kılavuz izine rastlanmaktadır. Örneğin, fillerde sürü şefi bir dişidir; maymunlarda da bütün dişilerin başında bir harem ağası vardır. Bazı yerlerde koyun sürüleri boynunda bir çingirak taşıyan Kösemen denilen bir koyunu izlerler. Çingirak kalınca büyük sürü 6 - 12 koyunluk ufak gruplara parçalanır; ve her birinin başında biri kılavuzluk yapar.

Ufak maymun göçebelerinin her birinin bir başı vardır; ve birçok grupların başları birleşmek suretiyle bütün ülke maymunları savunmada beraber çalışırlar. Goriller sürüsünde baba, ona gerekli meyvaları çabuk getirmeyenleri şamarlar. Makak adlı maymunlarda erkek 10-15 dişi tarafından çevrelenmiş olarak hareket eder; ve diğer erkekleri kendi grubuna sokurmaz. Afrika'nın uluyan cins-

ten büyük maymunları başında elebaşı orkestra şefidir; ve sürünün ulumalarını idare eder.

İlkel Topumlarda Şeflik :

İlkel insan kabilelerinde kılavuz grubun körükörüne bir inanç ve itaatla izlediği dinî şeftir. Askerî şefler bile bunun otoritesine dayanırlar. İnsanlar, yalnız ilkel toplumlarda olmayarak, kader tarafından kötülükleri yoketmek için gönderilmiş olan kahramanda şefi ararlar. Böylece grup ve şef birbirinin tamamlayıcısıdır; yani şefsiz toplum olmaz. Freud, birey psikolojisi veya patolojik şekilleriyle olduğu gibi, sosyal psikolojiyle de ilgilenmiş ve özellikle «**Totem ve Tabu**» eserinde sürü içgüdüsünü aydınlatmıştır. Freud'un ilk toplum oluşu hakkındaki görüşü orijinaldir. Freud'e göre ilkel kabilenin babası ve şefi, toplumunun bütün kadınlarını kişisel garantisi altına almak için kovmuş olduğu ergin oğulları tarafından öldürülmüştür. Babanın öldürülmesinden sonra oğulları aralarında bir birleşme yaptılar. İşte bu ilk totemik topluluktur. Bu bir sembol (Totem) etrafında gruplaşır. Bu totem baba yerini tutar; bir tanrılık vasfını alır; ve bunun isminde ve kişiliğinde tabu'lar yani yasaklar ve ilk kanunlar toplanır. Bunlar insanlık toplumlarının bütün kültürel istekler ve din, hukuk, moral gibi sosyal müesseselerin tohumlarını teşkil eder. Şüphesiz ki Freud etüdümüzün diğer bir yerinde belirtmiş olduğumuz (Sürego = Moral vicdan) anlamı ana rolü oynar.

Sürego, bir sosyal içgüdü yatağında kökleşen moral esaslardan başka birşey değildir. Babanın ilkel totemik toplumundaki ilk ilişkileri, «**Toplum - Kılavuz**» arasındaki bağlantının ilk örneği (Prototype) dir. Ufak çocuk duyuşsal hayatı bakımından kuvvetle babasına bağlı olarak bir taraftan onu sever; ve bir taraftan da ondan korkar. Zira

yerine göre onu koruyan veya cezalandıran güçlü kişidir. Bunun gibi ergin insanda kılavuzda veya şefte, ölmüş veya yaşlanmış babanın yerini tutacak olan bir şey arar. Şef toplumda veya kitledeki bireye ipnotizma yapanlarınkine benzer bir etki yapar; ve kişi onu benimsemek suretiyle körükörüne verilen emirlere uyar. O halde şefin moral dayanağı kendi kişiliği dışına diğer kişilere nakledilir. Nasyonal sosyalist Almanya'sında liderlerden **Goeering** bunu açıkça belirtiyordu: «**Ben bilinç ve vicdan değilim, benim bilincim Fuhrer'dir.**»

Şeflerin Özel Nitelikleri :

Cl. Miller «Kandırma Süreci» adlı kitabında şu ifade bulunmaktadır: «Liderleri izleyen içimizden herbirimiz, onları benimsemek ister. Bu benimsemenin karakteri tabiatımızın çeşitli görünümelerini açığa vurur: Fedakârlık yeteneği, civanmertlik, kardeşlik duygusu, ihtiras ve öğünme eğilimi gibi...» Dünyayı idare eden insanların adedi büyük ölçüde değildir. 30 yıl önce bunlar 300 tahmin ediliyordu. Ph De Felice'in, eskice olmakla beraber değerini saklayan «**Toplulukların Deliri**» adlı kitabında şefin fonksiyonunu inceleyen görüşünü özetlemek faydalıdır: «**Şef, diğerlerinde kapalı ve yaygın olarak kalan eğilimleri benliğinde olağanüstü bir yetenekle toplamak ve yoğunlaştırmakla vasıflıdır; ve onları hem içgüdülerinin, atalardan gelme eğilimlerinin, baskılı tutkularının, tatmin edilmemiş olan isteklerinin bir cisimleşmesi olmaktadır. Şef kendini çevreleyen ve idare edici insanları kendine bendetmeden önce onlara tutulur; yani onlar tarafından şefliğe zorlanır.**»

Lenin'e, Rus Devrimini anlatırken çok kez kitleler onları idare edenlerden daha köksal davranıyorlardı; ve şeflere doğrudan doğruya. eylemi kabul ettiriyorlardı. **Reiswald** «Meneur Mene = Yönetilen Şef» den söz eder. Bu

ifadeye göre bir tutkunun etkisi altında olan şef çevresinden gelen bütün baskılara göre bayağı anormal bir alırlıkla kitlenin isteklerini ve duygularını nefsinde toplar; onları değerlendirir; ve onlara ifadeler verir. İlkel kabilelerde «Medyum»un yaptığını medenî toplumlarda şef yapmaktadır.

Hitler'in elektriklenmiş olarak çılgına dönen yüzbinlerce insan önündeki durumu buna örnektir. Hepsi aynı çılgınlıkla «**Heil Hitler!**» diye bağırıyorlardı. De Felice'nin belirttiğine göre şeflerin toplumları duygu sarhoşlarına döndürmek yetenekleri, kısa veya uzun bir süre içinde bir çeşit yerüstü tanrısı gibi sayılmalarının etkenleri olarak birçok şeyler öne sürülmektedir. Lâkin bunun gerçek tabiatı tam mânasıyle bilinmemektedir.

Şefin Büyüleyici Gücü ve Ustalığı :

Toplumları büyüleyen ve uzun veya bir süre içinde bunları tek bir insan ruhu olarak idare eden şeflerin kişilik tabiatları hakkında psiko-sosyal görüşlerle beraber, pek de kınanmayan «**Parapsychique = tabiat üstü**» veya «Çekici ve hipnoz edici» bir takım özel yetenekleri olduğu söylenebilir. Bunlar sayesinde bu gibi şefler dinleyicilerini çok kuvvetli kollektif bir «**Kendinden geçme**» haline korlar. Bu büyüleyici güç bazı cisimlerin çıkardığı ışınlara (Radiation) yanlı bir elektro-fizik etkiye benzetilmektedir. Bu olağanüstü güç etkisine en yakın tarihte bir örnek olarak özellikle **Hitler** gösterilebilir. Alman Ordsunda nihayet başçavuş rütbesinde ve Birinci Cihan Savaşındaki yenilgiden sonra birahane toplantılarında görülen, olağan derecede bir ressam olarak alçak gönüllü ve az konuşan, toplumla pek ilgilenmeyen bir Avusturyalı Alman bir sıra denemelerden sonra Alman ulusunun başına geçer; parlamentosunu dağıtır, kurmuş olduğu Nasyonal Sosyalist Partisi seçimleri kazanır; ve bu eski başçavuş

yani Hitler devlet başkanı olur. Kimse ordunun savaş tak-
tikleri hakkında bile onunla konuşmak yani kişisel dü-
şünce ileri sürmek cesaretinde bulunamaz. Zira o her-
şeydir, her bilginin ve gücün sahibidir. Onun yanında her-
kes büyülenir; koca orgeneraller ve amiraller, bilim adam-
ları başlarını öne eğerek susarlardı. Yanından çıktıkları
zaman ise onlara sürdüğü delillerin saçma olduklarını
görerek şaşarlardı. Örneğin Hitler memleketince gerçek-
leşmek yolunda olan nükleer bombanın Almanlar tarafın-
dan bulunmasını bencil düşüncesi ve başkalarının düşün-
düklerini küçümsemesiyle engellemiştir. Kendi aklına esen-
leri ileri sürerek kabul ettirmiştir. İlgili toplantıda proje-
nin PTT Bakanı tarafından ileri sürülmesi itibariyle bu-
nun saçma olduğunu söylemiştir. Bu konseyde en yüksek
fizik ve matematik bilginleri vardı. Hiçbiri tanıtılarını de-
ğerlendirecek bir konuşma yapmak cesaretinde buluna-
mamıştır. Mussolini karşısında da İtalyan generalleri ve
diğer ilgliler aynı boyun eğme psikolojisini göstermiştir.

Bugün de Afrika'nın, Güney Amerika'nın ve hattâ As-
ya'nın özellikle belirli ülkelerinde aynı totaliter sistem
egemendir.

Gerçek bir diktatör olmamış olan Adnan Menderes
önünde muhalefet liderleri ve milletvekilleri istisna edilir-
se, partisinin ileri gelenlerinin ve birçok devlet memurla-
rının da aynı şekilde hareket ettikleri söyleniyor. Bugün
dahi bir şekil düzenine ulaşmamış olan Beyazıt Meyda-
nının projesi hazırlanırken yetkililerin Menderes'e «**Sizin
söyledikleriniz sade gerçek - mahz-ı hakikat - dır; siz biz-
den iyi biliyorsunuz**» dedikleri daima söylenmiştir. Bun-
da aşırılık ve katmalar olsa bile, uzunca bir süre şeflik
yapan ve ün alan güçlü insanlar önünde bu büyülemeğe
bağlı boyun eğme olmaktadır. Bazen bilim alanında da
buna benzeri görülmektedir. **Freud'un** otoritesi, güzel ve

kuvvetli konuşması karşısında herkes büyüleniyordu. Ancak **Jung** gibi güçlü psikanalistler bu tek taraflı etkiden kurtulmuşlar; ve nitekim kendileri de yine esas psikanalistik nitelikte olmak üzere özgür ve bağımsız ekoller kurmuşlardır.

Hitler'in tek bir kişinin psikolojik etkisinden korktuğu yazılmaktadır. 20 Haziran 1944'ünde Hitler'i bomba ile öldürmek girişiminde bulunan **Stauffenberg**'in de aynı büyüleme gücü olduğunu ilgili inceleme kitapları belirtirler. Bu zat gücünü «Kozmik» denilen etüd dairelerinde geliştiriyordu. Esasen Hitler'de bunun benzeri olan diğer bir metodla insanları telkini altında bırakma gücünü artırıyordu. 20 Haziran'daki öldürme girişiminden sonra Hitler'in emriyle Stauffenberg diğer suçlulardan tek başına ayrı yere konmuş; ve Gestapo tarafından sorguya tabi olmadan yalnız başına kurşuna dizilmişti. Herhalde Hitler bile bu odamın çevredekileri büyüleme gücünden ve bazı şeyleri ortaya dökmesinden korkuyordu.

Şeflerin Bazı Özel Yetenekleri :

Şeflerin yukarda belirtilen ana yeteneklerinden başka bazı özel vasıfları ve ustalıkları hakkında da çok şeyler yazılmıştı. Bazı ortak elementler de ileri sürülmektedir:

1 — Şefin egemenlik yaptığı ülkenin yabancı olması, yani o ulustan olduğu halde başka bir yerde ya da memleketinin vaktiyle kaybettiği bir yabancı ülkede doğmuş olması. Napoleon (Korsika'lı), Hitler (Avusturya'lı), Stalin (Gürcü), Büyük İskender (Makedonya'lı), Venizelos (Girit'li), Atatürk (Rumeli'li)... gibi.

2 — Şefin özel bir şekilde gelişen bir (Oedipus Kompleksi) olması.

3 — Fizik bir kusurun bulunması. Demosthene, Byron, Beethooven, Nietzsche... Ünlü sanatkârların ve edip-

lerin müsbet şekillerde telâfi edilmiş olan bazı kusurları olması gibi.

Birçok güçlü şeflerde de bazı fizik noksanlıkları mevcuttur. Napoleon'un (Kısa boyu), Stalin'in (İnce kolu), Timurlenk'in (El ve ayak sakatlığı), Roosevelt'in (Çocuk felci), Hitler'in (Cinsel yetersizliği)... gibi. Hatta birçok tarihî kişilerin arasında picliği (Çeşitli örnekler göstermek suretile) ve çok ufak yaşlarında babasız veya hem babasız ve anasız olmalarını da bir nitelik gösterenler vardır. Bu konuda eser de çıkmıştır. Bu çeşitli özellikler ve kusurlar mutlak ortak kriteriyumlar olamaz. Zira bunlar dışında kalan liderler ve şeflerde aynı oranda olmak üzere çoktur. Bu birçok dahilerin delilik sınırında sayılması ve «**Delilik ile Deha**» arasında bir bağıllık kurulmasına benzer. Oysa bir Verlaine, bir Van Gogh, bir Rousseau, bir Oscar Wilde psikopat veya sapık olabilir. Lâkin bir çoğu da her bakımdan kusursuz insanlardır.

4 — Herhalde bir insanda şefliğin yer almasından ve bunu memleketine ve hatta insanlığa kabul ettirmesinde yerlerin, tarihî dönemlerin, memleket felâketlerinin veya aksine büyük zaferlerinin, sosyal ve manevî krizlerinde derece derece etkileri vardır. Bazı şefler kitleleri kamçılamak ve harekete geçirmek için uygun zaman ve mekânlar seçerler. Atatürk Kurtuluş Savaşı nutkunda ifade ettiği gibi (**Mahvu perişan ve muzmahil olmuş bir vatan'da**) çok güvendiği ulusunu uyarmak ve harekete getirmek suretiyle başarmış; ve bunu «**Ne Mutlu Türküm Diyene**» demek suretiyle bunu paylaşmıştır. De Felice'se göre «Liderler başlarında bulundukları toplumlarda özgür bir kişisel hayat düşünmezler veya tasarlayamazlar; onları ancak daima ya bir grup veya parti halinde toplanmış olarak bir insan yığını sayarlar. Onların gözleri önünde yalnız kitle ve rakamlar vardır. Karşılarındaki yoğun insan saflarını görmekle keyiflenirler; ve bunları ölçsüz bir şekilde büyüt-

mek suretiyle çevrelerinde baş döndürücü bir coşkunluğun yaratıcısı olurlar. Bu ruh haleti içinde çılgın alkışların etkisi ile kendilerini daima büyük ve sevilmiş olarak görürler».

5 — Liderlerin ve şeflerin diğer bir yetenekleri de kendilerini dürten duyguları diğerlerine de aktarma hususundaki hırslarıdır. Birçoğunda aşırı bir fanatizm «taassup» olmakla beraber, çok kez savaşmalarını rastlantılara bırakmadan başarılarla ulaşmaları yolund hesaplayıcı bir ön görüşleri vardır. Kişilik sorunları hakkında çok yetkili olan Allport'un şefler psikolojisi hakkındaki düşünceleri de dikkate değer. Ona göre şef problemi kitlelerin fonksiyonundan ziyade toplumda görülen değişiklikler devamlılık ile bağlantıya dayanır. Halk şuuru hakim olan böyle bir liderin fonksiyonu, düşüncelerinin gerçekleşmesini zorlaştıran engelleri kaldırmak için sürekli bir telkin sürecinden (Proçessüs'den) ibarettir. Allport «**Toplum — Şef İlişkisi**» ikinci derecede bir araç saymakla beraber, zamanımızda bazı sosyal amaçlara erişmek bakımından da mutlak ve gerekli bulur. Şef kendi kişiliğinin prestiji artması ile harekete geçer; ve büyülemenin kaynağını diğerlerinin hakkındaki davranışlarından ve yargılarından alır. **Bunun psikolojik esası da insan ve toplulukların idare edilmek ihtiyacından doğar.** Bir kişinin şeflik sorumluluğunu üstüne alması için gerçek ve görünür bir üstünlüğe bağlıdır; ve kitlelerin buna tabi olmaları için bu önemli bir koşuldur. İdeal bir şef sosyal amaçlar ve isteklerin kavramıyla kitleleri teşkil eden bireylere ait psikolojinin birleştiği kişidir. Herhalde başarısı için ihmal edilmeyecek bir nitelik te fizik yapısı ve gösterişli görünüşüdür. Şef heybetli ve endamlı olduğu oranda etkisi daha etkilidir.

Atatürk'ün çok ifadeli yüzü ve bakışları herkese çok inandırıcı bir etki yapardı. Özellikle kadınların çokluk teşkil ettikleri bir toplumda erkeklik güzelliği ve hatta giyim

de özel bir rol oynar. İtalya'da özellikle Apollon tipi başarı kazanır.

Hiç şüphe yok ki bir şefin iyi konuşma (Hatiplik) yeteneği de olması gerekir. İtalya gibi yerlerde ahenkli sesin etkisine de önem verilir. Mussolini'nin diğer bazı vasıfları arasında binlerce kişi önünde çok etkili konuşması bir süre başarılı şef olmasında rol oynayan ana karakterlerinden biriydi. Hitler'de de aynı yetenek mevcuttu. Fransız büyük devrimi sıralarında bir süre halk gözünde büyük başarılar sağlayan **Danton, Mora, Robespierre...** gibi devrimci şeflerin en kuvvetli silâhlarından biri de büyüleyici konuşmalarıydı. Mısır Devlet Başkanı **Nasır**, İsrail'le olan ikinci savaşında ağır bir şekilde yenilmesine ve hatta top-
rak kaybetmesine rağmen, acı yenilgiyi itiraf edici çok dokunaklı ve samimi radyo konuşmasıyla ulusunu ağlatmış; ve yeniden kendine bağlamıştır. Türk tarihinde de Yavuz Selim'den, Fatih'ten Atatürk'e kadar çok objektif canlı örnekler vardır memleketimizde. Son yıllarda parti liderliği yapan ve devlet politikasında önemli rol oynayan belli liderler kitle karşısında etkili konuşabilme yeteneklerinden yararlanmışlardır.

6 — Toplumun sosyal örgüsüne ve geleneklerine göre kişisel bir doğruluk ve moral basamağı olması da şefliğin gerekli vasıfları arasında yer alır. **Hazreti Ömer**'in tarihî ünü gerçek ve mutlak adalet tatbiklerine bağlıydı. Portekiz'in eski güçlü diktatörü **Salazar** ile, **Nasır** için sayılan anti-demokratik idare vasıfları yanında günlük basit ve dürüst hayatları da herkes tarafından ileri sürülmektedir. Eski Endonezya Cumhurbaşkanı **Sucarno** uzunca süren halk sempatisine rağmen, ziyaret ettiği ülkelerde bile devamlı zevk doyumları arayan aşırı cinsel düşkünlüğü en çok kınanan kusuru olmuş; ve düşmesinde de az çok rol oynamıştır. Son Amerika Cumhurbaşkanı, **Churchill**, **Can Kay Şek**, **İsmet İnönü...** gibi çeşitli memleketlere ve

partilere mensup şefler çok bağlantılı bir aile hayatı görmüşlerdir. Ancak bu tek nitelik hiçbir zaman başarılı şeflik için gerçek bir kıstas değildir.

Şeflik ve Kollektif Billinc Dışı:

Genel olarak birçok liderler ve önderler kendilerine yönetilen kınamalara karşı tahammülsüz görünürler; ve bunu sinirli konuşmaları ve jestleriyle belli ederler; ve bundan büyüleyici etkilerini kaybetmekten korkarlar. Lenin gibi aksine bu kınamalara karşı dingillikle karşılık veren ve hatta bunları faydalı görenleri azdır. İnönü'nün de takdir edilen ve yazılmış olan birçok şeflik vasıfları arasında yarım asır içinde daima sinirlerine hakim olması, ulusal gereklere ve zamana göre önceden benimsediği bazı düşüncelerini daha modern bir şekilde ifade etmesi ve işlemesidir. Lâkin bir gerçek te birçok şefler ve liderlerin orta derecede bir zekâları ve hatta genel kültür yetersizlikleri olduğu halde, inatçı bir irade gücü göstermeleridir. Bu çok kez kendileri için olduğu kadar idare ettikleri toplumlar için de zararlı olur. Sonraları bu sonuçlar hakkında politik, psikolojik, sosyolojik çevreler bunlar hakkında tartışmalar yapmakta ve nedenler aranmaktadır. Nitekim değerli arkadaşım merhum Şevket Süreyya Aydemir memleketimize ait bazı şefler hakkında yazdığı değerli eserler bu sosyal psikolojiyi en objektif bir şekilde belirtmiş bulunmaktadır.

Her iki Cihan Savaşı sonunda çok büyük kanlı savaşlara ve milyonlarca insan kayıplarına rağmen ümitsiz yenilmelere karşı Alman ordusu ve halkının sonuna kadar niçin bu derece tahammül ettiği ve gerçekten bir reaksiyon göstermediği sorulmaktadır. Bir bakıma 1918'e kıyasla 1945'de Rus ordularının Berlin'e yaklaşmalarına rağmen bu direnme daha açıktı. Buna Hitler rejiminin kolay kolay çözülmeyen disiplinine, S.S. organlarının yaratmış

olduğu şiddetli korkuya ve nihayet Gobels'in yalan ve düzme propagandalarına ve her üçüne de bağlamıştır. Ancak bütün bu aydınlatmalar şefe ve doktrinine karşı bu derece bağlanmanın anlaşılmasına yeterli değildir. Almanların savaşın sonuna kadar tutkusal bir fanatizma ile savaştıkları, diğer bazı memleket orduları gibi çözülmedikleri bir gerçektir. Birçok psikologlara göre bunun etkenini onlara ırk güçlerini yeniden göstermek olanağını veren şefleri Hitler'e bağlılıklarının sağlamlığında bulurlar. 1918'de gerçi Almanlar'da yine bir vuruşkanlık dürtüsü vardı; lâkin kitlelerin o devrin kayserine ve generallerine olan bağlılıkları, Hitler'e olduğuna kıyasla daha gevşekti. Zira bunların psikolojik etkileri ve prestijleri daha zayıftı. Hitler, Goebels ve diğer Nazi şefleri genel olarak çok sistemli kitle propagandalarıyla kamu duygularında ve ruhunda daha derin telkinler yapabilmişler; ve Alman milletinin kolektif bilinç dışı dürtülerini kamçılayarak dışa doğru bir çıkış yolu vermişlerdir. Başta Lenin olmak üzere Rus devrimcileri de Birinci Cihan Savaşının sonlarına doğru kendi uluslarının bu bilinç dışı tiksinti birikmelerinden yani Çarlık idaresinin keyfî muamelelerine karşı olan küskünlüklerinden faydalanarak kısa bir süre içinde başarı göstermişlerdir. Zira Rus halkı daha 1905'de ilk reaksiyonunu kanlı bir devrim girişimiyle göstermiş idi.

Jung'un «Analitik Psikoloji» ekolünde «**Kollektif Bilinç Dışı**» önemli yer alır. Nitekim eski ulusların bilinç dışılarında çok eski atavik yani o ırka ait bir takım «**İlkel Kutsal ve Ulusal Bağlantılar ve İzlenimler**» vardır. Jung ekolünde bunlar «**Eski tipler veya örnekler = Archetype**» ismini alır. Almanlar'da bu vasıflı bilinç dışı kolektif eski örnekleri «**Niebelungen**» havası mitolojilerine kadar uzanmaktadır. Jung bu ruh haletine, bu kolektif eski örneğe «**Wotan = Alman mitolojisinin fırtına tanrısı**» ismini vermiştir. Jung'a göre bu Alman ruhunda çekirdek niteliğinde

rasyonel olmamak üzere bir ruhsal faktördür; ve bu zaman zaman bu çalışkan ve dinamik ulusun kültürel varlığını bir kasırga gibi bir süre silip süpürmektedir.

Jung, Nasyonal Sosyalizm Partisi doktrininde «**Wotan Hayâli**» nin yeniden canlanmış olduğunu; ve bu idare sisteminde üçüncü Reich'te yer alan çeşitli merasimde (Riti-üller) bunun izlerinin mevcut olduğunu yazmaktadır. Üçüncü Reich ismi bile mistik bir ifade taşımaktadır. Jung'a göre «**Wotan Arketipi**» otonom bir ruhsal etkindir; ve bu kollektif reaksiyonları körükler; ve öz tabiatına ait hayâlî dışa yansıtır. İlk çocukluğun izlenimleri bireysel ruhta dinamizmleri bakî kalmak üzere, gömülü olarak kalırlar; gizli bir eylemde bulunurlar; ve uygun koşullar altında yeniden belirirler. Bunun gibi zaman zaman toplumlarda buna benzer fenomenler belirir. Kitle hareketlerinin ve egemenliklerinin olduğu yerlerde bireysel irade ve düzen silinir; ve artık söz konusu olan toplumun «**Archetype**» leri uyanmak suretiyle faaliyette bulunurlar. Bu günün Yunanlı'larında, tarihî gerçeklere göre çoğunun eski Grek ırkiyle doğrudan doğruya bir kan bağlantıları olmadığı halde, kollektif bir benimseme mekanizmasıyla zaman zaman eski Hellas ruh haletinin uyandığı ve bir «**Megali İdea**» ismi altında ufak bir memleketi devrimci savaşa sürüklediği, ikide birde yaygaralar koparttığı görülmektedir. Bunu beceriksiz İtalyan askerleri karşısında Epire dağlarında gösterdikleri başarılı dayanışma körüklemiş; yeniden bir Bizans İmparatorluğu hülyası uyanmış; lâkin Atatürk'ün önderliğiyle Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı'ndaki parlak zaferleriyle ordularının denize dökülmeleri sonucu bu megal-ideayı geçici olarak bastırmıştır.

Almanya'da da son yıllarda henüz ufak ölçüde olmakla beraber seçimlerde kendini duyuran bir «**Neonational Socialisme**» hareketi oldukça faaliyettedir; ve bu da yine

Jung'un ifadesiyle bir «Wotan» kökünden gelmektedir. Şüphesiz ki Batı ve Doğu Almanya itibariyle nüfusu 80 milyona varan, teknolojiye ve bilimin bütün dallarında büyük yetenekler gösteren, ekonomik yıkıntıları kısa zamanda onarmak suretiyle en itibarlı bir paraya sahip olan dinamik bir ulusun Avrupa ortasında sıkışmış olmasının yarattığı baskı ve genişleme ihtiyacı da bir rol oynamaktadır. Nitekim uzun bir süre «**Drang nach Osten = Doğuya Doğru**» sloganı tekrarlanmış; ve Almanlar'ın kudret felsefeleri (Schopenhaver, Wagner, Nietzsche...) de bunlardan ya da diğer memleketlerin bunlara benzeyen sosyal felsefelerinden (Gobineau)'un ırkçılığı gibi kaynaklar almıştır. Almanlar İkinci Dünya Savaşı'nın bütün hareketlerine bir kitle olarak katıldıkları cihetle Hitler hakkında fazla suçlandırıcı kınamalar olmamış; nihayet daha ziyade genel nitelikte olarak Nasyonal Sosyalist doktrin kınanmıştır. Nitekim bu noktaları gözden geçirdiğim sıralarda Hitler'in gerçek şeflik üstünlüğünü belirten ve yankılar uyandıran bir filmin Avrupa sinemalarında gösterildiğini bir yabancı dergide okudum.

Şeflerin Tedbirleri ve Halka Hoş Görünmeleri:

Diktatörler, bütün ulusal iradeyi benliklerinde toplayan liderler, kitleleri kontrol etmek için önemli bir silâh olarak sansürü kullanırlar. Ünlü yazarlardan **Walter Lippmann**'ın da yazmış olduğu gibi açık bir demokratik rejimle idare edilen Birleşik Amerika devletlerinde bile Cumhurbaşkanı'nın emrinde kontrol eden ve gereklere göre tadiller yapan birçok bürolar ve ajanlar mevcuttur. Kongreye en uygun olan şeyler sunulur; ve kongre üyeleri de bu geleneksel Cumhurbaşkanlığı sansürü altında esasta çok geniş ve bilinmeyen bir âlem ortasında kollektif bir etki altındadır demektir. Nitekim Nixon tüm güçlü bir Cumhurbaşkanlığı kişiliğiyle Amerikan ordusunun Kamboçya top-

raklarına girmesini emretmiş; ve dünyanın her tarafında ve hatta kendi memleketinin gençlik saflarında büyük tepkiler olduğu halde olay gerçekleştirilmiştir. Bunun gibi bir çok yerlerde, yani kitlelerin politik hakları olduğu memleketlerde insanlar kararlarını gerçek bilgiler ve mantıklı düşünmelerinden ziyade, duygularıyla verirler. Memleketimizde de ön seçimin psikolojik mahzurları kınanmıştır. Son zamanlarda memleketimizde bazı parti liderlerinin durumları bu psikoloji çerçevesi içinde incelenebilir. Fakat sıra ile iktidarda ve muhalefette nöbetli roller alan ve kişiliklerinde kompleksli iktidar ihtirasını taşıyan parti liderleri hakkında bu sütunlarda ne kınamaları ve ne de desteklemeleri uygun görüyoruz; zira liderlik ödünleri henüz denemeler geçirmektedir.

Birçok şefler ve liderler kitlelerin sempatisini sürdürmek için onların duygularına, zevklerine ve alışkanlıklarına göre hoşgörünmeye çalışırlar; ve hatta jestlerini ve ifadelerini bunlara uydururlar. Buna Bismark'dan bir örnek verilebilir. Gür ve uzun bıyığı olan Bismark bir gün çembervari bir sakalla halkın karşısına çıktığı zaman genel bir hoşnutsuzluk ile karşılaştığını duymuş; ve bir süre sonra sakalını tamamiyle kestirmek suretiyle halkın karşısına eski fizyonomisi ile çıkmıştır. Bazıları da halkı dinsel telkinlerle daha kolay elde edebileceklerine inandıkları için, bütün konuşmalarının sonlarında tanrıyı zikrederler; ya da her fırsatta kalabalık halkın bulunduğu tapınaklarda görünürler; ya da Kongrelerinde devlet kanunlarına aykırı gösterilerde bulunurlar.

Sosyalist politikacılar ve düşünürler şeflerin halk üzerine bir derecesiyle etkilerini kabul etmek'e beraber, halkı kendi iradelerine göre idare ettiklerini ve tam bir telkin hipnozu altında bıraktıklarını kabul etmezler. Bunlara göre kitle bir iradeli telkine tabi olmaz; doğrudan doğruya şefin amaçlarına âlet olmaz. Ancak liderin yetenekleriyle

duyusal bir kamçılama tabii olur. Oysa Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra kitle psikolojisi hakkındaki görüşleri genel bir itibar görmüş olan **Gustave Lebon** ve **Tarde** gibi kitle psikolojisi yazarları ise bunun aksine olarak halk kitlelerinin daima telkine hazır olduğunu ve şef iradesinin etkisi altında kaldıkları kanısındadır. **Henri Man'**ın şu sözleri dikkate değer: «**Sosyalizmin de putları, peygamberleri, azizleri ve şehitleri vardır. Bu bir Katolik kilisesinin yarattığı ruh gibi insan tabiatı sosyalizm olayları karşısında da ayrı ruh eğilimini gösterir**». **Marx'tan Lenin'e, Stalin'den Fidel Castro'ya, Ho-Chi-Minh'den Mao-Che-Tung'lara** kadar olmak üzere bunu ispatlayan açık örnekler mevcuttur. **Enver Hoca** gibi bazıları mahalli, bazıları ise evrensel bir önder ve hatta tapınılan put niteliğini almaktadır. 1968 yılındaki öğrenci hareketlerinde Fransa'da, Almanya'da ve diğer yerlerde belirli coşkun genç şefler — **Cohen Bendet** ve **Ducke** gibi — kitleleri kendi amaçlarına ve plânlarına göre idare etmişlerdir. Bugün bu problem bizde de gençlik hareketleri dolayısıyla çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Herhalde dünya üstünde bugün bu yerüstü putlaştırılması, bazı seflerin kutsallaştırılmaları inkâr edilemez. Gerçi bunlar çok kez süreli değildir; lâkin o şefin gerek kişisel yetenekleri ve gerekse çeşitli tedbirleri ve araçlarıyla gücü devam ettiği sürece bu tanrılaştırma olmaktadır. Nitekim öldüğü zaman **Ho-Chi-Minh** için her tarafta mersiyeler yazılmış; yüzüncü yılı nedeniyle Türk gazeteleri **Lenin'i** öven yazılar yazmışlardır. Şüphesiz ki bunlar ancak bütün dünyanın takdirini toplamış ve örnek teşkil eden insanlar için söz konusudur. Nitekim **Hindistan'dan Tunus'a** kadar olmak üzere bütün memleketlerde her vesileyle **Atatürk'ten** aynı saygıyla söz edilmektedir; ve son zamanlarda **Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat** ta bir bunalımı esnasında bu gerçeği samimi bir şekilde belirtmişti.

Şeflere Yaranmak Zevki:

En garip görünen bir özellik te şefin büyüleyici etkisi altında kalmak, mutlaka onu görmeye veya bir konuşmasında bulunmaya bağlı değildir. Şeflerini bir kez bile görmeyen erkeklerle kadınlardan bazılarını kendi hayatlarına kıyacak kadar mistik bağlılıkları görülmektedir. Böyle bir şefin tutuklanması sırasında büyük bir ızdırap içinde dizlerine kapananlar, bir imzasını elde etmek için ezilircesine ona ellerini uzatanlar, ölümünde bile onun ölmezliğine inananlar olmaktadır. Yassı Ada yargılamalarının sonuçlanmasından sonra 1950 — 1960 tarihi devrinin değişmez şefi Adnan Menderes'in ölümüyle buna benzer inançlar geniş bir şekilde oldukça sürmüş; ve hatta yargılanmaları esnasında genişçe bir şekilde oldukça sürmüş; ve hatta yargılanmaları esnasında özel hayatına ait mahkemede söylenen sözler ve gösterilen bazı şeyler bu inanca tesir etmemiştir. Şüphesiz ki bu geçici kutsallaştırma «Mystification» kuşaklar değiştikçe etkisini kaybederek nihayet tarihte ilerde hüküm verilecek belirli bir yer almaktadır. İdam edilmiş olan Pakistan'ın eski güçlü lideri Butto bu durumdadır. Hindistan'da da İndria Gandhi kadınlığı ve babasının yüzü hürmetine dayanmaktadır. Bazı psikolog yazarlara göre halktan bir kısmının veya şefin çevresini sıkı bir şekilde daraltan ve yararları için çalışan benderlerin hoşgörünme zevkleri çok kez sun'î niteliktedir. Bunun o şefi esas yolundan caydırmak bakımından tehlikeli de olmaktadır. Bu yazarlardan Michel'in yazdıklarına göre şeflere karşı olan dalkavukluk ile kul ruhu Alman Sosyal Demokrasisinin kötü sonuçlanmasını hazırlamış; ve Hitler'e karşı savaşta başarısızlığı etkilemiştir. Demek ki bu psikoloji sosyalist partilerinde de söz konusu olmaktadır. Nitekim yıllarca sene sonra da Türkiye'de Türkiye İşçi Partisi'nde aynı hayranlık ve tabi olmalarla bazı şey-

lere gösterilen bağıllık parçalanmayı doğurmuş; göklere çıkarılan sevgili putlar çabuk unutulmuştur. Bunu tarafsız olarak üç yıl içinde bu parti kongrelerinde olan olaylara dayanarak belirtmekteyim.

Pratikte şeflerin bu duygusal tabiatlı ve etkenli putlaştırmalarına solun ileri çevrelerine göre teorik olarak kitlelerin de bir kutsallaştırılması söz konusudur. Michel'e göre **«Marksist aydınlar proleterayı benimser»** Bizde de aşağı yukarı **«Köylü efendimiz»** sloganı da bunun değişik bir ifadesidir.

Manevî Şef Bekleme ve Müjdeleme (Führer Psychologus):

Herhalde şeflerin tanrıdan veya tabiatıdan gelme (Charismatique) telkin yeteneklerinde ve büyüleyici güçlerinde olağanüstü bir özellik vardır. Şeflerle manevî egemenlikleri altında istedikleri gibi gütdükleri insan toplulukları arasındaki ilişkilerde kitlenin koşullu reflekslerini (Conditional Reflexes) uyarma hususunda önemli bir rol söz konusudur. Lâkin çok kez şef aynı zamanda çok vadeden, zaman zaman cezalandırılmalarla tehditler savuran, korku salan ve yerine göre coşturan bir antrenör olabilir; ve hattâ bazan, Hitler örneğinde olduğu gibi, meydanları dolduran halkı büyülemek suretiyle bir **(Kitle çılgınlığı veya kollektif deliri)** yaratır. Herhalde birçok yerlerde kitle, bu tabiatı ve güçte şeflerden oldukça uzun süre yoksun olarak şekilsizdir; ve zaman zaman halk onlara önyak olacak olan bir **(Manevî şef)** beklediğini söyler. Nitekim Türkiye'de ilk büyük cihan savaşının arkasındaki müterake devrinde bazı vatan parçalarını nve özellikle Yunan kuvvetleri tarafından İzmir'in işgal edilmesinden sonra Türk ulusu kollektif ruhu itibariyle hazırlanmış olarak halâşkâr gibi beklediği büyük önderine kavuşmuş; ve bir asır boyunca batılıların **«Hasta Adam»** dedikleri yeni Türk kuşakları Ata-

türk'ün kumandanlığı ve liderliğiyle atalarının hamasi zaferlerini yeniden yaratmıştır. Bugün içinde bulunduğumuz anarşi ve ekonomik bunalım için en gerçek çareyi (Üstün Adam) tipinde manevî bir liderden bekleyen çoktur.

Almanya'da aynı büyük cihan savaşında karalarda, denizlerde ve havalarda birçok zaferler kazandığı ve ordularını Rommel gibi ünlü kumandanlarıyla Libya çöllerine soktuğu halde sonunda genel yenilgiyi kabul etmek suretiyle Alman ulusu çok ağır bir muahede imzalamıştır. Bu şüphesiz, güçlü, varlıklı ve birçok hususlarda yetenekli bir millet için ağır bir manevî şoktur; ve toplumsal bir aşağılık duygusu da yarattığı bir gerçektir. Almanya aşağı yukarı 14 yıl bu kabus altında yaşamış; ve yukarda psikanalizini özetlediğimiz «Wotan Hayali» nin kollektif etkisile kurtarıcı bir lider beklemiştir. Daha henüz 1922'de yani Hitler'i kimsenin henüz tanımadığı ve nerde olduğu bilinmediği bir tarihte Almanya'da Kurt Hess'in yayınlamış olduğu (Führer Psychologus = Psikolog mareşal) adlı eser hayalî görünen ve sonradan gerçekleşen birtakım istekler ve müjdeler belirtiyordu. Nasyonal Sosyalizmin doğuşundan çok önce «Führer = Direktör» düşüncesi bir şiddet ifadesi ve ihtiyacı olarak peygamberane bir şekilde ileri sürülmüştür. Esasen Alman ruhu bir çeşit zafer açlığı ve üstünlük duygusuyla ona egemenlik edecek, onu idare edecek, onun gücüne mutlu bir yön verecek büyük bir şef arıyordu. Bu kitabın müellifi bir asker olarak geçen asrın en büyük savaş teknisyeni sayılan Von Clausewitz'e olan hayranlığıyla psikolojik yünden 1914 Ağustos'unda Doğu Prusya'da General Gumbinen'in yenilgisini incelemiş; ve savaşın ondan sonraki kaderinde bunun esas bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Bundan çıkardığı yargılar da şunlardı: «Savaş sanatının bütün psikolojik etkenlerinin kale alınması ve incelenmesi gerekir. Bu genel yenilginin ar-

kasından bir kurtarıcının çıkması da bir gerçektir».

Yukarıki düşünce ve dilek bütün Almanya'da genel bir düşünce ve arzu olarak halkın gönlünde yer almıştır. Bu müellif tarafından ileri sürülmüş olan düşünceler son derece orijinaldir; ve gerçekten iki genel savaş arasındaki dönemde Almanya bu kitabın müjdelediği gibi psikolojik şefi olarak meydana çıkan Hitler'e sarılmıştır. Bu entere-san kitaptan bir pasaj alıyoruz: «...onun meydana çıkacağı bir gün gelecektir. Hepimizin ümitle beklediğimiz onun hayalini milyonlarca insan olarak ruhlarda yaşamakta; ve milyonlarca ses onu davet ettiği gibi, bütün Alman milleti aramaktadır. Nereden geleceğini kimse bilmemektedir. Belki bir prensler sarayından, belki de bir işçi kulübesinden çıkacaktır. Lâkin herkes onun bir Führer olduğunu bilir. Herkes onu alkışlayacak; ona bağlanacaktır. Bütün bunlar nedendir? Zira kişilikten olağanüstü bir güç çıkmaktadır. O ruhların önderidir. Bundan ötürü ismi (Psikolog Mareşal) dır.» Ve bu sezgi veya kâhinlik devam etmektedir. «O halkı silâhlanmaya çağıracaktır. Durmadan ve daima emirler verecek, hayattan yararlanmayı sağlayacak; yerine göre herkesten gerekli fedakârlıkları ve yoksunlukları isteyecektir. O tanrının bir peygamberi olacaktır. Belki de mabetleri yıkacaktır; bunu kimse bilmez. Lâkin onu herkes sezmekte ve duymaktadır. Bu beklenen lider uçurumlar arasında yürüyecektir. Sert olduğu kadar iyi olan o şehvetleri yasaklayacak; ve lâkin daima iyiliklerden yana olacaktır. Varlığının en iyi bir tarafı da konuşmasıdır. Dolgun ve temiz bir sesi olacak; ve bu herkesin ruhunu fethedecektir. Çok kez bir oyuncu gibi kartları atacaktır. İnsanlar onun usta bir politikacı olduğunu söylerler. Lâkin üslerinde oynadığı piyano tuşlarının insan ruhlarından ibaret olduğunu ancak o bilir».

Çıkmasını bu kadar doğru bir tahmin ve coşku ile haber veren bu öncesel kâhinlik doğrusu hayret vericidir.

Fakat şüphesiz ki bu görüş genel olarak bir kitle psikolojisine dayanır. Yukarda da belirttiğimiz gibi Avrupa'nın ortasında kuvvetler arasında sıkışmış olan ve bütün bilim ve teknoloji alanlarında büyük ilerlemeler gösteren, tarihi zaferleri olan bir ulus yer yer büyük zaferlerine rağmen yenilgiyi hazmetmemiş; kollektif bir manevî şoka ve komplekse tutulmuş; ve yine toplumsal aşağılık duygusunu yeniden telâfi edecek yolları aramış; ve bunun önderini de beklemiştir.

Liderlik Kriteryumları ve Ölçüleri:

Yukarda da belirtmiş olduğumuz gibi liderlikler veya şeflikler için birtakım özel yetenekler yazılmıştır ve yazılmaktadır. Bunlar yalnız birçok insanlarda mevcut olan normal yeteneklerin fazlalıkları yani üstünlükleri olduğu kadar, insanüstü güçler olarak ta belirlenmektedir. İnsanların düşündüklerini okuma, geleceği önceden bilme, bireyleri ve kitleleri uyutma ve büyüleme kabiliyetleri gibi... Bunlar başta tanrı ergisi olmak üzere çeşitli etkenlere bağlanmıştır. Bugün tabiat üstü (Supranaturel) güçler anlamı zayıflamış olmakla beraber, büsbütün inkâr edilmekte ya da zaman zaman canlandırılmaktadır. Bugün daha akla uygun aydınlatmalar yapılmaktadır. Bir **Mozart'**ın müzikte, bir **M.Angelo'nun** resimde ve heykeltıraşlıkta, bir **Dante'nin** edebiyatta, bir **Einstein'in** fizik veya matematik bilimlerde, bir **Hippokrate'nin** veya **Pasteur'un** hekimlikte deha sayılmaları gibi insan kitlelerinin ve ordularının idarelerini başarı ile sağlayan bazı belirli insanların da bu şekilde, anlamda dahi sayılmaları yadırganamaz. Herhalde güçlü şeflerin ve liderlerin yetenekleri normal insanların yetenekleri niteliğinde ve tabliliğindedir. Yani bunların da liderlik fonksiyonları insan beyninin işlemleri içindedir; ancak bunların düzeninde ve derecelerinde bir fazlalık mevcuttur.

Bazı tarihî kişiliklerin beyin hücreleri mimarisi, ölümlerinden sonra incelenmiş ve bazı özellikler bulunmuştur. Ancak bu bir kaide olamaz. Nitekim olağan zekâ veya kişilik testleriyle de büyük bir şef veya mesleğinde seçkin bir kişi olmayan bir insanda zekâ oranı çok üstün bulunabildiği halde, tarihî bir liderin incelenmesi normal bir zekâ ölçüsünü verebilir; ya da birçok hususlarda şefin zekâ fonksiyonları genel olarak orta derecede olduğu halde bir beyin işleminde ve örneğin müzik alanında bir üstünlük olabilir. Nerde kaldı ki bazı ileri derecede budalalarda bu gibi tek taraflı istisnâlı duygulanmalar ve yetenekler olabilmektedir. Ancak liderlerin fizik, sosyal, ruhsal, karakterlerine ait bazı ortak çizgiler ve özellikler saptanmak suretiyle bugün daha modern bazı test teknikleriyle sonuçlar alınmıştır. Özellikle bunlar çeşitli meslek alanlarında, (Askerliğin özel dalları, bankacılık, kaptanlık, parti ve sendika idaresi, sporlarda federasyon ve takım başkanlıkları...) objektif randımanlar için kullanılmaktadır. Ancak insanları «Liderler», «Lider olamayanlar» ya da «İyi liderler», «Kötü liderler» şeklinde bir ayırımı tabii tutmak ta kınanmaktadır. Herhalde bunun için tam bir gerçeklik ve doğrulukla bir değerler sistemi ve standartlarını bulmak güçtür.

İyi bir lider ölçütü acaba yalnız bir takım moral değerlere dayanabilir mi? Bir davranışında sapıklığı, — örneğin homoseksüel eğilim, — olan bir insan liderlik başarıları bakımından çok güçlü ve diğer moral davranışlarında son derece doğru bir insan olabilir. Nitekim **Sezar** gibi büyük şeflerin erkek sevgilileri (Antineus) yazılmıştır; ve hele eski Grek dünyasının parlak devrinde felsefenin ilk güçlü ustası **Socrates**, yazılarında — başta **Alcibiades** olmak üzere — ebedî ifadelerle bunu belirtmektedir. Bu ölçü ile, adetleri az olmayan bazı liderlerde diğer cinsel davranış kusurları bulunabilir. **Nelson** bir İngiliz deniz kahra-

manı olarak, zaferlerinden sonra ve ileri bir yaşında İngiliz sosyetesinin gözleri önünde Lady Hamilton ile anormal aşklarda bulunmuş; ve bunun filmi bile çevrilmiştir. Fakat bugün Nelson diğer birçok dünya büyükleri gibi Londra'da Madam Tissot'un ünlü müzesinde en itinalı bir yerde İngiliz tarihinin bir kahramanı olarak görülmektedir. **Rousseau'dan Sali'ye, Picasso'dan Van Gogh'a, Beaudelaire'den Hemingway'e** kadar uzanmak üzere bir çok büyük sanatkârlarda ve ediplerde olabilen şu veya bu dejenere-lik liderde de olabilir.

Ün, başarı, büyüleme, psikolojik tesirler... gibi diğer bir takım kişilik özellikleri de ölçüler olarak alınmış ise de, bu gibi standartlar da yeterli değildir. Bununla beraber liderlik ve şeflikle ilgili görülen bütün kişiler çizgiler (hatlar) ve problemler gerekli metodlara göre yetkili uzmanlar tarafından laboratuarlarda incelenmiş ve bazı sonuçlar alınmıştır. Bu çeşitli incelemelerde şu veya bu faktörün veya karakterin oranla daha fazla bulunmasına (Frekans) önem verilmiştir. Ancak bu metodların standart değerde olması yani hepsinin aynı esaslara dayanması da önemlidir. Bunda sosyal grubun da örgütü ve özellikleri rol oynar. Örneğin, bir menfaat gurubunun bir insan etrafında toplanıp onu propagandaları ile bir partinin başına geçirip onu bir toplumun lideri haline de getirebilirler. Böyleleri bir süre için toplumu peşinde sürükleyebilirler.

Esasen fizik yapıdan heyecan haline, konuşma durumunda zekâ yeteneklerine, otoriteden sorumluluk duygusuna, genel kültürden uyum yeteneğine, içe dönüklükten dışa dönüklük haline kadar çok çeşitli olmak üzere liderlik etüdünde ele alınan birçok özellikler arasında herhalde gerçek bir kanıya varmak bakımından şu esas önemlidir: En yararlı inceleme liderlik davranışları ve kişiliğini günlük hayatındaki seyirlerinde gözlemek ve biyografilerini ince-

lemektir. Esas problem lider olarak bir kişinin davranışları, eylemleri, başarıları veya kusurları hakkında aydınlanmak ve buna göre yargılarında bulunmaktır.

Liderliğin Sosyal ve Ekonomik Kaynakları:

— Atatürk'ten — Roosevelt'e — Churchill'e... —

Birçok yerlerde ve adetleri az olmayan bazı düşünürlere göre liderlerin anadan doğma bir yetenekle dünyaya geldikleri inancı bir bakıma doğru görülebilir. Lâkin vaktiyle ünlü kriminolog Lombroso'nun «Anadan doğma suçlu» anlamı gibi, «Anadan Doğma Dahi ve Şef» anlamı da yalnız başına olarak bu gün mutlak bir inanç halinde değildir. Zira modern sosyal psikoloji ve psikiyatri, etnoloji, antropoloji... gibi bilimler insanın içinde doğduğu ve yaşadığı fizik ve sosyal ve hatta ekonomik ortamlara da önem verir. Herhalde belirli bazı istisnalı veya üstün kişilik özellikleri olan liderin bu vasıflara sahip bir şefe ihtiyacı olan sosyal grup içinde «Toplumda» anlaşmalı ilişkisi çok önemlidir. Lider tarafından idare edilecek olan grubun tabiatı, duyguları, eğilimleri, psiko-sosyal ihtiyaçları, belirli bir zamanda ekonomik durumu derece derece rol oynar. Nitekim kitabımızda zaman zaman yerine göre hayatlarından ve şef oluşlarından bir nebze söz ettiğimiz Hitler, Mussolini, Lenin, Atatürk ve nihayet Roosevelt... gibi liderler değişik zamanlarda ve faktörlere göre bu mevkiye gelmişlerdir. Grup vasıfları ile başarılı lider davranışı arasındaki ilişkiler hakkında bir yargıda bulunmak için şu esaslar gerektir: «Bu liderin kabul gören başarılı eserleri, idare ettiği kitlenin karakteristikleri ve tepkileri, nihayet ölümünden sonra isminin ve eserinin az çok değerini saklamış olması...».

Lider belirli bir grupta halkın bazı sosyal, ekonomik, moral, ulusal ihtiyaçlarının giderilmesi ve gereğe göre tat-

bik edilmesi veya düzeltilmesi amacıyla en uygun bir zamanda meydana çıkar; ve çıkarılır. Birinci Büyük Cihan Savaşı sonunda birçok yerlerdeki savaş başarılarına rağmen en son ve kat'i yenilgiyi hazmetmemiş olan bir Almanya ortamında Hitler, yine Birinci Cihan Savaşı sonlarında baskı altında yaşadığı kadar ekonomik durumu son derece bozulmuş ve daha önceki süreli yeraltı aydınlatmaları ve faaliyetleri ve devrimci yazarların (Dostoievski, Tolstoi, M.Gorki...) yayınlarıyla hazırlanmış olan Çarlık Rusya'sında Lenin birer örnektir. Ancak tarihi sonuç itibariyle bu her iki lider arasında bir kalite farkı vardır. Atatürk de «Nutuk» eserinde belirtmiş olduğu gibi «Mah-vu perişan ve müzmahil olmuş olan bir vatan...» önceki savaşlarında kazanmış olduğu başarılı kumandan ünvanının verdiği güvenle en uygun bir tarihi dönemde Türk ulusunun en güçlü ve başarılı bir lideri olmuştur; ve denebilir ki Türk ulusu en felâketli ve kritik bir döneminde onu en iyi bir şekilde duymuş olan bir lider önderliği ile Kurtuluş Savaşını benimseyerek kazanmıştır. Nitekim Atatürk de «Ne Mutlu Türküm Diyene» veya «Benim naçiz vücudum bir gün toprak olacaktır» gibi sözleri ile büyük şeflerin eserlerini milletleriyle paylaştıklarını en canlı bir şekilde ifade etmiştir.

Yine İkinci Cihan Savaşı'nda Almanlar tarafından denizden ve havadan genel bir baskına uğramak tehlikesini geçiren bir İngiltere ortamında aylarca başta Londra olmak üzere İngiliz adaları bombalanır, çıkarma hareketi her an beklenirken Churchill, de milletine «Size göz yaşlarımdan başka verecek bir şeyim yoktur...» şeklinde konuşmakla hem bir toplum moralini güçlendirmiş; ve ondan sonra sağ elinin iki orta parmağı ile «V» harfinde özetlenen Victory = Zafer bir büyüleme tesiri yapmıştır. Churchill bugün Londra'da ünlü bir müzede üst salonun ortasında en önemli bir yerde piposunu içer ve resim yapar-

ken görülmektedir. O zamanki kritik kitlesine ait ihtiyaçların bir fonksiyonudur; ve bunların sağlanması için karşılıklı ilişkiler bakımından bunların gerçekleşmesi yolunda önder olması gerekir. Demek ki lider grubun isteklerini dile getirdiği kadar, onlara objektif bir gerçekleşme de verir. Nitekim bu amaçları gevşetmeye, ihmal etmeye ve boş idealler bahanesiyle halkı baskılar altında bulundurmaya başlayan lider aynı oranda prestijini ve halk sevgisini kaybeder; ve hatta mevkiinden düşmesi sevgi gösterileri ile karşılanır. İçinde yaşadığımız asır özellikle 1914' den beri birçok sosyal, ekonomik krizlere ve iki büyük cihan savaşından başka dünyanın her tarafında birçok sağ ve sol devrim hareketlerine sahne teşkil etmiş olduğu cihetle yerine göre örnek olarak belirttiğimiz birçok liderler yaratmıştır.

Liderler Bakımından Yirminci Asrın Önemi:

20. asrın ilk on yılı içinde devlet adamları, çeşitli memleketlerin dış işleri bakanları dünya sulhü ve mutluluğu hakkında parlak konuşmalar yapıyorlar; ve birbirine güvençler veriyorlardı. Oysa bütün bu sulhçü görünen yetkili insanlara rağmen dünyanın şurasında veya burasında (Transval, Çin, Rus — Japonya sınırları, Balkanlar...) savaşlar oluyor; Birleşik Amerika Devletleri İspanya'dan Cuba ile Philipine'leri alıyordu. Bazı milletlerin sömürgelere ihtiyaçları vardı; ve birçoğu da kendi ekonomik işlerinde uluslararası bir anlamla karşılıklı ilişkilerde bulunuyorlardı. Gerçi Türkiye gibi memleketlerde kapitilasyonlar son derece sömürücü idi; lâkin buna karşılık şu veya bu memlekette metro inşaatı, çelik sanayi, otomobil endüstrisi gibi büyük işlerde diğer memleketlerin sermayeleri de katılıyordu. Genel ifade ile birçok memleketlerin iş ve ekonomi politikaları kendi sınırlarını aşıyor; ve bir bakıma bu kapitalizm Uluslararası — bugün Ame-

rika ile Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'da anlaşılan ekonomik çıkarları politikaları gibi — bir nitelik alıyordu. Bunun bazı hükümet kabinelerinde mümessilleri de vardı.

Bu ekonomik ve politik uzlaşmalar ve dostluklar yanında çeşitli alanlardaki bulguları, tatbikleri ve kongreleri ile bilimler uluslararası ortak bir amaç ve bağlantı gösteriyor ve Alman, İngiliz, Fransız, Musevi... ve çeşitli dinlere mensup bilim adamları fizik, kimya, biyoloji, tıp alanlarında Nobel mükâfatları kazandıran ve bütün insanlığın esenliği ve sağlığı için yararlı olan bulgularda bulunuyorlardı. Viyana'da psikolojide bilinç dışı teorisini ve ruh hekimliğinde psikanalitik tedaviye ait geliştirmeleri gerçekleştirmiş olan Musevi asıllı **Freud** 1911 yılında Amerika'da büyük takdirler toplayan konferanslar veriyor; ve birçok kitapları kapışılıyordu. Hemen aynı yıl Polonya'lı biyolojist olarak **Funk Beri** adlı vitaminsizlik hastalığını tamamiyle iyileştiren B1 vitaminini; ve hatta daha önce 1905' de Shavdin Frengi etkeni olan Spiroket'i buluyor; bundan bir yıl sonra da **Wassermann** Frengiyi kanda ve beyinde belli eden testi kullanıyordu. 1917'de Avusturya'lı bir profesör Von Yavreg Nobel mükâfatı aldırın frengi deliliğini sıtma ateşi ile (Malarya Terapi) tedavisini kullanmıştır. Ancak birkaçının ismini belirttiğimiz bu bilim adamları, ulus ve ırk farkı olmaksızın bütün insanlığın mutluluğu için çalışırlar ve dünya sulhünü bu sayede sağlayacaklarını umuyorlardı. Bunun gibi dünyanın sporcuları memleketler arasında dostluğu kuvvetlendiren karşılaşmalar yapmak suretiyle 5 kıtanın sporcularını bayrakları ile bir arada toplayan olimpiyatlar gelişmekteydi.

1900 senesinden itibaren elektrik dünyanın her tarafında evlere, yollara giriyor; ve elektrikli metrolar ve tramvaylar faaliyette bulunuyordu. Bir taraftan sinema ve radyo ilk aşamalarını yapıyor; otomobil insanların vaktiyle ro-

man halinde belirtmiş oldukları rüyalarını gerçekleştiri-yordu. Bugün dünyada trafik kazaları itibarıyla en çok ölümleri etkileyen bir araç olmakla beraber otomobil 20. asrın en gerekli bir bulgusu olarak kullanılmaktadır. Uçak-ların gelişmesi memleketleri ve kıtaları büyük hızla bağla-maları bakımından gelişmelerini ve faydalarını bu kitapta uzatmak gereksizdir. 1914 yılından önce filozoflar uçaklar için yalnız sulh araçları diyorlardı. Oysa 1910'da ünlü Fransız Mareşali Foch «Bütün bu, görüyorsunuz nihayet bir spordur. Savaş için sıfır değerindedir.» diyordu. Oysa bugün uçak insanlar için en gerekli bir araç olduğu kadar, yerine göre şehirleri bombalarla silip süpüren en şiddetli ve tehlikeli bir silâh aracı olmaktadır.

Dünyanın her çeşit sırlarını bulmayı başaran ve zama-nımızda Ay'dan otomatik bir araçla dünyamıza toprak ge-tirmesini beceren 20. asır insanı; içinde bulunduğumuz çağda aynı zamanda sosyal dengenin sırrını da bulmaya ve insanlar arasındaki kanlı boğuşmaları önlemeğe çalış-mış; ve kitabımızın çeşitli yerlerinde gerçek insanlık önder-leri bu ideal için savaşmış; ve hatta Birinci Cihan Savaşı'nın arifesinde Jaures gibi insancıl sosyalistler fanatikler tarafından öldürülmüştür. Ekonomik dengenin sağlanma-sı yolunda papalar gibi din önderleri bile işe karışıyorlardı. Papa 12. Leon işçilerin ve bütün çalışanların ihtiyaçlarına göre ücretlerinin artması gerektiğini telkin ediyordu. Marxist düşünce özellikle Avrupa'nın batı memleketlerin-de ve Rusya'ya yayılıyor; ve sulh telkinleri ve ümitleri bu sayede kuvvetleniyordu. Fransa'da Parlamentodaki adet-leri küçümsenmeyecek bir oranda idi. Herkes savaşı suç-landırıyordu. Buna rağmen ilk büyük Cihan Savaşı patla-mıştı. İşte bunun başlamasından önce Jaures Fransız meclisinde savaş aleyhine çok ateşli konuşmalar yapıyor; ve milletlerin gönül birliğiyle kurulacak ve sulhü koruya-cak olan bir uluslararası uzlaştırmacı bir dernek teklif edi-

yordu. Lâkin Fransa'da ve Almanya'da millî duygular bazı ediplerin şiirleri ve yazılarıyla kamçılanıyor, eski yenilgiler ve yaralar canlandırılıyor; ve bunların ancak yeni zaferlerle telâfi edilebileceği kanısı aşılanıyordu.

Dünya Sulhü İçin Çabalar:

Bazı tarihçi-sosyolog eleştircilere göre, insanın en ilkel yapılışını yani bilinç dışı saldırgan eğilimlerini gözönünde bulundurarak 40 yıllık sulh süresinin uzun olduğunu ileri sürerler. Batıda genç kuşaklar 1871 Alman — Fransız savaşından beri büyük ölçüde bir savaş görmemişlerdi; ve savaşı, kahramanlık hikâyelerine ve millî destanlara göre hoş bir şey olarak tasarlıyorlardı. Sulh Havarileri de yavaş yavaş havanın bulandığını görmekte kaygılanıyorlardı. Rhin nehrinin iki tarafında sınırları geren sesler yükseliyor; kışkırtıcı yazılar yazılıyor; ve özellikle Almanlar her bakımdan ileri ve ordusu iyi donatılmış ve kuvvetli bir millet olarak kendini Orta Avrupa'da sıkışmış hissediyordu. «Alsas ve Loren» iki ulus arasında bir anlaşmazlık ve ihtiras konusu teşkil ediyordu.

Sulhü daha önceki asırda başta V.Hugo gibi edipler olmak üzere bazı ünlü kişiler organlaştırmak için girişimlerde bulunmuşlardı. Rus Çarı II. Nikola'nın çabaları ile Lahey'de bir kongre toplanmıştı. Bu şekilde süreli fonksiyonu olan bir hakemlik mahkemesi kurulmuş; ve burası ünlü Amerikalı Carnegie tarafından döşenmiştir. Hollanda parkını sağlamış; Fransa Çinilerini, Almanya parmaklıklarını, İngiltere camlarını ve İtalya merdivenlerini yaptırmıştır. Oldukça teorik olan bu mahkeme iki memleketin bir anlaşmazlıkları takdirinde herbiri yargıçlar listesi verebilir; ve mahkeme bunlar arasında bir seçme yapardı. Ancak 1914 — 1918 ilk Büyük Cihan Savaşı'nın bitmesinden sonra bu hakemlik mahkemesi süreli bir milletler mah-

kemesi kimliğini almış; ve bununla paralel olarak milletler cemiyeti kurulmuştur.

1914'de Cihan Savaşı patlarken herkeste bunun kısa süreceği kanısı vardı. Oysa birçok genç savaşçılar bir daha memleketlerine gitmediler ve savaşta öldüler. İlk büyük cihan savaşının başladığı yıl insanların duyduklarında herşey yanılttı; hiç kimse bu savaşın sonunda ve hatta başında bir tarihî dönemin, 19. asrın bittiğinin farkında değildi. Gerçekten 19. asır büyük cihan savaşının başlamış olduğu 4 Ağustos 1914'ünde sona ermekteydi. 1913'ün sulhçülerinin de 1848'in hümanistlerine benzedikleri bir gerçektir. Demokratik ideal de 19. asırda doğmuştu. İnsan mutluluğu ancak 1875'de olduğu gibi kale alınıyordu. İleri sürülmekte ve yaşanmakta olan birtakım zorlayıcı düşünceleri hiç kimse değerlendiremiyor; etkenini düşünemiyordu. Oysa Birinci Büyük Cihan Savaşı içinde dünyanın ilk ve en büyük sosyalist devleti doğuyordu. Bu ana kadar tamamiyle teorik bir sosyalizm hayâlini kuranlar birden bire Rusya'da bir sosyalist devletin kurulduğunu gördüler. Bazılarına göre bu denemelerinin yıkıntısı olacaktı. Oysa diğerleri savaşmakta olan imparatorlukların sonunu ve bunun arkasında gerçek bir demokrasi dünyası görüyorlardı. Gerçekten ne Almanya'da **İkinci Wilhelm**, ne Rusya'da **Çar II. Nikola**, ne Avusturya'da **Francois Joseph** ne İngiltere'de **5. Jorj** ve ne de Fransa'da Cumhurbaşkanı **Poincare** ve hükümetleri geleceği görmüyorlardı. Bu savaştan daha otoriteli diğer doktrinlerin doğacağını tasarlamak güçtü. Harbi izleyen yani 1918'den sonraki tarihî dönemde Lenin, Stalin, Mussolini, Hitler, Atatürk... gibi liderlerin çıkacağını o zamanlar kim düşünebilirdi? Bunlar o sırada genç yaşlarında olarak, memleketlerinde veya menfalarıda faaliyet gösterdikleri halde henüz bilinmeyen kişilerdi. Atatürk bile Trablusgarb savaşında ve daha sonra büyük cihan savaşında Filistin'de ve

Çanakkale’de seçkin bir kumandan olduğu halde ancak Samsun’a ayak bastığı ve Türk ulusunu kurtuluşa çağırmağa başladığı zaman güçlü bir lider olarak belirmekte idi. Demek ki 4 Ağustos 1914’de eski bir dünya geleneksel imparatorluklarıyla ölmekte ve yeni bir dünya doğmaktayken hiç kimse farkında değildi. 20. asır, tarihî bir dönüm devridir; ve denebilir ki büyük liderler devridir. Bundan ötürü, son zamanlarda çıkan «Historia» dergilerindeki çeşitli düşüncelerden faydalanan liderler ve şefler psikoloji bölümünde bu problemi özet olarak incelemeyi faydalı buldum.

İsimlerini saydığımız bu şefler henüz 1914’de tarihe malolmuş kişiler değildi. Fakat daha o zamandan beri kaderlerinin yolu üstünde olarak bir plân, bir ideoloji, bir doktrin dürtüsü ve çevrelerindeki sosyo-ekonomik olayların zorlaması ile kişilik hazırlığı halindeydiler. Nitekim Mao-Tse-Toung’un hayatını inceleyenler 10 kilometre uzunluğunda olan «Uzun Yürüyüş’e — doğudan batıya doğru» başlamadan çok önce bir devrimci olarak hazırlandığını ve ideolojisini yaymaya çalışırken tutuklandığını görürler. Yukarlarda örneklerini verdiğimiz diğer bazı liderler için de aynı hazırlanma dönemi mevcuttur. Bunlar ön safta olmak üzere **Lenin, Mussolini, Hitler, Stalin, Garıdhi, Atatürk, Roosevelt, Churchill, Mao-Tse-Toung, De Gaulle...** gibi kişilerdir. Ancak bunlar yanında zamanlarında bu liderler gibi savaş ve devlet idarelerinde ya da belirli ideolojilerin geliştirmelerinde önemli roller oynamış ve hiç olmazsa memleketlerinde lider ünvanını almış olan büyük ölçüde diğer tarihî simalar vardır: Mannerheim, Pilsudoki, Clemencau, bugünkü İran şahının babası, İnönü, Adenauer, Leon Blum, Wilson, Nehru, Mazarik, Ho - Chi-Minh, Tito, Franco, Castro, Nasır... gibi.

Bunlar arasında bir Leon Blum’u bugünkü kuşaklar

bilmezler. Fakat Fransa'nın son derece karışık bir döneminde bütün sol partileri toplamış ve «**Front Populire = Halk Cephesi**» lideri olmak üzere Avrupa'nın bütün ulusları bir ortak sulh etrafında toplamak isteyen politikasında çok önemli bir rol oynamıştı. Bunun gibi bir Wilson da insancıl düşüncelerle Amerika'dan Avrupa'ya 12 maddeli «**Milletler Cemiyeti**» anlamını getirmiş ve onu o zamanlar bütün dünya iyi bir isimle tanımıştı. Bugün dünyanın her tarafında, başta Asya — Afrika, Lâtin Amerika kıtaları olmak üzere memleketlerinde lider ünvanını taşıyan ve hatta kendilerine göre şu veya bu ideoloji diktası ile mensup oldukları halkı idare eden ve bir balkona çıktıkları zaman alkışlanan birçok asker ve sivil devlet adamları vardır. Ancak bunlar durmadan birbirlerini, «Tarihî bir isim bırakmadan» izleyerek giderler. Nitekim birçok partilerin sönen yıldızlar gibi belirli bir süre sonra isimleri unutulmuş liderleri de böyledir. Bundan ötürü yukarlarda şeflik ve liderlik vasıfları arandığı ve hatta ölçüye vuruldukları zaman bunların ancak geçici veya kendilerini zorla, propaganda ile yaratan, kabul ettiren birtakım liderler oldukları anlaşılır. Oysa şu veya bu kusuruna, savaş yenilgisine ve Araplar arasındaki politika oyunlarında kaypaklığına rağmen Nasır yalnız Mısır tarihinde değil, dünya tarihinde bir lider olarak yaşamaktadır.

Ekonomik Krizler ve Liderler (Roosvelt örneği):

20. asırda yerine göre örnekler vermiş olduğumuz liderlerin birçoğu ya savaş zaferleri, ya işgal altında kalmış olan bir memleketin kollektif aşağılık duygusu, ya çeşitli ideolojilerin tartışması gibi çeşitli etkenlerden kaynak almıştır. Lâkin bunların çoğunda az çok sosyo-ekonomik bir kriz de rol oynamaktadır. Fakat Birinci Cihan Savaşı'ndan sonraki dönemde ve bir bakıma İkinci Cihan Savaşı'ndan önceki yıllarda büyük bir ekonomik krizln çıkar-

diği en tipik lider örneğini Birleşik Amerika'da Roosevelt teşkil etmiştir. Nitekim 1932 yılında Roosevelt Demokrat Parti'nin namzedi olarak o zamana kadar hiç görülmemiş bir çoğunlukla Birleşik Amerika devletinin 32. Cumhurbaşkanı seçilmiş; 1941 yılına kadar tekrar ve tekrar seçilmek suretiyle bu mevkiide kalmıştır. O zaman yazıldığı gibi bu Amerika'lılara göre belki bir diktatör. Lâkin yeni bir kur-tarıcıydı. Roosevelt Amerika'yı bir süreden beri kasıp kavuran büyük bir ekonomik felâketten yeni reformlarla kurtaracağını vadederek Beyaz Saray'a yerleşiyordu. Gençlik yıllarında Roosevelt'in politik işlere merakı olmadığı gibi üniversiteden de orta derece bir diploma ile çıkmıştı. Ancak kendisinden 2 yaş büyük olan Anna Eleonor'la evlendikten sonra politika hayatı ile ilgilenmiştir. Roosevelt ilk defa 1910'da New York senatörü olarak politikaya karışıyor. Roosevelt'in geleceğine Wilson'la arkadaş olması önemli rol oynamıştır. Nitekim Wilson Cumhurbaşkanı olunca Roosevelt'i yanına almış; ve bu vesile ile yabancı diplomatlarla tanışmıştır. 1919'da Cumhurbaşkanı Wilson'un müşavirlerinden biri olarak Versay muahedesinde bulunmuştu. Lâkin bundan sonra Roosevelt politikadan çekilmiş; ve ne gariptir ki çocuk felcine yakalanıp ta her iki bacağı da bundan müteessir olduktan sonra yeniden aktif hayata atılmıştır. Herhalde sonra Churchill'in bir kitabında belirttiği gibi bu bir organsal sakatlığın yarattığı bir aşağılık duygusunun aşırı ve müsbet telâfisidir. Herhalde bu önemli sakatlık Roosevelt'den başkalarını ümitsizliğe ve depressyona düşürebilirdi. Oysa Roosevelt bir an bile yılmayarak hızla kişiliğinin zirvesine çıkmıştır.

Amerikan halkı 3 seçimde Cumhurbaşkanlığı seçiminde Cumhuriyetçilere rey verdiği halde 1929'da beliren ekonomik krizden sonra Demokratlar faaliyete geçmiştir. İşte Roosevelt'in yıldızı 1932'de parlamaya başlamıştır. Cumhurbaşkanlık savaşında Roosevelt'in sakatlığını çetin mücade-

leler için bir engel sayanlar çoktu; ve hatta ünlü politika yazarı W. Liepman Roosevelt için «O bu görev için yetenekli olmamakla beraber, büyük bir tutku ile Cumhurbaşkanı olmak isteyen hoş bir adamdır.» diye yazıyordu. Oysa Roosevelt'in Amerika Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olması memleket için olduğu kadar dünyanın kaderi için bir dönüm noktası olmuştur. Daha 1930 yılında Roosevelt Amerika'nın hatıralarına, unutulmuşlarına «**New Deal**» sloganı ile ve bir çeşit zar atmak suretiyle yeni bir mutlu hayat vadeliyordu. Bu bir çeşit sosyal ve ekonomik odyse idi; ve memleket içinde birçok güçlüklerle olduğu gibi, dünyada yeni belirmiş olan faşizmle savaştacak ve kazanacaktı.

Bütün konuşmalarında aynı esas beliriyordu: «Ben milletime yeni bir hayat tarzı vermekle kendimi yükümlü buluyorum». O zaman eski düzen savunucularına göre Roosevelt Amerikan özgürlüğüne, adaletine ve kutsal mülk hakkına saldıran ve anayasayı tehdit eden ihtilâlcı bir diktatör, hükümetin bütün ekonomik sorumluluklarını karşılayamayacak bir soytarı idi. Plânı bir hile ve hatta bir Bolşevik ilhamı idi. Fakat Roosevelt sabırla dinleyerek durmadan çalışıyordu.

1933'de Amerika ağır bir krizle karşılaşır. Bir sabah Şikago ve New York bankaları ve Amerikan kapitalizminin ekonomik merkezleri kapılarını kapadılar; ve 10 milyondan fazla işçi greve başladığı gibi bütün tarımsal bölgelerde çiftçiler ürünlerinin değerleri yarı fiyata düşmesi üzerine baş kaldırdılar. Yardım ve hayır derneklerinin de verecek parası olmadığı için bütün memlekete kıtlık yayılmakta idi. Birçokları devrimin gerekli olduğu kanısında idi. Roosevelt cesaretin ve enerjinin sembolü olarak ilk günden beri bu sorunu çok iyi kavramış; ve halkı ümitlendiren formüllerle konuşmakta idi; «**Bizim korkudan başka**

korkacak bir şeyimiz yoktur. Roosevelt bir hafta içinde, ümitle konuştuğu için, 500 bin teşekkür mektubu almıştır. Kendisinden önceki Cumhurbaşkanı'dan farklı olarak şöyle konuşuyordu: «Aldanmıyorsam memleketin istediği ve ihtiyacı olduğu çok cesaret ve ciddiyetle izlenecek bir denemedir». Nitekim Amerikan tarihinde hamasî bir ün kazanan 100 günde milli kongre şimdiye kadar görülmemiş olan bir hızla Roosevelt'in öne sürdüğü önemli kanunu kabul etmiştir: 1 — **Altın hakkında tedbirler**, 2 — **İşçilere fecerai yardım**, 3 — **İşçiler ve patronlar arasında bir iş anlaşması**, 4 — **Tarım kredileri**... Roosevelt bundan başka bütün Amerikan halkını memnun etmek için esasen müsbet sonuçlar vermemiş olan ve yeraltı kötü kaçak ispiroto'ara yer açan içki yasağını kaldırmıştır. O zaman «Bir bira içmek zamanında olduğumuzu sanıyorum» sözü ün salmıştır.

Roosevelt bu kanunların kendisine verdiği bütün güçleri kullanarak ekonomik kalkındırma programını tatbik etmek için bütün memleket yüzeyinde birçok ajanlıklar kurmuştur. İki milyon işçi yolların yapılması, ağaçlandırma ve barajların yapılması için görevlendirilmiştir. Bu kalkınma işleri çabuk meyvalarını vermeğe başlamıştır. Banka sistemi yeniden organize edilmiş, malî sistem kontrolü düzeltilmiş ve işsizleri, ihtiyarları, sakatları ve geri zekâlıları ilgilendiren sigorta sistemi kabul edilmiş; ve 1938'de işin azamî çalışma süresini ve asgari ücreti tesbit eden bir kanun çıkmıştır. Bunun gibi sendika özgürlükleri kabul edilmiş; ve bu suretle Amerikan sendikalizmi tesirli bir şekilde işçilerin haklarını aramak imkânlarına sahip olmuştur. Gerçi bu reformlar Amerika'nın büyük ekonomik sorunlarını kat'î bir şekilde çözmemiş; lâkin hissedilir derecede hafifletmiş; ve işsizlerin adedi 1/3'e inmiştir. Roosevelt'in eseri özellikle çok şerefli ve üstün mevkilerini kay-

beden büyük Aristokratlar tarafından kınanmış olmakla beraber bunlara artık kulak verenler azdı. Roosevelt'in akıl danışmanlarını özellikle genç ekonomi politik profesörleri ve uzmanları teşkil ediyordu. Sağdan ve soldan vaki olan kınamalara, gösterilen şüphelere rağmen Roosevelt kamu işçileri hesabına ekonomik harcamaların birçok müsbet sonuçlarını görmüştü. Nitekim Roosevelt'in çok önem verdiği bütçe dengesi prensibine karşı bir Anti-Roosevelt kongre yapılmış olmasına rağmen reformların gerçekleşmesi için istenilen büyük parayı ilgili meclis kabul etmiştir.

«New Deal» müsbet sonuç verdiğiine göre Roosevelt bundan daha çok faydalanabilirdi. Lâkin mizacı itibariyle tek bir politikaya ve yalnız tek bir müşavirler ekibi ile çalışmaya karşı idi. Nitekim Roosevelt Cumhurbaşkanlığının ikinci döneminde iç politikada gösterdiği başarılar yerine dış politikası bir süre aynı başarıyı göstermemiştir. İkinci Dünya Savaşı ekonomik depressiyona son vermiş; ve Roosevelt ünlü İngiliz maliyecisi Keynes'in tavsiye ettiği ekonomik tedbirleri almak zorunda kalmış; lâkin bir bakıma Amerikan diplomasisini zora sokmuştur. Gerçi bu politika iyi komşuluk ilişkilerini amaç tutuyordu. Amerikan halkının büyük kısmı İkinci Cihan Savaşı'na katılmanın aleyhinde idi; ve Japonlar tarafından Pearl Harbour üssünün baskına uğramasına kadar buna inanılıyordu.

Roosevelt 1936'dan o ana kadar hiçbir Amerikan Cumhurbaşkanı nasip olmamış olan bir rey fazlalığı (27.476.674) ile seçilmişti. Rakibi ise ancak bunun yarısından biraz fazla rey almıştı. Kongre'de de partisi büyük çoğunlukta idi. Ancak Roosevelt bu güç ve güvenle başta yüksek mahkeme üyeleri olmak üzere birçok rakipleri ile çatışmış ve girişmiş olduğu mücadelede oldukça yıpranmış olarak kongre'ye olan büyük tesirinin bir kısmını kaybetmiştir. Zira genel olarak Amerika'lıların çoğu Anayasa'larına do-

kunma hususunda son derece duyarlıdılar. Lâkin bütün bunlara rağmen zamanımızda Roosevelt en modern ve liberal ruhlu bir cumhurbaşkanı, bir şef olmuştur. Şüphe yok ki zamanında büyük bir ekonomik kriz tedavi edilmiş; memleketi görülür derecede bir refaha kavuşmuş; ve bundan dolayı Amerikan milleti uzun bir süre güvenmiş ve onu 13 yıl Cumhurbaşkanlığında bırakmıştır. **Derinliğine liberal düşünceli bir insan olarak Roosevelt bir taraftan faşizmin ve bir taraftan da komünizmin dünyanın birçok yerlerinde politik kargaşalıklar ve olaylar yarattığı bir zamanda, demokratik esasına dokunulmamak ve muhafaza edilmek üzere, Amerikan Sosyal stürüktürünü korumak ihtiyacını duymuştu.** Buna ekonomik krizi çözmesi belli başlı bir etken olmuş; ve halkını güvenle kendisine bağlamıştır. Roosevelt şüphesiz ki çok ustalıklı psikolojik araçlar kullanmıştır. Nitekim portresi daima ve hergün diktatörlükle idare edilen memleketlerde olduğu gibi bir tek iradeye bağlı olmayan bir fizyonomi hercailiği ile gazetelerin ilk sayfalarında daima yer almış; ve haftada iki kez basın toplantılarında sempatik konuşmalar yapmış; **«Ocak başı sohbetleri»** ismi altındaki konuşmaları radyo ile milyonlara aksettirilmiştir.

İkinci Cihan Savaşı başlayıncaya kadar Roosevelt her yıl memleket ölçüsünde halkla kendisini yakından temas ettiren gezilerinde orijinal ve sempatik gülüşleri, esprileri kendini halka çok sevdirmiştir. Roosevelt, çok sıkı bağlı olduğu akıl danışmanları ile yıldırımvari Pearl Harbour baskınından geçici bir sarsıntıdan sonra bile ekonomik krize çare bulmuştur. Herhalde Roosevelt 20. asrın ve özellikle kendi memleketinin en hızlı ve dinamik, cesaretle büyük kararlar veren ve tatbik ettiren bir şef kişiliğini taşıyordu. Zira başka bir lider Amerika'nın o zamanlar içinde bulunduğu çok ağır ekonomik durumu bu kadar hızla çözemedi. Her büyük şefin — Atatürk örneği gibi — eserini kına-

yanlar veya buna bilinç dışı bir kıskançlık gösterenler olduğu için, Roosevelt de kınanmış; hatta esas düşüncesi itibariyle o zamana göre Bolşevik eğilimli olduğu söylenmiş; ve politikasının oynak görünen bazı yönleri benimsenmemiştir. Fakat 11 yıl zarfında Amerika'daki kollektif işsizliğe, sefalete, ümitsizliğe, birçok politik ve sosyal sıkıntılara ve varlıklı insanların bile cadde kaldırımlarında işportacılık yaptıklarına şahit olanlar daima gerçeği ifade etmişlerdir. O zamanlar, bugün memleketimizde bazı sorumlu liderlerin yaptıkları gibi hayalî mutluluklar vadetmek, yakın bir zamanda memleketin bir cennete döneceğini söylemek nihayet bir «Utopia» idi. Mahvolmak ve ölmek durumuna düşmek üzere bulunan milyonlarca insana gerçekten bir mucize gerekti. Amerika'da «Büyük depresiyon» denen ekonomik ve sosyal kriz, yaşayanları korkutan ve bir taraftan da uyarıcı bir kollektif deneme idi. İşte bunun dinamizmini veren ve Amerikan milletini ümitsizlikten kurtarmak suretiyle onu hızla onarıcı bir sisteme bağlayan hiç şüphe yok ki Roosevelt olmuştur. Atatürk'ün işgal altında yıkılmış olan Sevr anlaşması ile parçalanmak istenen bir Türkiye'de Türk ulusunun tarihî ve kalıtsal dinamizmini **«Asil kanındaki cevher»** sloganı ile uyarıp başarılı bir Kurtuluş Savaşı ve medenî devrim yapması ve yine milyonlarca gencini öldürmüş ve fabrikalarını işletmez bir hale getirmiş olan bir büyük savaş yenilgisinden sonraki perişan Rusya'da Rus köylüsünden enerji bir ulus çıkaran Lenin gibi, Roosevelt tarih kronolojisine göre yeni ve dinamik olan millete gereken kollektif dürtüyü uyandırmış ve başarıya ulaşmıştır. Nitekim 4 kez Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olması da milletin bunu kadirbilirlikle takdir ettiğinin en açık bir delilidir.

LİDERLİK TEN DİKTATÖRLÜĞE

— Mussolini Tipi —

Her diktatör, çeşitli vasıflarını belirtmiş olduğumuz gerçek mânada bir lider sayılamayacağı gibi, tarihin kaydettiği büyük ölçüdeki liderlerin bir kısmı da kelimenin tam mânasiyle her şeyi yalnız düşüncelerinde ve iradelerinde toplayan tüm güçlü diktatör olmamışlardır. Zamanına göre Roma Senatosunda bazı senatörlerin saldırıları ve kınamalarını demokratik bir anlayışla dinleyen Sezar tanrılaştırılan bir lider olduğu halde tek taraflı ve tam mânasiyle bir diktatör olmamış; bir vatana yokolma felâketinden kurtarmıştır. Ulusuna her alanda bir Rönesans'la yeni bir hayat tarzıyla yaşamak ve gelişmek imkânlarını sağlamış olan Atatürk daima diktatör sayılmaktan tiksiniş; ve kaçınmış; ve başta İnönü olmak üzere devrinin devlet adamları, şair ve yazarları, düşünürleri ve kumandanlarının ve o zamanki meclisin fikirlerine de dayanan bir idare sistemi yürütmüş; ve daima demokrasiye inanlı olarak bağlı kalmıştır. Oysa Hitler bazı doğal yetenekleri ile devrinin çok güçlü bir lideri olduğu halde daima bir diktatör olarak Nietzsche'nin «Üstün Adam» anlamı ile herşey olmak her şeyi yalnız kendi kararları ile yapmak ve yaptırmak ihtirası ve düşüncesiyle memleketini ve ordusunu idare etmiş; ve herhalde kudretli Almanya'nın yenilgisinde rolü olmuştur. Lenin'in daha ziyade kamu iradesine dayanan demokratik idaresinden sonra iktidara gelen Stalin ise mutlak diktatörlük yapan bir liderdi; Mussolini de böyle olmuştur. Mao-Tse-Tung, da bir milyara yakın nüfusu olan bir ülkenin mutlak eğemeni olan güçlü bir lider ve diktatördü. Castro ve daha dün ölen Nasır için de aynı şey söylenebilir. Bugün dünyamızda kendilerini büyük lider sayan belli devlet adamları diktatör sayılabilir. İran Şahı bu sıfatla memleketini bırakmak zorunda kalmıştı.

Bazı yerlerde ise içlerinden biri bir dereceye kadar silinmiş ve söz sahibi görüldüğü halde bir devrimciler grubu, bir cunta diktatörlüğü yaparlar. Fakat bunlar esas itibariyle gerçek lider sayılmazlar. Henüz erginlik çağında aktif hayata girerken en aşırı devrim ideolojisi ile son derece ateşli sosyalist ruhlu olan bir gencin zamanla nasıl mutlak diktatörlüğe gittiğini gösteren en canlı örnek Mussolini'nin sosyalizminden faşizme yönelerek kralı ve katolik dininin başı papası olduğu bir İtalya'da her şeyi eline alan bir diktatör olması ve «Duçe» ismi altında bir imparator edasını takınmasıdır.

Faşizmin ve Liderinin Doğuşu:

İtalyan gazeteleri bu asrın başında henüz 18 yaşında iken her yerde konuşan ve gençleri uyaran anarşist ruhlu ve **Benito Mussolini** adlı bir gençten söz ediyordu. Bir aralık İsviçre'de bir işçi olarak çalışan ve Lenin'le ve diğer Rus devrimcileriyle ahbablık eden Mussolini durmadan başta **Nietzsche** ve **Marx** olmak üzere filozoflarla sosyologları okuyor; ve bir süre sonra tekrar İtalya'ya girince yüksek tahsil yaparken gazetecilikle de uğraşıyordu. Nitekim 29 yaşında sosyalist «**Avanti**» gazetesinin başyazarı olmuştu. Kanlı işçi grevlerini idare ettiği cihetle sık sık hapis cezalarına uğramıştır. Birinci Cihan Savaşı bittiği zaman bir süre Milano'da bulunan Mussolini **Gabriel d'Annunclo** başlarında bulunduğu aşırı nasyonalistler ve aşırı sosyalistler arasında bir birleşim ve anlaşma yaratmaya çalışmıştı. Bu suretle faşizm doğuyordu. Konuşmalarında «**Faşistler ne cumhuriyetçi, ne monarşist, ne katolik, ne anti-katolik, ne sosyalist ve ne de anti-sosyalisttirler.**» diyordu. Bu suretle Mussolini her iki tarafı oy alıyor ve başlangıçta işçilerin grevlerini destekliyordu. O zaman tek rakibi ünlü şair d'Annuncio idi. Bu maceracı şair, İtalya'nın müttefiklerine genişleme haklarını kabul ettirmek için

Fiume'yi işgal etmişti. Arasıra sarayının balkonundan dinleyenlere hitab ediyordu:

— Fiume kime, İtalya kime, imparatorluk kime?

Dinleyenler bir koro halinde haykırıyorlardı:

— Bize, bize, bize!

— Ölüme kadar yemin ediniz! Lejyonerlerim yemin eder misiniz?

— Evet, yemin ediyoruz.

Daha sonra Mussolini ünlü şairden yüz çevirmekle beraber, bütün seremonilerinde ve konuşmalarında bu çeşit konuşmalardan faydalanmıştır.

Mussolini'nin büyük bir hızla liderlik piramidine çıkmasına ve bütün İtalya'yı kısa bir süre içinde egemenliği altına almasına pek de şaşmamalıdır. Herhalde o zamanın muhafazakâr partileri ile sosyalistlerini hayâllerini yenen faşizmin büyük kudreti değil, bunların kararsızlıkları ve dayanışma yoklukları olmuştur. Parti yapıları içindeki çatışmalar, güney ve kuzey İtalya arasında bir düşünce birliğinin bulunmaması, savaşın tarımda ve bütün ekonomik alanlarda yaratmış olduğu büyük kriz ve işsizlik dolayısıyla anarşi yayılıyor, faşistler güçleniyor; ve birçok alanlarda hükûmetin gerekli rolünü oynuyordu. Örneğin, tüccarları fiyatları indirme zorlamaları, işçi ücretlerinin artırılması için baskılarda bulunmaları, kargaşalık yerlerine zabıta kuvveti olarak koşmaları gibi... Yavaş yavaş siyah gömlekliler devlet adamlarının yerlerine geçiyorlardı. Komünistlerin beceriksizlikleri ve bazı yerlerde ölümler yaratan anarşik olayları başarısız devrimlere girişmeleri faşizme yol açıyordu. 1922 Ekim'inde Mussolini İtalyan hükûmetine bir ültimatoma vermiş; ve 48 saat zarfında çekilmesini istemişti. Siyah gömleklilerin 28 Ekim'de Roma'ya yürüyüşlerini önlemek için başvekil sıkıyönetim kanunu teklif ettiği halde; kral buna yanaşmamıştı. Oysa aynı za-

manda Mussolini Roma'ya yürüyüş emrini veriyordu. Kral Mussolini'nin saltanatına dokunmayacağını öğrenince ertesi gün iktidarı ona vermişti: Mussolini trenle Roma'ya gelmiş; ve kralı görmüştür. Bu anda Mussolini siyah gömlekli kıyafetindeydi. Bu süre içinde 40 bin siyah gömlekli yağmur altında Roma'ya yürümeye başlamışlardı. Bu şüphesiz ki sembolik bir yürüyüştü; zira faşizm iktidara gelmişti.

Mussolini gençlik savaşlarında otoritenin şiddeti aleyhinde bulunmasına rağmen, kamunun eğilimine uyarak diktatör oluyor; ve nitekim Mussolini'yi sevmeyen güçlü devlet adamı Kont Sforza «Faşizmle kamu fikri arasında bir balayı vardır.» diyordu. Muhalefet namına mecliste çok şiddetli bir kınama konuşması yapmış olan milletvekili **Matteoti**'nin faşistler tarafından kaçırılarak öldürülmesi Avrupa'da büyük ölçüde tepkiler yarattığı ve Mussolini bir aralık bunun tesiriyle çekilmek istediği halde, İtalyan'ların çoğunluğu bir diktatör olarak yerinde kalmasını zorlamıştı. Birçok diktatörler için olduğu gibi «O çok iyi niyetlidir; memleketi için herşeyini vermektedir; fakat çevresi kötüdür» diyorlardı. İtalyan halkı parlamentonun oyunlarından ve şarlatanlıklarından bıkmıştı; ve bir yeni İtalya'nın doğduğu kanısında bulunuyordu. Zira anarşi gitmiş yerine düzen gelmiş; para değerini bulmuş; gündelikler yükselmiş; işsizlik azalmıştı. İtalya'nın her tarafında toprak bilimsel metotlarla işletiliyor; büyük asfalt yollar açılıyor; barajlar yapılıyor; limanlar ve dev gar'lar yapılıyor ve modern bir İtalya meydana çıkıyordu.

İtalya faşizmin iktidarı olmadan önceki yıllarda ve özellikle Birinci Cihan Savaşı içinde ve arkasında çok fakirleşmiş, ve toprakları olmayan ve yüzbinleri bulan köylü Amerika'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Mussolini İtalyanların bu dertlerini sömürme psikolojisini çok iyi kul-

lanmış; ve bunu düzeltmek çabalarına girişmişti. Libya ve Somali gibi yerlerde sömürge maceralarına katılması da kudret ve ihtiras duygusuna rağmen bu etkene bağlıdır. İtalyanlar daima Mussolini'nin vatanperver bir lider olarak mutluluklarını düşündüklerine candan inanmışlardır. Özellikle faşist iktidarının Amerika'ya göç'ü yasaklaması da müsbet tesir yapmıştı. Ancak Mussolini'nin Nietzsche'nin «**Übermensch** = Üstün İnsan» tipinin ihtirasına tutkun olarak İtalya'yı dünyanın bir büyük devleti yapması ve «**Mare Nostrum = Akdeniz bizimdir**» sloganı birçok akıllı İtalyan'ları da düşündürüyordu. Bununla beraber Faşizmin ilk yıllarında Mussolini'nin çok atılgan diplomatik girişimleri ve savaşmaları başarılı olmuştur.

Hitler 1934'de Almanya'da iktidarı ele alıyordu. Uzun bir süre Mussolini'nin bir hayranı olarak nihayet o da jestleri, nutukları ve plânları ile Avrupa'yı sarsmaya başlayan bir lider ve diktatör oluyordu. 1934'de Mussolini, İtalya'da gücünü göstermek için Hitler'i kabul etmişti. Fakat karşılaşma oldukça soğuk geçmişti. Mussolini Hitler'in trene binip ayrılmasından sonra ona karşı olan soğukluğunu şu sözlerle belirtmişti: «**Bu adam bana hiçbir zaman tahammül etmediğim — Mücadelem — kitabını ezberden okumaktan başka bir şey yapmamıştır. Benim devrimimi benimsediğini belirten övgülere ihtiyacım yoktur. Almanlar bizim düşüncelerimizi daima berbat etmekten başka bir şey yapamıyacaklardır. Bunlar reformun barbarları ve Roma'nın ebedî düşmanları olmuşlardır**». Lâkin Duçe'nin düşünceleri ancak platonik nitelikte kalmıştır. Mussolini Hitler'in ilk Avusturya'nın işgali girişimine karşı şiddetle durmuş; İngiltere ve Fransa'yı da bu ortak düşünceye katmak istemiş; ve Avusturya başvekili Dolfus'un Naziler tarafından öldürülmesine rağmen İngiltere ve Fransa hiçbir harekette bulunmadığı halde, Mussolini cesaretle sınıra 4 tümen göndermiştir. Bunun üzerine Hitler bir süre Avus-

turya'yı Almanya'ya katmak girişiminden vazgeçmiştir. Faşizm bu sıralarda en parlak devrindedir. Politikası ilk önce Rus ihtirasının Akdeniz'e olan eğilimini engelledikten sonra; Hitler'i de durdurmuş ve İngiltere'nin bundan önce yaptığı rolü ele almıştır. Lâkin Mussolini tarihin diğer bazı ihtirasçı liderleri gibi maceralara atılmaktan kendini alamamış; ve dostlarının rızaları olmadan Habeşistan'ı işgal etmiş; ve burada Mussolini yeniden Roma imparatorluğunu ilân etmiş; ve bundan dolayı İtalya ile müttefiklerinin arası açılmıştır. Mussolini bu suretle yalnız kalınca, Hitler'in Avusturya'ya karşı ikinci saldırısına karşı ilgisiz kalmıştır. En nihayet Avrupa'da iki politik gruptan Almanya tarafına geçmiştir. Mussolini bir süre arabulucu olarak çalışmakla beraber, esasta artık Hitler'in yanındadır.

1939'da İtalya bağımsızlığını ilân ettiği zaman Hitler şaşırır. Zira Mussolini kendi tarafında görüldüğü halde tereddütlü bir politika izler. Fakat Fransız ordularının arka arkaya yenilmeleri Mussolini'yi Hitler'in yanında yer almak zorunda bırakmış; ve daha doğrusu yanıltmıştır. Artık bu andan itibaren Mussolini, Hitler'i bir patron olarak kabul etmek suretiyle onun iradesine bağlanır. Almanya'nın yenilgisi gerçekleşince kral ailesi, Mussolini'yi düşürme hareketine geçer; ve tutuk olarak bir otele götürülür. Lâkin Hitler'in paraşütçüleri felâketini hızlandırmak için buradan kurtarırlar. Kendi öz damadı Ciano'yu hiyanet suçlandırmasıyla, idam ettirecek kadar ileri gittikten sonra, bir kaç Almanın kendisini korudukları yolda komünistler tarafından yakalanır. Beraberinde metresi güzel Pe-taece ile bir mahkemede kendisini affettireceği sandığı birçok mektuplar ve dökümanlar yanında bulunmaktadır. Lâkin bütün bu vesikalar kaybolmuştur. Bunlar arasında Churchill'in kendisini tasvip eden bazı mektupları, Eden tarafından armağan edilmiş olan birçok fotoğraflar, Gorki

ile Lenin'in birçok teşvik ve cesaretlendirme mektupları vardı. 1945 Nisan sabahında Milano'da Loretto meydanında ayaklarından asılmış ve hepsi de coşkunlukla paramparça edilmiş olan 6 ceset görünüyordu. Bunlar arasında Mussolini'nin cesedinden başka 4 çalışma arkadaşıyla metresi Clara Petaççi'nin de cesetleri mevcuttu.

Bugün de Roma'da faşist Forum Mussolini'nin ismini taşır; ve bundan sonraki Cumhuriyet hükümetleri bunu silmek cesaretinde bulunamamıştır. Zaman zaman otomobiller buradan geçerken şoförlerin yavaş sesle (Mussolini zamanından beri...) şeklinde mırıldandıkları duyulur. Fransızca «Historia» adlı haftalık tarih dergisinden faydalanarak Mussolini'nin hayat hikâyesini kapatırken kişisel olmayan bir yargıda bulunmak gerektir. Mussolini hakkında tarihî yargıda bulunurken yalnız kupkuru bir tarihçi, bir faşizm düşmanı veya bir komünist olmamak gerektir. Mussolini'nin psikolojik kişiliği bir bakıma iki yönlüdür; ve aynı kişilik yapısında yukardaki hayat hikâyesinin de belirttiği gibi iki Mussolini yaşamıştır. Bir devrimci lider, organizatör ve reformist devlet adamı olarak Mussolini başarılı bir insandır; ve İtalya'yı bir zamanlar karizmatik yetenekleri ile büyülemiştir. Ancak bir Akdeniz ulusu olarak İtalyanlar vaktiyle eski Roma'da Sezar'a yaptıklarını, en sonunda Mussolini'ye de yapmışlar; ve onun gibi hizmetlerini ve mazisini gözönünde bulundurmadan büyük bir hınçla bir anda öldürmüşlerdir. Onun için zaman zaman söylenen «**Böyle Ulus, Böyle Şef**» sözünde herhalde bir gerçeklik çekirdeği vardır. Hitler, Rus orduları Berlin'e girerken hayatına kıymayıp da bir sokakta savaşıırken vatandaşları arasına düşseydi, herhalde Mussolini gibi linç edilmeyecekti. Zira Almanlar Hitler'i, ölümünden sonra da büyük ölçüde kınamamış; kollektif mânada olarak bu yenilgide kendisinin de bir rolü olduğunu benimsemiştir. 1978 yılında tanınmış bir rejisör tarafından hazırlanmış ve yorumla-

maları yapılmış olan bir sinema filmi biraz örtülü bir şekilde Hitler'in karizmatik liderlik tarafını yansıtmaktadır.

Mussolini daima Büyük İskender, Sezar Napoleon ve benzerleri gibi olmak istemiş; ve onların davranışları ve plânlarıyla hareket etmiş; Libya'da, Habeşistan'da, Arnavutluk dağlarında maceralara girişmiştir; ve «Mare Nost- rum» derken bir isteği de Antalya kıyılarına doğru sarkmak ve Anadolu'ya girmekti. Lâkin Atatürk'ün gücü, iradesi ve tarihe malolmuş sözleri karşısında buna hiçbir vakit cesaret edememiştir. Mussolini hiç şüphe yok ki zaman zaman düşünce ve duygu kamçılımaları gösteren psikopat «İpomanyak» bir liderdi. Lâkin çok kritik bir zamanında İtalya'yı ve halkını birleştirmek suretiyle büyük bir felâketten kurtarmış olan ve ancak sonradan gemisinin pusulasını iyi kullanamayan bir lider olmuştu.

İtalya bir süreden beri de bir politik, ekonomik ve hatta rejimi ilgilendiren bir kriz geçirmektedir. Avrupa'nın en kuvvetli komünist partisi, üyeleri ve parlamentodaki milletvekili oranı itibariyle, İtalya'dadır. Fakat birkaç partinin teşkil ettiği koalisyon hükümetleri durmadan değişmekte; ve hatta bu yaz olduğu gibi haftalarca memleket hükümetsiz kalmakta; geniş ölçüde grevler ve öğrenci hareketleri sık sık İtalya'yı günlük iş hayatı bakımından felce uğratmaktadır. İtalya'nın bugünkü durumu ile 1922'de Mussolini'nin faşizmi kurduğu durum arasında kaygı ile benzerlikler bulanlar çoktur. O zamanki gibi bugün de partiler bir memleket krizi karşısında bir işbirliği yapmak yeteneğinden yoksundurlar. Bireysel olduğu kadar kollektif parti ve ideoloji bencilliği hüküm sürmektedir. Aynı partinin düşünürleri ve idarecileri arasında bile görüş farkları büyüktür. Bundan ötürü bugün İtalya'da gerek partilerde ve gerekse sendikalarda bu görüş ayrılıkları dolayısıyla kararsızlık vardır. Bundan ötürü aşağı yukarı 932 — 934 ara-

sında olduğu gibi İtalya'da yine birleştirici bir lider bekleyenler vardır. Lâkin ne sol ve sağ kanatlarda ne de ortada böyle bir lider tipi görölmemektedir. Bugün 1922'ye kıyasla İtalya'nın ekonomisi çok daha sağlamdı; ve İtalyanlar belirli bir refah basamağına vardıkları, eski devrim denemelerinden ders aldıkları cihetle herhalde bugün onlara ne neofaşist parti ve ne de aşırı sol hareketleri bir devrim dinamizmi vermemektedir. Fakat bu tabiatıyla bugüne göre bir tahmindir. Milletlerin ve toplumların hayatları, insan organizmasının hayatına benzer; ve bunun gibi zaman zaman bunalımlar, buhranlar ve hastalıklar geçirir. Bu itibarla bu husustaki ileri tahminleri biz psikolog olarak daha ziyade çok kere yanılan sosyologlara bırakıyorum.

Mao-Tse-Tung'un Liderliği

Paris'de yayınlanan ünlü tarih dergilerinden «**Histoire**» 113 numaralı nüshasında «**Yeni Bir Dönemde Kader İnsanları**» başlığı altında İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda ortaya çıkan - Hitler'den Roosevelt'e kadar uzanmak üzere, belli başlı ünlü liderlerin hayatını incelemektedir. Bunlar arasında daha henüz 1914'de genç bir devrimci olarak **Mao-Tse-Tung**'un da geleceğin büyük bir Çin lideri karakteri ile belirdeğini ifade etmekte; ve nitekim daha o zaman eski Çin'in gençleştirilmesi, bir kültür devriminin yapılması, feodalizme son verilmesi, askerî faziletlerin iade edilmesi, bireysel şuurunu canlandırması gerektiğini ve o zamandan beri güçlü bir iradeye sahip olduğunu yazmaktadır. Bu dergi doğrudan doğruya komünist partisine bağlı bir dergi değildir. Esasen bugünlerde de Kızıl Çin'in bütün dünyada birçok memleketler arasında tarafımızdan da tanınması, A.B.D.'nin yeni ve yumuşak bir politika ile Cumhurbaşkanıyı oraya göndermesinin söz konusu olduğu bir zaman Mao yeniden ismini

duyurmaktadır. En fanatik ve aksi ideolojiye bağılı olan bir yazar bile mutlaka bazı tarihi, sosyal ve psikolojik gerçekleri olduğu gibi belirtmek zorundadır. Fakat Mao 1949 yılında Çin kıtasına mutlak eğemen olmaya başladığı günden beri kişiliği itibariyle terslikler gösteren yani davranışları ve hareketleri kâh bir kutupta ve kâh diğer kutupta görünen ve lehine olduğu kadar aleyhine çok yazılar yazılan büyük ölçüde bir liderdir. Çin halkını tek bir idare altında birleştirmesi, günden güne büyük bir ordu kurması, nükleer bomba denemelerinde bulunması, bütün dünyada çeşitli yorumlamalar açan devrim kültürü yapması ve nihayet binlerce ve binlerce insanın hayatı pahasına geniş ölçüde bir idari temizlikte bulunması dolayısıyla hergün Çin hakkında çok değişik yazılar ve eserler çıkmaktadır. Şüphesiz ki Mao gibi özellikle Çin gibi ikibin yılında nüfusu bir milyar tahmin edilen büyük bir ülkede başarılı bir lideri incelerken yalnız 30-40 yıllık bir memleketin sosyal strüktürünü değil, doğrusu Asya'da eski ve ünlü bir medeniyet kurmuş olan Çin'in en eski tarihini, filozoflarını, dini'ini, kültürünü ve insanların yaşıyışlarını da gözden geçirmek gerektir. Fakat belirli hacmi olan bir eserde bunu yapabilmek imkânsızdır. Fakat en gerçek olan şey, Çin'in asırlarca özellikle köylü hayatı itibariyle ilkel bir yaşantı ve tarım rejimi altında yaşadığı, feodalite sisteminin bütün şiddeti ile eğemen olduğu ve ancak batıda belirli bazı bölgelerinin endüstriyel bir gelişme gösterdiğidir. Bundan başka Avrupa medeniyeti ve 1920'den sonra özellikle A.B.D. çeşitli yararlar dolayısıyla Çin'i maddi ve manevi baskı altında bulundurmuş; hatta İngiltere geniş halk kitlelerinin, afyonun uyuşturucu tesiri altında kalmasına göz yummuştur. İşte bütün bu karışık faktörler yanında ikinci cihan savaşıdan önce Çin'de başlayan sivil savaş yani kardeş kavgası en so-

nunda Mao-Tes-Tung'un zaferi ile lider olmasını hazırlamıştır.

50 yıla yakın durmayan ve hapis hücreleri arasında da geçen bir savaşma birçok güçlü ve azimli insanları dahi çökertir. Oysa Mao iç ve batı Çin'e doğru 1934 yılı sıralarında 10 bin kilometrelik bir yürüyüşü yaparak kendisine bağlı askerleri kurtarması ilk şöhretini kazandırmış; ve özellikle memleketinde mitolojik bir güven kazandırmıştır. Hemen hemen silahsız, üstleri başları perişan, son derece zayıf ve bitkin olarak Çin milliyetçilerinin baskısından kurtulan bu insanlar Mao'nun liderliği altında 1936'da Çin'in en geri fakir bölgeleri ortasında hükümet kurmuşlardır. O zaman büyük bir prestiji olan **Chang Kai Chek**'in zaferi ile Çin milliyetçilerinin Mao idaresini ve dolayısıyla komünist eğilimleri Çin'den sökülebileceği sanılıyordu. Fakat milliyetçi ordu komutanı genel bir hücumla geçmek hususunda kararsızlık göstermiş; veya istemişti. Bunun üzerine Chang Kai Chek genel karargâha gelmek zorunda kalmış; lâkin derhal tevkif edilmişti. Komünistler bu fırsattan faydalanarak gerçi milliyetçi Çin liderini serbest bırakmışlar; fakat aynı zamanda bir müterake sağlamışlardır. Tabiatıyla bunda bu sıralarda Çin'i tehdit eden Japon saldırısının rolü olmuştur. Zira Japonya Mançurya'yı işgal etmiş; ve kuzey Çinde durmadan olaylar çıkarmıştı. Bundan ötürü gerek Mao ve gerekse Chang Kai Chek anlaşmak zorunda kalmışlardır. 7. Temmuz. 1937'de Çin - Japon harbini Marco-Polo köprüsü olayı hazırlamıştır. Milliyetçi Çin lideri ordusundan memleketnin uçsuz bucaksız genişliğine, ilgisiz kalamayacak olan A.B.D.'nin yardımlarına güveniyordu. Bir taraftan da uzağı gören Mao Japon hücumlarının milliyetçi Çin rejimini sarsacağı ve hattâ yıkacağına ve komünist partisinin bundan faydalanıp idareyi ele alacağına inanıyordu. 1937 yılında yılında Japonlar birçok önemli Çin limanla-

rını ve milliyetçi Çin başkentini işgal etmişlerdir. Bu esasen fakir bir memleket olan Çin'i belli başlı endüstriyel kaynaklarından yoksun etmiş; ve memleketin ekonomisini felce uğratmıştır. Birinci Cihan Savaşı sonralarında Çarlık Rusya'sında ordularının bozgunlulukları ile ekonomik krizin son haddini alması ve işçi kitlelerinin grevlere başlaması gibi, Çin'de geniş halk kitlelerini yavaş yavaş Chang Kai Chek rejimi aleyhine götüren ekonomik bir kriz oluyordu. Milliyetçiler memleketlerinin en geri ve az verimli bölgelerine atılmışlardı. Batı kültürünü almış ve konforlu bir hayat yaşamaya alışmış olan birçok Çin aydınları henüz tren ve gerçek yollar bulunmayan bu en geri bölgelerde bir süre en ağır koşullar altında çalışmak zorunda kalmışlar; ve Çin milletinin hayat sefaletini yakından görmüşlerdir. Buralarda insanlar ufak kulübelerde çok ilkel bir hayat yaşıyorlardı. Bir taraftan da harp uzadıkça rüşvet, enflasyon her tarafta hüküm sürüyor, Çin ulusunun savaş için dayanma enerjisi tükeniyordu. Çinlilerin Japonyalara karşı son derece bir tiksintileri olmakla beraber, her tarafta «Ancak iyi Çin evlatları asker olurlar» sloganlarına rağmen gençler askere katılmaktan kaçıyorlar; ve gençlerle aydınlar artık rejimi suçlandırıyorlardı.

Japonlar'ın Pearl - Harbour'daki ani baskılarından ve A.B.D.'nin ikinci dünya savaşına karışmasından sonra yavaş yavaş Çin Japon ordusunun baskısından kurtulmaya başlamış; özellikle Changi Kai Chek'in başkenti olan Tsong - King'e bir Amerikan generalinin ordu genel kurmay başkanlığına getirilmesi ile milliyetçi Çin ordusunun yeniden örgütlenmesine çalışılmış; ve birçok yollardan Çin'lilere yardımlar gelmiştir. Çin o zamanlar Amerikan hükümetinin politikasında ve askerlik planlarında önemli bir yer tutuyordu. Esas amaç büyük Milliyetçi Çin kuvvetlerinin Japon ordusunun önemli bir kısmını tesbit et-

mekti. Bundan sonra da Çin dünyada devletler dengesinde dördüncü bir kuvvet teşkil edecekti. Fakat Chang Kai Chek kendisine son derece güvenen gururlu bir insan olması itibariyle bu politikayı kararsızlıkla karşılıyordu; bundan dolayı Amerikan komutanları tarafından da açıkca kınanıyordu. Bir taraftan da Amerika'lılar o zaman Mao'nun askerleri ile Milliyetçiler arasındaki gerginlikten de şikâyet ve endişe ediyorlar; ve özellikle bir türlü anlaşmaya yanaşmayan Chang Kai Chek'i sorumlu tutuyorlardı. Zira bu gururlu asker Japonlar'la gereği kadar uğraşacağına, daha ziyade devamlı bir kuşku ile Mao ve taraftarları ile uğraşıyordu. Lâkin Chang Kai Chek Amerikalıların ergeç Japonları yeneceklerine inanıyor; fakat Çin devleti için ondan daha büyük bir tehlike olarak Mao'yu ve rejimini görüyordu. Lâkin o zamanlar komünist çetelerinin ortak düşman saydıkları Japonlara karşı açtıkları tesirli gerilla savaşını Amerika'lılarda takdir ediyorlardı. Mao-Tse-Tung'un rejimine ait bazı prensipler halkı ilgilendirmeye başlamıştı. Zira 1940'da ilân etmiş olduğu «Yeni Çin Demokrasisi» görüşü Çin'de birçok taraftar kazanıyordu. Bu memlekette henüz alışılmamış olan serbest seçimleri, köylülerin eşit haklarla buna katılmaları, çok ileri ekonomik reformları sempatizan kazanıyor; ve bir toprak reformuna doğru gidiliyordu. Mao'nun binlerce gerilla askeri Japon ordularının arka cephelelerinde çok aktif bir faaliyet gösteriyorlardı Yazıldığına göre, bu askerler o zamanki milliyetçi Çin ordusundan daha disiplinli idi; ve boş zamanlarında Çin köylülerinin toprak işlerine de yardım ediyorlardı. Japonlar o zamanlar bu savaşçıları yoketmek için 3 cümleli bir slogan ileri sürüyorlardı: **«Herşeyi yakmak, her yakalanana öldürmek, herşeyi yağma etmek»** bu ise Çin militanlarının cesaretlerini daha fazla uyarıyordu.

Milliyetçi Çin idaresinde her çeşit rüşvet, ihmal, ağır vergiler, karaborsa, düşmanla ticari anlaşma olduğu için halk gitgide «Kouv-Min-Tang» yani Chang Kai Chek rejiminden soğuyordu. Bu olaylar ortasında Çinliler için hesapta olmayan iki önemli olay olmuştu: Amerikalıların Japonya'nın bir şehrine nükleer bombayı atmaları, ve Mançurya'nın Rus'lar tarafından işgal edilmesi. Oysa bir taraftan Mao savaşın daha uzun süreceğini ve bu süre içinde hakim olacağını umarken, diğer taraftan da Chang Kai Chek Amerikalıların Çin'in kuzey doğusunda bir çıkarma yapmalarını bekliyor ve bununla Çin'in idaresi dışında kalan kısımlarını elde edeceğini umuyordu. Yine bu sıralarda Kızıl Çin, Sovyet Rusya ile yaptığı bir anlaşmaya göre Rusya Çin'in Mançurya'daki egemenliğini kabul etmesine karşılık, 1905'de kaybedilen iki limanı geriye alıyordu. Görünüşte o zaman Stalin Mao'nun komünist saavşçılarını ihmal ediyor, gerçekte Çin'de birleşik bir komünist hükümetinden çekindiği için anarşiyi uzatacak bir politika izliyordu. Chang Kai Chek'de bir taraftan Amerika'lıların desteklenmeleri ve bir taraftanda Ruslar'la yaptığı mudahadelerden faydalanarak hükümetin otoritesini Çin'in merkez eyaletlerinde kurmuştur. Mao'da bir taraftan Sovyetler tarafından izlenen oyundan haberi görünmemeye çalışarak egemenliği altındaki 100 milyon çinliyi kendine bağlıyordu; ve Mançurya ile Çin arasındaki geniş bir bölgenin hakimi olmuştur. Lâkin bu sıralarda aşağı yukarı 3,5 milyon Milliyetçi Çin askerine karşılık birçok şeylerden yoksun olan 300 bin kişilik bir ordusu vardı. Mao zamandan aydalanmaya çalıştığı ve fırsat kolladığı için 18 Ağustos 1945'de Amerika'lıların aracılığı ile Chang Kai Chek'le bir karşılaşma yapmayı kabul etmiş; ve bu da çok parlak derken, Mao dileklerini hiç değiştirmeden ciddilikle tekrarlamış; ordusunu ve kuzey eyaletlere olan kontrolünü muhafaza etmesini iste-

miştir. Tabiatıyla gerçek bir anlaşma olmamıştır.

Bu olaydan kısa bir süre sonra komünistlerle nasyonalistler arasında çok kanlı savaşlar başlamıştır; A.B.D. bu düşman kardeşleri barıştırmaya hususunda, kendi yararlarının gereği olarak, son bir çaba harcamış; general Marshall'ı Çin'e göndermiş; bir yıl işler yola girer gibi görünmüş. Mao ordularının Milliyetçi Çin ordusu içinde fonksiyon almasını kabul etmiş; lâkin hükümet üyeleri ve devlet konseyi teşkili hususunda anlaşma olmamış; ve o sırada yeni bir olay ortalığı karıştırmıştır.

Gerçi Rusya 1946 ilkbaharında Mançurya'yı boşaltmış; lâkin tamamıyla her çeşit endüstriyel varlığından yoksun olarak bırakmıştır. Sovyetler Çin'deki nasyonalist ve kominist kavgasını uzatma politikalarını izledikleri için komünistlere Japonların terkettikleri bütün silah stoklarını verdiler. O yılın yaz başlangıcında milliyetçiler bir zafer kazanmakla beraber bu geçicidir. Marshall iki tarafı uzlaştırma niyeti ile milliyetçi Çin'e ait olan askeri malzemeye ambargo koyduğu gibi, cumhurbaşkanı Truman'ın ilgili adamları Chang Kai Chek idaresinin antidemokratik olduğunu ve Çin'de kargaşalığı uzattığını açıktan söylüyorlardı. Chang Kai Chek herhangi bir demokratik reformu reddetmekle; Mao ve taraftarlarını ezmek ümidini henüz beslemektedir. Fakat nihayet 1947 ocağında Marshall Çini terkettiği gibi A.B.D. de Milliyetçi Çin'le yakın ilişkisini kesmiştir.

Bundan sonra Çin komünistleri ile Milliyetçileri, arasında üç yıl süren çok korkunç bir iç savaş başlamıştır. Nasyonalistler 19 Mart 1947'de Mao kuvvetlerinin başkentini almakla son askeri zaferlerini kazandılar. Lâkin bu tarihten itibaren Mao inisiyatifi ele alarak Japonlara karşı büyük başarılar sağlamış olan gerilla savaşını Chang Kai Chek kuvvetlerine karşı da çevirmiştir. Lâkin Mao'yu gün geçtikçe iktidara yaklaştıran yalnız bu askerî

hareketler değildir. Liderlerin psikanalitik incelemelerinde belirtmiş olduğumuz gibi, Mao'da (*Charismatique*) tabiatıta şeflik vasıflarının bulunması yanında, C. Kai Chek rejiminin her bakımdan çöküntü ve bozgunluk göstermesi de buna yardım etmiştir. Bir aralık milliyetçi Çin idaresi altındaki yerlerde bir Amerikan doları 200 bin Çin doları değerini almıştır. Milliyetçi Çin generalleri modern savaş yapma yeteneklerinden yoksundular; ve ancak büyük şehirlerini surları arkasında askerleri ile kendilerini kuşatıyorlar; ve sonunda zor karşısında teslim oluyorlardı. Amerika'lılar tarafından Milliyetçi Çin'lilere verilmiş olan askerî malzemenin büyük bir kısmı da Mao'nun eline geçmiştir. 1948 ortalarında artık nasyonalist Çin kuvvetleri azalmakta ve tükenmektedir. Bu sefer aksine 2,5 milyon Mao kuvvetine karşı ancak 200 binlik bir Milliyetçi Çin ordusu vardır. Bu koşullar altında artık Chang Kai Chek rejiminin direnmesi bir can çekişmesinden ibarettir. Nihayet Mao kuvvetleri Pekin'i ve Yen-Ngan'ı tecrit etmek suretiyle Çin'in bütün kuzey kısmını işgal etmişlerdi. 1948 sonbaharında Chang Kai Chek ordusu için tam felaket ve bozgunluk başlamıştı. Günde en aşağı 500 kişi açlıktan ölüyor; yazıldığına göre yamyamlık vak'aları bile çoğalıyordu. Bir aralık Chang Kai Chek bütün ordusu ile Mao'nun ordularına son bir saldırı girişiminde bulunmuş; ve kanlı savaş 6 hafta şiddetle sürmüştür. Milliyetçiler ordularının yarısından fazlasını esir bırakmak suretiyle tam bir bozguna uğramışlardır. Amerika artık Chang Kai Chek'i tamamiyle terkettiği gibi; her çeşit yardımıda keser. 1949'da Pekin Kızılar tarafından kuşatılır; ve şiddetli bir açlık halkı kırmaya başlar. Milliyetçi Çin garnizonunun büyük kısmı öbür tarafa geçer; artık Chang Kai Chek rejimi ve idaresi çözülür, ve dağılır; ve bu bir zamanın ünlü şefi ve askeri geçici olarak şeflikten çekilmek suretiyle yerine geçen beyhude yere komünistlerle yak-

laşmaya girişilir; lâkin nihayet milliyetçi Çin ordularının arta kalan kalıntıları hiç bir direnme göstermeden Mao'nun birlikleri sıra ile bütün Çin şehirlerini - Macao, Hong Kong, Formoza hariç kalmak üzere - ele geçirir. Chang Kai Chek geri kalan birliklerini bu üç yere çeker; ve Mao Çin'in tek eğemeni olur.

Mao bu suretle 20 yıl süren bir şiddetli iç savaşından sonra -Ancak ikinci Cihan Savaşı dolayısıyla bir fasıla verilmek üzere- komünist Çin rejiminin kazanması ile son bulur. 1 Temmuz 1949'da Mao, yayınladığı «Demokratik Diktatörlük'ün manifestosunda düşüncelerini ve görüşlerini ne yapmak istediklerini belirtmiştir: «Biz Sovyet Rusya tarafından idare edilen antiemperyalist alanda yer alıyoruz; şayet bir savaş koparsa onunla elele savaşacağız». Şüphesiz ki çok aşırı ve saldırgan ideolojiler bütün dostluklara rağmen zaman zaman çatışıyorlar; bozuyorlar; ve çeşitli yararların tesiri altında kalırlar. Nitekim bugün durum 1949'da Mao'nun ifade ettiği gibi değildir. A.B.D. uzunca bir süre milliyetçi çin'i desteklemiş ve Chang Kai Cihek için çok çalışmış ise de politika yararları kalkınca pusulayı değiştirmiştir. Nitekim bugün yine A.B.D. Kızıl Çin'i tanır ve yazılanlara göre cumhurbaşkanı Nikson Mao'yu ziyarete hazırlanırken, aynı ideolojiyi güden Sovyet Rusya kaygısını resmi kişilerin beyanları veya resmi organları ile açıklamaktadır. Fakat problem ne şekilde ve hangi taraftan incelenirse incelensin Kızıl Çin bugün dünyada 3-4 büyük eğemen güç arasında yer almaktadır; ve henüz bunun önderi ve plâncısı da Mao-Tse-Tung'dur.

Mao'yu ziyaret edipde yakından konuşanlar çok sempatik, güleryüzlü, çok alçak gönüllü ve kültürlü bir lider olduğunu söylerler ve yazarlar. Fakat Kızıl Çin'in dünyadaki bazı memleketlere dal budak salmak amacını güden davranışlarını yorumlayanlar şüphesiz ki Mao hak-

kında başka yargılarda bulunurlar. Bu tabiatıyla politik, sosyal ve tarihi yargılar henüz yaşayan bir lider için tam bir kriteriyum teşkil edemez. Ancak Mao'nun bazı kitaplarını karıştıranlar eski Çin filozofları ve moralistleri gibi konuştuğunu ve insanlara ebedî mutluluk ve barış telkin ettiğini görürler; lâkin bir taraftan da bu kitapları okuyan insanların bazıları daha ziyade **«Tamamiyle yıkmak ve yeniden kurmak»** formülüne bağlanırlar. Bundan ötürü bazı memleketlerde bazı gençlerin kendi memleketlerini kurtarmış olan öz liderlerinin yerine dernek duvarlarına Mao'nun resimlerini asmış olmaları bu dünya ölçüsündeki aleyhine bir not olmakta; ve bu görüşte kınanmaktadır. Oysa bu doğrudan doğruya bir kişiye değil, başkalarının rol oynadığı (Maoizm)'e ait bir özelliktir. Artık tarihe karışmış bulunmaktan başka bir rölü kalmayan Mao hakkında Çin'de bir süreden beri bazı suçlamalar olmaktadır. Okuduklarımıza göre (Kültür Devrimi)'ne ait birçok prensiplerde tabirler yapılmakta, ve başta bazı şeflerinin halk önünde (Mao bir tanrı değildir, bir insandır) gibi sözler söylendiği günlük gazetelerde yazılmıştır. Şüphesiz gidenin yerine gelenler; kendi otoritelerini ve kişiliklerini yerleştirmek için gidene kötülüyeceklerdir. Ancak; çok kötü şartlar içinde çökmüş bir insan topluluğunu etrafında toplayıp onların hiç olmasa karınlarını doyurabilmek başarısını gösteren Mao bir şahsın ve başarının simgesi sayılmalıdır. Zaman içinde devrimleri itibariyle ne şekilde olursa olsun, yorumlar şöhretini etkilemeyecek: ve özellikle Çin'in bir kurtarıcısı olarak tarihte büyük lider niteliği ile yaşayacaktır.

Liderin Değerden Düşmesi :

Dünyanın her tarafında ve çeşitli ülkelerde tarih boyunca insanları idare etmiş, az veya uzun bir süre içinde onlara önderlik etmiş, devrimler yapmış veya eserler ya-

ratmış olan ünlü lider ve şeflerin değişik sonuçları ve bunlardan bazılarını incelerken bu sonuçların şekillerine de dolayısıyla temas edilmiyor. Esasen dünya ölçüsünde güçlü şeflerin isimleri ve bazısının insancıl veya ulusal eserleri ölümlerinden sonra da yaşamakta, bazılarının ancak yaşamış oldukları dönem tarih kitaplarında yer almakta; ve bazıları manevî liderlik yapmış oldukları halde, insanlığa ve memleketlerine olan zararları ve kötülükleri itibariyle, zaman zaman hayatları tiyatro temsilleri ve filimlerle canlandırmaktadır. Nitekim Rasputine -uzunca bir süre Rusya'da Çar ve karısı ile halkı büyülemiş- olan aşağı yukarı elli yıl önce öldüğü halde, bu sıralarda tarih dergilerinde hayatı yazılmakta ve yeniden filme alınmaktadır.

Büyük liderlerin bir kısmı, Atatürk ve Nasır... gibi, olağan bir hastalıkla ölmüşler; ve ölümleriyle de içinde yaşadıkları toplumu ağılatmışlar, ve yabancı memleket yayını da lehlerinde övgülü yazılar yazmışlardır. Bugün de bu gibi liderlerin isimleri ve ülkeleri yaşamakta, her fırsatta eserleri radyolarda, televizyonlar, toplantılarda yeni kuşaklara anlatılmaktadır. Eski Roma İmparatorluğunun ve o zamanki dünyanın en ünlü lider Sezar, Senatunun merdiven basamaklarında bir kısım çalışma arkadaşları tarafından hançerlenmiş; lâkin ondan sonra da tarihte büyük şef ismiyle geçmiştir. Napoleon gibi zamanında bütün Avrupa'yı egemenliği altına alan ve büyük zaferler kazanmış olan bir lider en nihayet Waterlcu meydanında son savaşını vermiş; çeşitli milletlerin orduları tarafından kuşatılmak suretiyle nihayet teslim olmuş; ve ölünceye kadar esir olarak St. Helene adasında kalmıştır. Ünlü Fransız şairi **V. Hugo «Expiation»** ismini taşıyan çok uzun ve o oranda çok güzel bir şiirinde bu trajediyi baştan sonuna kadar canlandırmaktır. Fakat Napoleon düşmanları nazarında da büyük bir lider kimliğini kazan-

dığı için sonradan cesedi Fransa'ya verilmiş olarak bugün görkemli mezarında yatmaktadır.

Bazı şeflerde ya çok güç durumunda kaldıkları veya büyük bir ümitle idare ettikleri insan kit'elerine benimsetmiş oldukları kutsal savaşlarını kaybettikleri için sığınak olarak ancak ölümden çare bulmuşlar (**Hitler gibi**); ya dabiriktirmiş oldukları paraya ve esenliğe kavuşmak için kaçtıkları sırada eski bendeleri tarafından yakalanarak öldürölmüşlerdir. (**Mussolini gibi**); veya şu veya bu nakil aracı ile yabancı bir memlekete kaçmak imkânını bulmuşlar (**Peron gibi**) ve nihayet kendilerine bir zamanlar tapmış olan halkında isteği ile tahtlarından indirilmişlerdir. (**Su-camo, Ben Bella gibi**). Doğrudan doğruya memleketni yıllarca çeşitli hizmetlerde bulunduktan sonra, demokratik rejime sadık olduktan sonra kendilerinden büyük bir feragatla şeflik ve liderlik yerini yetiştirdikleri idarecilere bırakanlar da arıdır. (**De Gaulle gibi**). Fakat zamanlarında büyük şef ünvanını alan ve kendi memleketlerinde olduğu kader ideoloji itibariyle diğer memleketlerde de milyonlarca taraftarı bulunan bir liderin ölümünden sonra santimental ve politik bir çaba ile gözden düşürölmesi ya da tarihi değerinin silinmesine çalışılanları çok azdır. Bunlara zamanımıza ait en canlı örnek Stalin'dir. Değerli bir kültür dergisi olan ve Fransızca dilinde çıkan Janus dergisinde buna ait okuduğum ve enteresan bulduğum bir inceleme yazısını özetlemek ve bazı düşünceleri de katmak suretiyle sütunlarımızda yer vermeyi çok uygun buldum.

Stalin'ın Liderliği :

«Kişiliğe tapma» terimi ilk kez bir burjuvva düşünürü tarafından değil, 1956'da komünist partisinin Moskova'daki 20. kongresinde N. Khrouchev tarafından kullanılmıştır. O zamanın Rus lideri «Kişiy'e tapma şu veya bu

Idarechyl bir kahraman, bir keramet taslağı yapmıştı» cümlesinde şüphesiz ki Kremlin'de yatan Stalin'i hedef tutuyordu. Nitekim bundan sonra başta Rusya'da olmak üzere, **Kızıl Çin - Arnavutluk** ve diğer bazı yerler hariç, birçok memleketlerde **«Stalin'i gözden düşürme»** hareketi başlıyordu. Bu tabiatıyla tarihî bir gerçeği ifade ediyor; ve özellikle bunun komünizmin merkezi sayılan bir memlekette ünlü bir şef tarafından belirtilmekle önem kazanıyordu. Ancak bu tapınmanın dramlarla geçen memleketler olduğu gibi, dramsız geçenleri de vardı.

Bu kişilik bağlantısı özellikle Avrupa'da 1934 - 1953 arasında Stalin'le en açık karakterlerini göstermiştir. Şüphesiz ki bundan önce ve en eski zamanlardan beri buna benzerleri de olmuş; arada fasılalar girmiş; ve şimdiki halde yenileri belirmekte ve yarın da belirecektir. Stalin'e karşı memleketinde ve diğer birçok yerlerde gösterilmiş olan hayranlığın bir çeşit kişilik tapması olup olmadığı tartışılmaz. Zira başarılı bir politikanın bütün değerleri ona bağlanmış; her istisnalı düşünce ve iradenin ondan geldiğine inanılmış; her yerde alkışlanmış ve en ünlü yerlerde bile heykelleri dikilmiş ve resimleri asılmıştır. Kamu onaması söz konusu olduğu için bu bir çeşit tapmadır. Tapınlar ve inananlar olmadan tapınma olmaz. Nitekim Sovyet Rusya'da bir süre genelleşmiş olan bu «İnananlar Bağlılığı» dünyanın birçok yerlerine yayılmıştı. Fransız komünistleri kadar İtalyan komünistleri de Stalin'i güçlendiriyorlar, değerlendiriyorlar, sembolize ediyorlardı.

Acaba bu gerçek bir tanrılaştırma veya putlaştırma mıdır? Zira çok uzun bir kuyruk yapmak suretiyle büyük şefin yattığı mozoleye varmak için saatlerce bekleyen her kişinin duygularını gerçek bir tapma mânasını almak ve bir hacının Mekke'deki tavafında gösterdiği inanç gibi saymak kolay değildir. Bhusus aradan bir süre geçtikten ve yukarıda belirtilen Kruşçef'in resmî beyanları çıktıktan

sonra bu arzu ve hayranlık yavaş yavaş silinmekte ve hat-tâ zamanla kalkabilmektedir. O halde bu bağılılıkta ve saygıda kelimenin tam mânasıyle bir tapınma yoktur. Nitekim vaktiyle Stalin'in mezarı önündeki halk arasında merak ve psikolojik itibar için karışmış olan bazı yabancı tarihçiler ve gazeteciler bekleyenlerin yüzlerinde gerçek acıların ve dindarların ifadelerini okumadıklarını belirtmişlerdir. Bu geçici bir büyüleme, süreli telkinler ve yazılarla durmadan hareket eden, kendini insanlar üstünde gören bir adam hakkında edinen ve hakkında bir yorumlanma yapılmayan bir kanı idi. Memleketinde yazılan her şey lehine ve müsbet idi; dışardan hiçbir kitap ve bir radyo haberi gelmiyordu.

Stalin'in kişiliği için söz konusu olan kişiliğe tapma, ne Marks'da ve ne de Lenin'de vardı. Marks bazı tarihi ve ekonomik koşulların yarattığı büyük bir insan olarak kişiliğinin sivrilmesini hoş karşılamıyordu; ve bir mektubunda insana tapma; insanı gerektiğinden fazla değerlendirmeye karşı olan tiksintisini belirtiyor ve kendisi ile Engels'in komünist saflarına katılmaları **«Otorite üstünlüklerine yol açacak olan her çeşit heykel dikmelerine karşı kalmaları»** şartıyla oluyordu. Belki Marks devlet reisi olmadığı için kişilik tapmasına karşı bu sert dili kullanıyordu. Fakat daha canlı bir örnek olarak Lenin gösterilebilir.

Lenin Rusya'da 7 senelik devlet başkanlığı zamanında güçlü bir lider olmasına rağmen, hiçbir zaman bir **«Kişilik tapması kompleksi»** ne kapılmamıştır. Nitekim kendisine karşı bütün dünyanın saygı gösterdiği ve doğumunun yüzüncü yılında bütün dünya yayınlarında hakkında takdir edici tarafsız yazılar çıktığı halde bir **«Lenin Tapınması»** yoktur. Lenin daima topluma, kollektif düşüncelere ve duygulara dayanmakta idi. Nitekim ünlü bir ihti-

lâlcinin mezarı başında şunu söylüyordu: «**Aramızdan ayrılan büyük değerler yerine onların eserlerini sürdürecektir. Herhalde kişilik tapınmasının yer almasında ilgili kişinin yapısı ve karakteri, yukarıda liderlerin özel vasıfları kısmında belirtildiği gibi rol oynar. Belki de Sovyet dünyasında Stalin zamanında yapılan ve dünyaca tanınmış birçok komünist düşünürlerin öldürülmeleriyle büyük suçlar sayılan bütün şeyler yoğunlaştırılmak suretiyle yalnız bir kişiye yönetilmiş; ve eski tarihlerde olduğu gibi putlaştırılan kişi şeytanla sembolize edilmiştir. Her iki halde de bir tapınma söz konusudur. Stalin'in mizacı ve devrinin bazı koşulları bu kişilik kültürünü yaratmıştır. Oldukça kültür bakımından geri olan çok nüfuslu bir ülkede Sosyalizmin ve hattâ daha ileri olarak komünizmin kuruluşu ve kabulü yumuşak bir şekilde ve sade nasihatlar ve vaazlarla olmazdı; dört taraftan saldırganlıkları tehlikesi vardı; ve buna şiddetle durmak gerekti. O halde idarenin çok güçlü ve putlaştırılan bir kişinin etrafında merkezleşmesi gerekti. Tarihte buna benzer örnekler vardır. Nitekim Fransız devriminden sonra en nüfuzlu ve güçlü lider, Robespierre'nin son derece idealist ve doğru bir lider olduğu halde binlerce insanı giyotinle idam ettirmiş; ve bu yüzden kendisine bir çeşit sadist eğilim ve zevk atfedilmiştir. Oysa bu büyük ihtilâlcinin Fransız tarihinde istisnâlı bir yeri vardır.**

Sosyalizm ve Liderlik :

Genel etkenlerin en önemlisi kişilik tapması veya kişiyi putlaştırma ile sosyalizm arasındaki bağlantıdır. Esas itibarıyla sosyalizm, prensiplerine göre bireysel tapmalar ve tanrılaştırmaların aleyhinedir; ve sosyalizmin böyle bir kült yani kişiliğe tapmayı benimsediğini söylemek doğru değildir. Sosyalizmi kuran ve benimseyen dünyada çok

kere birbirinin tersi olan elementler söz konusudur. Bunlardan bazıları gerçek bir demokratik idareyi güder ve gerçekleştirmek ister. Diğerleri ise iktidarı bir kişiyi veya belirli kişilerde yoğunlaşmasını zorlar. Bazı etkenlerin (Liderin mizacı, kendisine karşı halkın şükran borcu, birlikte idare dürtüsü...) birikmesiyle demokrasi - merkezleşme dengesi ikincisinin lehine olmak üzere bozulabilir. Aşırı bir şekilde bir merkezleşme şeklini alan devlet idaresi üstün bir vasıf yani tam güçlü bir karakter alabilir; ve bunun başında olan lider ister istemez putlaştırılır. Bu kişilik özgürlükleri süreli gücü ve her çeşit sınırsız karışma hakkıyla bizzat devleti nefsinde toplar; ve bürokrasinin yararları gereği olarak bu kültün uzatılmasında çıkarları olan bir grup destekleyici ve körükleyici insanlar yaratır. Bundan daha önemli olarak, böyle bir bürokrasinin varlığı gerçek halk idaresini gölgede bırakır. Böylece bir politik kahraman halk kitlelerinin dahi önderi efsanesini yaratır.

Şef Çevresinin Etkenleri :

Bu kahraman, bu şef devlete ait bütün faaliyetleri ve sorumlulukları kişileştirir; ve bunları haklı gösteren teorilerin kaynağı olur; ve söyledikleri çeşitli âyetler değerini alır. Ancak Stalin'in egemenlik yaptığı dönemde Sovyet Rusya'da çok büyük ölçüde teknolojik girişimler ve gelişmeler olmuş; birçok yerlerinde dev fabrikalar göklere doğru yükseltilmiş; ve dünyada Rusya Nükleer güçlerden biri olmuştur. İster istemez teknik ve plânlamanın bir çeşit yüceltmesi (Sublimation) olmuştur. Bu durumda artık bütün ulusal ve hattâ insancıl kararlar ve emirler tepesinde üstün vasıflarıyla şefin bulunduğu idare cihazından gelir; ve o zamana kadar ilkel tarım metodlarıyla çalışan ve büyük maddî sıkıntılar geçiren bir memlekette dev teknik eserleri ister istemez hayranlık uyandırır; ve tabiatıyla bütün diğer kusurlar bunun tesiriyle gölgede kalır. (Bunun

benzeri küçük mikyasta olarak 1950 - 1960 arasında memleketimizde olmuştur.) Şüphesiz ki o zaman memleketi idare eden iktidar sosyalist prensipli değildir; fakat seçimlerde demokratik sloganlarla kazanmış; esasen o devrin Cumhurbaşkanı İnönü de bu demokratik havayı benimseyerek hazırlamış ve muhalefe geçmişti. Fakat zaman içinde çeşitli halk özgürlükleri ve hakları kısıtlanmış; bir çeşit kişilik ve parti kültü örgütlenmiş; ve özellikle Cumhurbaşkanı ile Adnan Menderes'in kişiliklerinde bu güç yoğunlaşmıştır. O zaman düşüncülerin, yazarların ve muhalefet reislerinin büyük çabalarla yaptıkları kınamalara karşı iktidar şeflerinin daima öne sürdükleri başarı köye elektrik vermek, memlekette çimento ve diğer şeylere ait fabrikalar, tarımı teknik metodlarla geliştirmek ve mutlu bir Türkiye yaratmaktan ibaretti. Her çeşit iktidar hegemonyasına hak verdiriyordu.

Bu derece gücü olan bir insan her şeyi bilen, herşeyi yapabilen, herşeyi herkesten daha iyi düşünebilen ve karar veren bir insan varlığı olmaktadır. Herhalde Lenin sağlığında bu gibi tehlikeleri sezmiş; ve son günlerinde ısrarla karşı ve koruyucu kuvvetlerin ihtiyacını ileri sürmüş; ve bunlar arasında en önemlisinin kitlelerin kontrolü olduğunu, devlet bürokrasisinin aşırılığını ancak bunun engelleyeceğini belirtmiştir. Hastalığı dolayısıyla söyleyememiş; ve sonradan bulunmuş olan bir nutkunun şu cümlesi aşağı yukarı bunu ifade eder: **«Çok kez bu aygıt bize ait değildir; esasta biz bu cihaza aitiz.»** Lâkin genel etkenler arasında daha özel nitelikte olanları da vardır. Her memleket mazisinden bir takım gelenekler yüklenir. Rusya'da 1917 devrinin bir elden ve kısa zamanda memleketin ekonomik, siyasal, sosyal yapısını alt üst etmiştir. Fakat bunu yakından çok iyi gören Lenin **«Bir darbe ile bir müessese, bir idare devrilebilir; lâkin o memleket halkının her birinde bir eski adam izi kalır.»** Yeni adamı kısa

zamanda dev fabrikaların yaratması kolay değildir. İşte saru bu «Eski İnsan» dır. Acaba bu insanın niteliği ve durumu nedir? Çara karşı yıllarca olan bağılılığı ve sonra da tiksintisine kişilik kültürünün ne dereceye kadar rolü olmuştur? Acaba köylünün ruhunda kökleşmiş olan inançların miras olarak nakledilmiş olması ne ölçüde uygun bir zemin hazırlamıştır? Acaba ilk kadroların denemesiz olması ne dereceye kadar kuvvetli olduğu bir gerçek olan bir tek adama tâbi olması ne derece rol oynamıştır? Daha birçok sorular sorulabilir. Fakat bunlara herhalde daha sonra tarih daha doyurucu cevaplar verecektir.

Herhalde kişiye tapma zamanında Stalin tarafından tahammül edilmekte, kabul edilmekte ve telkin edilmekteydi. Şüphesiz ki doğrudan doğruya onun tarafından zorla kabul ettirilmiş olduğu da söylenemez. Çevresinde mutlak emirlerini telkin ettiren ve halka bu intibai yaratan bir parti zümresi, bir devlet idaresi vardır. Lâkin halk ile Stalin arasındaki duyusal bağlar ne kadar iğreti olursa olsun, yine de yıllarca süren bir bağlantı vardı; ve halk baskıdan doğrudan doğruya şikâyetçi değildi. Nitekim ölümünden sonra da halkın önemli bir kısmı onu tutuyor; salonlarda resimlerini bulunduruyor; kızıl meydandaki mezarını ziyaret ediyordu. Zira Stalin senelerce çarlık boyunduruğu altında, ezilmiş olarak yaşamış olan halkın kurtarıcılarında önemli bir kişilik sıfatı ile kurtuluşu sembolize ediyordu. Bundan başka Stalin İkinci Cihan Savaşında Alman ordularına karşı saldırılara büyük bir dirençle durmuş; Stalingrad önünde bunları yenmiş; ve memleketten dışarı atmıştır.

Savaştan sonra da Churchill, Roosevelt karşısında Stalin onlar kadar dünya sulhunda büyük rolü olan bir lider ve diplomat oluyordu. Bundan ötürü Stalin'in gözden düşürülmesi girişimi ve hareketi de düşünüldüğünden faz-

la ağır olmuş ve heykelleri bir aşamada devrilmemiş; ve hattâ o zamanki başbakanın suçlandırılması birçok yerlerde kınanmıştı. Ancak kahraman efsanesini kırmak ve hattâ ani bir darbe ile kırmak zorunluğu vardı. Bir kere bu kişilik tapması kalkınca zamanla daha yumuşak, daha gerçek ve daha kabul edilebilir bir değerlendirilme yapılabilirdi. Yoksa Kruşçef'de Stalin'in yerini Sovyet Rusya'nın devrim tarihinden ve özellikle gelişme döneminde kaldırmanın imkânsız olduğunu biliyordu. Dünya komünist hareketinde ve bugünkü Rusya'nın Lenin devrinden sonraki yıllarda hızlı endüstriyal ve kültürel gelişmesinde önemli bir rolü ve yeri olduğu bir gerçektir. Ancak bu Stalin'in çok sert ve idarede merhametsiz eğilimini ve bazı davranışlarıyla memleketine ait birçok bireysel veya kollektif suçları da ilham ettiğini ve yaptırdığı gerçeğini de kaldıramaz. Nitekim öz kızı olan Svetlana bile, Rusya'dan kaçak olarak sığınmış bulunduğu Amerika'da yayınlanan hatıralarında babasının son derece sert olan davranışını ve bencil taraflarını olduğu gibi yazmaktadır. Hattâ bugün Moskova'nın Rus şöhretlerine ait olan mezarlıkta Stalinin öldürmüş olduğu söylenen diğer kızının mezarı vardır. Stalin kendini putlaştırmak ve komünizmi yerleştirmek için milyonlarca insan sürmüş, öldürmüş düşünme ve yazma özgürlüğünü yasaklamıştı.

Hayat dergisinin değerli başyazarı Şevket Rado geçen yaz döneminde Pariste görmüş olduğu ve bir kısmı Milliyet gazetesinde yayınlanan «**Aveu = İtiraf**» adlı filmi gerek senaryosu, gerek başrolünü oynayan ünlü Fransız artisti. **Yves Montand**'ın güçlü rolünü, nihayet konusu itibariyle çok beğendiğini yazmıştır. Sinema mecmualarında ayrıca, okuduğum bu filmin Paris'te son zamanların en büyük rekorunu kırdığı ve büyük rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu filme Stalin devrinde, Rusya dışındaki bazı demirperde memleketlerinde tatbik edilen baskı

metodlarını ve özellikle Çekoslovak dışişleri bakanlığı müsteşarının komünist olmasına rağmen iftiraya uğradığını; ve bunu itiraf etmek için ne gibi işkencelerle zorlandığını aksettirmektedir. Şüphesiz ki bu film çok suçlandırıcı ve utandırıcı sahnelerle doludur. Başrolü oynayan aktör en eski ve koyu bir komünisttir. Fakir bir çocuk olarak yetiştiği aile ve Paristeki bölgesi de komünizm eğilimini kendisine aşılamıştır. Bundan ötürü ünlü bir artist olan karısı ile daima bu ideoloji için çalışmış, hattâ Macaristan'daki ihtilâlden hemen sonra eşi ile beraber özel bir misafir olarak Rusya'ya gitmiş ve o devrin devlet adamlarıyla görüşmüştür. Demek ki, bu karakter artistinin özellikle Stalin devrinde Rusya'da ve demirperde memleketlerde yapılmış olan baskıları, sunî yargılamaları benimsemiştiği ve Rusya'da dilediği şekilde bir idealizm bulaımadığı için bu filmin başrolünü kabul etmiş olsa gerekir.

Değerden Düşürülemeyen Şefler :

Medeniyet ve insanlık tarihi boyunca zamanında ünlü şef olarak tanınmış ve halkın büyük kısmını kendine bağlamış olan diğer birçok liderlerin gözden düşürülmesi ve tarihi hizmetlerinin inkâr edilmesi çabaları ve girişimleri olmuş ev hattâ bazen bunlar henüz hayatta bulundukları bir zamanda başlamış; ya da ölmelerinden sonra hortlayan ve evvelce bastırılmış olan geri düşünce taraftarlarının zoru ile bir çeşit «Değer inkarcılığı» şeklini almıştır. Gerçi henüz hayatta veya başka memleketlerde göçmen veya kendi yurtlarında tutuklu olarak bulundurulmuş Peron, Nükrumah, Abdülkerim Arif, Benbelâ... ve buna benzer bazı şefleri halkın itibarından ve sevgisinden düşürmek için harcanan çabalar gerçekleşmiş; ve bunlar birbakıma ancak tarihi kişiler olarak unutulmuştur. Demek ki, bunlar ancak kuvvetli olarak iktidar-

da bulundukları zaman geçici bir tesir yapmış olan ve esas itibariyle büyük şefler galerisinde yer almayan bir çeşit macera adamlarıdır.

Atatürk'ün Ölümsüzlüğü :

Memleketimizde Atatürkcülüğe karşı zavallı ve gerici düşüncelerine bağlı bir hareket su altında menfi propagandasını yürütmeğe çalışmaktadır. Bir süreden beri felâketli bir zamanında Türkiye'ye yeniden yaşama imkânını vermiş; daha doğrusu koma halindeyken yeniden onu canlandırmış; ve yeni bir çehre ile dünyaya tanıttırmış olan Atatürk'e karşı hayattâ bulunduğu zamandan beri karşı gelenler olmuş. Fakat bütün bunlar güneş karşısında eriyip gitmiş; hattâ içlerinde eski savaş arkadaşlarının da bulunduğu insanların hazırladığı İzmir komplosu İstiklâl Mahkemelerinin yargılarıyla ne kadar bayağı bir bencilliğin eseri olduğu anlaşılmıştır. Gerçi Kâzım Karabekir, Rauf Orbay... gibi büyük Kurtuluş Savaşında gerçekten Atatürk'e yardım etmiş olan ve onun yanında önemli vazifelerle çalışmış bulunan değerli komutanlar ve devlet adamları bazı düşünce ayırımları dolayısıyla bir aralık menfi bir cephe almıştır; lâkin hiçbir vakit Atatürk'ün dehasını ve eserini inkâr etmek yolunu tutmamışlar ve İstiklâl Savaşı tarihimizdeki yerlerini muhafaza etmişlerdir. Fakat çok daha ufak çapta ve bir bakıma dejenereler gurubuna girebilen ve mutlaka komp!eksli olan diğer bazı insanların menfi hareketlerini benimseyen zavallılar olmuştur. Cumhuriyet ilânından sonra eski Büyük Millet Meclisi üyeliğini ve bir aralık bakanlık yapmış, Lozan Konferansında İnönü'nün yanında delege olarak katılmış olan Dr. Rızanur «İrkçilik» ideolojisini güttüğü ve mecliste bile devlet adamlarından birine Çerkez diğer birine Arnavut diye çattığı, durmadan egzantrik düşünce-

leriyle ortalığı karıştırdığı cihetle nihayet itibardan düşmüş ve Avrupa'ya göçmek zorunda kalmıştı. Orada binç dışı tiksintisinin ve daha doğrusu aşağılık duygularının dürtüsüyle Fransız Larousse lügatında yazmış olduğu Türkiye kısmında çok açık bir megalomaniyle bütün Kurtuluş Savaşını kendine maletmiş, ve hattâ Atatürk'ü bir araç gibi kullandığını yazmak küstahlığında bulunmuştur. Ölümünden sonra yayınlanan bir kitabında ise Atatürk'ü ve Kemalizm'i bütün yönleriyle şiddetle kınamakta; ve hattâ anası ve babası öz Türk olan bu büyük adama piç diyecek kadar ileri gitmektedir. Her zaman Kemalizm'i inançla savunanlardan Falih Rıfkı Atay'ın Dünyadaki bir pazar konuşmasında belirttiğine göre Rızanur'un bu kitabın Saidi Nursi'nin «Risalei nur»u gibi Atatürk düşmanları kutsallaştırmak suretiyle Anadolu'nun her tarafında yaymaya çalışırlar. Herhalde benim de gençliğimde tanımış olduğum meslektaşım Rızanur, oldukça geniş bir kültüre sahip olmasına ve konuşmada çok terbiyeli bir insan görünmesine rağmen, kendini son derece değerlendiren megaloman tipli bir psikopat insan olduğu da bir gerçektir.

Zaman zaman Atatürk ilkelerine ve edebi varlığına karşı gelenler, belirli dergilerde ve gazetelerde aleyhine uydurma yazı yazarlar, şu veya bu fakülte salonunda bile anlaşılmaz bir hoşgörüyü konferans veren ve mürşit ismini alanlarda vardır. Bu menfi telkinlerden kurtulamayan bazı psikopatlar ya da körükörüne fanatik bir ideolojiye saplananlar şurada veya burada, vaktiyle Menemen'de Kubilay'ın başını kesenler gibi, Atatürk'ünde heykellerini kırmak girişiminde bulunurlar; ve hattâ kırarak kaçarlar. Ancak Türkiye'de genç kuşaklarda silinmez bir inanç halinde yaşamakta olan (Atatürk ideolojisi) hemen bütün partiler tarafından benimsediği gibi, parti başkanları, başbakanlar en güç durumlarında ve bazı kınama-

larda ona olağan bağılılıklarını belirtirler ve en sağdan en sola kadar çeşitli ideolojik çabalarda bulunanların hemen hepsi onun koruyucu varlığı altında görünmeye çalışırlar. Hemen hemen hergün dünyanın birçok yerlerinde bu en büyük Türk lehine övgü kitapları çıktığı Burğiba'dan Nasır'a, Eyüp Han'dan Yahya Han'a ve diğer birçok yabancı devlet adamlarına kadar çeşitli memleketlere mensup olan liderler onun irşatcılığını ve devlet kişiliğini örnek olarak gösterdiklerine göre fanatikler ve inkârcılar daha ileri gitmek cesaretini bulamazlar. Ne bugün, ne yarın ve nede yarından sonra Türkiye'de Mustafa Kemal'in eserini ve tarihteki istisnâlı yerini gözden düşürmek ve değerini sildirmek «**Dekamalisation**» söz konusudur. Çünkü Atatürk asırlar boyunca dünyada gerçek bir şeflik hayranlığı ve bağılığını objektif eserleriyle yaratmış olan büyük insanlar ve liderler panteonunda en şerefli bir yeri tutmaktadır. Vaktiyle kendisinin dediği gibi fizik varlığı (Naçiz vücudu) toprak olmuştur; lâkin manevi ruhu hepimize ışık vermektedir. Atatürk tarihin en büyük kumandanlarından biri olarak büyük zaferler kazanmıştır; Afyon'a ve Polatlı'ya kadar sokulmuş olan düşmanı denize dökmek suretiyle Sevr Muahedesinin bizi köleliğe düşüren bütün maddelerini sildirmiş; memleketi tam bir özgürlüğe kavuşturmuş; Türkiye'yi bir batı medeniyeti anlamına kavuşturmuş. Hiç kimsenin kişiliğine ve insanlık haklarına, din özgürlüğüne ve vicdanına dokunmayan evrimler yapmış; ve memleketi demokrasi yoluna koymak üzere Cumhuriyete kavuşturmuştur. O halde bütün bunları inkâr etmek isteyenlerin istedikleri kapütülâşyonlar altında esir bir Türkiye, kadınları feraceler altında umacılar diyarı bir Türkiye olsa gerektir. İşin garibi bütün bu habis eğilimleri gösteren bethahlar süreli bir şekilde günahkârlık duygusu içinde kıvranın ve gerçekten vatansever ve dindar olmayan kişilerdir. Atatürk'ün hayatı

ve eserleri hamasi menkıbeler teşkil ettiği kadar, birçokumuzun şahidi olduğumuz gerçek olaylar halinde meydana gelmiştir. Nitekim son yıllarda Şevket Süreyya Aydemir'in Atatürk kitabı genç kuşakların en çok okuduğu ve tarihe maledilen değerli Türk eserlerinden biri olmuştur.

Milletlerin Kadırbilirlikleri :

Atatürk bugün Türk ulusu için tarihe doğru sürekli bir manevî rehbet olduğu ve çocuklar bile her vesileyle okudukları şiirlerde andığı ve her yıl anma günü yapıldığı gibi, diğer birçok, milletlerde onlar için çalışmış ve hattâ yeniden devletlerini kurmuş olan liderlerini unutmamışlardır. Nitekim Türk milleti olarak Osman bey'i Yavuz Selim'i, Fatih'i, Kanuni Süleyman'ı Barbaros'tan Gazi Osman Paşa'ya kadar olan birçok kahramanları daima anmaktayız. Fakat lider olarak bunlardan bazıları ya zamanlarında veya da öldükten sonra bir kısım vatandaşları tarafından inkâr yoluna sapılmış ve çabalar sarfedilmiştir.

Cemal Gürsel :

Yıllarca hizmetinde bulunduğu Türk Ordusunda yüksek karakteri, alçak gönüllülüğü, halk psikolojisine kadar inen samimi davranışları ve dürüstlüğü ile «**Ağa Cemal**» gibi bir şovalyelik ismini kazanmış olan merhum eski Cumhurbaşkanı ve 1960 ihtilâli şefi Orgeneral Cemal Gürsel idare mekanizmasını ellerinde bulundurduğu süre zarfında demokratik bir düzenle Türkiye'yi idare etmiş ve Yası Ada'ya bir süre gönderilmiş olan Demokrat Parti mensupları tarafından bile tarafsızlıkla merhametli olduğu kadar, üstün vasıflı bir lider olduğu kabul edilmiştir. Nitekim Cemal Gürsel ödevi süresince çektiği damar sertliğine bağlı yarım felcine rağmen, memlekette en dürüst ve adil bir idarenin egemen olmasına son derece titizlikle çalışmış; arada bir ihtilâl şefleri arasında beliren anlaş-

mazlıkları ustalıkla önlenmiş; ve bu arada 14'ler problemi en iyi bir şekilde çözmüş; demokratik rejimin ve dolayısıyla seçimle idarenin dönmesine bütün gücü ile çalışmış ve buna başarmıştır. Cemal Gürsel'in, Adnan Menderes'i bile ölümden kurtarmaya çalıştığı bir gerçektir. Ancak uzun bir süre içinde bitkisel bir koma içinde yaşayıp ta Gülhane Tıp Akademisindeki hasta odasında son nefesi tükendikten sonra da Cumhurbaşkanı olmadığı halde millet meclisindeki katabolizmi partili ve partisiz binlerce vatandaş ziyaret etmiş; kendi gözümle gördüğüm birçok duygulu vatandaşlar göz yaşı dökmüş; ve kendisine Türk milleti ve ordusu çok ihtişamlı ve içten gelen bir cenaze merasimi yapmıştır. O günden bu yana da her yıl Atatürk'ü anma gününde Türkiye'nin devlet adamları, parti şefleri ve diğer ileri gelenler saygı ile Cemal Gürsel'in mezarını da ziyaret ederler. Bu bakımdan psikolog bir kumandan olarak Cemal Gürsel şeflik psikolojisine ölmesi ile kolay kolay unutulmayan en canlı bir örnek teşkil etmiştir.

Sukarno Örneği :

Şeflik ve daha doğrusu gerçek liderlik kişiliğini gerçekten gösteren diğer bir yakın tarihi örnekte Sukarno teşkil etmektedir. Yıllarca sömürge idaresi altında yaşayan halkını gerçek özgürlüğe ulaştırmaları veya düşman boyunduruğundan kurtarmaları ve nihayet onun unutulduğu için giriştikleri ilkelerde başarı göstermeleri ile beraber; şu veya bu kusuru veya bir devrim darbesi ile iktidar postunu kaybeden şefler vardır. Ancak bunlar arasında halkın gönlünü kazananları ve başarılarını onun ruhuna sindirenleri kolay kolay bu gönül tahtından düşürülemez. Ahmet Sukarno özellikle çok yazılmış olan bazı özel hayat zayıflıklarına rağmen, yukarda şeflik psikolojisinde belirtilmiş olan birçok kuvvetli vasıfları mevcut-

tur. Nitekim gençliğinde ölümü bile göze aldırın vezindanlarda yatan çok güçlü bir milliyetçi ve devrimci olmuş; ve nihayet Endonezya adalarını Hollanda'nın sömürgesi olmaktan kurtarmış; ve memleketine birçok yenilikler getirmiştir. Ancak bazı politik hatalar yüzünden tahtından indirildiği ve hattâ komünist ihtilâlinde az çok parmağı olmakla suçlandırıldığı halde, onun yerine geçen Suharto herhalde halkın sempatisini gözönünde bulundurduğu için eski devlet bakanını mahkemeye vermemiş; ve ancak eski sarayında gözaltında bulundurmakla yetinmiştir.

Ölüm günü dünyanın 4 köşesinden ve birçok devlet bakanlarından gelen telgraflar yakınlarına baş sağlığı dilemiştir. Yüzbinlerce Endonezyalı naşı önünde saygı duruşu yaparak geçtikten sonra, tabut Endonezya devlet bakanlığında katılması ile kortej halinde uçağa bindirilmiştir. Yabancı gözlemciler, Sukorno'nun öldükten sonra halkından şimdiye kadar görülmemiş bir sevgi ve hükümet tarafından da bir saygı ile anıldığı bildirilmektedir. Bu canlı olay gerçek şef olanların psikolojilerine ve halkın kadirbirliğine en güzel bir örnek teşkil eder.

Charles De Gaulle :

İkinci Cihan savaşının başlamasından bir televizyon programını seyrederken birden bire bir krizi ile ölmesi anına kadar geçen 30 yıl içinde Fransa'nın tarihinde büyük ve hayati roller oynamış ve bütün dünyayı düşünceleri ve hareketleri etkilemiş olan Charles De Gaulle'nin zamanımızın en güçlü liderlerinden biri olduğu bir gerçektir. Nitekim Hürriyet Gazetesi 11 Kasım 1970 tarihli nüshasında ilk sayfasında De Gaulle'nin ölümünü çok canlı bir şekilde vasıflandırmaktadır: **«Fransanın Eyfel kulesi kadar büyük sembolü De Gaulle öldü»**. Fransa'da 8 Kasım 1970 Pazartesi gecesi De Gaulle'nin doğum yeri olan «Colombey des deux Eglises» de 80. yıl dönümüne

10 gün kala ölüm haberini komünistler ve sosyalistler dahil, bütün ideolojilere ve partilere mensup olan Fransız vatandaşları kadar bütün dünya insanları büyük bir acı ile karşıladılar; ve saygılarını belirttiler. Denebilirki Lenine, Churchill, Waschington, Roosevelt, Atatürk... gibi büyük liderlerin ölümlerinde dünya halkının gösterdiği kitle heyecanı De Gaulle'nin ölümü günlerinde de görülmüş; ve bütün dünya gazeteleri övgüler ve mersiyeler yazmıştır.

General De Gaulle orduya katıldığı andan itibaren kendini örnek bir vatansever ve idealist Fransız vatandaş olarak memleketine bağışlamış; ölüm anına kadar devrinin **«En büyük Fransız»** ünvanı ile yavaş yavaş tükenmez bir irade ve sezgi ile liderlik piramidinin tepesine çıkmıştır. İkinci dünya savaşı sonlarında Almanlara boyun eğen ve hattâ onlarla iş birliği yapan Laval ve Petain hükümetleri tarafından idam hükmünü giymiş olarak Londra'da kurtuluş hükümetini ve organlarını kurmuş; ikinci büyük cihan savaşının bitiminde 13 Kasım 1945'de Fransız geçici hükümeti başkanı olarak seçilmiş; fakat bir süre sonra bazı anlaşmazlıklar yüzünden inzivaya çekilmiş; 1958 yılında Hindi Çini ve Cezayir olaylarının Fransa için büyük krizler halini alması yüzünden 1959 yılında halk oyu ile yeniden Cumhurbaşkanı olmuş ve tecrübeli cesur bir kumandan olmasına, şiddetli bir muhalefete bazı generallerin yeraltı hareketlerine rağmen Cezayir problemini lojik bir kararla çözmüş; Amerikan ve Rus hegemonyalarına karşılık Avrupa'da bir **«Avrupalılar hegemonyası»** kurmak düşüncesi ile Almanlara dostluk elini uzatmış ve Fransanın geçmişinde bu memleketle kötü izler bırakan savaşlar olmasına rağmen Almanya'yı 2 kez ziyaret etmiş, memleketinde NATO'nun egemenliğine son vermiş, Kızıl Çin'i tanımış; Amerika'nın Viyetnam politikasını kınamış; İngiltere'nin ortak pazara girmesine kar-

şı şiddetle durmuş ve daima yeni enerjilerle Fransa'nın lehine büyük işlere girişmiş; Anayasayı değiştirmiş; referandumlar yaptırmış ve hemen daima bunlardan kazanmış olarak çıkmıştır. 1968'in 2 Mayıs'ında patlak veren gençlik hareketlerini, o sıralarda seyahatta bulunduğu Romanya'dan döndükten sonra soğuk kanlılıkla yatıştırmış; ve yapılan seçimleri büyük çoğunlukla kazanmış. Ancak bir süre sonra kendisine Anayasal haklar verilmesini ve Senato'nun kaldırılmasını isteyen De Gaulle yaptığı referandumda 52.4'e karşı 47.6 oranında müsbet oy alınca verdiği söz üzerine görevinden çekilmiş; ve sakin inziva hayatını seçmiştir.

De Gaulle'nin büyük bir devlet adamı olduğundan başka seçkin ve görgülü bir asker olduğu kanısı 2. Cihan Savaşının başlarında ve hattâ daha önce modern savaş taktiği görüşleri ile başlamış; ve Almanların çok kuvvetli tank birliklerine karşılık Belçika tarafındaki hududu açık bırakılan Maginot hattının yetersizliğini, düşman saldırılarına bir faydası olamayacağını cesaret ve bilgiye dayanan beyanları ile belirtmiştir.

Memleketimizde de birçok değerli yazarlar ölümü sırasında hayatını ve Fransa'ya olduğu kadar Avrupa'ya olan hizmetlerini belirten yazılar yazmışlardır. Sayın Burhan Felek Milliyet gazetesinde çıkan «Generalin ölümü» adlı yazısında çok güzel duyuşlar ve ifadeler arasında bir paragrafı aynen alıyorum: «De Gaulle ne istediğini bilen ve yapan kuvvetli bir devlet adamı idi. Denilebilir ki, 2. Cihan harbinden sonra faaliyet sahasında kalan en büyük siyasi o olmuştur. De Gaulle Fransa'yı iyi tanımış, Fransız halkının gönlünü kazanmasını bilmiş; ve Fransızlara bir hayli zaman Napoleon devrinin havasını tenefüs ettirmiş; hattâ Fransa'ya «Empire» yani imparatorluk çeşnisini vermiş; her çıkışında dünyaya akisler yarat-

mış; ve şüphesiz Fransıyı üçüncü bir devlet olmaktan çıkarıp bugünkü kuvvetli yerine oturtmuş adamdır. De Gaulle son derece kültürlü bir adamdı. İstanbul'u ziyaretleri sırasında Galatasaray lisesinde verdiği nutukta ünlü şairimiz Baki'den söz edişi hepimizi hayrete düşürmüştü. Hattâ hâkim neslimizi içinde Baki'yi kaç kişinin bildiğini düşündükçe adamın irfan hazinesinin zenginliğine hayran oluyorum....».

De Gaulle çok kişi tarafından sevilmiş, takdir edilmiş, sayılmış, başkaları tarafından nefret edilmiş olmamasına rağmen hiç biri tarafından hor görülmemiştir. Düşmanları bile büyüklüğünü takdir ediyorlardı. St. Cyr. Askeri okulunda sınıf arkadaşlarının ona «Cyrano» demeleri de haklı idi. Edmond Rostand'ın bu ismi taşıyan eserinde yine aynı isimdeki şovelya çirkindi; gururluydu; lâkin son derece dürüst, cömert ruhlu ve duyarlı bir insandı. Onu sevmeyenler ona gururlu, köylüleri ise ona sade insan diyorlardı. Gerçekten bu her iki karakteri de taşıyordu. Gururluydu zira kişiliğinde Fransa'yı temsil ettiğini duyuyordu; sadeydi zira toprağa ait olduğunu bilen bir hayat filozofuydu. Sayın yazar Aydemir Balkan'ın 4 Aralık 1970'de Milliyet gazetesinde çıkan çok etraflı bir inceleme yazısında De Gaulle'nin hayatını, başarılarını, zaman zaman Avrupa birliği için çıkışlarını ve dehasını belirttikten sonra şu haklı sonuca varmaktadır: «De Gaulle, kelimenin tam ve gerçek anlamıyla yiğit bir devlet adamı idi. Ne inandığı yoldan dönmüş, ne prensiplerinden fedakârlık etmiştir. Vatanı için, beşeriyet için yapmaya azmettiği şeylerden, bütün tehlikelere ve tehditlere rağmen onu kimse döndürememişti. Birkaç kere suikast atlatmış, fakat her defasında ölümün yakınından pervasızca geçmiştir. De Gaulle'nin bu cesareti, azmi ve sebatı iç ve dış düşmanlarını yıldırmıştır.

Açıklanan vasiyetnamesinde Charles De Gaulle,

«Üzerine sade Charles De Gaulle, 1890... yazılsın. Bundan başka bir şey istemiyorum... Millî cenaze töreni istemiyorum. Ne Cumhurbaşkanı, ne krallar, ne bakanlar, ne parlamento üyeleri, ne de hükümetlerin temsilcileri ve başkaları gelmesinler! Ancak isterseniz Fransız askerî gömme töreni yapılabilir. Bunun dışında başka resmî tören istemiyorum. Cenazeme katılacaklar unutmazınlar ki ne bando, ne müzika ve nede başka tören istiyorum. Törenime aile mensuplarım, Kurtuluş Savaşı arkadaşlarımdan başkalarına, ve Colombey belediyesi başkanı ile üyelerinden başkalarına yer verilmesin. Fransız, yabancı ülke erkekleri ve kadınları, kendiliklerinden gelenler, sessizce cenazemi izleyebilirler.» demiştir.

Gerçekten bu tarihi vasiyete göre saat 11.00 de Paris'de Notre Dame klisesinde 80'den fazla kral ve devlet başkanları, hükümet başkanları, bakanlar hatırası namına tertip edilen törende bulunurlarken aynı zamanda köyünün ufak klisesinde 12 delikanlının taşıdıkları bir tah-tadan tabut içindeki ünlü ölü, civardaki mezarlığa götürülmeden son merasim yapılıyor; aynı zamanda Fransa'nın bütün kliselerinde çanlar çalınarak büyük lider takdis ediliyordu. Colombey'de Fransa Cumhurbaşkanı Pompidolu ve diğer hükümet mensupları ve politikacılar kendi hesaplarına De Gaulle'nin cenazesini izlemişler ve Fransa'nın her tarafından binlerce De Gaulle hayranı buraya koşmuşlardır. Artık bu büyük askerin, bu güçlü devlet adamının bu ufak köydeki mezarının bir Napoleon'un ihtişamlı türbesi gibi hayranları tarafından her vesile ile ziyaret edileceğinden şüphe yoktur.

İnönü Örneği :

İnsanlık gelişmesinin ve tarihinin çeşitli alanlarında eserleriyle kendilerini tanıttırmış, kendini her vesileyle konuşturmuş, hakkında birçok şeyler yazılmış olan şef-

ler arasında memleketimizde İnönü'yü göstermek gerektir. Bu gerçeği en tarafsız ve iyi bir şekilde aksettiren arkadaşımız Şevket Süreyya Aydemir olmuştur. Yazar «İKİNCİ ADAM» adlı eserin ön sözünün ilk sayfasında İsmet İnönü'nün devrimizin en belirli devlet adamlarından ve şeflerinden biri sayılması gerektiğini çeşitli etkenlerle belirtmektedir. «İkinci Adam» asrımızın ilk yıllarından başlayarak bütün gelişmelerin içinde yer almıştır. Önce bir subay, ama Türkiye'nin bu devrindeki bütün hareketlerinde kılıçlarını milletin kader terazisine koyan, bu kadere yön veren aktif subaylardan biri olarak ordu politika hayatına karışır. Bu subaylar kadrosu içinde hem meslek hem kültür alanında kendi kendini yetiştiren, üstünleştiren, hayatının her başamağında kendini kabul ettiren, daima rütbesinden üstün görevlere atanan, aranan, hatırlanan seçkin bir kurmay olarak yer alır. Devrinin önde gelen şahsiyetleriyle tanışır; devrinin askeri ve siyasî olaylarına karışır».

Değerli yazarın ancak bir özetini buraya çıkardığım bu portre çizgilerini doğru bulmayacak tarafsız ve ard düşüncelerden uzak aydın yoktur. Esasen realist yazar da birçok fani şeflerde olduğu gibi İnönü'nünde şu veya bu kusurları olabileceğini ve olduğunu belirtmekte; ancak bunlardan hiçbirinin şeflik vasıflarını ortadan kaldırmayacağı sonucuna varmaktadır. Gerçekten İnönü Sultan Hamid istipdadını deviren ihtilâl arifesinde Atatürk gibi gizli cemiyetlerde, Hareket ordusu saflarında, her millî faaliyette aktif görevlerde bulunmuş; ve daha sonra başarılı bir Kurmaybaşkanı, Cumhuriyet'in ilk kabinesinde bakan, Lozan muahedesi müzakerelerinde Türk delegeleri başkanı görünmektedir. İnönü'nün garp cephesi kumandanlığındaki başarılarından sonra politika alanında ilk büyük şöhetide Lozan'da başlar. Burada Mussolini'nde bulunduğu büyük devlet murahasları İsmet Paşa'nın

başında bulunduğu Türk heyetini küçümsüyorlar; ve Türk murahaslarını koltuk yerine sandalyelerde oturtmak istemeleriyle bunu belirtiyorlardı. İsmet Paşa salona girer girmez bunun farkına vardığı için Millî Onurumuzu koruma cesaretiyle ancak kendilerine de koltuk getirttikten sonra müzakerelere yanaşmış; ve ilk anda kolay kolay boyun eğecek bir devlet adamı olmadığını orada bulunanlara kabul ettirmiştir. Sulh Konferansının açılmasıyla yabancı devlet murahaslarının Sevr Muahedesini tadil etmek için toplandıklarını ifade etmeleri üzerine İsmet Paşa aşağıdaki kısa konuşmasıyla bunu şiddetle reddetmiştir:

— Yeni Türk Cumhuriyetinin Sevr ile hiçbir ilgisi yoktur. Müzakereler ancak Mudanya Mütarekesi prensiplerine göre yapılabilir. İlk esasta bu müzakerelerin tam eşitlikle yapılmasıdır. Aksi takdirde bu konferans yürümez.

Şüphesiz ki yabancı devlet murahasları eşsiz bir zafer kazanmış olan yeni bir Türkiye karşısındaydılar; ve bunu İsmet Paşa tam bir yetki ile temsil ediyordu. Türkiye ekonomik, politik ve askerî alanlarda, kapitülasyonları tamamiyle reddetmek suretiyle, tam bir özgürlük istiyordu.

Konferans süresince İsmet Paşa ile Lord Kürzon arasında çok şiddetli tartışmalar oluyor; konferansın dağılması tehlikeleri beliriyor; ve özellikle büyük devlet murahasları bizi sömürmeye çalışıyordu. Fakat İsmet Paşa çelik iradesiyle bir türlü eğilmiyordu. Nitekim Lozan'da Lord Kürzon'un trene binmesi ve İstasyonda bir saat geciktirme olayı ün almıştır. Lozan konferansı, İsmet Paşa'nın onurumuzu zedeleyici tekliflere karşı direnmesi ve Kürzon'un İngiliz inadı ile bir süre dağılmış ve tekrar toplanması sonunda İsmet Paşa Türkiye'nin bütün özgürlük haklarını kabul ettirmek suretiyle bilinen tarihi başarıyı sağlamıştır.

Atatürk daima İnönü'nün güçlü kişiliğine ve hizmetlerine karşı saygı göstermiş; tarihi «Nutuk»unda bunu belirtmiş; ve herhalde İstiklâl Savaşı süresince ve Cumhuriyet ilânından sonra cevimli devrimlerini tatbik eder ve yeni bir Türkiye kurarken de en kuvvetli yardımcıyı İsmet Paşanın kişiliğinde bulmuş; ve hattâ hastalığının son buhranlı anlarında kendisini hatırlamıştır. İnönü uzunca bir süre Cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra çok normal bir anlayış ve demokratik inançla iktidarı muhaliflerine devretmiştir. 1950'den önce Halk Partisinde demokratik rejimin yeralması ve tek parti idaresinden ayrılması için İnönü'nün çeşitli parti ileri gelenleri nezdinde yaptığı anketleri hatırlıyor; ve o zamanlar merhum Cevat Dursunoğlu'nun kurmuş olduğu ve başkanlık ettiği Çarşamba akşamları eski Turan lokantasında bitince başta Dr. Rebiî Hikmet olmak üzere bazı arkadaşların evlerinde yapılan çay sohbetlerinde bu tartışmaların ne kadar çetin geçtiğini ve İnönü'nün bazı direnmeleriyle karşılaştığını öğreniyordum. 35'ler kabinesi bunun bir sonucudur. Vatansever ve dürüst bir devlet adamı olmasına rağmen Recep Peker Türkiye'de henüz demokratik bir rejim için uygun bir sosyal örgü olmadığı kanısında idi; ve Halk Partisi'nin birçok ileri gelen idarecilerde bu düşüncüyü benimsemekte idi. Lâkin bütün bunlara rağmen İnönü memlekette demokratik rejimin ilk yapısını kurmuş ve dereceli ve evrimci bir plânla bugünün Ortanın Soluna kadar gelmiştir.

Bugün bunu kınamak ve İnönü'yü devrimci bir sosyalist şef görmesini istemek ve söylemek teorik olarak kolay bir şeydir, lâkin memleketin geçirmiş olduğu çeşitli buhranlar arasında bu kadarını samimiyetle gerçekleştirebilmek de ancak usta bir şefin işidir. İnönü, bazı Halk Partililerin de katıldığı kınamalara rağmen bütün seçimlere duyusal nitelikte tavizler vermeden ve özellikle Ata-

türk'ün lâiyklik prensibini hiç bozmadan bu güne kadar devlet adamlığını ustalıkla yürütmüş; çok cesur ve savaşçı bir muhalefet başkanı olmuş; Kayseri'deki engeileri ve barikatları yılmadan açtırmak suretiyle (1960 İhtilâli'nden önceki dönemde) şehre girmiş; Uşak'ta atılan bir taşla başı yaralanmış; Mecliste en ağır hücumlara uğramış; fakat daima Atatürk'ün ölümünden sonra da ikinci adam olarak üstün mevkilerde ve vazifelerde bulunmuştur.

Şevket Süreyya Aydemir «**NİÇİN İKİNCİ ADAM**» sorusunu sormakta ve gerekli etkenlerini tarafsız bir yazar olarak belirtmektedir. Türk aydınlarının büyük kısmı bu eseri okuduğu için bu hususları belirten kısımları olduğu gibi buraya almıyorum. Lâkin yazarın önsözünün son kısımlarında belirttiği yargı ne kadar doğrudur?»... Onu sevenler kadar, sevmeyenler de vardır. Ama ona karşı tarafsız veya ilgisiz olan galiba yok gibidir... Tarih içinde bütün olaylar ve şahsiyetler gibi, ikinci adam üzerindeki değerlendirmelerde, daima bağlantılı olacaktır. Ama bu arada tartışma kabul etmez bir gerçek vardır ki, o da ikinci adamın bizim yakın tarihimizin, bu gün de ve yarın da üzerinde durulacak bir şahsiyet olduğudur...»

İnönü ile gerek meslekî çıkarların ve işlerin ve gerekse kişiliğim itibariyle bugüne kadar hiçbir temasım olmadığı gibi, doğrudan doğruya partili bir insan değilim; hayatım süresince her yerde serbest konuşan ve düşündüğümü samimî olarak ifade eden bir hocayım. Fakat bu eserimi «**Şeflerin değerden düşürülmesi**» kısmında en tipik örnekten biri olarak İnönü'yü göstermek ve dolayısıyla şeflik hayatı hakkında biraz bilgi vermeyi gerekli buldum. Gerçekten dünyanın hiçbir yerinde İnönü ile uğraşıldığı kadar, hiçbir şef bu derece kınamalara ve bazan saldırılara uğramamış; ve buna rağmen bir taraftan da belki bu kınayanlardan daha çok olmak üzere hayranla-

rı olmuştur. Şüphesiz ki bunda İnönü'nün uzun ömrünün ve bu süre içinde bir gün dahi iradesini ve sinirsel den-
gesini kaybetmeden bir devlet adamı görevi aşkı ve azmi
ile durmadan çalışmasının ve savaştırmasının; ve birçok
problemlere dolayısıyla karıştırmasının rolü vardır.

Bir zamanlar oğlu Ömer İnönü olayı ile şefkatli bir
baba olarak manevî bir şok yaratılmak suretiyle baskıya
uğramış; uzun süre damadı Metin Toker ceza evlerinde
tutuklu kalmış; 1950'den sonra aleyhine gösteriler yapılmış;
ve hattâ o devrin kültürlü milletvekillerinden arkada-
şı Dr. Cezmi Türk bir gün Millet Meclisindeki bir saldırı-
ya dayanamıyarak bunu yapan bazı milletvekillerine «İnö-
nü'ye ikide birde çatışmakla onu daha kuvvetli bir «Mar-
tyr» olarak yaratıyorsunuz» yollu bir ihtarda bulunmuş-
tur. İnönü muhalefet başkanı olarak her gittiği yerde yo-
lundan alıkonulmak ve değeri düşürülmek için çalışıldık-
ça daha üstün bir şef sembolizasyonuna uğramış; bu du-
rumunda bile çeşitli yabancı yerlerden gelen ünlü dev-
let adamları onu görmek arzusunu göstermiş; görmüş ve
değerlendirmiştir. 1960 ihtilâli ve hattâ Adnan Menderes'-
in idamı sebebiyle onu dolayısıyla suçlandırmak çabası-
nda bulunanlar olmuş; hattâ bunun için birçok şeyler ya-
zılmıştır. Oysa diğer 3 hekim mütehassısın da bulunduğu
bir konsültasyonda çok doğru sözlü ve insafli bir insan
olan merhum Cemal Gürsel'in bize İnönü'nün Menderes'-
in hayatını kurtarmak için çok çalıştığını söylediğini dal-
ma hatırlıyorum. Politik alanda şu veya bu sebebe bağlı
bazı başarısızlıklar (Kıbrıs dâvası gibi) İnönü'ye yükletil-
mek istenmiş; ve nihayet geçen yıl eski Yassıada tutuk-
lularının affı ve siyasî haklara ulaşılması çabasında bile
iyi niyet ve sonuna kadar direnmeyle dayandığı halde bu
da çeşitli şekilde yorumlanmış ve ard düşünceler aran-
mıştır.

Vaktiyle İnönü'nün partisinde milletvekili, bakan ve-

ya bunun gibi üstün mevkilerde bulunup da sonradan şu veya bu sebeple bu saftan ayrılanlar arasında bir gün dahi aleyhine bir tek satır yazmamış olanlar vardır ve bunun en gerçek örneği üstün bir karakter sahibi olan merhum Hasan Ali Yücel'dir. Oysa vaktiyle İnönü'yü her vesileyle sözleri ve kitaplarıyla övmüş ve onun gölgesinde yaşamış olanlardan bazıları da bugün dahi zaman zaman onu hicv etmekte; tarihî eserini ve bu arada Lozan Konferansındaki gerçek başarısını küçültmeye çalışmaktadır. İşte bundan ötürü halk arasında bile «İnönü Kompleksi» terimi kullanılmaktadır. Hattâ son zamanlarda İnönü'yü, sokak barikatlarında ve saldırılarında erginlik çağlarının dürtüsü gereği olarak idealist bir devrimci görmedikleri için kınayanlar bile vardır. Oysa benim kanıma göre İnönü çok uzun bir evrim dönemi içinde daima zamana göre intibaklar gösterebilmiş; bilimsel hareketleri teşvik etmiş; sınırlarına daima hakim olmuş; ana prensiplerinden kaymamış ve 86 yaşında bir gençlik enerjisiyle çalışmış olan bir devlet adamıdır. Bundan ötürü ben de 43 senelik bir ruh hekimi ve 25 senelik bir Psikiyatri Kürsüsü Profesörü olarak arkadaşım Şevket Süreyya Aydemir'in «İKİNCİ ADAM» düşüncesi ve kanısına katılarak hak veriyorum.

Üçüncü Adamlar :

Bu kitabımın son kısımlarını revizyondan geçirip daktilo ettiğim gün'lerde eski Yassıada Kumandanı emekli albay Tarık Güryay'ın yayınlanmakta olan hâtıralarını izlemekteyim. Bunlarda bazı aşırılıklara karşı, bir takım gerçekleri kendi duyusal eğilimlerine göre değiştirdiği, hattâ bir çeşit vicdan azabını telâfiye çalıştığını bir zamanlar bu adada tutuklu kalmış olan bazı eski politikacılar ileri sürmekte ve Adalet gazetesinde o günleri yaşayanların hâtıraları çıktığı gibi, Hürriyet gazetesinde de, açık masa sohbetlerinden olmak üzere bazı suçlandırıcı cevaplar

çıkılmaktadır. Ben şahsen uzunca bir süre içinde geçen askerî hekimliğim itibariyle Tarık Güryay'ı Yassıada Kumandanlığından önce hoş sohbetli ve neşeli bir insan olarak tanıdım. Fakat bu kumandanlığı esnasında geçen olaylar hakkında bir yargıda bulunmak imkanından yoksunum. Ancak bu hatıralardan bazı tarihi gerçeklerin de aydınlandığı inkâr edilemez. Bunlardan biri, Yassıada kumandanını özellikle hâtıralarında oldukça çok yer verdiği «Adnan Menderes'in» kişiliğidir. Bu hâtıralarda eski başbakanı küçültecek ve moral ve karakter ilgilendiren herhangi bir kusur yoktur. **«Sâbık başbakan olmam»** dediği yazılmış ve söylenmiş olan Adnan Menderes'in esas itibariyle vatansever, ince ruhlu, geniş hayalli, nazik ve özel işlerinde dürüst bir insan olduğu ve kitleleri büyüleme bakımından yukarlarda belirttiğimiz bir karizmatik ergisi de bulunduğu bir gerçektir; ve bunu muarızlarının da kabul ettiği bilinen bir şeydir. O devrin tarihini yaşamış ve hatırlamakta olanlar Adnan Menderes'in Aydın'daki çiftliğinden yavaş yavaş nasıl politikaya karıştığını, hattâ Atatürk'ün bile dikkatini çektiğini, gitgide nasıl başbakan olduğunu ve nihayet birçok kültürlü insanların bulunduğu bir Millet Meclisini zaman zaman duyusal jestleri ve konuşmalarıyla nasıl büyülediğini, nihayet halk kitlesi tarafından da tutulduğunu hatırlarlar. Ancak Adnan Menderes ne tam bir otorite olabilmiş; ve ne de tam mânasıyla özgür bir şef kimliği ile sivrilebilmiş ve yazıldığı ve hattâ birçoğumuz tarafından da görüldüğü gibi bir türlü kıramadığı çevre arkadaşlarının ve devrin devlet başkanının çok kez santimental tesiri altında kalmıştır. Ben 27 Mayıs devriminden oldukça kısa bir süre önce Kızılay Meydanında Adnan Menderes'in özellikle kışkırtılmış ve şartlandırılmış üniversite gençleri tarafından kuşatılmak ve sıkıştırılmak suretiyle nasıl hırpalandığını, gömleğinin ve kravatının çe-

kilerek yırtıldığını bir tesadüf olarak yakından görenlerdenim. Tarihimizde ancak yeniçeriler zamanında bir vezir bile bu derece kalabalık arasında ve halk arasında sıkıştırılmış ve kınanmış değildir. Herhalde Adnan Menderes'in halkta yaratmış olduğu duyusal tesirin yardımı olmuş; ve o anda hiçbir kontrol sağlayamayan polis kuvvetlerinin dışında olarak ölümden kurtulmuştur. Daha sonra da bir gün Peyami Safa'nın davetlisi olarak gece yasağının hükmü sürdüğü bir akşam Ankarapalas'ta bulunuyor; ve Adnan Menderes'in son nutuklarından birini dinliyordum. Etrafta birçok tanınmış Demokrat Partili parlamento üyesi vardı. Adnan Menderes hâlâ bir büyüklük hayâli içinde ümitle konuşuyor; karşı gelen kitleyi küçük bir zümre sayıyor; ve en sonunda «Bu mu ihtilâl?» tarihî sözünü söylüyordu. Ben tarafsız bir insan ve özellikle psikolog olarak endişemi belirtmek; ve artık bir liderin ve partisinin bir halk kitlesi psikolojisini göstermek zamanının geçmek üzere olduğunu belirttim. Demek ki Adnan Menderes karizmatik yetenekleri olan ve bir zamanlar bir halk adamı olarak sevilen bir başbakan olduğu halde, kendi kişilik özgürlüğünü tam mânasıyla kullanamadığı; ve ilerisini göremediği için bilinen trajik âkıbeta uğramış; ve Yassıada'da yine bu ince ve bir bakıma psikastenik davranışın tesirinden kurtulamayarak tarihe geçmiştir. Bunu en iyi şekilde çocukluğundan son hayat demine kadar kişiliğini ve hayat akışlarını bir kitap (Menderes'in Dramı) halinde inceleyen Şevket Süreyya Aydemir bize nakletmiş bulunmaktadır. Şüphesiz ki bütün bunlar hakkında bugün yaşayanların ölmesinden sonraki tarih dönemi ilgilileri daha objektif bir yargıda bulunacaklardır.

Celâl Bayar :

Bu yazılarımı okuyacak olan ve partilerinin hâtırası-na saplantı şeklinde bir vefa ile bağlı olan bazı eski De-

mokrat Partili politikacılar bize bir soru sorabilir. Nitekim merhum Cevat Dursunoğlu'nun başkanlığını yaptığı aşağı yukarı 40 yıllık Çarşamba sofrasının son yıllarında daima aramızda bulunan değerli arkadaşımız Şevket Süreyya Aydemir'e bazı dostları aynı soruyu sormuştu: «Acaba Üçüncü Adam!» adlı bir eser de yazacak mısınız?

Çok zekî olan arkadaşımız o zaman menfî veya müsbet cevap vermemiş; fakat bu soru ile Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın kastedildiğini anlamıştı. Gerçekten Celâl Bayar uzun bir süre içinde çeşitli üstün vazifelerde memleketin kaderi ile ilgilenmiş; ve bir zamana kadar da inkâr edilmez bazı başarıları da olmuştur. Ben İstiklâl Savaşımızın ilk başladığı zamanlarda genç bir asker Tıbbiyeli olarak Söke'ye ve Kuşadası'na yakınlarımın yanına sılaya gittiğimde Celâl Bayar'ın «Galip Hoca» iğreti ismi altında savaşa nasıl katıldığını hatırlıyorum. Vaktiyle Bursa'da bir banka memuru olan Celâl Bayar sıra ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin aktif üyeleri arasında yer almış; erkenden Atatürk'ün memleket hizmetlerine katılmış; Maliye Bakanı olarak özellikle İş Bankasının memlekette tanınmasında ve tutunmasında önemli rolü olmuş; bir süre İsmet İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasından sonra Atatürk tarafından başbakanlık mevkiine getirilmiş; nihayet 1950'den önce gitgide kuvvetlenen bir partinin yani muhalefetin başkanı olarak çok önemli bir seçim kazanmış; ve 1950'de iktidara gelmek suretiyle Cumhurbaşkanı olmuştur. Şüphesiz ki diğerleri arasında sıra ile bu kadar önemli mevkilere yükselebilen ve 10 yıl süre ile bir partinin kaderi ile oynayan bir insanda bazı yeteneklerin bulunması gerekir.

Bu itibarla Celâl Bayar da elbet devrinin bir şefi olmuştur. Fakat 27 Mayıs devrimi ile bu sona ermiş; ve Celâl Bayar Yassıada yargılanmalarında idama mahkûm edil-

mişken; ancak yaşının, belirli kanuna göre, haddini geçmesi dolayısıyla müebbed hapse mahkûm olmuştur. Bütün bu olaylar, herkes tarafından olduğu gibi bilinmektedir. Bundan sonra da Celâl Bayar'ın manevî şefliğini duyurmak, değerlendirmek için çabalar olmuş. Memleketin bazı yerlerini ziyaret etmiş, eski Demokrat Partililer tarafından ilgi ile karşılanmış; eski arkadaşlarının toplandığı «Bizim Ev» gibi sembolik mahfiller açmış; son seçimlerde, dolayısıyla olmakla beraber, sesini yükseltmiş; ve nihayet İnönü yıllarca beraber çalışmış olduğu ve uzun bir süre de düşünce ayrılığı ile karşı karşıya geldiği eski başbakanı ile barışmak girişiminde bulunmuş; birçok itirazlara rağmen bu gerçekleşmiş ve yine İnönü'nün ve partisinin büyük çabaları ile Celâl Bayar da diğer eski Demokrat arkadaşları ile beraber siyasî affa kavuşmuştur.

Şüphesiz ki Celâl Bayar (BEN DE YAZDIM) adlı kitap serisinde kendi hayatını, politik savaşlarını, görüşlerini, Kurtuluş Savaşında - muhalefet parti başkanlığında - ve 1950 - 1960 arasındaki Cumhurbaşkanlığı dönemindeki eylemlerini ve kanılarını belirtmektedir. Fakat herhalde bütün bunlar hakkında gerçek yargıyı yine kendi ölümünden sonraki dönemde tarihçiler, sosyologlar ve psikologlar verecektir.

Memleketimizde kendilerini liderlik mevkiinde yetenekli ve başarılı görenler ve bu inançla yaşayanlar az olmadığı için ben bu zaman içinde eski Turan Lokantasında (Çarşamba Geceleri) toplantılarının birinde bu sofranın sevdalılarından biri olan Şevket Süreyya Aydemir'e «Üçüncü Adam) değil, «Üçüncü Adamlar) adı altında bir kitap yazmasını söylemiştim. Gerçi bu biraz da bir şakadan ibaretti. Lâkin herhalde daha genel bir isim altında «Türkiye'de Liderler» isminde bir eser yazmak yararlı olur. Esasen Atatürk hakkında gerek memleketimizde gerekse yabancı ülkelerde kahramanlıkları, askerlik hayatını, kur-

tuluş senelerindeki çalışmalarını, birçok alanlarda başarılı olan devrimleri, Kemalizm ilkeleri ve nihayet hastalığı hakkında çok şeyler yazılmış, yazılmaktadır. Bundan ötürü ben bu kitabımda dünya üstünde en büyük bir lider olarak benimsediğim Atatürk hakkında ayrı bir başlık koymadım, fakat kitabın birçok bölümlerinde bütün müsbet liderlik işlemlerinde ve başarılarda örnek olarak gösterdim. Atatürk yıllar geçtikçe, büyük önderlere son derece ihtiyacı olan dünyamızda daha çok aranacak; ve lider sembolü olarak anılacaktır. Nitekim 1981 yılında yalnız Türkiye değil, bütün Demokratik memleketler onu bütün yönleriyle gözden geçirecek, büyük saygı ile hatırlayacaktır.

Lider Tipleri :

İnsan kitlelerine önderlik yapan büyük liderler bir halk grubunun, bir ulusun ve yerine göre bir insanlığın hayatî sorunlarını çözme ve kurtarıcılık yükümünü taşıdıkları cihetle psikososyal ilişkileri geniş olduğu kadar çok sorumludur. Bundan ötürü liderlerin kişilikleri ve davranışları, karakterleri, idare etme yetenekleri çok önemli rol oynar ve bu liderlik tarihinde de yer alır. Nitekim Bernard B. Bass'ın (Liderlik, Psikoloji, Örgütlü Davranış) adını taşıyan değerli eserinde «Liderliğin her şeyden önce toplumla arasındaki karşılıklı ilişkilerin dengeli ve anlayışlı olması»na bağlı olduğu belirtilmektedir. Buna göre şu veya bu insanlar grubunun herhangi bir üyesi şu veya bu zamanda bir ihtiyaç gereğiyle şeflik rolünü üstüne alabilir. Bu şüphesiz ki liderliği bütün iş alanlarındaki işlemlerde hesaba katmak suretiyle çok geniş mânada alınan bir anlamdır. Nitekim meslekî bir gruba mensup olan insanların -örneğin bir sendikanın, bir derneğin, bir büyük kulübün, bir çetenin... - şefliğini yapacak olan kişinin belirli yetenekleri bir takım özel psikolojik testlerle bir de-

receye kadar saptanarak alınan sonuçlara göre de bazı lider tipleri meydana çıkarılabilir. Bu teorik bir sonuç sınımlanmakla beraber toplumların sorumlu işlerinde idareci ve şef görevini alacak olanların birtakım özel ve gerekli nitelikleri halk tarafından bile sezilmek suretiyle lider seçiminde bunlar bir rol oynayabilir. Halk şuurunun ve doğru yargısının bundaki güdöleri belirli lider niteliklerini bulur. Olaylardan ibret dersleri almış, daha önce ulusal yararlar için şu veya bu lidere bağlanmış olan halk, çokkez toplum önünde konuşan ve vaadlerde bulunan liderlerin kişilikleri hakkında az çok isabetli yargılarda bulunur. Gerçi beklenmeyen bazı ters olaylar ya da ilgili liderlerin kişisel ihtirasları başta ümit veren halka yakın görünen bir lideri ana amacından saptırabilir ve tabiatıyla onu seçenler de aldanmış olurlar. Bunlar bütün insancıl ilişkilerde görölebilen psikolojik hallerdir.

Şeflerin birtakım nitelikleri ve kişisel özellikleri az çok belirtici kişilik göstergeleridir: Güç prestiji, telkin etme ustalığı, dokunaklı ve etkili konuşma, halk basamaklarına inebilme, bağımsız olma yetenekleri gibi... İşte buna göre sosyal psikoloj i kitapları birtakım şef tipleri yani bir (Lider Tipolojisi) yazmaktadır. Gerçi kişilerin diğerlerini etkilememeleri ve onları kendilerine sempatiyle bağlamaları için belirli bazı araçlar ve durumlar söz konusudur. Lâkin şu veya bu şefe göre bir özellik daha aktif ve daha belirli bir rol oynar. Örneğin Atatürk'ün son derece güçlü ve isabetli olan ve geleceği takdir eden ön sezgisi ve iradesi gibi... Fakat bazı roller ve eylemler müsbet etkiler ve telkinler yaratmak bakımından daha ileticidir. Nitekim bunlar etüdümüzün başlarında özetlenmiştir.

Çeşitli Lider Tipleri :

Liderler ve şefler için tam ve gerçek bir tipoloji belirtmek kolay ve klâsik bir iş değildir. Bu normal karakter-

ler için olduğu kadar bazı anormal ve hattâ psikopatolojik nitelikler için de söz konusudur. (Çok sert otoriteli) bir lider tipi dendiği gibi Sadist davranışlı lider tipi de ileri sürülebilir. Ntekim **Robespierre, Stalin, Hitler, Mussolini, Franco, Castro...** gibilerini bu gruba sokanlar vardır. Bundan başka bir lider sosyal psikoloji veya psikiyatri kitaplarının yazdıkları azçok anormal tiplerden olabilir. Man-yak, paranoid, psikopat, tipler gibi... Bir lider son derece (Başarılı idareci = Administratör) başka biri ileri derecede teşkilâtçı (Organizatör), bir diğeri de insan ruhlarına girebilen (Psikolog tabiatlı) olabilir. Daha ziyade politik alanda başarılar gösteren lider mevkiinde devlet adamları vardır. Bunların çoğu uzun bir süre içinde memleketlerinin politikalarını büyük şef ustalığıyla idare etmişler; ve tarihe mal olmuşlardır: **Perikles, Köprülü Mehmet Paşa, Metterling, Bismark, Nehru, Churchill, İnönü, Tito...** gibi yine bir kısım liderler doğrudan doğruya bir idareci olmaktan ziyade yaygın bir ideolojinin kaynağı, yürütücüsü ve gerçekçisidirler. Bunlar çeşitli sosyo-ekonomik davranışlara veya belirli dinsel inançlara göre ya peygamber, ya da aziz veya imam ya da bu basamaklarda manevî liderler olmuşlar ve ideolojilerini ve telkin ettikleri inançları da bugün dahi milyonlarca insana aktarmışlardır. Lâkin aynı zamanda bir devlet idaresinin başı olarak bazı liderler hem bir ideolojiyi ileri sürmüşler ve savunmuşlar; ve hem de bu ideallerini gerçekleştirmek yolunda dinamik ve tek devlet adamları olmuşlardır. **Lenin, Atatürk, Gandhi, Mao-Tse-Tung, Ho-Che-Minh, Nasır, F. Castro, Yasser Arafat** gibi... Şüphesiz ki bütün bu tiplere ait olmak üzere belli başlı ve daha ziyade zamanımıza ait birkaç örnek veriyoruz. Yoksa bu tarihî zincirde tipe göre birkaç sıra daha verebiliriz.

Nâsır Örneği :

Nâsır'a ünlü şefler veya aktif liderler arasında bir yer vermek gerekliliğini özellikle ölümünün bütün Arap memleketlerinde ve dünyada yarattığı yankılar hak verdimiştir. Nâsır'ı yalnız Araplar - İsraililer savaşını kaybeden ve özellikle bundan birkaç yıl önce ihtiraslı bir kumandan tavrıyla konuşan bir devlet adamı mânasına almamalıdır. Zira bir savaş yalnız bir devlet adamı tarafından kazanılmaz ya da kaybedilmez. Nasır sömürücü ve sefahat içinde yüzen bir krallığı devirmiş, doğrudan doğruya bir komünist lider olmamak ve dinine bağlı olmakla beraber memleketinde sosyal adalet düzenini kurmuş ve gerçi Mısır'ı yabancı memleketlerin yardımlarıyla ve fakirlikten kurtaramamış, ancak Süveyş Kanalını ve daha birçok ekonomik müesseselerini devletleştirmiş ve en önemlisi «Bir Arap Ulusları Birliği» ideolojisinin devamlı aktif önderi rolünü oynamıştır. Nâsır son derece hayalperest ve kendine olduğu kadar Arap dünhasına güvenen bir insandı. Bu psikolojik durumu değerli yazar Metin Tokker 11 Ekim 1970'de bir günlük gazetede (Nâsırsız Kalan Arap Alemi) başlığını taşıyan yazısında tarafsız bir şekilde ve ustalıkla incelemiştir. Bu yazıdan birkaç cümle alıyorum :

«Nâsır, Mısır'ın bütün imkânlarını bir efsane yaratmak için harcamıştır. Bu dünyada bir Arap varlığının bulunduğu görüntüsüdür. Arap ancak Nâsır'ladır ki dünya politikasında, siyaset alanlarında «Ben de varım» sesini duyurabilmiştir. Onun hesabına yüzyıllar boyu başkaları kararlar almışlarken onunla ilişkili konularda başkaları «Bu böyle olacak...» demişlerken Nâsırlı Arap âlemi kendi varlığının, kendi belgesinin, hattâ genel dünya sorunlarının tartışılmasında ağırlığını hissettirmiştir. Nâsır konuştuğu zaman konuşan Mısır değildi. Konuşan Arap

âlemediydi...»

Ancak yazar kendi görüşüne göre bazı kınamalar da yapmakla beraber genel mânada olarak müsbet sonuca varmaktadır: «Nâsır bütün hezimetlerine rağmen bir Arap efsanesi yaratabildiği için bir Arap kahramanı olarak gömüldü».

Yabancı yayın da ona «Arap Milliyetçiliğinin kahramanı ve Arap dünyasının hakemi» ismini vermiştir. Atatürk'ün ölümünden beri hiç bir lider için ulusu ve geniş bir insanlık kitlesi bu derece ağlamamış, Nâsır'a eski firavunlar gibi ihtişamlı tören yapılmış, naaşını seksen devlet ve hükümet adamı, 5000 asker ve bir milyondan fazla halk izlemiştir. Ölümüyle bütün dünyada ortak bir takdir kadar, büyük üzüntü yaratan fani bir insan büyük liderler galerisinde yer alır.

Karizmatik Lider Tipi :

Psikoloji kitaplarının «Karizmatik lider» dedikleri insanlar doğal yeteneklerin ve büyüleyici etkileri olan istisnalı önderlerdir. Bunları belirten ergi bu etüdümüzün ilk kısımlarında belirttiğimiz gibi bazılarına göre tanrıdan veya yüce tabiattan belirli beyin hücrelerine özgü olağanüstü bir özellikte gelmekte; ve nihayet bunun gelişmesinde sosyal çevrenin şu veya bu durumu da belirli bir rol oynamaktadır. İnsanlığın ilk tarihî günlerinden beri -Sezar'dan Atatürk'e kadar uzanmak üzere - çeşitli ülkelerde egemenlik yapmış olan bu güçlü liderler şüphesiz ki istisnalı ve seçkin insanlar ve bu alanda dâhilerdir. Ancak bunlar arasında belirli bazı olağanüstü büyüleyici yetenekleri olan Hitler gibi bir süre milyonlarca insanı tek bir kitle olarak kendine bağlayabilmiş; ve hattâ ortak felâkete bile sürükleyebilmiş bulunan liderler de çok olabilir. Eski zamanlarda Karizmatik liderler daha ziyade dinsel önderler veya büyük zaferler kazanan ve kı-

talara eğemenlik eden **Sezar, Anibal, Selâhattin Eyyûbî, Fatih, Musa Bin Nâsir, Yavuz Sellm, Büyük İskender, Cengiz Han...** Büyük kumandanlar ve devlet adamları ve bu gün ise daha ziyade güçlü ideoloji liderleri ve büyük başarılar sağlayan devlet adamları söz konusudur. Tabiatıyla dünyanın birçok yerlerinde daha dar ölçüde ve bölgesel nitelikte birtakım karizmatik şefler türemiştir ve türemektedir. Bunların arasında bazıları, bilinçdışı habisliklerine ve kötü ihtiraslı komplekslerine rağmen uzunca bir süre çevrelerine kral ve kraliçelere, idare adamlarına ve bakanlara mistik etkiyle egemen olmuşlardır. Nitekim bir zamanlar **Rasputine**, esaslı bir kültürü olmadığı halde çarlık Rusyasında bu rolü oynamıştır. Memleketimizde de bugün bile isimleri bazıları tarafından sempatiyle anılan ve kitapları gizli olarak satılan bu tipte mistik ruhlu adamlar rol oynamıştır. Hippilere, bazıları gerilla gruplarına egemen olan ve bunları her çeşit saldırılara bile hayatları pahasına sürükleyebilenlere de lider ismi verilmektedir. Fakat bunların çoğu geçici bir zamana ait olmak üzere kısa bir süre sonra ortadan silinmektedir. Fakat şu veya bu memleketlerde devrimler yapmış olan ünlü liderlerin okul sınıflarından beri politik hareketlere karıştıklarını ve bunlardan bazılarının yıllarca hapiste yattıklarını da unutmamalıdır. Ancak bunlardan bazıları hayatlarının sonlarına kadar gerçek devrimci ve idealist insanlar olarak yaşadıkları ve bugün bile mezarları milyonlarca insan tarafından saygıyla ziyaret edildiği halde, Mussolini gibi bazıları da tek taraflı diktatör olmuşlar; faşist sistemler kurmuşlar; gereksiz macera savaşlarına katılarak yenilmişler ve nihayet memleketlerini felâketlere sürüklemek suretiyle sonunda bir nankörler grubu tarafından feci şekilde öldürölmüşlerdir.

Bazı liderler gençliklerinde devrimci bir ruh taşıdıkları halde, zamanla çok insafsız ve sadistlik diktatörlükle-

re yeltenmişler; ve yıllarca süren çok baskılı bir idare altında halkı karşı gelmeyi ve devrimi unutturabilecek bir takım hoş görülerle oyalamaya çalışmışlardır.

Bu «**Oyalayıcı şef tipi**»ne en canlı bir örnek, felçli olarak ölmüş olan ünlü Portekiz diktatörü **Salazar**'dır. Eski matematik profesörü olan bu güçlü diktatör halkını daha ziyade futbola teşvik etmek, çiçek yetiştirmeye ve sevmeye eğitmek nihayet binlerce katoliği (**Fatma mucizesi**) ne yöneltmek suretiyle Portekizlileri uzun süre uyuşturduğu yazılmaktadır. Nitekim bu üç oyalama F harfiyle simgelenmektedir (**Futbol - Flower - Fatma**).

DİĞER LİDER TİPLERİ

Tek, İkinci, Üçüncü Adamlar :

Lider tipleri arasında çok kez kötü sonuç veren idare sisteminde Makiyavelik metodları kullanmak ve eski terimiyle «İdareyi - Maslahat» prensibine göre herkese göre özel muamele yapmak ve daima ortalığı pembe görmek ve göstermektir. Bunlar ancak bir süre memleketlerinde geçici bir başarı gösterebilirler; ve nihayet iktidardan düştükten sonra bütün eski alkışlayanları kaybetmek suretiyle unutulurlar, ya da bunlardan bazılarının bir süre vaktiyle halk üzerine yapmış oldukları mistik etkiler sürer. Ancak kuşaklar yenilendikçe bunların da izlenimleri yavaş yavaş silinir. Yukarılarda bir yerde belirttiğimiz gibi buna örnek olarak eski başbakanlardan Adnan Menderes gösterilebilir. Nitekim rahmetli arkadaşımız değerli yazar Şevket Süreyya Aydemir Menderes'in birkaç yıl sürmüş olan karizmatik lider niteliklerine ve büyük halk kitlesine olan büyüleyici etkisine dayanarak «**Üçüncü Adam**» adlı eserini yazmıştır.

Memleketimizde kendilerini liderlik mevkiinde ve yet-

kisinde görenler veya bu hayal dünyasında yaşayanlar mevcut olduğu için ben (Tek Adam) ve (ikinci Adam) eserlerinin yayılmasından sonra, rahmetli Cevat Dursunoğlu'nun başkanlığında kırk yıl sürmüş olan Turan Lokantasındaki **«Çarşamba toplantıları»**ndan birinde Şevket Süreyya Aydemir'e Üçüncü Adamdan ziyade (**Üçüncü Adamlar**) adı altında bir eser yazmasını tavsiye etmiştim. Herhalde bazı bilinç dışı emelleri ve dürtüleri doyurmak bakımından bu yararlı olacaktı. Gerçi bu biraz da şakadan ibaret bir tavsiye idi. Fakat herhalde genel bir isim altında (Türkiyede Liderler) isminde daha kapsamlı bir kitap daha aydınlatıcı olurdu. Nitekim aynı yazar (**Enver Paşa**) yı da yazmıştır. O halde yerine göre belirli bir dönemde bu memlekette aktif roller oynamış **Celâl Bayar, Kâzım Karabekir, Fevzi Çakmak** ve buna benzer devlet adamları ve kumandanlar da bu çerçeve içine girmiş olur. Yurdumuzda bugün sayın **Demirel**'den **Bülent Ecevit**'e, yine sayın **Alpaslan Türkeş**'ten **Erbakan**'a ve diğer parti liderlerine kadar uzanmak üzere, muhalefette ve iktidarda önemli görevlerde bulunan belirli kişilerin etrafında değişik oranda olmak üzere Türk halkının birer kısmı toplandığına ve her yerde lider sorumluluğuyla konuştuklarına göre bunlar için de övgü veya kınama kabilinden yazılacak şeyler çoktur; fakat henüz bir deneme hizmetinde bulunduklarına ve her yerde lider sorumluluğuyla konuştuklarına göre bunlar için de ancak yakın tarih yargısını verecektir.

SONUÇ

Gerçek liderlik ve önderlik büsbütün doğal bir yetenek ve ergi olmamakla beraber, san'at ve bilim yeteneklerinde olduğu gibi özel bir yeteneğin bir ifadesidir; ve zaman içinde yaşadığı insanlarla olan ilişkilerinde ve da-

ha doğrusu sosyal çevrenin koşulları içinde gelişen bir ustalıktır. Şef ve Lider ismi günlük hayatta birçok müesseselerde, kişilerde, sendikalarda, kulüplerde, partilerde, sokak hareketlerinde çok kullanılır. Ancak Banka veya Sendika şefliği ile, baştanbaşa bir ulusu veya bir insanlığı ilgilendiren Şeflikler arasında çok büyük ayrımlar vardır. Şüphesiz ki günün birinde özel yetenekleri olan bir sendika şefi, bir parti lideri uygun koşulların katılmasıyla bir ülkenin lideri olabilir. Nitekim bugünün sayın Başbakanı Bülent Ecevit Halk Partisi yapısı içinde Genel Sekreterlikten parti liderliğine, diğer rakiplerini yenmek suretiyle geçmiştir; ve bu başarıyı binbir güçlük içinde uzatmaya çalışmaktadır.

Liderlik bir insan kitlesi tarafından verildiği kadar bunlardan da alınmaktadır. Demek ki bunun için iki koşulun yanyana gelmesi gerekir. Bu koşullardan biri zayıflar veya ortadan kalkarsa, liderlik de bir balon gibi sönebilir; veya kendine lider yetkisi verilen kişi kendiliğinden çekilmek zorunda kalır. Yurdumuzda yıllar içinde şu veya bu partiyi veya organı azçok başarıyla idare etmiş ve halk kitleleri içinde etkili konuşmalarıyla tanınmış olan şefler olmuştur. Lâkin bugün bunlar bir kenara çekilmiş, ya da kendiliklerinden küsmüş olarak uzaklaşmış bulunmaktadır. Kendi kendine bir şeflik payesi vermek, hattâ kendini buna en lâyık bir insan olarak değerlendirmek şüphesiz ki kitabımızın belirli bir yerinde incelenmiş olan bir ihtiras ve tutku aşırılığıdır. Nitekim kendilerini büyük Atatürk'e benzetenler, ya da hayalî olarak onun üstünde gören lider taslakları da görülmüştür. Şüphesiz ki bu daha ziyade henüz tam mânasıyla demokratik bir ideolojiye sahip olamamış ve oryantal düşünceden kurtulamamış memleketlerde daha çok görülmektedir. Yoksa demokratik rejimin egemen olduğu memleketlerde güçlü bir partinin lideri seçimle gider, yerine yine aynı memleketin

diğer bir kişisi yerine geçer

De Gaulle de onbir yıl önce Fransa'da iki mayıs gençlik hareketlerini yatıştırdıktan ve memleketine bir düzen verdikten sonra kendi arzusu ile liderliğini bırakmış ve yerine yıllar içinde yanında yetişmiş bulunan Pompidou gibi bir devlet adamı Fransa'nın başına geçmiştir. Esasen bu gibi memleketlerde şefler demokratik bir düzen içinde halkın iradesine bağlı olarak kendilerini gösterirler ve çalışırlar.

Geniş ölçüsüyle liderlik bir teste vurulduğu vakit sonunda memleketi veya bütün dünya namına müsbet bir eseri olmalıdır. Gerçi bu bir memlekete ait bölgesel olabilir. Nitekim **De Valera** yıllarca önce İngiliz İmparatorluğuna karşı İrlanda'nın özgürlüğünü savunduğu, savaştığı ve başarılar gösterdiği cihetle İrlandalılar için büyük bir lider ve kahramandır. Güney Amerika için vaktiyle savaşmış olan ve özgürlük sağlayan birçok yerlerde heykelleri görülen **Bolivar** da bu memleketler halkına göre büyük bir kurtarıcıdır. 1920 - 1926 yılı arasında İspanyollara ve daha sonra Fransızlara karşı çok önemli askerî başarıyla savaşmış olan Rif kahramanı **Abdülkerim** o memleket için ve tarihe ismi karışmış olan sembolik bir liderdir. Tarihi değiştiğimiz zaman İtalya'daki **Garibaldi**'den Kongo'daki **Lumumba**'ya kadar memleketleri için bir kurtuluş ideolojisi hesabına çalışmış ve hayatlarını kaybetmiş olanlar da takdir edilen şeflerdendir.

Bu satırları yeniden gözden geçirdiğim sıralarda yıllarca idare etmiş olduğu memleketini politik nedenlerle bırakmak zorunda kalan İran Şahı'nın babası Rıza Pehlevî, ya da yıllarca ve yıllarca Kafkasya dağlarında büyük bir cesaretle savaşmış olan **Şeyh Şamil** gibi insanlar için de aynı şeyler yazılabilir. Ne çare ki kitabımız daha ziyade genel mânada olarak Liderlik Psikolojisini incelemekte şu veya bu şefin portresini ele almamaktadır. Memleket-

,

lerine büyük hizmetlerde bulunmuş, halkını esirlikten kurtarmış ve demokratik bir rejimle idare etmiş olan öyle liderler vardır ki hakkıyla bilinmemektedir. 1978 Ağustos ayı içinde ölen Afrika'nın en etkili ve sevilen devlet adamlarından biri olarak Kenya Devlet Başkanı **Kenyatta** bunlardan biridir. Bir İngiliz sömürgesi olan ülkesinin bağımsızlığı için kurtuluş hareketinin önderliğini yapmış ve ünlü Mau Mau örgütünü kurmuştur. Kenya 1964 de tam özgürlüğüne kavuştuktan sonra devlet başkanı olan Kenyatta 85 yaşında olarak gece yatağında uyurken ölmüştür. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Ali Sirmen 27 Ağustos tarihli Cumhuriyette her günkü sütununda (Kenyatta'nın Dramı) ismi altında çok övgülü bir dille güzel bir yazı yazmış; ve bu büyük liderin yaşamını bir (Afrika Efsanesi) olarak belirtmiştir.

Bir iktidar tahtına oturmamakla beraber, bugün dahi haklarında kitaplar yazılan, dünyada, bir grup insan tarafından takdirle anılan ve genç yaşlarında savaşıarak ölen liderler grubuna girer. Bunlardan biri 1967 yılında Bolivya'da savaşıyor ve ölen **Che Guevara**'dır. Aradan 12 yıl geçtikten sonra bile tanınmış Fransız yazarlarından Jean Cau, Che Guevara için (**Bir Tutku İçin**) adlı güzel bir kitap yayınlamıştır. Irak Kürtleri yıllarca dağlarda savaşmış olan ve onlara Irak devleti içinde imtiyazlı bir ırk özgürlüğünü sağlayan **Barzanî**'yi lider saydıkları gibi bugün Filistinliler nazarında da Ekim 1979'da memleketimize gelen **Yaser Arafat**'ın bir kral kadar değeri vardır.

Demek ki bütün bunlar bir bakıma yalnız yerel değerlendirmeler değildir. Bundan ötürü yukarda da belirttiğimiz gibi liderlik için genel bir psikolojik belirtmek, bir bölümlenme yapmak, şu veya bu ölçüye göre müsbet veya menfi yargılarda bulunmak olanaksızdır. Zira bir ülke düşmanı olan, memlekete özgürlük sağlayan büyük bir lideri inkâr edebilir; ve hattâ tarih kitaplarında onu aman-

sız bir düşman gösterebilir. Herhalde çok fanatik inançlı bir beyaz tarafından A.B.D. de öldürülen **Luter King** zencilerin büyük bir lideri olduğu ve hattâ dünyanın birçok yerlerinde takdir edildiği halde birçok Amerikalı beyazlar onu küçümseyebilir.

Ho-Min-Chi Vietnamlılar, veya bazı Amerikalılar ve fanatikler tarafından beğenilmediği halde bütün hayatı bir ideoloji savaşında ve hapishanelerde, çeşitli işciliklerde geçmiş; ve süreli bir yükselme ile Kuzey Vietnam'ın savaşını son hayat dönemine kadar benimsemiş olan bir Asya lideri idi. (Ho) dendiği zaman bile sembolik olarak kim olduğu anlaşılır. Fakat daha ziyade henüz tam mânasıyla demokratik rejim bakımından gelişmemiş olan birçok memleketlerde bir lider kendi yurdu için yıllarca çalıştığı, savaştığı ve kurtardığı halde bir karşı isyan hareketiyle tevkif edilir, aylarca hapishanede bekletilir; ve memleketinde miktarları az olmayan bir grup vatandaşları tarafından hâlâ sevilmiş olabilir. Buna örnek Pakistan için bir zamanlar büyük bir lider sayılan Butto'dur. Afrika'da, Güney Amerika'da buna benzer örnekler çoktur. Yıllarca evvel Şili'de, çok özgür düşünceli olan ve insan-cıl amaçlarla çalışan **Allende** de bu grup liderlere katılabilir.

İsimleri tarihe azçok bütün bir insanlığın takdirleri ile geçen evrensel mânada büyük liderler vardır ve bunlar için durmadan özel eserler yayınlanmaktadır. Lâkin bunlar şüphesiz ki birçok ünlü liderler arasına istisnâlı yerleri olan dâhilerdir. Nitekim Atatürk gibi güçlü liderler için verilen yargı yalnız ulusal değil, aynı zamanda bütün dünya için aynı değeri taşıyan ortak bir yargıdır; ve Atatürk'ü zaman zaman bazı memleketlerin ünlü devlet adamları Atatürk'ün devlet idaresi programlarında onun eserlerinden yararlandıklarını samimî ve saygılı bir ifade ile belirtirler.

KOMUTANLAR PSİKOLOJİSİ

BÜYÜK KUMANDANLAR PSİKOLOJİSİ

Ordu ve Savaş Psikolojisinin Önemi :

Bir milletin psiko-sosyal yapısında ve geleneksel varlığında son derece önemli bir toplum olan ordunun genel tatbikli psikoloji alanında son derece önemli bir yeri vardır. Ancak bizim bu genel etüdümüzün konusu ve amacı doğrudan doğruya bu olmadığına göre, ancak şeflik ve liderlik psikolojisi ile olan ilişkileri itibariyle büyük ordu kumandanlarının özelliklerine temas etmeyi de gerekli buluyorum. 1925'den 1951'e kadar süren asker hekimliği ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi Nöro-Psikiyatri Kliniği hocalığım esnasında Erzurum'da, Ankara'da, Konya'da, Bolayır'da (Gelibolu) ordu merkezlerinde askerlik ve kumandanlık psikolojisini inceleyen konferanslar verdim.

Özellikle 1938'den 1942 arasında doğu hizmetimi Mareşal Çakmak Hastanesinde bir sinir ruh hekimi olarak gördüğüm sıralarda bütün dünya İkinci Cihan Savaşı'nın arifesinde ve nihayet içindeydi. Savaş felâketini önlemek için Einstein ve Freud gibi matematik ve psikiyatri bilginlerinin dahil olduğu bir bilginler ve düşünürler grubu başta Hitler olmak üzere zamanın sorumlu otoritelerine hitap ediyorlar; ve harplerin büyük insanlık felâketlerini doğuran menfi psikolojisini broşürlerinde inceliyorlardı. Şüphesiz ki bu ve buna benzer sulh çabaları İkinci Cihan Savaşını

önleyememiş ve Birinci Cihan Savaşından sonraki insan-cıl «**Wilson Prensipleri**» gibi ancak duyuşal alanda kalmıştır. Bugün dünyamız sulh halinde, lâkin daima daha korkunç bir üçüncü savaşı hesaplama ve bir bakıma göre hem hazırlama ve hem koruma ile meşgul olan insanlık dünyanın birçok yerlerinde çeşitli milletler savaş halindedir (Vietnam'da, Kamboçya'da, Orta Doğu'da...). Demek ki insan ruhunun çeşitli psikolojik davranışları arasında modern dinamik psikolojinin «**Saldırganlık = Agressivite**» veya «**Vuruşkanlık içgüdüğü = İ.Combatif**» mevcut olduğuna göre bireysel kavgalar ve hergün memleketimizde bile yaşadığımız çeşitli toplumsal şiddet hareketleri, savaşlar ve hem de bütün dünyayı birden ilgilendiren kollektif kavgalar olacaktır; hatta bunları genç kuşakların saldırganlıklarını azaltacak ve bir çıkış yeri verecek olan çarelerden biri olarak sayan sosyologlar vardır.

Ordular daima insan topluluklarında en olağan ve gerekli fonksiyonlar ve müesseselerden ibaret olduklarına ve milletler için bir vatan veya bir dünya insanlığı namına savaşmak tabii bir normal davranış sayıldığına göre çok geniş bir «**Ordu Psikolojisi ve Morali**» konusu daima aktüalitesini saklamaktadır. Özellikle İkinci Cihan Savaşı esnasında ve sonra ordunun birçok teknik, taktik, ekonomik ve idareye ait problemleri arasında moral ve psikoloji en önemli bir sorun olmuştur. İlk büyük Cihan Savaşından önce de gerçi bazı savaşların ve komutanların psikolojik tarafları yazılmıştır. Düşman memleketlerini ve ordularını moral bozgununa uğratmak için sinir harpleri için psikolojik araçlar kullanılmıştır. Ancak ordu psikolojisi ve psikiyatrisi İkinci Cihan Savaşlarını doğurduğu ihtiyaçlar ve denemelerle bilimsel bir kimlik kazanmıştır. Nitekim etüdümüzün başka bir yerinde belirttiğimiz gibi Gustave Lebon Birinci Cihan Savaşı sonunda kitle ruhunu inceleyen önemli kitaplarını yazmıştır.

Erzurum'da Mareşal Çakmak hastanesi konferanslarından olmak üzere ilk defa bu konuya temas eden konferansımın adı «Savaş Psikolojisi ve Felsefesi ve Savaşçının Ruhı» idi. Henüz mesleğimde gençtim ve yeni gelişmekteydim; psikolojide özellikle Freud ve arkadaşlarının verdiği yepyeni harçla insan ruhunu daha esaslı metodlarla anlamak imkânı vardı. 1944'de Çanakkale ve Gelibolu'da yapılmış olan Gülhane Tıp Akademisi haftasının çeşitli medikal konferansları arasında benim de bir konferansım Balıkesir Ordu Evi için programa konmuştu: **«Askerliğin ve komutanlığın psikolojik yönleri»** Fakat konferans listesini gözden geçiren o devrin Gelibolu'daki Kolordu Komutanı kendi bölgesine verilmiş olan «Kara sinekler ve yarattıkları hastalıklarıyla savaş» adlı konferansı değiştirerek ilgili bulduğu benim konferansımı istemişti. Ben de Bolayır'da o zaman, aralarında şair Orhan Veli'nin de bulunduğu yüzlerce muvazzaf ve yedek subay önünde Namık Kemal'in ruhundan aldığım bir heyecan ile iki saat süren bir konferans vermiştim. Çok duygulu ve alçak gönüllü psikolog bir general olan Muzaffer Yurdakul'un alnımdaki buse izini bu yönden daima çok kuvvetli bir teşvik dürtüsü olarak hâlâ saklıyorum.

Gülhane'de nöro-psikiyatri kliniğinin yönetimini aldıktan sonra çabalarımın biri nöro-psikiyatri şubesini (Sinir Hastalıkları = Nöroloji) ve (Psikiyatri = Ruh hastalıkları kliniği) olmak üzere ikiye ayırmak ve özel «Ordu Psikolojisi ve Psikiyatrisi» dersini koymak olmuştur. Psikolojinin bir önemli dalı olarak ordu psikolojisinin birçok bölümleri söz konusudur: 1 — Sulha ve savaş zamanlarında (Hazarda ve seferde) asker ve kıta psikolojisi. Buna asker seçmeleri, kışla hayatı psikolojisi; kara — hava — deniz — jandarma birliklerine göre bazı psikolojik özellikler yer almaktadır. 2 — Ordunun çeşitli moral problemleri; ve harp psikolojisinin hazırlanması. 3 — Özellikle savaş

psikolojisi, 4 — Kumandan psikolojisi, 5 — Orduda ruh sağlığı, 6 — Orduda görülen psikolojik reaksiyonların özellikleri, 7 — Savaş psikozları ve nevrozları.

İki Büyük Cihan Savaşı esnasında ordular ve cephe-leri, bombardımana uğrayan veya uzun süre kuşatma altında veya işgal altında bulunan yerler psiko-sosyolojiye yeni harçlar vermiştir. Eski zamanlarda klâsik ruh bilimi uzun süre pratik tatbikleri, psikolojik ve sosyal testleri ve insan ruhunu derinliğine incelemek suretiyle bugünün tedavi imkânlarına sahip olmadığı ve daha ziyade felsefi spekülasyonlara tabii olduğu cihetle özellikle politika adamları psikolojiye pek yanaşmıyorlardı. Oysa birçok politik hatalar milletlerin ve insanların ruhunu gerçek şekilde incelememekten ve bilgisizlikten ileri geliyordu. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Ortodoks düşünceli ekonomistler savaşların oluşunda psikolojik etkenleri inkâr ederler. Gerçi bugün petrol davasında gördüğümüz gibi ekonomik faktörlerin önemi inkâr edilemez. Lâkin «İnsan sulh halinde rahat ve mutlu yaşarken, üstünde yaşadığı yerleri modern endüstri bulgularıyla donatırken niçin birden bire kendini savaş ateşine ve ızdıraplarına atmakta, ve tekrarlı felâketlere rağmen aynı dürtüye yeniden niçin bunun tesiri altında kalmak suretiyle yeni felâketlere atılmaktadır? Bu yalnız ekonomik baskılara ve dürtülere, bir tek ihtiraslı iradesine bağlanamaz. Bunlar da uyarıcı ve körükleyici etkenler olmak üzere, daha derin insancıl ve psikolojik etkenler söz konusudur. Birinci Cihan Savaşından sonra önemli savaşlar idare etmiş olan **Atatürk, Eisenhower, Mc. Arthur, Montgomery, De Gaulle, Mannerheim, F.Çakmak, İnönü**, Alman ordusu karşısında Stalingrad'ı ustalıkla savunan Rus Komutanı... gibi büyük askerlerin kanıları da bu merkezdedir. Savaşın kendisi kaynağı itibariyle yokedilse bile bunu yapanların yani insanların savaşa karşı, savaş içinde ve sonra gösterdikleri reaksiyon-

lar bir psikoloji problemidir; ve herhangi bir zamanda savaşı yapacakların veya savaşa katılanların hayatları, yaşama koşulları, inançları veya şüpheleri, zaferleri veya bozgunları yine bir psikoloji konusudur. Nihayet sulh zamanlarında da ordu birlikleri bir memleketin çeşitli iklimlerinden ve sosyal basamaklarından, yine çeşitli mesleklerden henüz erginlik çağında yine aynı amaç ve terbiye için gelen gençlerin toplandığı psiko-sosyal birliklerdir; yani askerlik birlikleridir. Bunun yanında savaş cepheleeri arkasında kalan ve çok kez durmadan bombardıman edilen, ya da düşmanlar tarafından işgal edilme ihtimalini taşıyan yerlerde halk psikolojisi yani maneviyatı da son derece önemlidir. Nitekim bunu İkinci Cihan Savaşından sonra çıkan birtakım romanlar ve filimler çok güzel canlandırmıştır.

Sulh halinde devamlı bir savaş hazırlığı bakımından askerlerin modern silâhların dinamiklerini öğrenmeleri askerilik ve savaş sanatının en esaslı bir sorunudur. Lâkin bunun yanında bu silâhları kullanacak ve gerektikçe bunlarla ölüme koşacak olan askerin ruhu ve daha doğrusu kişiliğini de anlamak aynı önemde bir sorundur. Sulh zamanında ordunun bütün faaliyetleri ve hazırlıkları iki millet veya milletler arasındaki savaşı önlemek içindir. Bununla beraber ordu hizmetinde olan her kişinin mutlaka günün birinde aktif olarak bir savaşçı ve üçüncü büyük cihan savaşı hayâl olmadığına göre dünya ölçüsünde bunu bir felâket olarak beklemesi gerektir. Her askere her şeyden önce «Askerin Savaş Arzusu ve Yeteneğini benimsetmek» önemli bir koşuldur. Herkes aynı istek ve verimle savaşamaz. Dişlerinden tırnağına kadar silâhlı olan 3 askerden biri mükemmel olarak savaşır; biri orta derecede savaşçıdır; üçüncüsü ise savaş iradesinden yoksun veya ruh yapısı itibariyle korkak olabilir. Fakat bunları bile psikolojik antrenmanlarla düzeltmek imkânları vardır.

Döğüşmenin amacı düşmanı tehlikesiz kılmak, ona göz açtırmamaktır. Bu da onu silâhlarından ayırmak ya da savaşı arzusunu kırmaktır.

Hitler'in Almanya'sı ordularıyla Avusturya'yı baştan başa işgal ettiği zaman ne bir top patlamış ve ne de bir insan ölmüştü. Bu Avusturya milletini savaş iradesinden yoksun etmek veya aslı itibariyle halkından çoğunun Alman olduğunu telkin etmekle «daha önce psikolojik telkinle» olmuştur. Avusturya'nın da kendine göre bir ordusu ve silâhları vardı; ve aynı zamanda iki büyük devlet te müttefikiydi. Lâkin döğüşmek arzusundan ve iradesinden yoksun olmuştur. O zamanın Çekoslovakya'sı da aynı şekilde işgal edilmişti. 45 Çekoslovak tümeni bir kurşun atmadan giren Alman Ordularına seyirci kalmıştır. Oysa bunun aksine olarak 1968 Sonbahar'ında aynı Çekoslovak milleti hiç olmazsa tek bir ruh olarak memleketini tanklarla işgal eden bir kaç milletin ordularına karşı gençlerden birçok ölümlerle sonuçlanan bir direnme hareketinde bulunmuştur. İkinci Cihan Savaşı'nın başlamasından kısa bir zaman sonra Maginot hatları ve kaleleriyle çok övünen ve buna bağlanan Fransızlar da Almanlarla ufak temaslardan sonra silâhlarını bırakmıştır. O halde bütün bu örneklerde olduğu gibi, yalnız güç farkı da söz konusu değildir; eksik olan savaşma arzusudur.

Ordu psikolojisini ilgilendiren bütün olaylarda, müsbet veya pasif reaksiyonlarda, başarılarda veya yenilgilerde bu orduyu idare eden kumandanların ve bu arada lider durumunda olan birinin son derece önemli bir rolü olmaktadır.

Büyük Kumandan ve Savaş Ruhu:

Birçok tarihi savaşların başından sonuna kadar bütün dönemlerini zafer veya yenilgi halindeki sonuçlarını derinliğine gözden geçirirken birçok etkenler arasında

psikolojinin ve bu arada bunu idare eden kumandanın önemli bir rol oynadığı görülür, Özellikle iki büyük cihan savaşı çeşitli yönleriyle buna ait çok açık örnekler vermiştir. Fakat en eski insan tarihine ait savaşlar bu psikolojik fenomenlerle doludur. Asırlarca önce Serhas'ın dev orduları niceliğine önem vererek Termopil Geçidine doğru şarkı'larla uçuşuyorlardı. Oysa 3-4 bin İsparta kahramanını idare eden Leonidas gibi büyük taktikçi ve cesur bir komutanın direnmesi önünde bocaladılar ve sürülerce can verdiler. Askerlik sanatında kâhinliklerde bulunmak ve kalem yürütmek yetkisini kendilerinde gören birçok ünlü askerler ve yazarlar yıllarca önce Finlandiya'nın Rus ordusunun silindiri ve bomba yağmuru altında ancak birkaç gün dayanabileceğini yazıyorlardı. Nitekim o zaman Kızıl Ordu Başkumandanı da dünyanın bu en sulhcü ülkesini, asıl Spor Olimpiyatlarının bu ocağını milletlerine peşkeş çekiyordu. Oysa Fin ordusu Mannerheim gibi çok güçlü bir kumandanın idaresi altında Termopil geçidi, Plevne Kalesi ve Çanakkale Boğazı gibi tarihte daima bir kahramanlık abidesini yükseltmiş ve nihayet bazı fedakârlıklarla Finlandiya özgürlüğünü korumuştur.

Ordu psikolojisinde ve moralinde, gerek müdafaa ve gerekse hücum halinde orduların idaresinde kumandan kişinin rolü son derece önemlidir. Modern ordu kumandanı vaktiyle sırf ordu çerçevesinde kalan bir insan değildir. Vaktiyle 5000 süvariye ve 40000 piyadeye eğemenlik eden Asya Fatihî Büyük İskender'in kumandanlığıyla bir Amerika veya Rus ordusunun çeşitli cephelerdeki fonksiyonlarda sorumlu olan kumandanlar arasında büyük fark vardır. İkinci Cihan Savaşı'nın sonlarına doğru Alman Ordusunun bir kaç cephesinde bozgunlar, gerilemeler ve bozgunluklar gösterirken, Kuzey Afrika topraklarında, Libya çöllerinde Romel büyük bir kumandan şöhreti ve ustalığıyla savaşlar yapıyor; ve düşmanları tarafından bile tak-

dir edilerek sembolik olarak «Çöl Faresi» ismini alıyordu. İlk zamanlarda yıldırımvari başarılar ve aşamalar gösteren Alman Ordusu daha sonraları bozulmaya, gerilemeye ve nihayet kanlı bir sosyal devrim yüzünden silâhlarını terketmek zorunda kalıyordu. Zira şef psikolojisi bölümünde belirtildiği gibi Hitler benliğine son derece güvenen, başka kimseye önem vermeyen, ordu problemlerinde bile yetkililere kolay kolay söz vermeyen megaloman bir liderdi. Büyük kumandan askerliğin bütün inceliklerini bildiği ve en uzak ihtimalleri bile görmek suretiyle tedbir alan bir insan olduğu kadar, birden bire içten gelen en doğru bir karar ve altıncı bir duygu dürtüsüyle hareket eden ve kazanan kumandandır. Savunma halinde bir ordunun büyük kumandasına en güzel örneklerden birini Gazi Osman Paşa teşkil etmektedir. Plevne Kuşatmasından önce belki bütün dünya çok üstün Rus kuvvetlerinin ezici baskısı altında kahraman Osman Paşa'nın kaleye beyaz bayrağı çekeceğini sanıyordu. Oysa birkaç ay bir avuç Türk askeri binbir yoksulluk içinde «Galip sayılır bu yolda mağlûp» sözünü dedirtecek kadar harikalar yaratmış; ve o devrin Rus Başkumandanı Gazi Osman Paşa'ya kılıcını iade etmiştir. Gazi Osman Paşa kahramanlığının şiiri bu güne kadar Türk milletinin ruhlarında büyük akislerle devam etmektedir.

Askerlik ve harp psikolojisi bakımından ordu komutanı kadar bir bölük bir manga komutanının da önemi ve yeri vardır. Zira yerine göre ve özellikle ayrı bir yerde bir bölük komutanı da başkumandanın bir minyatürüdür. Yüzbaşı Von Herbert'in «Plevne Savunması» adlı kitabında tasvir ettiği «Mustafa Çavuş tipi» ordunun en aşağı basamağındaki mükemmel bir kumandan örneğidir. Bunun en üst basamağında da Mustafa Kemal gibi tarihin oldukça az yetiştirdiği büyük kumandanlar ve liderler gelir. Çanak-kale savaşı esnasında tepelerin arkasında şefsiz kaldık-

ları için kaçırmaya başlayan yüzlerce Türk askerine seslenerek:

- Nereye gidiyorsunuz?
- Düşman geliyor.
- Düşmandan kaçılır mı?
- Cephane kalmadı.
- Cephane kalmadıysa, süngüleriniz de mi yok-

tur?

Derhal gelecekteki Atatürk, damarlarında atalarının asil kahramanlık kanını taşıyan büyük milletin aslan çocuklarına tarihî kumandasını vermişti:

- Süngü tak! ve hücum!

Boğaz'ın en hakim tepelerine tırmanmak üzere bulunan düşman kuvvetleri o an içinde neye uğradıklarını anlamadan arkadan yetişen Türk askerlerinin süngüleri önünde perişan oldular ve nihayet; daha sonra Afyon'dan aynı milletin ordusuna verilen ve düşmanı denizlere döküren kumandanın ruhu yine Anafartalar kahramanından yani Atatürk'den doğmuştur. Bundan ötürü Atatürk askerliği ve idarî yetenekleri ve dehası itibarıyla bir (Türk milletini ve Vatanını kurtaran büyük lider) vasfını kazanmıştır.

Büyük Kumandanların Nitelikleri

Genel olarak liderlik ve şeflik özellikleri hakkında verdiğimiz bilgilerin ve incelediğimiz özelliklerin çoğu ve hemen hepsi büyük kumandanlar için de söz konusudur. Esasen büyük kumandanların birçoğu bütün tarihî dönemlerde aynı zamanda zaferlerinden sonra devlet adamı ve millî lider olmuşlardır. Sezar'dan Napolyon'a, Timurlenk'den Atatürk'e kadar olmak üzere bunların galerisi oldukça geniştir. Fakat ordu psikolojisinin özelliğine göre çok ke-re orduları idare eden komutanın psikolojisinde ve vasıf-

larında daha çok önem kazanan birtakım özellikler vardır. Büyük komutan idaresini üstüne aldığı orduların bütün bireylerinden faydalanmasını bilen, çeşitli askerlik ihtisaslarının bütün plânlarını birleştirip bir sentez yani birleşim yapan; müşavirlerini — muavinlerini — k u r m a y heyetini kendine yakın kudrette ve yetenekte de olsa yurt yararına kullanmakta zevk bulan ve çekinmeyen insandır. Komutan bilgili, cesur, konuşma yeteneği, yurt sevgisi olan insandır. Nitekim Atatürk buna daima en kuvvetli bir örnek olmuştur. Diğer bazı kumandanlar, tarihî ünlerine ve dehalarına rağmen daima kendilerinden söz etmişler ve daha ziyade kendilerine güvenmişlerdir. Napolyon'un şu sözü bunu gösterir: «Savaşta bir tek insan heyşeydir; kumandan ordunun kendisidir». Bu bir bakıma kahramanlar kitabı dilimize çevrilmiş olan Carlyle'nin veya ünlü Alman filozofu Nietzsche'nin **İnsanüstü varlık** görüşünün bir ifadesidir. Napoleon'a ve bu görüşe göre Gal memleketini fetheden Roma ordusu değil, Sezar'dır; Roma kapıları önünde imparatorluğu titretmiş olan Kartaca ordusu değil Anibal'dır. Himalaya eteklerine kadar yeni bir dünya fethetmiş olan Makedonya askerlerinden ziyade, Büyük İskender olmuştur. Avrupa'nın 3 büyük devletine karşı büyük bir cesaret ve ustalıklı savunmuş olan Purusya ordusu değil, Büyük Frederik olmuştur. Bu aşağı yukarı Farsça'da güzel ifade edilen **«Menem, diğernist»**, yani «Ben varım, başka biri değil» sözünde toplanır. Oysa yukarıda da belirtildiği gibi modern görüşlere göre liderlik psikolojisinde onun içinden çıktığı milletin veya toplumun ruhsal yapısı ve sosyal ortamı da rol oynamakta; ve karşılıklı etkileri olmaktadır.

Bazı Psikolojik Nitelikler:

1 — Doğal Yetenek ve Sezgi: Eski zamanlardan beri ileri sürülmüş bir kaniye göre büyük komutanlar tabii bir

biyoloji kanununa tabî olmak üzere dahî doğarlar; atanmaktan ziyade, kendilerini atandırırılar. Ancak yalnız bu koşul kumandanlık dehasını tamamlayamaz. Eski ufak orduların sevk ve idaresiyle, çok kompleks ve motorize orduların idaresi arasında açık farklar vardır. Artık göz kamaştırıcı hızla ilerleyen savaş araçları arasında kumandanın vazifeleri güçleşmekte ve karada, denizde, havada olduğuna göre özel kumandanlıklar önemli yetenekler ve sorumluluklar yüklenmektedir. Nitekim bir büyük savaşta bunlardan biri sivrilmek suretiyle büyük bir komutan basamağına çıkabilir. Eski zamanlarda harp «Bilinmeyenleri çözmek sanatı» sayılırdı. Azim ve irade ile bu bilinmeyene karşı yürüyüp aydınlık yolu bulan kumandan başarılar sağlardı. «Savaşa Dair» ünlü kitabın müellifi Clasevie'nin şu sözü oldukça ifadelidir: «Harp kadar devamlı ve genel tesadüflerle beraber ihtimaller ve yine bunlarla beraber savaş talî de büyük önemi haizdirler». Eski zamanlarda iki ordu birbirinden haberi olmadan yanyana yürürdü. Oysa bugün problem aynı değildir. Bundan ötürü başkumandanın yaradılıştan yeteneklerinin devamlı talim ve terbiye, süreli etüdlerle gelişmesi ve savaş endüstrisinin ilerlemesiyle paralel olarak yürümesi ve çeşitli alanlarda bu hususlarda usta olan müşavirleri olması ana bir koşuldur. Bugünün ordu liderleri yalnız savaş için hazırlanan ve yalnız savaşan ordu birliklerinin eğitimleri ve moralleri ile uğraşmakla kalmazlar. Bütün bir memleket alanında genel durumda bağlantıları vardır. Bu ordunun politikaya karışması değildir. Lâkin bir memleketin çeşitli zorlukları, düşkünleşmeleri, içerden ve dışardan vaki olan düşman propagandaları karşısında kendini sorumlu hisseden ordunun millî kontrol fonksiyonudur. Nitekim bu satırları daktilo ettirdiğim günlerde memleketimizin iki ilinde ordu sıkı yönetim vazifesiyle bu sorumluluğu almış bulunmaktadır.

Demek ki kumandan dehası deyince diğer büyük şef-

liklerde olduğu gibi tabiatıyla, zekâ, yaratma, lojik, çabuk kavrama, hafıza gibi birçok ruhsal fonksiyonları birden toplayan yetenek demektir. Napoleon «Hafızası zayıf olan bir kumandan askersiz bir kaleye benzer» diyordu. Fakat bugün insan hafızasını yardımcıları ve hatta yerine göre elektronik beyinler tamamlamaktadır. Bundan ötürü yalnız tek taraflı ve anadan doğma deha değil, anadan doğma yeteneklerin sonradan iyi bir ortamda çeşitli bilgilerle geliştirilmesi sözkonusudur.

2 — Askerlik ve Savaş Kültürü: Buna meslek eğitimi ve terbiyesi de denebilir. Birçok yeni teknik araçların, savaş âletleri ve bulgularının durmadan artması dolayısıyla savaşların sevk ve idareleri tamamiyle değişmiş bulunmaktadır. Eskiden para ile tutulan asker kısa bir eğitim döneminden sonra savaşa gönderilirdi. Eski İsparta askerleri nihayet gürbüz bir sporcu olacak ve iyi ok atacaktı. Oysa bugün açıkgöz bir piyade eri ancak uzunca süren bir teftişten ve imtihandan, çeşitli tatbiklerden sonra yetişebilir; ve birçok şeyler öğrenir. (Piyade havanları, makinalı tüfek, el bombaları, alev makinaları, gaz maskeleri...). Kumandan bu gibi talim ve terbiyelerin ekseni, eğitimcisi, uyarıcısıdır ve en üstün basamakta önderidir. Komutan ancak yorucu çalışmalardan, çeşitli basamaklarda tabii olduğu teftişlerden ve imtihanlardan, çeşitli başarılarından sonra herhangi bir fırsatla meydana çıkar; ve kendini kabul ettirir.

3 — Moral, Karakter ve İrade: Ordu psikolojisinde ve idaresinde şef durumunda olan kumandanın moral vasıfları ve psikolojik özellikleri son derece önemlidir. Azimli ve iradeli olmak, vazife ve sorumluluk duygusu, şeref ve namus, vicdan azabı gibi birçok karakterlerin toplamı kumandanlık moralini teşkil eder. Şüphesiz ki bunu sağlam düşünce tamamlar. Büyük zaferler kazanmak için orta

değil, ortanın üstünde değil, en yüksek düşünce gerektir. Fakat zekâyâ veya büyük bir cesarete bağlı kararlar ancak kumandanın morali ve seciyesi basamağında olduğu vakit verilebilir. Amaç ne kadar büyükse cesaret ve enerji o kadar fazla olmalı; ve plânı gerçekleştirmek için de zaman ayarlaması ve gerekli olan moral kudreti de o kadar yüksek olmalıdır (Şliften). Kılıç yapmak kolaydır nihayet ustayı göre göre bir çırac ta usta olur; ve hep aynı alışkanlıkla bu kılıcı yapmayı öğrenir. Kılıcı kullanmak ta kolaydır; talimle bu bir ustalık derecesini bulabliir. Lâkin bu kılıcı veya savaş silâhını yüzbinlerce insana başka başka çevrelerde ve koşullar altında kullandırmak bir ustalıktır; işte bu irade ve otoritenin ve aynı zamanda bütün bu insanları kendisine bağlayan kumandan seciyesinin eseridir. Aksi takdirde binlerce asker zorlar karşısında moralini kaybeder; ve silâhlarını bırakır. Elbe'den sonra, düşman saflarından kaçmış olarak yapayalnız bir halde Napoleon Fransa topraklarına çıktığı zaman yorğun askerleri tarafından yine «Yaşa İmparator!» diye karşılanmış; ve bu askerler de yine zaferler kazanmıştı. Yukarda zikrettiğimiz ve birçok kitaplarda yeralan Atatürk'ün bir Çanakkale bozgunu esnasında Türk askerini derleyip toparlaması ve aynı kahramanlık ruhu ile savaşa sokması bu örneklerden biridir.

4 — Sorumluluk Duygusu: Halk hükümetinin, demokrasinin en tabiî prensibi «Halk için ve halkla beraber» olmaktadır. Bunun gibi «Asker için ve askerle beraber» olmak ta ordu psikolojisinin en önemli koşullarından biridir. Her kişinin vazife duygusuyla kendini sorumlu saymasında iki çeşit sorumluluk söz konusudur. Birincisi otomatik, refleksli, bilinç dışıdır; ve biraz da korkunun yaratmasıdır. Normal bir adam olağan bir vatandaş için daha ziyade bu sorumluluk söz konusudur. İkinci sorumluluk da-

ha ziyade şuurlu ve lojiktir. Liderler, büyük devlet adamları ve kişiler için bu ikinci sorumluluk bir değer kazanır. Kendini bundan uzak tutan bir lider üstünde daha yüksek, demokratik bir kontrol tasarlamadığı cihetle kişisel ve keyfe göre idareye doğru eğilim gösterir; bencilliğe sapar; hak yer; ve kendini kusursuz ve sorumsuz sayar.

Sorumluluk duygusunun azabını vicdanında duyan bir kumandan daima ordusunu teşkil eden ve binlerce ana ve babayı ve eşi ilgilendiren insanları düşünür; keyfi için harcamaz; her çeşit ihtiyaçları ve sağlığı ile ilgilenir; ve mutlaka memleketin esenliğini düşünmek suretiyle aldığı tedbirlerle onu zaferlere ulaştırır. Gerçi sorumsuzluk duygusunun bir savaş hatasında çok kez cezası yoktur. Nitekim İkinci Cihan Savaşında yarı çıplak yüzbin Türk gencini doğuda Sarıkamış hücumuna sürdüren Enver Paşa'yı kimse bundan sorumlu tutmamış; ve doğru ve vatansever bir insan olduğu bir gerçek olmakla beraber kamu vicdanında ve ordu taktiklerini inceleyenler nazarında manevî yargı itibariyle daima sorumlu sayılmıştır. Bundan ötürü en değerli bir kumandan dahi bütün yaptığı iş ve tedbirleri için kamu düşüncelerine ve duygularına karşı açık kalble hesap verebilecek bir vicdan ölçüsü taşımalıdır. Grouchy Waterloo savaşında, dört tarafı düşman orduları tarafından sarılmış olan Napoleon'a vaktinde yetişemeyip te saatlerce çamurlu alanlarda saplanmak ve beklemekle kanunca sorumlu değildir; lâkin vicdanî sorumluluğu vardır. Atatürk daima nefsinde millete karşı bu sorumluluk duygusunu saklamış; ve Yunan ordusunu denize döktükten sonra Edirne'den Batı Trakya'ya veya İzmir'e çok yakın olan adalara saldırmayı düşünmemiş; ve hatta «Misakî Millî» sloganı ile Türk vatanının millî sınırlarını çizmiş; ve bundan sonra gereken devrimlerini yapmaya ve yurdumuzu medenileştirme yolunda çalışmaya koyulmuş; ve o zamana göre İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak, Celâl Bayar, Refik

Saydam, Rauf ve Fethi Beyler... gibi devlet adamları ve kumandanların yardımlarıyla İstiklâl Savaşını belirli başarılarla gerçekleştirmişti.

5 — Gerçekçi Yani Realist Olmak: Bütün gerçekleri objektif bir şekilde görmek, olayları realiteleriyle hesaplamak, güçlükleri ve engelleri küçümsememek ve ihmal etmemek, kuvvet ve direnme hesaplarını en müsait zamanda yapmak ordu komutanlığının başarı için önemli vasıflarından biridir. Çok sert savaşçı olmak yetmez, çok ince hesaplara akli eden kuvvetli bir takdisiyen yani tabiyeci olması gerektir. Teknolojinin ve her çeşit gelişmelerin hakim olduğu bir devirde düşman tertiplerini hesaplayıp tedbir almak bir ustalıktır. Tesadüflere tâbi olarak ataklığa ve cesarete kendini vermek doğru değildir. Hesaplarını iyi yapamayan ve karşiki ordunun durumunu vaktinden evvel kestiremeyen, iyi bir haber alma örgütü kuramıyan, gerçekçi ve başarılı bir durum muhakemesi (değerlendirmesi) yapamıyan büyük komutanlar bile yenilebilirler. Yerine göre körükörüne kanlı hücumlara ve boğuşmalara girişmeden Çin seddi uzunluğunda kale duvarları arkasında en uygun fırsatı ince hesaplarla bekleyen kumandan çok kez karşı tarafın moralini bozmak suretiyle başarıya ulaşır; lâkin yerine göre aynı kumandan bir süre bekledikten sonra en uygun bir zamanda düşmanı ani bir baskınla şaşırtacak şekilde hücumla geçer. İstiklâl Savaşımızda en uygun anında hesaplı ve matematik bir bilgi ile karar veren ve «Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri» diyen Atatürk bu vasıf içinde en güzel bir örnektir. Napoleon'un mümkün olmayana tahammülü yoktur. Napoleon için «Şir ve hayale matematik karıştıran kumandan» derlerdi. Atatürk ise hayale ve duygulara daima gerçeklik ve hesaplama katmıştır.

6 — Adam Tanımak ve Seçmek:

Büyük komutanların vasıflarını incelerken sık sık Atatürk'ten söz etmemiz, ona karşı milletçe olan hayranlığımızdan ve sevgimizden ileri gelmez. Atatürk bütün yönleriyle en üstün kumandanlık ve liderlik karakterlerini taşıyan istisnâlı bir fanî olmak itibarıyla onu örnek gösteriyoruz. Nitekim Lord Kinross «ATATÜRK» ve bir milletin yeniden doğuşu adlı eserinde, Şevket Süreyya Aydemir, «Tek Adam» adlı kitabında, ve buna benzer biyografik eserlerde ortak görüş belirtmektedirler. Atatürk'e göre bir ordu karar-gâhında zekî ve güçlü adamlar, kendi terimince «Ruh ve fikir kuvveti» ni teşkil eder. Oysa Napoleon'un kusurlarından biri üstün zekâlardan ve kudretlilerden korkması idi. Kendi Genelkurmay Başkanı Bertil için St. Helene hatıralarında «Düşünce itibarıyla sınırlı bir zavallı» diye yazmıştır.

Eski Osmanlı padişahları arasında çok değerli vezirleri ve özellikle savaştan bir zaferle dönmüş olan kumandanları öldürttükleri bir gerçektir. Saray Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'yı kıskanmak suretiyle aylarca yarıdım-sız bırakmıştır. Hitler de, başta büyük kumandan Romel olmak üzere ordunun en ünlü komutanlarını kıskanır; ve en önemli karar almalarda tekliflerine önem vermezdi. Oysa Atatürk, İsmet İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak gibi başkumandan ve Genelkurmay Başkanlarını daima överek yanında çalıştırmış; ve orduların başında en seçkin kumanda heyetini saygıyla bulundurmuş ve savaşın bitmesinden sonra bir kadribilirlik olarak bunlara Millet Meclisi'nde ve dışında şerefli vazifeler vermiştir.

7 — Atılganlık ve Sağgörü:

Bunlar arasında bir sınır çizmek çok güçtür. Ataklar ve cesur komutanlar sağgörü-lü kumandanlara kıyasla da-

ha azdır. Olağanüstü ataklıklar ve saldırganlıklarla kazanılmış olan büyük savaşlar olduğu gibi, aynı koşullar altında kaybedilenleri de çoktur. Herhalde bunlar savaş ilhamına, çok kuvvetli bir ön sezgiye bağlıdır. Büyük ataklık ve cesaret Nelson'a Aboukir savaşını kazandırmıştı. Nelson güneş batarken amirallik gemisinin güvertesinde yapayalnız olarak aşağı yukarı dolaşmaktayken kendisine Fransız harp gemilerinin Aboukir koyunda demirlediğini haber verdiler. Derhal bütün donanmaya yelken açmasını ve düşman gemilerine hücum etme emrini verdi. Subayları, ellerindeki haritaya göre, gece saldırısının ve görünmeyen kayalarla dolu bir boğazdan geçmenin çok tehlikeli olacağını hatırlattıkları halde dahi amiral ısrarla saldırı emrini veriyor; batacak olan gemilerin diğerlerine yön vereceğini söylüyordu. Oysa bu gece saldırısının yapıldığı aynı saatında Fransız Ameriali de gemisinin güvertesinde idi. Düşmanın hareketini haber verdikleri zaman İngilizlerin haritalardan yoksun oldukları ve bundan ötürü uzun müddet gece kaarnlığında denizde ilerlemeyecekleri cevabını vermiş ve karada bulunan tayfaları gemilere çağırarak gereğini dahi görmemişti. Fakat Nelson'un vermiş olduğu kararla harekete geçen İngiliz donanması Fransız harp gemilerini tamamiyle yoketmişti. Lâkin ataklık sağlam bir yargıya tabiidir; ve bu yargı da görebilme sanatının eseridir. Bu hususta kuvvetli kumandan en uygun fırsatlarda bu özelliklerinden ve sezgilerinden faydalanmasını bilir.

8 — Psikolog Olmak:

Shakespeare, çok evvel bir eserinde «Kılıçların edemediği şeyi çok kez bir dudak hareketi yani bir gülümseme sağlar» yazmıştı. Gerçekten idaresi altında bulunan insanları iyi kullanmasını bilen, iltifatlarını ve yerine

göre ödüllerini esirgemeyen, bazan bir gülümseme ile en faydalı disiplini sağlayan ve ordusunun her çeşit ihtiyacını günü gününe izleyerek sağlayan, en gerekli bir zamanda gerçekten bir erin ihtiyaç duyduğu izni veren kumandan kitle psikolojisini iyi biliyor demektir; yani bir bakıma doğuştan psikolog insandır. **Kumandan zamanını ve çevresini iyi ayarlamalı ve ona göre hareket etmelidir.** Napoleon'un şu sözleri dikkate değer: «Kendimi katolik göstererek Vande'de katolik ve kraliyetçiler savaşına son verdim. Müslümanlığı kabul etmiş görünerek Mısır'a girdim. Papa'ya yaranmak suretiyle İtalyan papazlarını büyüledim. Yahudi bir kavmin başı olsaydım Hz. Süleyman'ın mabedini yeniden meydana getirirdim.» **Şeflik psikolojisinde de belirtiliği gibi güzel konuşmak ve halkı büyüleyecek şekilde kandırmak büyük kumandanların ana vasıflarından biridir.**

Leonidas'tan Hazreti Ömer'e, Cengiz Han'dan Napoleon'a, Yavuz Sellm'den Atatürk'e kadar birçok büyük kumandanlar ve şefler çok tesirli konuşmalarından daima faydalanmışlardır. Hitler'in de, birçok kusurlarına rağmen en kuvvetli silâhı halkını çok tesirli konuşmalarıyla büyülemesiydi. «Kartaca Savaşları» adlı eski bir flimi hatırlıyorum. Sipiun'un Senato'da bütün dinleyenleri büyüleyen son derece heyecanlı hitabesi ile kumandanlığını elde etmiştir. Çaldıran'da isyan edip te çadırına saldıran ordusuna Yavuz, «**Erkek olanlar benimle ileri!**» diyerek askerinin gönlünü kazanmıştı. Leonidas'ın İspartalılara olan tarihi hitabesi tarih kitaplarında daima geçmektedir. Grek — İran savaşlarından birinde İsparta Kralı Leonidas Grek'lerin ordusuna kumanda ediyordu. Karşısında Serhas'ın onbinlerce askeri vardı. Bazı şefler geri dönmeyi tavsiye ettiler. Fakat Leonidas dayanıklılıkla ve son derece temkinli telkinler yapan konuşmasıyla şu cevabı vermişti: «Siz çekilebilirsiniz, bana ve İspartalılara gelince biz buraya bu geçidi — Termopil Geçid i— korumak için gönderildik.

Vuruşacağız ve öleceğiz».

Elbe adası esirliğinden dönen Napoleon Mareşal Ney' in kumandası altında silâhlarını çevirmeye koşan tüysüz askerlere: «İmparatorunuza böyle mi selâm veriyorsunuz?» keskin ve kesin sözüyle derhal hepsini bendederek «Yaşasın İmparatorumuz» hurralariyle peşine takmış ve yeniden ordusuna eğemen ve zaferden emin bir kumandan sıfatıyla Paris'e girerek Waterloo yenilgisine kadar yüz gün daha saltanat sürmüştü. İstiklâl Savaşımız çok kuvvetli bir kumandan psikolojisine ait örneklerle doludur. Bu yerine göre doğrudan doğruya başkumandan olarak Atatürk olabildiği gibi, İnönü'nden Nurettin Paşa'ya, Mareşal Çakmak'tan Ali İhsan Paşa'ya, Salih Omurtak'tan Cemal Gürsel'e kadar uzanmak üzere diğer kumandanlara ve hatta bölük kumandanlarına kadar söz konusudur. Savaş, en büyük ve hayatî feragati isteyen ve daima çeşitli ölümler verdiren bir meydandır. Savaşa girerken garanti ve hayat sigortası yoktur. Savaş içinde bulunan gençlerin fizyolojik ve ruhsal tansiyonları artmakta, bütün organlar heyecan haline geçmektedir. Savaş içinde en derin ızdıraplar ve kanayan yaralar, (Kolları ve bacakları kesik, kafatasları çatlamış ve göğüsleri delik deşik olarak hâlâ yaşayan insanlar...) duyulur. Zira bilinç dışının bütün güdeleri faaliyettedir. Fakat bilinç dışı canlı makineler bu robotlar gibi işleyen otomat vücutların bir kaç misli artan enerjileri ve eserleri üstünde bir tek irade ve kumanda mevcuttur. Bütün bu otomat beyin mekanizmaları, devamlı uyanıklık halinde bulunan bir iradenin düzeni altındadır. Bu da şefin kararları, taktiği, sevk ve idaresi ve bir kelimeyle dehasıdır. İşte bütün bunlar, bu binlerce insanı bir tek amaçla ölüme seve seve atmak ve sonunda bir zafer kazanmak herşeyden önce bir insan kitlesi psikolojisine bağlıdır. Büyük ve zaferler kazanan ordular daima bu tip-te çok gözlü ve psikolog komutanlara sahip olmuştur. Nİ-

tekim Türk ordusu bu gibi kumandanlarla en büyük zaferleri kazandığı gibi, aksine gevşek iradeli ve kararsız kumandanlar altında, Balkan harbinde görüldüğü gibi, yenilgilere uğramıştır. Yirmi beş yıl süren Girit Savaşları ve özellikle Kandiye Kuşatmasında anavatandan ve ailelerinden çok uzak olarak Türk erlerinin dayanmaları ve başarıları ancak Fazıl Ahmet Paşa gibi bütün yönleriyle mükemmel olan bir komutan idaresinde olabilmıştır.

KAHRAMANLIK

ve

KAHRAMANLAR PSİKOLOJİSİ

— Özgürlük ve kurtuluş savaşlarında — Çeşitli bilim alanlarında — Dinlerin yayılmasında.. —

KAHRAMANLIK ve ÇEŞİTLİ ALANLARDA KAHRAMANLAR

Kahramanlığın Nitelikleri:

İnsanın en güzel ve takdire değer niteliklerinden ve değerlerinden biri cesaret yani yiğitliktir. Bunda en önemli rolü insancıl amaç ve irade oynar. Daha açıkçası cesaretle olan insan herşeyden önce güçlü bir irade enerjisine sahiptir. «İstiyorum Demek» arka düşünceler, korkular ve kuşkular olmadan bir irade ve özgürlüğüyle yapabilmek ve hatta yararlı bir amaç için kendini tehlikeye atmak demektir. Cesaret ruhumuzun bir açılma ve coşku heyecanıdır; bir dışa dönüklüktür. Müzelerdeki çeşitli uluslara mensup olan insan potrelerindeki kahramanlık davranışı çok açık ve bu davranış çok kez seyirci olarak bize de geçer. Cesur insanın vücudunda ve ruhunda her şey hareket halindedir. Zira hareket ve kendini güçlü olarak bulma yenilmiş olan ve bencillik kuşkularını ve kararsızlıklarını silen korkudur. Hayvanlarda olduğu gibi hayvansal ve refleks kabilinden olan basit cesaretle bir tehlikeyi yok etme, engelleme bencilliği ve tedbiri vardır. Bu halde tam mânâsıyla cesur yoktur.

Cesaretin en yüce derecesi (KAHRAMANLIK) tır. Zira bunda amaç tamamiyle insancıl nitelikleridir; ve birçok kahramanlıklarda bu amaç uğrunda başta ölüm olmak üzerinde her çeşit ağır tehlikeler vardır. İnsanlık tarihinde savaş, memleket idaresi, sanat, bilim, özgürlük, din alanlarında başarılar elde eden seçkin insanların bütün eserlerinde ve yaptıkları müspet işlerde bir kahramanlık etiketi vardır. Bütün kahramanlar insanlığın şu veya bu ulusun çeşitli alanlarda öncüleri, yapıcıları ve yerine göre kurtarıcıları ve yaratıcılarıdır. Bundan ötürü gerçek kahramanlık bütün insanlığa ya da bunun özelliğine de şu veya bu ulusa moral ölçülerle yararlı olanı, müsbet bir enerjinin eseri olanıdır. Eski zamanlarda kahramanlar zengin bir mitoloji konusunu teşkil ederlerdi. Eski Greklerde olduğu gibi Herkül, Hektor, Aşil.....gibi savaş kahramanları Olimpos tanrılarının çocukları da sayılırdı. Bu putlar hem iyilik, hem fenalıklar yapan, çarpan ve yere seren güç sembolleri idi. Kendi topraklarında yetiştireceği özgür ve doğru düşünceleri savundukları ve idama mahkûm edildikten daha sonra bütün insanların saydığı ve benimsediği Sokrat, Galllee gibi insanlığın ortak kahramanları çoktur. Zamanımızda Ay'a ayak basan astronot Armstrong ve arkadaşları bütün insanlığın takdir ettiği ve edeceği kahramanlar olmuşlardır. Kahramanlara saygı ve tapma, yazılı tarihin ilk günlerinden beri mevcut olmakla beraber bunun ilk kez felsefî bir doktrin dili ve ünlü bir eserle ifade ederek yapan İngiliz düşünürlerinden Carlyle olmuştur. (Kahramanlar) adlı eserini 1840'da yayınlamıştır. Buna göre dış âlemde yani çevremizde mükemmel ve hazır olarak gördüğümüz her şey maddî bir varlık gibi görünmektedir. Fakat düşünce kıvılcımı ve pratik görüntü olarak belirli büyük insanların beyinlerinde kaynak almıştır. Abartmasız olarak diyebiliriz ki bütün insanlık tarihi büyük insanların yani (Kahramanların Tarihi) dir. Toplumda bu kahra-

manlara tapmak üzere kuruludur. Toplumun dayandığı bütün kutsal nimetler ve değerler bir isim altında toplanır. (Kahraman Aşkı) Büyük Kral, büyük lider, büyük kumandan, büyük ilozof, büyük bilgin, büyük savaşçı, büyük din veya devrim önderi, uluslararası büyük hatip gibi tarihî kişiler bu genel isim altında toplanır. Olaylar iyi incelenirse kahramanlık vasfına erişen büyük bir mesih, büyük bir düşünür veya önderin yaşadığı dönemde ve yerde moral düşkünlüğü söz konusu olamaz. Büyük insan ve kahraman daima yaşadığı dönemin yıldızı olduğu bir gerçektir. Onsuz o dönemde bir kıvılcım ve ateş parlamıyacaktır. Gerçi zaman kitle sistemlerinin ve ideolojilerinin insanların düşüncelerine ve duygularına eğemen kısa dönemlerde kahramanlara saygı veya bağlılık zayıflamada ve büyük bir insana tapmak yerine hayâlî bir ideoloji bir din gücünü almaktadır. Fakat kahramanlar sevgisi ve tapınması hiç bir vakit dünya üstünden kalkmıyacaktır. Bazıları bir dahinin ve kahramanın devrinin ve çevresinin zorunlu ürünü yani yaratması olduğunu ileri sürerler. Örneğin Luther zamanında olup bitenleri onun düşünsel gücüne değil, dönemine borçluyuz. Oysa Diogenie'nin mumu ile dünya üstünde bir şöhratte bir mesih arayan ve bulamayan dönemlerde biliyoruz. 33 yıl memleketimizde Abdülhamid'in istibdat dönemi bugün dünyanın diktatörlüklerle idare edilen belirli yerleri gibi..... Hitler aşağı yukarı 40 yıl önce bir (Şef Tapınması — **Hell Hitler**) psikolojisini yaratırken, komşu Fransa'da General **De Gaulle** sahneye çıkıncaya kadar bir lider krizi geçiriyor; ve nitekim bir süre sonra Başbakan **Laval** idam ediliyor; eski Verdün Kahramanı büyük komutan Mareşal **Petaini** ileri yaşı kurtarıyordu. Oysa bir zamanlar kafaları güç inanan Fransızlar nazarında Voltaire bir çeşit put idi. Hristiyanlık din kahramanlarına olan tapınmanın açık örneğidir. İsa gibi peygamberler bir tarafa dursun, St. Paul bir din kahramanıydı. Oysa Voltaire bir

İsa inkârcısı olduğu halde zamanında insanlığın ve moralin güçlü savaşı ve bir çeşit tanrısı sayılmakta idi. Özellikle dinsel fanatizme (taassuba) Katolik yobazlığına hücum ediyordu. Ondan daha ünlü Fransız bir düşünür sayılamaz. Onun zamanında Kralın karısı Marie Antoinetten en basit vatandaşlara kadar herkes ona tapıyordu. Postahane Müdürü bu güçlü adamı taşıyan arabacıyı uyarıyor **(Va bon tron = Arabanı iyi kullan. Arabanda Voltaire'nin bulunduğunu unutma!)**. Kadınlar kürkünden kıllar kopararak Sakal-ı Şerif gibi kutsal bir hatıra olmak üzere sakarlardı. Fransa'da en güzel, en nazik güçlü ne varsa Voltaire daima onun üstünde idi. Zamanımızda bu tipteki düşünür kahramanlar yerine, geniş halk kitleleri **Charlie'nin Melekleri'ne, Pele'lere, Arjantin'de altı gol atan ve takımını şampiyon yapan Kempes'lere, boks şampiyonlarına (Muhammed Ali gibi) daha çok tapmaktadır. Ünlü ve sempatik sanatçı Elvis Presley öldüğü zaman bir kaç gün özellikle ABD ülkesi büyük bir mateme bürünmüştü ve ardından bu kadar zaman geçtiği halde onu milyonlarca insan özlemlerle anmakta; mezarını ziyaret etmekte, plâklarını kapişmakta olduğu gibi en çok okunan haftalık dergilerden Express'de (Presley Dini) başlığı altında analitik yazı çıkmaktadır. ABD film ve müzik yıldızlarını putlaştırmakta herhalde başta gelmektedir. R. Valentino, James Dean, Marilyn Monroe, Elvis Presley gibi. Bu gün en aşağı on Presley taklitçisi sahnelerde alkışlanmaktadır. Zamanımızda bir hayvana birle kahraman madalyası verildiği görülmektedir. 3 — 7 — 1978 tarihli Günaydın Gazetesinin ilk sayfasında şu enteresan yazıyı okuyoruz. Genç sahibi Julie Dolke'ni تنها kırsal bir yerde takla atan arabasında yaralı durumda hapis kaldığını gören köpeği Maksi, ana yola fırlayıp acı havlamalarıyla ortalığı velveleye verdiğini civardan geçmekte olan bir sürücü Maksi'nin derdini anlamak için durdu. Köpek, adamı hav-**

laya havlaya devrik arabanın yanına götürdü. Böylece sahibinin kurtulmasını sağlayan hayvan, (Köpeksevenler Uluslararası Komitesi) tarafından en yüksek liyâkat nişanı olan (Viktorya Cross) büyük nişan madalyası verildi. Bu savaşta çok büyük yararlık gösteren kahramanlara verilen madalyanın adıdır.

Carleyle, yukarıda belirttiğimiz kahramanlar kitabında bütün insanüstü dehalar ve ünlüler arasında Tanrı güç ve şöhretinde olarak İskandinavya mitolojisinin mistik putu Kalevala'yı, Peygamber olarak ta Hazreti Muhammed'i göstermektedir. Bunun gibi diğer alanlar için Dante ile Shakespeare'i reformcu Luther'i, Kumandan olarak ta Kromvel ile Napolyon'u Kahramanlar olarak sembolize etmektedir. Ünlü Amerikan filozoflarından **Emerson'un (İnsanlığın Temsilcileri)** adlı kitaplarında buna benzer kahraman tipleri buluyoruz. Herhalde Cariye 19'ncu asrın 2'nci yarısında ve 20'nci Çağda yaşasaydı, kitabında üstün insanlar olarak Freud'dan Karl Marx'a, Washington'dan Lenin'e, Tolstoi'den Gandhi'ye, Hindenburg'dan Atatürk'e olmak üzere çeşitli isimler bulacaktı.

Ünlü Fransız Sosyoloji bilgini **Auguste Comte** ideal kişilik portreleri arasında toplumu bilimle idare etmek kanısında bulunduğu cihetle, tarihî dönemli güçlü bilginleri almaktadır. Zira eski zamanlarda **Platon'un (Cumhuriyet)** eserinde belirttiği gibi dünyayı bilginler ve en seçkinlerin idare etmesini (Epistemokrasi) istiyordu.

Büyük insanları ve kahramanları tanrılaştıran bir çeşit kahramanlara tapınmasını reddeden düşünürler ve felsefelerde az değildi. Tolstoi, 978 yılı içinde Televizyonda da sinema filmi olarak gösterilmiş olan (Barış ve Savaş) romanında bunu açıkça belirtmektedir. Büyük adamlar tarihin ve olayların etiketinden başka bir şey değildir. Austerlitz savaşını ve dolayısıyla zaferini hazırlayan tek kişi

olarak Napolyon değildir. Şefler ve büyük komutanlar olaylara isimlerini verirler. Oysa çok kez bu olayla ilgileri yoktur. Bunun gibi Amerika'nın cesur bulucusu Kristof Kolomb olduğu halde ismini taşımamaktadır. 2'inci büyük cihan savaşının son günlerinde Berlin'in bir yeraltı mahzeninde sevgilisi ile intihar edinceye kadar nasyonal sosyalizmin peygamberi sayılan Hitler'den önce düşünürleri ve önderleri vardı. **Osvald Spengler, M.Vonder Bruck. Rozenberg....** ve hatta **Hegel, Sopenhaver, Nietsche** gibi filozoflar ve Fransız olan ırkçılık savunucusu **Gobineau** gibi sosyologlar. Faşizmde ilk propagandacısı veya bağırkanı **Gabriel d'Annuncio'dur**. Bunun siyah giyinmiş olan lejyonları 1919'da Fiyüme'ye ilerlediler, İtalya'da ulusal heyecan yarattılar. İşte bu sırada büyük bir İtalya gazetesinin baş yazarı olan **Mussolini** bunlar için bir iane defteri açmış; ve o zamana göre 300 bin Lire toplamıştır. Daha sonra fırsatlardan yararlanan Mussolini Faşizmin önderi olarak 1922'de Roma'ya yürümüştür. Bütün barış felsefeleri birey ve ulus özgürlüğünü esas tutan bütün Liberal düşünceler ve doktrinler Nietsche'nin de (**Ecco Homo**) eserinde savunduğu(**İNSAN ÜSTÜ**) anlamına ve ideolojisini reddetmektedir. Eski Roma ünlü düşünür ve Senatörü **Çıçeron** «Ben Dünya Hemşerisiyim.) diyordu. Yine eski Grek dünyasında **Aristo**, eski Roma'da Mark Aurele ve çok daha sonra İngiliz Liberalizmi, Almanya'da **Kant**, Fransız filozofları, büyük devrim öncesi dönemde aynı inanı savunuyorlardı; ve kimi (Bir insan diğeri için değerli ve yerine göre kutsal bir şeydir) diyorlardı. Nihayet Karl Marx'ın devrimci sosyolojisi ve felsefesi ile dünyada idarî devrimler yapan bir yeni ideoloji doğuyor fakat proleterya dünyasında da **Stalin'den Mao-Tse-Tung'a** kadar uzanan (her şeyde güçlü ve üstün şefler hegemonyası yer alıyordu. Bugün Demokratik rejimler dışında dünyamızın 5 kıtasında da aynı perde altında egemenlik sürmekte, Güney'le Kuzey Yemen'de

bir hafta içinde halkın reyi olmadan iki devlet adamı öldürülmektedir. Her ulusun kahramanları ve uluslararası kahramanlar en eski zaamlardan beri insanlık tarafından yaratılmış ve sayılmıştır; ve ilerde de çevre koşullarına, kültürlere göre yine de olacaktır. İnsanlık için en zararlı şey (**Kahramanlık Monopolüdür.**) Dünyamızda basit tarihi olay olağan seyriyle gelip geçen olaylar gerisinde yer alır, ve bu belirsiz ve kanunun ilgisini çekmeden geçer. Büyük bir geminin batması, bir şehir köşesindeki büyük bir fabrika yangını, bir maden ocağındaki yıkıntı, ya da çevresinde tanınmış olan bir iş adamının ölümü nihayet gelip geçen tabî bir olay olarak unutulur. Çünkü bütün bu olaylar her gün bollukla tekrarlanmaktadır.

Savaş Kahramanları ve Destanları:

Oldukça seyrek olan fakat bir ulusu ya da bütün insanlığı ilgilendiren hamasi (Lejander) bir olay bizde büyük bir coşku, insancıl ve ulusal aşkı ve nihayet tapınmayı uyandırır. Onun içindir ki dünya tarihinde bir **İliyada**, **Niebulungen**, bir **Şehname**, bir Mekke'den Medine'ye Hazreti Muhammed'in Hicreti, **Roland** efsanesi, bir **Köroğlu** veya **Sakarya destanı**, **Atatürk'ün** 1919 yılının 19 Mayıs'ında Kurtuluş Savaşı için Samsun'a ayak basması çok daha kuvvetli ve ifadeli olaylardır. Çünkü bunlar toplumsal inançların ulusal ve insancıl heyecanların ve şereflerin kitlesel tapınmaların yansımalarıdır ve yüreklerin ve ulusal ruhların öz mallarıdır. Kahramanlıklar ve kahramanlar Panteonunda yer alan bütün bu gibi olaylar ve yapıcıları bilimleri, güzel sanatları, edebiyatı, sporları ilgilendirebilir. Nitekim bu alanlara ait tarihî değerlendirmeler, hatırlamalar, bayramlar olmakta, ve şu ya da bu bilim adamının veya **Mevlâna** gibi büyük Türk Düşünürünün her yıl anma töreni yapılmaktadır. Bu satırları yazdığım sırada Akşehir'de unutulmaz Nasreddin Hoca'ya şenlikler sürmektedir. Güç-

l  Alman müzisyeni **Vagner'in** bestelemiş olduğu (**Niebelungen Operası**) eski Germanlerin bir destanı, en büyük ulusal kahramanları **Sigfried'in** bir dramıdır. (**Charlemagne**)  nl  ş valyesinden biri olan Roland'da o tarihî dönemin en ünlü bir kahramanıydı. Fransız folklor edebiyatında Roland'ın şansonları ünlüdür. İngilizlerin **Robin Hood** Arslan Yürekli Richard zamanında bir şovalye idi. Bütün İngiliz çocuk kitaplarında bu isim çok önemli rol alır. Finlandiya nın özellikle yıllarca önce Ruslarla yapmış olduğu savaşta sık sık ismini duymuş olduğumuz (**Kalevala**) ulusal yer taşır. Bu isim Fince (**Kahramanlar Memleketi**) demektir. Kalevala, Finlerin en derin mazilerine uzanır; ve manzum şeklinde bir çok hamasi savaşların ifadesidir. 19'cu asıra kadar bunlar halk şairleri tarafından kuşaktan kuşağa nakledilmiş; ve ancak son çağda ulusal şuur dürtüsüyle derlenip toplanarak bugünkü şekillerini almıştır. Eski  nl  tarihçiler — Herodote gibi — eserlerinde Germanleri anlatırlarken Finlerin kahramanlığından da söz ederler; ve bugün muhakak ki bütün dünya edebiyatında yer alan destanlar arasında bunun kadar bir halk destanı yok denebilir.

Bazı  zg rl k ve savaş kahramanları, cengaverler için yazılı destanlar olmamakla beraber, Tarih bize olaylar olarak duyurmaktadır. Örneğin 1854 yılından 1859 yılına kadar Rus  arlarının ordularına karşı Dağistan'ı büyük yararlılıklarla savunmuş olan **şeyh şamil** yalnız bu ufak ülkenin değil, bütün Kafkas'ın ve hatta bütün Türk illerinin kahramanlarından sayılırdı. şamil o zamana ve olanaklara göre eğitmiş olduğu bir avuç kadar askerleri ile  arlık Rusya'sını yıldırmış; binlerce Rus askerine Dağistan'ı mezar yapmış; bütün Avrupa'nın takdirini kazanmış; ve hatta Kırım savaşında d ğ şen ulusların komutanları yardımına dahi başvurmuşlardır. **«şamil'in duası»** gönülleri kahramanlık duyguları ile coşturan bir fırtınadır.

Çarlık Rusyası zamanında Ruslarda «**Volga Mahkûmları**» şarkılarındaki **Stenka Rasini**, Puşkin'in şaheser operasındaki **Boris Godunov**, Polonyalılar büyük vatanperver ve şair olan **Micklviç**'i gösterebilirler. 1908'de İsviçre'de meşhur Crute çayırında İsviçre konfederasyonu bütün memleket halkına yemin ettirerek özgür bir yurt kuran **Meltholl** destanın bir kahramanıdır.

Her yıl Korsika'da ulusal bir kahramanın sembolü altında büyük ölçüde törenler ve şenlikler yapılır. Bu 16'ncı asırda adayı işgal etmiş olan Cenevizlere karşı kurtuluş devrimini ve savaşlarını hayatı pahasına güden **Sampora Curso**'dur. Bunun kahramanlık hayatı adanın romanlarına, şiirlerine, tiyatro eserlerine yansımıştır. 5 yıl dağlarda dillere destan olan bir çete savaşını sürdüren bu ulusal kahraman Ceneviz ve İspanya donanmaları, ne de Cenevizlere yardım eden yabancı askerler amacından caydırabilmişti. Günün birinde tertip edilen kanlı bir hücumu aynı kahramanlıkla karşılarken, bir vatan haini onu sırtından hançerlemiştir. Kesilen başı Korsika başkenti Ajaccio'daki Cenevizliler komutanına getirilmiştir. Fakat hatırası aynı sevgi ve kutsal saygıyla memleketinde yaşamaktadır. Her yıl yapılan anmalarda Fransa'dan kâh Başbakan, kâh Cumhurbaşkanı kâh ikisi de bulunmaktadır. **Tepedelenli Ali Paşa** Balkan savaşından önceki yıllarda Makedonya'da özellikle Yanya taraflarında Yunanlıları uzun süre uğraştırmış, yıldırılmış olan bir ordu kahramanıydı. Nitekim çocukluğumda doğum yerim olan Girit Kandiya'da ve daha sonra da gençliğimde bazı İstanbul tavernalarında dinlemiş olduğum bir şarkının ilk mısraı şudur:

- Ey ünlü Arnavutlar! Ali Paşa nerededir? Zavallılar!
- İçerdedir, uyuyor ve kimseden korkmuyor.

Bazı ediplerin, ulusal olayları yansıtan eserlerindeki meçhul kahramanlar da 2-3 örneğini belirttiğimiz kaha-

manlar gibi birer şövalye değil midirler? Yunanlıların da Tepedelenli Ali Paşa karşısına çıkardıkları savaşçı Athanasios Diakus onlara göre ulusal bir kahramandır. Ve bunun başarılarını çeşitli şiirlerle öven büyük bir şiirler kitapta vardır. Bir çok memleketlerde belirli tanınmış romancıların eserlerindeki hayali kahramanlar, (Üç Silâhşörler gibi) esas itibarıyla çeşitli tarihî dönemlerde başka isimlerde halk arasında çıkmış; ve yiğitlik göstermiş vatandaşlardır. Bizim tarihimiz bunlarla doludur. Namık Kemal'in «Vatan ve Silistre» eserindeki **İslam Bey**, Plevne'deki **Talât Bey**, Çanakkale'de Çementepe'deki fedailer, Aziziye Tabyası'ndaki fedakâr **Erzurum kadınları** ve nihayet edebî eserlerde anılan kahramanlardır. Değerli dostumuz tarihçi merhum **Reşat Ekrem Koç**'u ölmeden 4-5 yıl önce bir gazetede doğrudan doğruya tarih kitaplarında çok kez isimleri belirtilmeyen meçhul Türk kahramanlarına ait **«Mehmetçik»** ana başlığını taşıyan bir sıra yazılar yayınlamıştı: **Dilsiz Mehmetçikler**, **Koçhisarlı Kadir oğlu Sadık**, **Avnullah Forvetinin Kahraman Bahriyeleri**, **Kanice'nin Mehmetçigi**, **Çallı Hüseyin Çavuş** **Urfalı Fahrettin Çavuş**, **Niğdeli Ethem Onbaşı**, **Ulubatlı Dell Hasan**... gibi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk savaşlarının tarihi bu kabil örneklerle doludur. Nihayet (Meçhul asker abidesinde) bütün sembolik kahramanlıklar toplanır. Üstat Ekrem Koç'un ruhunu şad etmek için o eski yazılarından birini (Ulubatlı Hasan) olduğu gibi buraya nakletmekten kendimi alamadım:

«1453 yılının 28 — 29 MAYIS gecesi... Henüz 23 yaşında ateşli bir padişah olan 2'nci Mehmed'in (Fatih) parlak bir hücum nutkundan sonra Büyük Türk Ordusu Hallç'ten Marmara'ya kadar gerilmiş İstanbul'un kara surları boyunca son ve en şiddetli hücumuna geçmişti.

Genç hükümdar askerlerine şunları söylüyordu:

«Kale duvarlarını toparla o kadar hırpaladık ki size

hücum hedefi olarak bir kale değil, bir ova gösteriyorum... Fakat bununla beraber şehrin alınmasını pek o kadar kolay sanmayın! Yıkık kale duvarlarına saldıracak yiğitler büyük tehlikelerle karşılaşacaktır.»

Türk toplarıyla hırpalanmış, Bizans surları üzerine saldıran askerler sıra ile bir çok hendekler zaptedip geçeceklerdi. Türk askerleri surlara fırtınalı bir denizin dehşetli dalgaları halinde çarpıp uğulduyordu. İşte bu binlerce dilâverin arasında güçlü ve cesur bir delikanlı vardır: **Ulubatlı Hasan!** Yeni terlemiş ince kara bıyıkları çenesini yeni yeni sarmaya başlamış, sakalıyla kalın bir boynun üzerine oturtulmuş güzel bir koç başı... İki metreden fazla bir boy... Üzerine basıp atladığı cesetlerin kaburgalarını ezen dehşetli ayaklar ve aslan pençeli eller. Sol elindeki kalkanını başının üzerine kaldırmış, ve sağ eliyle kılıcına sarılmış İstanbul surlarının üzerine ilk çıkan o olmuştur. Arkasında 30 kadar yiğit atılmıştı. Bizanslılar şiddetle dayanıyordu. Ulubatlı Hasan'la arkadaşlarının üzerine ok ve taş yağdırıyorlardı. Hasan'ın kılıcı çelik bir pervane gibi dönüyordu. Yanındaki yiğitlerin hepsi şehit olmuştu. Fakat bu esnada bir Türk sancağı elden ele Hasan'ın pençesine kadar uçurulmuştu. Hasan sancağı çökmüş, surların üzerine dikti. Bu esnada kocaman bir taş parçasıyla da ağır yaralandığı için ayağı kayıp düştü. Bunu fırsat bilen Bizanslılar üzerine taş yağdırmaya başladılar. Dev delikanlı diz üstü kalktı, mıntanı paramparça olmuştu. Kanlı gövdesi hemen çırılçıplaktı. Bu esnada kalbine 4-5 ok birden saplandı. Ulubatlı Hasan Türk sancağının dibine düştü, şehit oldu. Fakat İstanbul surlarına diktiği Türk sancağı 488 yıldan beri şan ve şerefle dalgalanıyor ve ebediyete kadar dalgalanacaktır.

İstanbul Fethi Destan Denemesi adlı eserinde bir şairimiz de Ulubatlı Hasan'ı şöyle anlatmakta, bir destan kahramanı olarak görmektedir.

Niçin evvel veya sonra değil
 «Tanrı Hikmetinden sual sorulmaz!..»
 Gerçek bu efsane değil
 Bu gün için ihsan etmiş Allah anasına
 Mutlu hatun büyütüp göndermiş Sultanına
 Gerekirse bu yiğit surları alıp omuzuna
 Yol açacak; Fetih ordusuna
 Öyle heybetli ki;
 Uzatsa, yıldızlara değecek eli.
 Öyle heybetli ki;
 Orta Asya'da atılmış temeli!..

Amansız bir ok atıldı
 Zehirlimiydi, neydi?
 Bu hain ok geldi de;
 Sancak erine değdi.
 Yukarı aşağı değil
 Tam kalbine saplandı
 Düşecekti, düşmedi
 Önce sancağını ta başına yükseltti.
 Eri yıkan ok gibi;
 Gördü fırladı Ulubadlı.
 Görenler şaşırdılar;
 Sanki Hasan kanatlı!..
 Sancağı aldı baştan
 Ayrılmıştı ne yazık
 En yiğit arkadaştan!..
 Bir elinde kılıç, bir elinde sancak.
 Koşuyordu düşman üstüne
 Bilmiyorcu korku, yorulmak, yavaşlamak!..

Asırlarca en şanlı rengi bekliyen
 Sur üstündeki gök yüzü
 Birden bire nur doldu.

Eğri kapı burçları üzerinden
 Ayyıldızlı bayraktı
 Gökten inen göğe yükselen.
 Sustu kulakları tırmalayan çan,
 Burca bayrak dikince
 Ulubadlı Hasan!..
 Sultanın elindeki kılıçtı sanki;
 Aynı anda Topkapı surlarını delen...

Bir ok; bir daha, bir daha
 Başından gövdesinden oklar sarkıyor
 Ulubadlı hayran...
 Diktiği sancağa bakıyor!..
 Elinde kılıcı
 Yaklaşmıyor düşmanlar yanına
 Yalnız tutulmuş ta uzaktan
 Ok tufanına!..

Birden hatırladı
 Şehit olan sancaktarı
 Gözleri doldu eğildi
 Bu şeref onun olmalıydı!..
 Bir an dalgınlığı
 Fırsat verdi düşmana
 Zalim bir kılıç;
 Vuruluverdi arslana...
 Bir kılıç; bir daha bir kılıç, bir daha

Hayır hayır inanmam gözlerime,
 Hâlâ sancak elinde,
 Hâlâ kılıç sallamakta;
 Sur üstünde bir kesik gövde!..

Bizanslının açılmış, açılmış gözleri
 Bir yanda telâş
 Bir yanda korku
 Kaçmakla durmak arasında;
 Karşılamış Türk'ü

Uluabadlı Hasan bu;
 Biçilmiş gövdesi yarından
 Bir yiğit yetişip almazsa sancağı
 Ebediyyen düşmiyecek gövdesi;
 Taş bir anıt gibi kalacak,
 Düşmiyecek surlardan.
 — Koman Hasan'ı yalnız yiğitlerim!
 Sancak düşmesin aman!

Düşermi?... Asla düşmez
 Yer göğe çıkar, sur aşılır
 Bu sancak yere düşmez,
 Yerde sürünmez!..
 Düşermi?.. Kan tutuyor,
 Ten yok olmuş;
 Ruh sancağı yükseltiyor!..

İhtiyar tarihçi Barbaro'nun hakkı var:
 — Artık bu; ahretten gelen bir nişane gibi görünüyordu,
 Sesleri taa, Asya'ya kadar aksediyordu!..

Asırlarca en şanlı rengi bekleyen
 Sur üstündeki gökyüzü, birden bire nur doldu.
 Eğri kapı burçları üzerinden
 Türk'ün şanlı bayrağıydı
 Gökten inen, göğe yükselen!..

Sustu kulakları tırmalayan çan
 Burca bayrak dikilince Uluabadlı Hasan!..

KİTLE PSİKOLOJİSİ VE TOPLUMSAL KAHRAMANLIKLAR

Kitle Psikolojisi:

Ulusal kahramanlık, kolektif psikolojinin en önemli konularından biridir. Ulusların hayatlarına ve kaderlerine eğemen olan birçok ruhsal nedenler vardır. Bir ulusun tarihi ve varlığı ve şerefi onu oluşturan elemanların yani halkının duygusallığına ve canlılığına bağlıdır. Ulusları ayakta tutan, savunmasını, birliğini sağlıyan tarihine ve kahramanlarına bağlılıktır. Düşmanları bir memleketi çökertmek için bölmeye ve bu psikolojiyi yoketmeye çalışırlar. Gerçi tarihte maddî eserlerin, ticaret alanındaki yayılmaları ve servetleriyle    nen uluslar olmuştur. Vaktiyle Fenike, Kartaca, Ceneviz, Venedik..... Bunlar arasındadır. Fakat bugün «Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde» sözünü tekrarlatacak kadar bunların yerlerinde bir iz de yoktur. Roma İmparatorluğu bugün insanlığın tarihi seyrinde göz kamaştıran bir seraptan başka bir şey değildir; ve bugünün İtalyanları, Greklerin eski ataları Elenleri benimsemeleri gibi benimsemezler. Totaliter devlet sosyologları ve filozofları 2'nci Cihan Savaşı Alman ordularının saldırılarıyla yerlerini kaplanmasına uğrayan bazı ulusların hayat yetenekleri olmadığını ileri sürmüşlerdir. Zira dinamik uluslar değildirler. Fransız İmparatorlu da büyük ordusuyla 2'nci Cihan Savaşında kısa bir süre içinde çökünce ve çok güvendiği **Maginot** hattı düşünce de aynı ideologlar seslerini daha çok yükselttiler. Lâkin bunlara bakarak tek taraflı ve afaki yargılarda bulunmamak doğrudur. Bu yargılarda ve    lerde söz konusu ulusun korunma ve savunma bakımından olanaklarını, alanlarının genişliği, nüfuslarını, tabiat elveri liklerini ve daha bazı koşulları da göz önünde bulundurmalıdır. 2'nci Dünya Savaşı sırasında her çeşit savaş sil hına sahip olarak eğitilmiş olan dev Alman ordusu dışında kahramanlıklar ve takdire değer dayanı -

malar olmuştur. Finliler Rus saldırısına, Etiyopya'lılar ve Yunanlılar İtalyanlara, Yugoslavlar Avusturyalılara olabilen direnmeleri göstermişlerdir. Tarihçi ve doğrudan doğruya sosyolog olmadığım için bunların kaba taslak analizlerini yapabilmek, ana çizgilerle birbirine bağlayıp kesin yargılarda bulunma yetkisini kendimde bulmuyorum. Esasen bizim konumuz Bireysel ve Toplumsal kahramanlıklar psikolojisi olduğu cihetle politik duygulara kapılmadan daha ziyade görebildiğimiz müspet ulusal kahramanlık davranışlarını ele alıyoruz. Ulusların kahramanlık tarihleri ve destanları için en iyi deneme laboratuvarları özgürlükler ve kurtuluşlar uğrunda yaptıkları kutsal savaşlar ve daha açık olarak ulus savaşlarıdır. İnsanın kişiliğini oluşturan üstün benliği gibi, bir ulusun da dinamik ve moral kişiliği evrimler ve bu arada yükselmeler olduğu kadar çöküntüler ve hatta eski terimiyle zevaller gösterebilir. Fakat ne de olsa birey olarak insanın karakter dediğimiz belirli koşullara ve belirmelere karşı bir durumu vardır. Bir insan hayatının çeşitli kaderli gereklerinden olarak ızdıraplar, sarsıntılar, felâketler ve çöküntüler geçirebilir; ve hatta bir kusur işleme veya suç yüzünden yargılanarak hapse girebilir. Lâkin karakteri sağlam ve moral benliği güçlü olan insan her yerde aynı kişilikle aynı karakterli davranışları gösterir. Düşen bir dosta iyi bir insana yüz çeviren insan herhalde moral kişiliği itibarıyla zayıftır. Uluslarda da aynı karakter psikolojisi söz konusudur. Gerçi herhangi (Ulus psikolojisi) için testler niteliğinde yargılar veren laboratuvarlarımız, kimyasal ölçülerimiz, âletlerimiz yoktur; ve bir bireyi olduğu gibi bir toplu karakter testlerinden geçiremiyoruz. Bununla beraber karşımızda açık ve sosyal oluşlar ve görüntüler, ulusal eserler, coşkunluklar, savaş kahramanlıkları veya tersine moral düşkünlükleri, aşağılık duygularına ait menfi telâfiler vardır. Komşu bir ulusa dostluk vaatleri ve belirtileriyle vefalı görünen diğer

ulus Şu veya bu felâket oluşunda derhal dostluğunu bozar ve arkadan vurur. Asrımızda ve özellikle 2'nci Cihan Savaşı esnasında ve onun arkasında dünyamız bunun çeşitli örneklerini görmüştür. Ulusal karakter ölçüsü ile bu gibi hareketler (Maşeri suçlar) sayılır. Balkan savaşında memleketimiz, herhalde o dönemin, birbirine girebilen politikacılarının hataları yüzünden bir zamanlar en adil ölçüler ve muamelelerle idare ettiği ulusların amansız saldırısına uğramıştır. Bir ulus tarihin bir döneminde yenilebilir; ve hatta bir süre özgürlüğü kalkabilir. Fakat (Galip sayılır bu yolda mağlûp) doğru sözünü düşmanına dahi itiraf ettiren kahraman ulus bunları günün birinde telâfl etmek gücünü ve başarısını gösterir.

20'nci Yüzyılda herhalde bu tipteki uluslara örnek olarak Kurtuluş Savaşı'nda Türk ulusu gösterilebilir. İzmir dahil olmak üzere Ege bölgemizin önemli bir kısmı bazı Batılı devletlerinin desteklemeleriyle Yunanlıların işgali altında iken, diğer bir kısım toprağımız İtalyanların ve Fransızların elinde bulunuyor ve İstanbul'da da İngiliz kuvvetleri Padişah Vahdettin'in idaresine karışıyor; vatansever vatandaşları Malta'ya gönderiyordu. Hiç unutmuyorum, o sıralarda öğrencisi bulunduğumuz Askerî Tıbbiyede İngiliz Komutanının kontrolü altında idi. Sabahları sınıfımıza geldiğimiz zaman sıralarımız İncil kitaplarıyla doluydu. Zira gece sınıfımız İngiliz askerlerinin ibadet yeri yani kilise oluyordu. İstanbul'da sık sık siyah bayraklar altında Türk halkının mitingleri oluyor, ve Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Süleyman Nazif... gibi ateşli hatipler heyecanlı konuşmalar yapıyordu. Düşman kuvvetleri tarafından idam ettirilen Yozgat Kaymakamı Kemal Bey'in cenazesi Tıbbiyeliler tarafından süngülü İngiliz askerlerinin kontrolü altında mezarına getirilebilmiştir. Bütün bu ağır koşullar altında Anadolu'da Mustafa Kemal'in kumandası altında Türk ordusu bir tek vücut, tek bir ruh olarak kurtuluş ama-

cıyla savaşıyordu. Bu Türk ulusu Osmanlı imparatorunu bazı iflâs etmiş ve çöküntü denemelerin de çok acı günler yaşamış, mağlûp olmuş ve istilâlara uğramıştır. Fakat her Türk daima vatan için savaşı kutsal bir görev olarak benimsemiştir. Atatürk'ün çok mânalı nutkunu okurken bu ulusal ızdırabın ve işgal yıllarının acı hatıralarını yaşıyor gibiyiz. Fakat o en acı günlerde dahi Türk yurdu bir tek birey yüreğiyle kitle kahramanlığının en üstün derecesini göstermiştir. Şanlı tarihimizin, yazarlarımızın, hocalarımızın ve Atatürk'ün Türk gençliğine aşıladığı kahramanlık ruhu toplum hareketlerimizin yapısında çok önemli bir yer tutar. Atatürk'ün kahramanlık ruhumuzu belirten vasiyetini birçok kitaplarda okumaktayız.

Ey Türk Gençliği!

«... istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa etmek mecburiyetine düşersen vazifeye atılmak için içinde bulunacağın durumun imkân ve şartlarını düşünmeyeceksin. Bu imkânlar ve şartlar çok müsait nitelikte belirebilir. Bir gün istiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar bütün dünyada emsâli görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebir ve hileyle bütün vatanın kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağılmış ve memleketin her köşesi işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şartlardan dahi acı, daha vahim olarak memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar hıyanet içinde bulunabilirler; ve hattâ iktidar sahipleri şahsî yararlarını istilâcıların siyasî emelleriyle birleştirebilirler. Millet fakru zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir. Ey Türk istikbâlinin Evlâdı! İşte bu haller ve şartlar içinde dahi vazifen Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.»

İşte en büyük vatan kurtarıcısı ve en başarılı bir devlet adamı olarak Atatürk bu son satırda atalardan gelme

kalıtsal ve Türk ulusuna özgü niteliklerin ulusal vicdanda ve şuurda ve kahramanlıkta oynadığı rolü açık olarak belirtmektedir. Ulusları başarılarla idare eden güç ve ruh zorlama baskılarla istilâ savaşlarının şekillerinde değildir. Zamanımızda kullanılmış ve kullanılmakta olan yıldırım savaşı, patlayıcı bombalar ve yüz tonluk tanklar ve savaş makinasının öldürücü etkileri ve nihayet toprak kitlelerini ezen dev kuvvetlerdir. Ancak ulus ruhunu ve idaresini madde gücü ezemez ve kaldıramaz. Bugün Afrika'nın bir kaç yerinde gerçek özgür idare için savaşan bazı topluluklar, yabancı subay ve asker, uçak ve tank yardımlarına rağmen varlıkları için savaşmaktadır. Oradaki yardımcı Kübalılara veya zaman zaman başarılı görünen istilâcı askerlere değil, ulusal varlıkları için savaşanlara kahraman diyebiliyoruz. Tarih katı ruhlu sadist eğilimli kumandanların ve serdarların çok ezici zaferleri ve dünya çapında istilâlarıyla doludur. Örneğin Alman ulusu için bazı kahramanlıkları tarih te takdir etmektedir. Zira vaktiyle parçalanmış bir Almanya'yı Derebeylik Almanya'sının ufak parçalarını bir ulus halinde toplayan liderlere başarılı devlet adamlarına kahramanlık tarihinde yer verilmektedir. Geçen büyük Birinci Cihan Savaşında Almanların son savaş dönemindeki yenilmelerine Marn kıyılarındaki geri çekilmelerine rağmen, Tanenberg savunmasını ve güçlü komutan Hinderburg'u diğer asil ruhlu uluslar da saygıyla karşılamıştı. Fakat başka ulusların vatan topraklarının istilâ edilme ideolojilerinde bu hamesi kahramanlıklara riayet edilmemektedir. Saldırganlık sistemlerinin ve ideolojilerinin düşünürleri ve önderleri vatan amaçları için tarırlaştırdıkları halde bir avuç topraklarını ufak kentlerini atalarının şeref ve namuslarını bir avuç kahramanla savunanlara hain diyecek kadar insafsızlık gösteriyorlar. Kendi toprağını ölüm pahasına sa-

vunan her insan ve toplum insanlık ölçüsüyle bir kahramandır.

Toplumsal Kahramanlıklar

Dünyamızda çeşitli tarihî dönemlerde bir çok alanlarda (Resmî görevlerde, savaşlarda, dil ve özgürlük davalarında, bilimlerde, çeşitli ideoloji savunmalarında....) bireylerin tarihe geçen cesaretleri ve kahramanlıkları yanında kollektif bir halde çeşitli toplumların da tarihe mal olmuş kahramanlık değerinde büyük hizmetleri ve yiğitlikleri vardır. Bir toplum bir ordu veya bölük, bir savaş veya ticaret gemisi, bir uçak filosu, bir spor ekibi, bir madenciler gurubu, bir şehir veya baştan başa bir ulus olabilir. Bunların bir kısmını belirli bir ülkenin özel yararları nedeniyle bir kısmını insancıl özellikleri itibariyle bütün insanlık tarafından benimsenmiştir. Hayatını amaçlı bir görev uğrunda feda eden çok cesur bir adamın, filozofların insanüstü dedikleri ünlü bir kahramanı severek takdir ettiğimiz ve onu şiirler ve destanlar, romanlar, besteler, resim tabloları ve heykellerle ebedileştirdiğimiz gibi bir şehrin, bir köyün, bir ulusun bir ordunun veya bölüğün veya bir savaş gemisinin veya bir kalenin cesaret ve kahramanlığını bütün bir tarih süresince yaşatırız. (Termopil geçidi, Waterloo, Çaldıran, Plevne, Akkâ, Çanakkale, Stalingrat, Aziziye Tabyası, Hamidiye veya Emden savaş gemileri, Bastil, Tobruk... gibi). İstisnalı ve yetenekli insanların gerçek cesaretleri ve kahramanlıkları yanında toplumsal kahramanlıklar oran itibarıyla daha azdır. Bu herhalde kuşaktan kuşağa geçen biyo-psikolojik nitelikte bir ergidir. Bunu vaktiyle en güzel şekilde Atatürk gençliğe hitabesinde özetlemişti.: **«Muhtâç olduğun kudret, damarında taşıdığın asil kanda mevcuttur.»** Bu bir ulusun ata mirası olan kahramanlığını belirtmektedir. Al-danmıyorsam İnönü de bir halkevindeki bir konuşmasında

bunu aşağıdaki sözlerle canlandırmıştı: «Benim kanaatimce kahramanlık milletler arasında birinci sırada yer tutmak için gerektir. Kahramanlık kanın fitratı (Yaradılıştan) haiz olduğı kudretten gelir.»

Ulusal ve toplumsal kahramanlık derken kahraman kentlerden başlamak doğırudur. Esasen topyekûn savaşın ve yıldırım taktiklerinin savaşın bir ulusun bütün şehirlerine yüklettiğı kahramanca dayanmalar ve savunmalar, bir ulus hesabına toptan ölmek fedakârlıkları özellikle 2'nci Cihan Savaşı süresi içinde bütün ihtişamlı örnekleriyle görölmüştür. Gerçi bir şehirde bir kitlenin, bir toplumun ve bir ulusun bir parçasıdır. Lakin bir ulusun şu veya bu şekilde bir olanaksızlığı büyük bir kısmının düşman işgali altında bulunması halinde bir tek şehrin savaş ve savunma harikaları gösterdiğı ve hatta bir ordunun zaferini hazırladığı, ulusun varlığını kurtardığı görölmektedir. Örneğın memleketimizde Çanakkale, Kahramanmaraş gibi... Böyle bir şehirde veya mevkide ulusal şuuru kamçıl原因 ve savaş heyecanının öncesel hazırlıklarıyla yaratan bir şef veya lider önemli bir rol oynayabilir. Plevne'de Osman Paşa, Anafartalar'da Mustafa Kemal, Gaziantep'te, K.Maraş'ta şahin Bey, Sütçü İmam... gibi. Herhalde kahraman uluslarda herşey cesaret halindedir. Ancak bu toplumsal yiğitlikler arasında bir şehrin gerek taktik gereğı ve gerekse o şehrin savunma özelliğı itibariyle seçkinleştiğı görölür. Eski zamanlarda koca bir ulus bir şehrin savunması ve kahramanlığıyla ifade edilirdi. Kartaca, Truva, Bizans'ın... (İstanbul'un). Büyük bir savaşı yalnız başına simgeleyen şehir veya savunmaları tarihte az değıldir. İki bin yıl önce Maraton bozgunu ve geri çekilmesinin öç alma duygularıyla benliğı dolu olan Dara ölürken oğlu Serhas'a vasiyeti eserini izlemesi olmuştur. O zamana göre tarihin en ihtişamlı ordusu dağılar yarararak Çanakkale'nin doğı kıyısından batı kıyısına kadar köprüler

kurarak, kanallar açarak zafer hülyaları ve gururuyla yürüyordu. Serhas'ın ihtirasını ve büyüklüğünü düşünelim. Bir aralık halatlarla bağlanan dubalar köprüsü şiddetli fırtına ile bozulunca gururlu Kral çevresindekilerine emir vermişti: «Çanakkale boğazı sularına 33 değnek vurunuz! Artık bu sular istese de istemese de ben geçeceğim. Bu kara suların dağlanması emrediyorum.» Şüphesiz ki bir süre sonra Serhas'ın fırtınalı kızgınlığı gibi, deniz fırtınası dinmiş; ordusu karşı tarafa geçebilmişti. Fakat o zamana göre Çanakkale'de oldukça ufak bir Cumhuriyet ülkesinde Leonidas adlı bir komutan 300 İsparta'lı 3000 Atina'lıdan ibaret olan ufak bir ordu ile Sarhas'ın dev ordusuna karşı cephe alıyor; ve göğüs geriyordu. Serhas'ın teklifi ve Leonidas'ın buna verdiği cevap tarihte ünlüdür.

— Leonidas, yaşamak ve bütün ülkenin kralı olmak istiyorsan benim kumandamın altına gir!

— Vatanımızı esir görmektense ölmeyi seçiyorum.

Leonidas'ın ölümden kurtarmak için haberci göndermek istediği 2 tüysüz delikanlı isyan edercesine buna karşı gelirler.

— Komutanımız, biz buraya haber götürmek için gelmedik, vatan için ölmeye geldik.

Bir avuç kahraman asker başlarında komutanları olduğu halde dev Dara ordusunu çok dar Termopil geçidinde karşıladı. Tarihin kaydettiğine göre bir aralık Leonidas yalnız 300 İsparta'lı meşhur geçidi tutar; ve kara dalgalar halinde saldıran orduyla kahramancasına döğüşüler, ve mızraklardan sonra yalın kılıçlarını kullandılar. En sonunda Leonidas kanlar içinde yuvarlanır; etrafında çoğu yaralı birkaç İsparta'lı genç onun cesedini bir vatan sembolü gibi sararak onlar da ölünceye kadar savaşırlar. Leonidas ile erlerinin kemikleri mezara konmuş ve bunun taşına da şu mânalı yazı yazılmıştır. «Yolcu İsparta'ya git!

ve de ki biz burada onun kanunlarına itaat etmiş olmak için savaştık ve can verdik.»

Bu örneği bir dev ordunun saldırısına o zamanlar demokratik bir rejimle idare edilen bütün kültür alanlarında bir altın düşünce dönemini geçiren bir ufak devletin kahramanca savunmasını gösterdiği için aldım; ve (Megali İdea) ihtirası ile bir türlü haddini bilmeyen öz topraklarımızı batılı devletlerin destekleri altında saldırmak suretiyle Kurtuluş Savaşımızda tarihî dersini alan bugünkü Yunanistan'la bir ilgisi yoktur.

1'nci Büyük Cihan Savaşında düşman ordularına ve hava kuvvetlerine Çanakkale zaferimiz niteliği itibariyle neyse, Leonidas'ın asırlarca önce Termopil geçidi savunma savaşı zaferi tarafsız tarihî ölçüyle aynıdır. Birçok ulusların kendileri kadar dünya tarihinin değerlendirildiği bu tipte kahramanlıkları vardır, ve bunlar arasında Türk tarihi bu kahraman şehir savunmasıyla en öndedir. Bireysel kahramanlık sırasında belirttiğimiz Gazi Osman Paşa'nın kumandası altındaki Plevne gibi.... Doğrudan doğruya yurt içinde düşman ordularının saldırılarına karşı halk kitle kahramanlıklarına örnek teşkil eden Gaziantep ve Erzurum kentleri gibi. Gaziantep 2 Aralık 1919 yılında üst üste düşman kuşatmalarında evlerinin yıkılmasına yüzlerce şahit ve yaralı vermesine, şiddetli bombardımanlara rağmen Türk yiğitliğinin tanrısal bir sembolü gibi bir dayanağın bir ulu kent olmuştur. 14 mükemmel Fransız taburunun durmayan ateşine, açlığa, yoksunluklara rağmen kahraman Şahinleri Kara Yılan Beyleri'yle şehit üstüne şehitler veren destanlar abidesi! O zamanın Fransız Doğu Ordular Komutanı General Guro'nun efendice ve mertçe bir sözü vardır. «Gaziantep'in düşmesini görmek için Fransız ordusuna 9ay beklemek gerekti. Anadolu'da 1000 Antep vardır.»

Doğu ülkemizde Erzurum'un tarihî ovasında, Dikbaşlı

Dağlarında kanla boyanmamış bir toprak parçası şahadet iksirini içmemiş bir karış yeri var mıdır? 1878 yılındayız. Düşman doğu kapılarımıza, gerçek ulus düşmanı olan yerli yabancı elemanlar da Erzurum'un içinde halk katliamı için hazırdırlar. Bütün Türk halkını temsil eden bir Erzurum'lunun gür sesini duyuyoruz:

— Vatan ve millet uğrunda kanımızın son damlasına kadar savaşmaya hazırız. Birbiri üzerine yıkılacak naaşlarımızla 2'nci bir kale oluşturacağız. Bütün kadın ve çocuklarımızla bu mutlu hedef için ölürüz. Fakat düşmana teslim olamayız.

Aziziye Tabyası'nın tarihî destanını Erzurum'lu değerli hoca **Abdürrahim Şerif** bir şiirle canlandırmıştır. Ben o aziz şehitlerin ruhlarına bir fatiha yerine geçsin diye bu duyguşu şairimizin bir parçasını buraya aktarıyorum:

**Ayaklandı ansızın bunu duyan, duymayan
Köylü, şehirli herkes düştü yayan
Kiminde bir odun var, en zorlu silâh diye
Kiminde bir kaya düşmanlara hediye
Bilenmemiş bir balta bir kadının elinde
Sonra paslı bir bıçak bir genç kızın belinde
Herkesin elinde var silâhtan başka bir şey
O ne korkunç alaydı doğrusu hey gidi hey!
Ağızlar bir cehennem, gözler ateş çanağı.
En başta er bakışlı Türk kızı KARA FATMA.
Türk kızı da yetişir sözü fazla uzatma!
İşte bu korkunç alay o gün yola dizildi
Nerde düşman gördüyse boğaz boğaza geldi.
Kimi aldı düşmanın bir sopayla canını
Kimi savaş yolunda sebil etti kanını
Can havli ile aradı sığınacak bir delik
Alçak yere kazdırttı mezarını üstelik.**

**Halk zafere kavuştu hemen o kanlı günde
O şanlı Aziziye Tabyası'nın önünde.**

XXX

**Anlaşılan Türk oğlu silâhsız olsa bile
Silâhlı düşmanını boğar güçlü eliyle**

İnsanlık tarihinde savaş kahramanlığı eşelenince bu kahraman kentlere bazı canlı örnekler bulmak olanaklıdır. 3'ncü Pun savaşında **Scipion** tarafından zaptedilen ve yıkılan Kartaca'da bu ismi taşıyan filmde gördüğümüz gibi burada herkes servetini vatana bağışlamış, kadınlar büyük kahramanlıklar göstermiştir. 10 yıl Aşil'lere Agemennon'lara, Ulis'lere dayanan ve Homiros'un İliada'sında tanrılaştırdığı **Truva** kenti, İtalya'da bir zamanlar **Siracuse** şehirleri gibi..... Büyük Fatihin çok ustalıkla kuşatması Türk cengaverlerini öldürücü savaşlar altında, **Bizans**'ın İstanbul'da Kral ve halkıyla bir kitle kahramanlığı göstermiştir. **Stephan Zweig** (Yıldızlı Saatler) adlı kitabında Türk padişahıyla askerlerinin savaş zekâları ve yiğitlikleri kadar, Bizanslıların savunma kahramanlıklarını tarafsız olarak canlandırmaktadır. Fransız kahramanı **Jean Darc**'ın bir destan olarak tarihe geçerek Orlean şehri de Fransız tarihinde parlak bir savunmadır. Zira burada bütün halkı kahramanlık savaşında görüyoruz; ve bu kahraman kadın İngilizler tarafından öldürülmüştür.

Bütün bu örnekleri tarihî bir sıra gözetmeksizin ulu orta olarak ve bir seçme yapmıyarak belirtmiş oluyoruz. Yoksa Japonya, A.B.D., Çin, Güney Amerika, Afrika'nın topluluklarına ait buna yakın ve değerlendirilen örnek kahramanlıklar zaman zaman gazete sütunlarında yer almaktadır. Avrupa'nın yakın tarihinde insancıl ve insaf ile her vicdanlı insanın saygı ve takdirini kazanmış olan kahraman şehirler az değildir. Dünya medeniyetine Uran-

yumu veren **Madam Curie**, Güçlü Müzisyen **Chopin**'leri, **Paderevski**'leri **Çaykovski**'leri tıp alanında **Metehnikof**'ları veren Polonya'nın başkenti zavallı **Varşova**! Zavallı diyorum, zira bir taraftan Almanlar ve bir taraftan Ruslar tarafından işkenceli baskılara uğramıştır. Rus Generali **Sovarof** tarafından baştan başa yıkılmış; ve yakılmıştı. **Napoleon** ordusunun Rusya'ya saldırısında 1863 devriminde büyük dünya savaşında özgürlük ve ulusal aşk için savaşan, fakat sonunda kahramanlık bayrağının dalgalanmasını ebedileştiren Büyük **Varşova** kenti uzun bir süre sonra bir harabe, bir mezarlık, bir sefalet yuvası olmuştu. Lâkin ulusunun dinamik ruhu ebedî olduğu için, az denecek bir zamanda onu yeniden yaratmış; ve dünya turistlerine açmıştır. İspanya'nın kardeş savaşlarında **Madrid**'te tarihin bir ideolojiyi savunan en kahraman şehirlerinden biri olarak tanınmış; hakkında eserler yazılmış, filimler yapılmıştır. İldirap, sefalet, açlık kar.... gibi tabii felâketler yanında bomba yağmuru altında bir ülke inancı içinde savaşmış; ve içindeki bütün halk kahramanlıklarını her çeşidini göstermiştir.

İkinci Cihan Savaşı'nın çeşitli dönemlerinde bugüne kadar savaş tarihinin kaydetmiş olduğu en korkunç yıldırım savaşlarına karşı ölümden korkmaksızın bir idealle dayanan nice şehirler görmüşüzdür. Bir katliam dehşetiyle gece-gündüz bombalanmış olan **Londra**, **Rotterdam**, **Kolonya**, **Stalingrat**... gibi şehirler herhangi bir korku panîği ile teslim bayrağını çekmemişlerdir. 1'nci Cihan Savaşı'nda da doğu cephesinde Berlin yollarına doğru tehlikeli saldırılan gösteren Çar ordularına karşı **Tanenberg** köyü tarihe geçen kahramanlıklar göstermiştir. Mareşal **Hindenburg**'un 1914 Ağustos'unda Rus ordularını dağıtarak esir ettiği bu ufak köy dünya savaş tarihinde bir kahramanlık abidesidir. Rus Komutanı **Sazonof** yeis ve ümitsizliğe kapılarak burada hayatına kıymıştır. Burası Alman

askerî gücünün bir timsali, bir tapınağı olmuştur. Tepe-
nin zirvesinde otuz metre yüksekliğinde 8 büyük kubbenin
göklere doğru yükseldiği uzaktan görülmektedir. Ve bu
bir çeşit ulusal Akrapol değerindedir. 2'nci Cihan Sava-
şı'nda korkuyla paniğin en kötü örneklerini gösteren
Fransızların tarihi başkentleri Paris eski tarihî dönem-
lerinde devrin dağlarında eski Alman saldırılarına karşı
göstermiş olduğu dayanma da bir örnek olacak kadar
parlaktır. O eski özgürlük düşünce kentinde Fransız ka-
dınları ve işçileri barikatlarda yurt ve insanlık aşkıyla
mertçesine ölüyorlardı. Oysa 2'nci Cihan Savaşı'nın he-
nüz başlarında **Maginot** hattının betonlarına ve çelikleri-
ne güvenmiş olan Fransızlar Paris'teki kaberele-
ri, müzele-
ri, vil'aları düşündüğü için güzel başkenti düşmana sa-
vunmasız olarak teslim etmiştir.

Daha ufak ölçülerde örgütlerin, köylerin, veya kara-
kolların kahramanlık tarihine geçmiş olan yiğitlikleri çok-
tur. **Toledo**, **Alkazer** namzetleri, Polonyalı ediplerin ebedi-
leştirmeye başladıkları **Westerplatte** kahramanları gibi yi-
ne İkinci Cihan Savaşı esnasında bazı yerlerde son ne-
feslerine kadar savunan yani bir çeşit harakiri yapan Ja-
ponlar. ...1'nci ve 2'nci Büyük Cihan Savaşı'nın cephe-
lerde ve gerilerde yer aldığı ülkelerde çeşitli uluslara ait
bir çok bireysel ve toplumsal kahramanlıklar gösterebilir.
Uzak doğuda **Vietnam** gibi ülkeler modern savaş silâhları
ve yine en modern savaş uçaklarıyla durmadan saldırılar
yapan yabancı ordulara karşı halk büyük kahramanlıklar
göstermiştir; ve bu gün bunların benzerleri Afrika'nın şu
veya bu ülkesinde olmaktadır. Fakat bizim amacımız ta-
rih yönünden değil, daha ziyade savaş kahramanlığı psiko-
lojisi yanında bunlara ait bazı canlı örnekler vermektir.
Nitekim bu incelememizde hiç bir ulus bunun çerçevesi
dışında kalmamıştır.

Kitle ve şehir kahramanlıkları özellikle koruyucu ve

şerefli, zorunlu bir savunmanın yer aldığı hallerde söz konusudur. Asırlar önce Asya'da batılı ülkede yada bir İskender örneğinde olduğu gibi batıdan doğu illerine doğru dev ordulara saldırılar olmuş; meydan savaşlarında bir taraf galip gelmiş; obür tarafsız ya geriye çekilmiş, ya da esir olmuştur. Bunlarda galip ulusların tarihçileri bu zaferleri büyötmüşler; şairleri destanlar ve kadisesler yazmışlardır. Bunlar tarihe geçmekle beraber, bütün uluslar için örnek teşkil edecek değerde savaş kahramanlıkları sayılmaz. Napolyon'un, Hitler'in, ve buna benzer birçok ihtiraslı önderlerin birçok savaş saldırıları ve sonuçları tarihte zaferler olarak kaydedildikleri halde, insancıl amaçlar itibarıyla bunlar kapsamlı mânada olarak kahramanlıklar sayılamaz. Çünkü bunların çoğunda ihtiraslı bir kralın, bir imparatorun, büyük bir imparatorluğun büyük bir şöret olma dürtüsü rol oynamaktadır. Afrika'nın Angola, Somali, Çad, Zaire.. gibi ülkelerin toprakların yabancı kapitalist ve hatta Marksist memleketlere ait askerî birlikler belki kendileri ve politik plânları, yada büyük ölçüde silâh ticareti bakımından başarılar sağlarlar. Ve bunları zaferler sayarlar. Bugün Lübnan memleketi ve özellikle bir zamanlar dünyanın en mutlu ve güzel kentlerinden sayılan **Beyrut** süreli bir savaş içinde yıpranmakta, ve büyük devletler bayağı seyirci kalmaktadır. İnsanlığın huzuru ve barışı tarafından bunlar kendilerini savunamayan uluslar bakımından belki hezimetler sayılırlar. Lâkin istilâcılar da kahraman sayılamazlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'a, İran'a, Avusturya ile Macaristan'a Tunus'a kadar genişleme saldırıları arasında büyük zaferler vardır; ve bunlar tarihe mal olmuşlardır. Fakat bunlar arasında geniş ölçüde fakat kahramanlıklar maratonunda yer alanları çoktur. Aşağıdaki savaş öyküsünü Türk tarihinin bir kahramanlığı olarak yıllarca önce okumuş olduğum bir Yunan gazetesinden alıyorum. Başlığında (**Dünyanın en**

ünlü savaşı) olarak İtalyanlarla alay etmekte; fakat do-
layısıyla oradaki Türk kahramanlığını belirtmektedir.

«Rodos adasının bir yerinde tarihî bir savaşı simgeli-
yen bir abide vardır. Bir yüzünde şu ibare vardır. «Burada
dünya tarihinin en ünlü ve en ihtişamlı savaşı olmuştur.»
Bu savaş nedir bilirsiniz. 1913'de Rodos adasını 1200 Türk
eri koruyordu. İtalyan donanması her taraftan adayı ku-
şatarak 12.000 asker karaya çıkartmıştı. Mehmetçikler
Psinthos denilen yüksek bir köye çekilerek teslim olmak-
tansa ölmeyi seçtiler. Bir taraftan İtalyan ordusu, bir ta-
raftan mahalli Yunan halkı düşmandı. Bu köyde kahra-
man Türk askerleri Plevne'deki kahraman kardeşleri gibi
döğüştiler; ve ancak bir tek mermileri kalmayınca sağ
kalanlar yerlerini bıraktılar. İşte bu Türk savunma kahra-
manlığı İtalyanların en ihtişamlı bir savaş dedikleri büyük
bir zaferleridir. Ve bu İtalyan ordusunun büyük bir zaferi
olarak kutlanmıştır.» Yunan gazetesindeki biraz kısalttı-
ğım bu yazının son satırı da şudur. «Utanmaz oldukların-
dan başka ne diyebiliriz.»

Bazan bir vatan aşkı ile düşmana karşı gelen bir avuç
insandan ibaret olabilir; ve bunların kahramanlıkları silâh-
lı bir dayanışma değildir. Tarihimizde yukarlarda belirtti-
ğimiz gibi bunun canlı örnekleri çoktur. Merhum Reşat
Ekrem Koç'un notlarından bir parça alıyoruz (**Dilsiz Meh-
metçikler**): (Mohaç Zaferinden 3 yıl sonra Türk ordusu
Macaristan'a girmiş; ve başkent Bodin'i almıştır. Oradan
da Yan önlerine kadar ilerleyerek o zamanın en büyük
şehrini kuşatmıştı. Bu Bodin savaşlarından birinden 5
Türk eri Avusturyalıların ellerine esir düşmüştü. Kuman-
dan bunlardan Türk ordusunun durumu ve gücü hakkın-
da bilgi edinmek istedi. Askerlere de büyük ödüller vaad-
ediyordu. 5 er'e hangi paşanın maiyetinde bulunduklarını,
halen hangi mevkide bulunduğunu, ordunun ne kuvvette

olduğunu ve buna benzer sorular sordular. Türk erleri durmadan susuyorlar; ve konuşmuyorlardı. Arada işken- ce yaptıran bu azgın kudurmuş kumandana korkusuz ba- kıyorlardı. Nihayet birer birer çuvalıara konarak yüksek bir yerden Tuna nehrine atıldılar. Bunları gören sonuncu- su da yine susuyordu. 5 yiğit te ordularına alt bir sır ver- medikleri için gücü hakkında bir şey öğrenemiyen kuman- dan korkusundan tasarladığı hücumu yapamadı.

Yurdumuzun bir çok tepeleri bir savaş yiğitliği ve abi- deleridir. Balkan Savaşında uyuşuk ve şuursuz kabinenin eğitilmiş Türk askerlerini terhislerinden yararlanarak İs- tanbul kapılarına kadar sokulan düşmanın ele geçirdiği Türk sancağını Anadolu yakasından Rumeli yakasına geçen Türk delaikanlıların yapmış oldukları şiddetli saldırılarla hem sancak kurtulmuş, hem de binlerce düşman esir ve ölü düşmüştür. Büyük Cihan Savaşında İstanbul'u kur- tarmış olan (**Çimen Tepe**) gibi, bu tepeye de (Sancak Te- pe) ismini koyan Türk yazarının hakkı vardır. Bunun gibi Dua Tepeler, Ada Tepeler... ve daha bir çok kahraman te- pelerimizin adları sayılabilir.

Toplumsal kahramanlıklardan bir bölümün (Son Bölük adlı filiminde gördüğümüz gibi) bir uçak ekibinin kahra- manlığı ve şehadeti bir zafer kazandırabilir.

Yalnız bir pilotu kurtulan ve birçok düşman uçağını düşüren, gemileri batıran uçağın kahramanlığı örnekleriyle geçen büyük cihan savaşları da görülmüştü. Bu kah- ramanlık şu ve bu ulusa ait olabilir, ve bir gün saldırıda alınan ve savunmada İngiliz pilotları ve başka bir gün de tersi olabilir. Geçen büyük cihan savaşları esnasında kahraman denizaltılar, kahraman torpidolar ve kruvazör- ler. (Nümune-i Hamiyet, Golyat, Emden, Ajaks, Aşil... gibi) özellikle Alman Kruvazörü **Grafı Von Spee**'nin bütün dün- yanın takdirini kazanmış olan savaşı gibi.

Karada olduğu gibi denizlerde de tarihin kaydettiği parlak zaferlerimiz vardır, ve Barbaros'lar, Turgut ve Hızır Reis'ler bunların kaptan-ı deryaları idi. Bunlar arasında savaş itibarıyla daha ufak ölçülerde oldukları halde mânaları ve sonuçları bakımından büyüktür. (Avnullah forvetinin denizcileri) başlığı altında topladığımız deniz savaşı bunlardan biridir. İtalyanlar kaçışarak yıllardan sonra yorgunlukla rakiplerine teslim ettikleri Kuzey Afrika'da 1912 yılında bizim olan Trablusgarp şehrine saldırdıkları zaman Beyrut limanımızda (Avnullâh) adlı bir forvetimizle (Ankara) adlı bir torpidomuz bulunuyordu. Bunu haber alan iki İtalyan kruvazörü limana gelerek teslim olma ultimatomu verdiler. Bu iki ufak Türk gemisi için iki ihtimal vardı: Teslim olmak, ya da savaşarak batmak. Türk denizcileri fazla düşünmeden red cevabı verdiler; ve derhal kocaman İtalyan savaş gemilerine ateş açtılar. Ağır düşman gülleleri altında parçalanıp hepsi ölünceye kadar savaştilar. Buna kahramanlık denmez de ne denir?

İhtimal ki haklı bir görüşle şu veya bu tarihçiye da herhangi bir vatandaş yukarlarda örnekler olarak belirttiğim şehirler, kaleler, gemiler, tarihî tepeler.. gibi tarihte «Kahraman» niteliğini kazanmış olan birçok yerler hatırlatabilir. Fakat ben kahramanlıklar başlığı altında tarihî nakiller ve tasvirler değil, psikolojik bir analiz yapıyor; ve arada bir şu veya bu ulusa ait tercihler yapmadan kahramanlık psikolojisi ile ilgisi olan bazı canlı örnekler veriyorum. Nitekim yorumlu polemiklere yol açabilen ideolojik devrimlere ait önderlere liderler bölümünde yer verdiğim halde, şu veya bu devrim savaşının pek çok olan barikat kahramanlarına değinmiyorum. Bunlar ayrı bir konu olarak özel bir devrim tarihinin putlaştırdığı savaşçılardır; fakat bunların bir çoğu genel tarihin benimsediği, geniş halk kitlelerinin çoğunlukla değerdendirdiği galerilerde ve müzelerde yer almazlar.

Bilim ve Özgürlük Kahramanları

Bir çeşit fazilet mânâsına aldığımız yiğitlik yani şuurlu cesaretle, pazu ve yumruk cesaretini, hayvansal cesareti karıştırmamalıdır. Yırtıcı bir hayvan gibi kana susamış olan bir ilkel davranışlı yamyam ve hatta vahşi tabiatlı medenî bir insan, zamanımızda en iğrenç örnekleri, gördüğümüz gibi, cesaretlidir. Ancak bu cesaretle insancıl amaç ile moral ilgisi yoktur. Ya da körükörüne ezberlenmiş olan bir ideoloji saplantısı vardır. Bundan ötürü buna Gerçek Kahramanlık diyemiyoruz. Süleymaniye Camii minaresine tırmanan bir boyacı, Tevfik Fikret'in Balıkçılar şiiirindeki Delikanlı veya her Sürmene balıkçısı, Zigana dağının en tehlikeli virajlarını karanlıkta geçen bir şoför de cesur sayılabilir; ve takdire değerlidir.

Fakat bu nihayet bu mesleklerin gerektirdiği cesaretlerdir, ve hayat bahasına da olsa bir zorunluluk vardır; zira bir lokma ekmek buna bağlıdır. Lâkin bazı şairlerin şiiirlerinde bu gibi cesaretlerin yansımalarını görüyoruz (İzlanda Balıkçıları) eseri gibi.

Sporcuların çoğu da cesaretlidir. Alpler veya Palandöken dağlarının çevik kayakçısı, bir Rugby maçının yaralı gol rekortmeni, kaburga kemikleri kırılan ve buna rağmen sonuna kadar oyununa devam eden bir futbol takımı kalecisinin cesareti ve morali de zevk ve takdirle değerlendirilir. Fakat ne de olsa fizikî cesarettir. Aynı kayakçı, aynı futbolcu ve aynı pehlivan moral alanda yani medenî cesaret bakımından korkak olabilir. Bunlar bir özgürlük barikatının kolay kolay bayraktarı olmayabilirler veya olamazlar. Bundan ötürü de bunlara uluslararası ölçüyle kahramanlık diyemiyoruz. Nihayet bir Mehmet Ali gibi boks şampiyonu diyoruz. Zira büyük kahramanlığın bir niteliği de gerçek kahramanların ortada çokça görülmesidir. İrile dolu derin bir karın apsesini açarken parmağı

kazara deşilip kanı mikroplanan bir operatör meslek ve insanlık aşkı uğruna hastasını kurtarıırken üç gün sonra kan kirlenmesi ile ölmüştür. Buna uğrayan Dr. Bnb. Abdülselem gibi hekimler dünyanın her tarafında vardır. Parmaklarını ve kollarını kaybeden röntgenciler, manyak bir akıl hastasının demir çubuk darbelerine kurban giden bir ruh hekimi, tifuslu hastasından bit alıp ta ölen bir salgın hastalıklar uzmanı insancıl ölçüsüyle cesurdur. Birinci Cihan Savaşı'nda Erzurum cephesinde tifusun öldürdüğü bir çok hekimlerin bu gün ancak kemik kalıntıları mevcuttur ve kim bilir hangi toprak parçasındadır. Bugün bulara da (Hekimlik Kahramanları) diyor, ancak ayrı ayrı isimleri ile yadedip te tarihe maledemediğimi için uluslararası kütüğünde yer veremiyoruz. Bununla beraber insanlık ve moral bütün bu meslek kahramanlarına çok şeyler borçludur. Zira bunlarda bir benlik fedakârlığı, ilân edilmeyen bir yiğitlik söz konusudur.

Bilimleri, asil düşüncelerin, kültürün ve nihayet düşünce özgürlüğünün de birer yiğitlik abidesi ve örneği olan büyük kahramanlar **Carlyle**'in, **Nietsche**'nin (Üstün Nisanlar) dediği kişiler olarak yadedilmeye değer. Çünkü gerçek bilim ve medeniyet tarihi bu kahramanların yıllarca asil bir amaç için çalışma ve yaşam yerleridir. Tarihin zengin ve geniş yaprakları arasında özel bir seçme yapmaksızın en belirli olan iki üç örnek alıyorum: Sokrat, Galile, Arşimed... ve benzerleri gibi.

1. Güçlü filozof **Sokrat** çağlarca önce Atina sitesinde bütün şeyleri, zamanın mânasız softa görünüşlerini kınanayan ve putlara tapmayı Olimpos dağından yere indiren bir deha idi. Doktrini iki kelime ile (KENDİNİ BİL) formülünde özetleniyordu. Bu büyük ve cesur adam İsa'nın doğuşundan aşağı yukarı 400 yıl önce suçlandırıclarından en güçlüsü olan Melitus Atina'nın zalim valisinin kapısı

önünde şu kâğıdı yapıştırmıştır. «Sokrat, şehrin taptığı tanrılara inanmamak, kendiliğinden yeni tanrılıklar uydurmak ve vazetmek, bundan başka gençliği kandırmakla suçluluk cezası da ölümdü». Görüyoruz ki Sokrat'a yükletilen suç devlet aleyhine bir hareket olarak suçlandırılan kabahat filozofun şehir meydanında eğitmesi ve aydınlatması konuşmaları yani bilimdir. Sokrat o zamanlar «**Di-yalektik**» dediğimiz düşünsel seçme ve mantık metodu ile şehrin gençlerini felsefî ve bilimsel düşüncelere alıştırıyordu. Güçlü filozof Atina sitesinin (**Tiran**) denilen müste-bit yargıçları önünde yüksek davasını örnek bir yiğitlikle savunmuş; yüksek davasını ve baldıran zehirini yutmak sureti ile ölüme mahkûm edilmişti. O tarihi dönemin halk filozofu **Diogene'e** göre yargıçların adedi 500'ü aşındı. Bunlar içinde tayfalar, bakkallar da vardı. İşte büyük düşünür ve filozof Sokrat böyle bir kültür basamağı önünde bilimin, özgür düşüncenin ve kutsal kanısının hesabını veriyordu. Sokrat bu tarihi savunmasını kanuna itaat etmiş olmak için okumuştur. Bunun ancak bir parçasına bu sü-tunlarda yer verebiliyoruz: «Atinalı'lar! Benlik aşkı ve hayat kaygısı ile kendimi savunduğumu sanmayınız! Bunu sizin aşkınız için yapıyorum. Belki içinizden biri belki çok daha az tehlikeli bir durum karşısında bile yargıçlara dil döküp yalvarmış, çocuklarını, ailesini, yakınlarını ortaya dökerek, ileri sürerek göz yaşı dökmüş olanlarımızdan biri bana karşı şu halimle bana kızacaktır; ve ben buna başvurmadığım için en büyük bir tehlike ile karşılaşıyorum. Lâkin ben gerçi adaletin yalvarmalara bağlı olmadığını, yargıca yalvarmadan ziyade onu inandırmak ve aydınlatmak olduğunu sanıyorum. Çünkü şu kürsüde yargıç adaleti arzuya feda etmek amacıyla, onu vicdan özgürlüğüyle izlemek göreviyle oturmaktadır. Yargıçlar, niyazlar ve yalvarmalarla sizi yumuşatır; ve yemininizi bozdurursam size ancak saygısızlık ve dine riayetsizlik

telkin etmiş oluyorum; ve kendimi haklı göstermeye çalışmakla da arzumun tersine rağmen Allahlarınıza inanmadığımı da ispat etmiş olurum.»

Daha sonra filozofun dostları ve öğrencileri başta Platon olmak üzere hapisteki hücrelerine gittiler; ve kaçırılması için vatanının kanunlarını çiğnemeyeceğini ve ağlıyanlara «Üzülmeyiniz! ancak vücudumu toprağa gömeceksiniz!» demekle onları teselli etmeğe çalışmıştır. Gerçekten Sokrat, ruhu ve eseri ile ölümsüzdür. Ve bütün özgür düşünceli insanların ortak mallarından biridir. En sadık bir yetiştirmesi olarak onu çeşitli eserlerinde konuşturan ve canlandıran Platon dünya edebiyatının şah-eserlerinden olan Phaidon'da ressam David de güzel bir tablosunda bize Sokrat'ın ölüm sahnesini ustalıkla duyurmaktadır. Sokrat'ın savunması 20'nci asrın medenî bir memleketinde merkezi Avrupa'nın bir bilim mahkemesinde değil, İsa'nın doğumundan önceki çağların bir şehrinde bir zalimler mahkemesinde yapılmıştır. Vicdanının sesinden başka bir gerçeklik tanımayan büyük düşünürün bu bilimsel ve felsefî savunması herhalde binlerce bomba ile bir şehrin masum çocuklarını bir anda yakıp mahveden vahşiliğin tank ve top saldırganlığın kat kat üstünde bir kahramanlıktır.

2. Eski tarihî dönemlerin matematik ve özellikle geometri ve fizik bilginlerinden olan ünlü Siracüse yargıcı Marcellüs şehrin kuşatılmasını geciktiren silâhın, bu büyük bilginin buluşlarından biri olan (Makineler) olduğunu biliyordu. Fakat askerlerine bu bilgine dokunmamaları için de emir vermişti. Archimed'e olan güçlü bilginse savaş gürültülerine önem vermiyerek yerde bir takım şekiller çiziyordu. Evini soymak için gelen ve onu tanımayan asker ismini sorunca dalgınlığı içinde yerdeki çizgileri ve şekilleri işaretle «Lütfen bunları bozmayınız» cevabını vermiş; ve bunda bir tahkir mânasını bulan vahşi saldırgan da

bilginin başını bir saldırıda uçurmuştu. Bu insancıl ölümden bu benlik yiğitliğinde bir (Moral Kahramanlık Ruh) eğer emendir.

3. Güçlü astronomi bilgini **Galillee**, bir çok bulgularından ve yayınlarından ötürü İtalya'daki Piza Üniversitesi'nin birinci matematik bilgini ve akademi üyesi ilân edilmişti. Lâkin düşmanları çoktu, ve suçlamalarda bulunuyorlardı. Zira göklerdeki âlemler, yıldızlarla uğraşıyordu. Güçlü ve cesaretli bilgin ise büyük bir sabırla çalışıyordu. O zamanlar koyu fanatik katoliklik hüküm sürüyor, Engizisyon mahkemeleri eylemlerde bulunuyorlardı. 1616'da bu mahkemenin yargıçları bilginin yıldızlar ve Güneş hakkındaki savunduğu (**Copernic Sistemi**) ni afaroz ettiler. Lâkin şöhreti dolayısıyla doğrudan doğruya mahkemede ismini belirtmediler. Fakat bilgin Güneş hakkındaki kanılarını feda etmiyerek çalışmalarına devam ediyordu. Bunlar arasında ünlü bilgin **«Dünya Sistemi Hakkında Diyalog»** adlı kitabını yayınladı. Bunun üzerine büyük bir fırtına koptu; ve sonunda cesur bilgini mahkemeye sevkettiler; ve 70 yaşındaki yaşlılar için işkence yasak olduğu halde çok hırpaladılar; ve nihayet mahkemede yargılanma esnasında ayağı ile vurarak **«NAFİLE UĞRAŞIYORSUNUZ DÜNYA DÖNÜYOR»** dediği için en ağır ceza ile çarpılmıştır. Şüphesiz ki bu yargı, 18'nci çağ insanlığının kara lekelerinden biridir. Buna rağmen bu bilgin ondan sonraki insanların yüreklerinde bir kahraman olarak yaşadığı halde cellâtları lânetlenmektedir.

4. 18'nci Çağ utandırıcı cinayetlerinden, bilim kurbanlarından biri de çağdaş dünyanın önderlerinden biri olan bilgin **Lavoisier**'in idamıdır. En olgun ve demokratik medeniyete ulaştığı ileri sürülen 20'ci çağda da bilimsel kanılarını günlük siyasetlere uydurmayan laboratuvarlarını çok katı doktrinlerin işlediklerine göre işletmiyen ve şöven ruhunu taşımayan uluslararası şöhrette bilginlerin or-

tadan kaldırıldıkları veya memleketlerinden sürüldükleri, toplama kamplarında şu veya bu tüketici hastalıklar sonunda öldükleri özellikle Hitler'in nasyonal sosyalizmi idaresi zamanında çok görülmüştür. Freud, 1939 yılında psikanaliz ekolünün değerli ve vefalı sempatizanlarından **Madam Marie Bonaparte** Naziler idaresinde bir çeşit ergi veya rüşvet olarak o zamana göre kabarık bir para yekünü verilme idi, Almanya'da kalacak; ve herhalde eceliyle ölmeyecekti. Zamanımızda da her gün şu veya bu diktatörlükle idare edilen memleketlerde dünya ölçüsünde şu veya bu bilim adamının yada özgürlük savunucusunun bir yargılamadan sonra bir kaç yıl en ağır işlerde çalışmaya mahkûm edildiğini, bazılarının (İdeoloji Delileri) sıfatıyla akıl hastanelerinde en ağır miktarlarda ilâçlarla uyuşturulduklarını çeşitli yabancı dergilerde okuyoruz. Dünya biliminin **Cristophe Colombe, Vasco de Gama, Amundsen, Walter Scott, Nansen, Kaptan Charcot....** gibi cesur dünya ve kıt'a bulucularını birer ızdırap destanı olan örnek hayatları ile şu sütunlarda anlatamadığıma üzgünüm. Fakat eserimin önsözünde belirtmiş olduğum gibi, bir tarih kitabı değil, çeşitli alanlarda liderlerin ve kahramanların psikolojilerini yazıyoruz. Bir zamanlar Papa'nın ve çalışma arkadaşları Kuzey Kutbu'nun en tehlikeli buzlu alanlarında bilim aşkı uğrunda ölümü olağan bir sonuç ve kader sayarak meçhul bir yerler buluyorlardı. Bu eser için çeşitli bilgi harçları toplamağa başladığım sırada Rus astronotu Gagarin'den sonra, Amerikalı **Armstrong** ve arkadaşları bütün Dünya insanlığının heyecanları ve takdirleri arasında ilk kez Ay'a iniyorlar; bir süre Ay toprakları üstünde yürüyorlar; ve daha sonraları bu inişleri tekrarlıyorlardı. Her yıl bilimin çeşitli alanlarında verimli ve yararlı bulgular itibarıyla Nobel ödüllerini alan çeşitli uluslara mensup araştırmacılar aynı çşkla laboratuvarlarında çalışıyorlar. Bu sayfeleri daktilo ettiğim günlerde **Robert Ed-**

wards ve **Patice Steptoe** adlı iki tıp doktoru İngiltere’de kısır olan ve bu nedenle çocuğu olamıyan (Tabii bir döllenme ile çocuğu olması olanaksız olan) bir kadını yumurtalığına ait bir yumurta (Ovule) ile kocasının spermini dışarda bir labaratuvar tüpünde birleştirmek suretiyle 10 gün sonra yerleştirdikleri ana rahminde olağan gebelik süresi sonunda bir sezariyen ameliyatı ile 20’nci asrın (Tüp Bebeği) ni doğurtuyorlar; ve bütün dünyayı hayrette bırakıyorlardı. Bütün bunlar insanlığın ortak bilim kahramanlarıdır. Bu deneme hakkında sağlam düşünceli ve yetkili Türk din adamları müsbet yorumlarda bulunmuşlar; zira bunun özellikle kadın kısırlığında köksal bir tedavi oluşturacağını belirtmişlerdir. Şimdilik bir kaç kadınla bir kaç erkeğe ait gametlerin ana rahmi yerine plastik bir tüpte birleştirmekle medeniyetin ve özellikle moralin esasları sarsılmış olmaz. Esasen bu rahim dışı dölleme henüz başlangıç ve deneme halindedir. Ancak hekimlikte ve diğer büyük bilimlerde bir çok yararlı bulgular bu şekilde başlamıştır. Bundan ötürü bunu başarıyla beceren iki doktora bilim kahramanları bölümünde yer vermek gerektir.

Din Savaşçıları ve Kahramanları

İnsanlar ilk tarihî dönemlerinden beri ve özellikle dünya üstünde çeşitli din ideolojilerinin ve inançlarının ege-men olmaları için ulu tanrı aşkı uğrunda çok kanlar dökmüş ve **Kerbela**, **Saint Bartelemy** katliamlarında olduğu gibi çok kanlı kardeş kavgaları olmuştur. Ancak tanrı elçisi olan peygamberlerin, Hristiyanlık, Musevilik, Müslümanlık... gibi dinleri yayılmaları yönünde giriştikleri çabalara ve savaşmalarda insanları coşturan ve şehadet inancına kaptıran bireysel ve toplumsal kahramanlıklar olmuştur. Bunlar kitabımızın ana konusunun dışında kaldıkları için ancak hatırlatmakla yetiniyoruz. Eski Filistin toprakların-

da tanrı gücünden ve aşkından aldıkları ilhamlarla bir tarafta telkinli vaazlarını yaparken, bir taraftan da savaşçı önderler, hatta krallar olarak din için döğüşüyorlar; ve kutsal kıtaplarda bile yer alan kahramanlıklarda bulunuyorlardı. Musa Peygamber ancak Mısır Firavunları ile çatışmalarını tamamladıktan ve sihirli değneğyle coşkun Nil sularını yarıdıktan sonra, bir süre Sina dağının sakin bir tabiat köşesine çekilmiş; ve orada derin bir duygusal ve düşünsel coşku (Meditation) halinde tanrıdan gelen (On Emir) i almak suretiyle ümmetine ulaştırmıştır.

Aşağı yukarı aynı topraklarda İsa Peygamber de çok etkili bir telkin gücü ve cesaretle insanlık ve ahlâk vaazlarında bulunuyor; sosyal bir devrimin prensiplerini ileri sürüyor; ve o zamanın bu toprakları idare eden Romalılar kadar varlıklı Yahudileri sinirlendiriyor; korkutuyordu. Nihayet İsa manevî bir coşku halinde hiç bir ızdırap duymadan çarmıha geriliyordu. Şüphesiz ki bu her insanlık döneminde değeri olan bu kahramanlık; ve Hristiyanlara göre değeri olan büyük kahramanlık; onu göklere çeken bir şehadet idi. Ünlü Fransız edibi Ernest Renan'ın (İsa'nın Hayatı) adlı kitabı bu tarihî tabloları büyük bir ustalıkla meraklılara okutmaktadır. Şüphesiz ki bu üç büyük dinin Peygamberleri tarafından ortaya atılan kutsal kitaplarda da bu dinsel kahramanlıklara ait çok güzel pasajlar vardır. Bugün İsa, bazı inanç inkârlarına ve duygusal kınamalara ve yorumlara rağmen dünya Hristiyanları için kutsal bir kahramanlık sembolüdür. Arkasından misyonerliğe çıkan ve hayat pahasına savaşan havariler, azizler derece derece ve çeşitli fedakârlıklar ve kahramanlıklar göstermişlerdir. St. Paul ölümü ile bunları simgelemektedir. Tarsus'lu St. Paul Hristiyanlığa göre (Yabancı Diyarlar Havarisi) dir. Zira din aydınlatıcısı ve misyoneri olarak özellikle Yahudi ülkesi dışında bütün Anadolu'yu, Arabistan'ı, Yunanistan'ı dolaşarak Hristiyanlığı yaymaya ça-

lıymıştır. İsa'dan sonraki 68'nci yılda vaazlarda ve çağrılarda bulunurken, Yahudilerin en yetkili konseyi tarafından sorguya çekilerek hapse atılmış; fakat Roma avtandışı sayılması itibarıyla Roma mahkemelerinde yargılanmasını istemiş; bu dilleği kabul edlerek Roma'ya gitmiş; fakat 67'de tutuklanarak idam edilmiştir. Hristiyanlık hesabına olan bu havari rolü emsalsizdir. «Quovadis» romanı ve filmi bize Hristiyan fedailerinin tabiat üstü bir cesaretle katlanmış oldukları bir işkenceleri yansıtmaktadır. O sıralarda henüz dinsiz olan Romalılar sadistlik bir ruh ve zevkle vahşi aç arslanlarla döğüştürülen ve sonunda ölen Hristiyan gladiatörleri seyrediyorlardı. Bugün İspanya'daki boğa güreşlerinde hançerlenen ve yerlerde kanlar içinde yuvarlanan boğaların can çekişmelerinde duyulan sadistlik zevki gibi.

İslâm dininin yayılmasında bir kaç savaşta (Gazve) leri kahramanca büyötmüş sahabelere, askerlere kadar uzanmaya hacet yoktur. Yalnız başına **Hazreti Muhammed** bütün bunları kişiliğinde toplayan bir din kahramanlığı ve önderliği örneği ve sembolüdür. **Carlyle**, (**Kahramanlar**) adlı ünlü eserinde incelediği çeşitli bilimlere, kùltürlere, savaşıara ait kahraman tipleri arasında din kahramanı olarak İslâm dininin kurucusu Hazreti Muhammed'i göstermektedir. Çok güçlü ve zengin Arap kabileleri arasında Muhammed tek başına olarak bir savaşçı, sosyal ve moral alanda devrimci ve reformcu bir önder, bir peygamberdi. Onun için çeşitli tehditlerin ve ölümle korkutmaların bir önemi yoktu. Üç yıllık mücadeleden sonra umduğı başarıyı Mekke'de görmeyen Muhammed bir gece kendine yakın bulduğı 40 kişiyi evinde toplamıştı. Hepsine Allah'ın emrinl bildirerek démlşti ki.: «**Allah'ın buyruğı en yüce ve gerçek bir emirdir.**» Ondan sonra şu soruyu sormuş ve hepsi de ayrı ayrı cevaplar istemişti.

— İçinizden hanginiz beni devamda ve yolumda izli-

yecek ve benimle beraber Medine'ye gelecektir?

Hepsi derin bir sessizlik içinde sağır göründükleri halde, içlerinden yalnız 18 yaşlarında cesur bir delikanlı yerinden fırlayarak **«Ben sizi izleyeceğim ya Muhammed»** diye haykırmıştı. Bu da medenî cesaretin bir örneği idi. Bu cesur delikanlı da sonradan **«Allah'ın Arslanı»** ünvanı verilen **Hız. Ali'dir**. Peygamber hiçbir an yılmamıştı. Cesaretli iradesi, hadisleri ve konuşmaları son derece telkin edici ve bağlayıcı idi. Bu ruh gücü ve cesaretle putlara tapan Kureyş'lilere şöyle hitap ediyordu.: **«PUTLARINIZA OLAN TAPMALARIN BİR MÂNASI YOKTUR. BU TAHTA PUTLARA BALMUMU VE YAĞ SÜRÜYORSUNUZ VE BÜTÜN SİNEKLER ÜSTLERİNDEDİR. SİZE SÖYLÜYORUM, PUTLARINIZ TAHTADANDIR. HAKİKATTE ANCAK BİR ALLAH VARDIR, VE ALLAH KUDRETLİDİR. BİZİ YARADAN ODUR. BİZİM İÇİN EN İYİ VE DOĞRU ŞEY ALLAH'IN EMRİDİR.»** O zamanlar kızgın çöllerin cahil ve vahşi ruhlu puta tapanlarına bu derece sert bir dille ve cesaretle hitap etmek bir kahramanlıktı. Fakat bu cesaretle ve imanla bugün dahi dünya üstündeki milyonlarca insanın bağlı oldukları İslâm dinini bildirmiş ve yaymıştır. Gerçek din kahramanlığına bu üç dört örnek yeter sanırım. Sonraları ve özellikle orta çağlarda yobazlaştırılan din namına özgür düşünceli hir çok insanlara, filozoflara, bilim adamlarına tanrı ve din inkârcısı suçlamalarıyla çeşitli işkenceler yapılmış; ve bunlar arasında şehit mertebesine ve dolayısıyla kahramanlığa ulaşanlar olmuştur. Nitekim idealist bir sofı olan **Hallacı Mansur** bunlardan biridir. Müslümanlığın Kerbelâ olayını ve daha bir çok trajedileri yaratmış olan düşünce ayrılıkları, inanç ayrılıkları gibi İslâm tasavvufunda aşırı ve yanlış yorumlara dayatılan kanlı sonuçları çoktur. Bunlar arasında bir sofuluk tarihi destanı olarak bize kadar gelen biri mistik doktrinle imanın sağlamlığını göstermesi bakımından canlı bir örnektir. Bu-

gün Fırat kıyılarında mezarı bir çeşit hac ziyareti teşkil eden Hallacı Mansur 10'ncu çağda Bağdat'ta binlerce müridini güzel konuşmaları, cesareti, samimiliği ile büyüleyen büyük bir sofı idi ve sofuluk felsefesini «**Enel Hak — Hak benim**» sözünde topluyor, ve bunda tanrı ile birleşmeyi simgeliyordu.

Ölüleri dirilttiğine, ağır hastaları kurtardığına, göz perdelerini «Kataraktları» yırttığına, çeşitli kerametlerde bulunduğu inanılıyor; ve bir tanrı gibi sayılıyordu. Abbasilerin başkenti olan Bağdat yıllarca dinsel bir dram sahnesi oluyordu. Ölümünde bir kahraman şehit metanetini, manevî bir olgunluk ve soğukkanlılık göstermiş; ve sadistlik eziyetler ve ızdıraplar altında yavaş yavaş öldürülürken aynı sarsılmaz imanla durmadan inandıklarını tekrarlamıştır. Son gecesinde kibleye karşı dönerek geçirmiş olduğu mistik coşkuyu içindeki duası din edebiyatında bir şaheserdir. Kırbaçlanarak etleri koparılarak kafası kesilmeden yakılmadan önce insanüstü işkenceler altında ona zamanın otoritelerinden biri yaklaşıp sorar:

- «Mistik Sofu nedir?»
- «En aşağı derecesini görüyorsun»
- En üstünü hangisidir?

— Ona sen erişemezsin; bununla beraber yarın olacağı göreceksin. Buna yalnız ben şahit olacağım. Sana ise bu ergi gizli kalacaktır. Hayatının son deminde Kur'an'ın bir âyetini dudakları arasında mırıldanmıştı. «Mahşer gününün son saatine inanmayanlar acele ederler. Oysa ona inananlarsa onu yüce bir heyecanla beklerler, zira onun gerçeklik olduğunu bilirler.»

Hallacı Mansur'un bu düşünce gerçekleri ve imanı kaynaklarını Kur'an-ı Kerim'den almış; ve vicdanında ve şuurunda tanrı sesini duymuş; ve ilhamlarını benimsemiş-

tir. Bu günlerin fanileri olan bizler de gönüllerde **Mevlâno** gibi büyük İrşaatçı Filozofların şîlrlerini, Moralini, Ruhanlığını bütün ihtişamı yansımalarıyla duyduğumuz gibi Halıacı Mansur ile diğer vcdan özgürlüğü savaşçıları ve kahramanlarına da hayranlık ve saygı duymaktayız. Ancak din inkârcısı olarak bir evren yaratıcısını kabul etmeyen **Nietsche** gibi güçlü filozofları da din kahramanı soymak doğru değildir. Zira bunlar daha ziyade bir tarafta bir tanrı anlamını ve ona inanmak ihtiyacını reddederken bir taraftan da «**İnsanüstü — Übermensch**» anlamı ile yeryüzü putları olarak bazı fanî insanları tanrılaştırmışlardır.

Kitabımızın bu sahife'lerini daktilo ettirdiğim günlerde (Ekim sonu ve Kasım başı) Sami Kohen'in Milliyet gazetesinde yayınladığı (**Dünyaya Meydan Okuyan Arnavutluk**) adlı yazı serisinin 9'ncu sayısında büyük harflerle başlığı «**Din Resmen Yasaktır**» ve bunun altında da daha ufak puntolu harflerle yazılı cümlede dikkate değer cümlede «Ülkedeki tüm camiler ve kiliseler kapatılmış, dinin resmen yasak olduğu Arnavutluk'ta ne kadar cami varsa diğer dinlerin ibadet yerleri gibi kapatılmış; bir kaçı tarihî eser olarak muhafaza edilmiş; diğerleri ise ya yakılmış; ya da depo, tiyatro, çayhane veya büroya dönüştürülmüştür. Tarihî değeri olması ve kentin tam meydanında bulunması nedeniyle (Etembey Camii) herhangi bir değişikliğe uğramadan (Kültürel bir anıt) olarak yerinde kalabilmiştir. Keza Bulgaristan'da Filibe'nin Kanoş kasabasında bulunan ve Fatih Mehmet tarafından devlete yaptığı büyük hizmetlere ve fetihlerde gösterdiği kahramanlıklara karşılık **SANCAK BEYİ MINNETOĞLU Mehmet Bey'e** yaptırdığı ve bir sanat eseri olan Camii ve Türbe de Bulgarlar tarafından yıktırılmış oradan bir yol geçirilmiştir. Genellikle sosyalist ülkeler Din'i hoş görmemektedir. Arnavutluk'ta vakiti ile var olan 2000'den fazla kilise resmî makamlara göre halkın arzusu ile kapatılmıştır. İmam ve Papalar da daha

yapıcı işlerde çalışmak üzere çiftliklere ve fabrikalara işçi olarak gönderilmiştir. 1976'da yürürlüğe giren yeni Anavutluk anayasası resmen dinsizliği ilân etmiştir. O kadar ki dinî propaganda yapmak bu anayasaya göre büyük bir suçtur. Buna karşılık din aleyhine propaganda yapmak ise devlet politikasına uygundur. Arnavutluk'taki nüfusun % 70'i Müslüman, geriye kalanı da Hristiyan kökenlidir. Fakat ne Müslümanlar ne Ortodoks veya Katolik Hristiyanlar bugün ibadet yapabilecek durumdadırlar. Esasen yeni kuşak dinsiz olarak yetiştirilmektedir.....)

Fakat hiç belli olmaz, olağan tarihî cilvelerden olarak yarın öbürgün, bugünkü Arnavut Devlet Başkanı Enver Hoca'dan sonra gelecek olan halkın dinsel inançlarını yeniden uyandırmaya ve yine ibadet yerlerini açmaya kalkışır. Sovyet Rusya gibi en büyük Marksist idareli ülkede bile — Moskova'ya bir kongre seyahatımızda gördüğümüz gibi — kiliselerin açık olduğu ve yaşlılar arasında kız ve erkek gençlerin de ibadete karıştığı bir gerçektir. Devlet idaresine dini karıştırmak ve Teokratik Şeriatçı bir idare sistemi propagandası yapmak başka, fakat lâıyk prensiplerin anayasada yer alması suretiyle bir tanrı varlığına inanmak ve belirli bir yerde vatandaşın ibadet yapmak özgürlüğü yine başkadır. Nitekim dünya tarihinin sayılı büyük liderlerinden biri olarak Atatürk Türkçe'yi düşmanlardan kurtarıp ve yeniden kurarak Cumhuriyeti ilân ederken, Türk vatandaşlarının dinsel inançlarına ve eğilimlerine ibadet yerlerine dokunmamak üzere bu lâiklik prensibine göre din ile devleti ayırmıştır. Bu asırlarca fanatik din sömürmesine ve yobazlığına karşı yerinde bir haraketti. **Bu satırlarla belirtmek istediğimiz gerçek, dinsel ve manevî inancın batıl düşüncelere ve kör taassuplara kaçmak üzere insanlar için gerekli olduğunu belirtmektir. Zira evren yaratıcısı bir ulu mimar anlamı ev gerekliliğinin katı bir din inkârcılığı ile kaldırıldığı ülkelerde diktatör tip-**

lerinde yeryüzü putları yer alır. Son zamanlarda günlük gazetelerde yıllarca çeşitli alanlardaki prensiplerin değişmez buyruklar olarak inanıldığı Çin'de büyük Lider **Mao Tse Tung'un** ölümünden nihayet 2-3 yıl sonra gevşetildiği ve eski moral inançlara, eğilimlere kaymalar olduğunu yazmaktadır.

ÜNLÜ EDİPLERE GÖRE LİDERLER

TARİHÇİLERE VE EDİPLERE GÖRE LİDERLER

En eski zamanlardan beri çeşitli ulusların ve ülkelerin kaderlerinde müsbet rol oynamış, vatan kurtarmış, zaferler kazanmış, devrimler yapmış ve dağınık toplumları bir ulus halinde birleştirmiş olan büyük liderler ve kumandanlar yaşadıkları sürece putlaştırıldıkları gibi, bir çoğu hakkında öldükten sonra şiirler, mersiyeler ve kitaplar yazılmıştır; ve yazılmaktadır. **Paul Rehnwald**'ın eskimiş olmasına rağmen henüz değerini saklayan «**Kitle Ruhu Hakkında**» eseri halk psikolojisini sosyoloji, antropoloji ve psikanaliz ekollerine göre incelemekte; ve birçok örnekler vermektedir. Bu eserin son kısımlarında tarihçiler, romancılar, edipler.. tarafından çok övgülü veya aksine kınayıcı bir kanı ile bazı tarihî liderler hakkındaki portreler belirtilmektedir. Bunlardan bir kısmı körükörüne bir tanıma ve hayranlık, bazıları da sert bir kınama ile iki kutupta toplanırlar. Bu tabiatıyla yazarın veya sosyologun ideolojik inancına bağlı santimental düşüncedir. Nitekim bugün bile şu veya bu memlekette tutucu karakterde olan bir yazar **Marx**'ı tamamiyle inkâr edecek şekilde aleyhte yazdığı gibi, Kızıl Çin'de veya Rusya'da Komünizmi benimsameyen büyük bir lider veya filozofun kitabı bu memleketlere sokulmamaktadır. **Oysa** gerçek bir lider olan Lenin'in Moskova'daki Lenin taşıyan müzesinde, gençliğinden beri

okumuş olduğu birçok batılı filozofların kitaplarını bizzat son Rusya seyahatımda gördüm. Vaktiyle **Nietsche** bir Alman filozofu olarak Napolyon gibi zafer gücünü sembolize eden büyük kumandanları övdüğü ve hatta bundan ilhamlar alarak «Üstün Adam = Übermensch» anlamını ortaya attığı halde, Fransız düşünürü **Voltaire** genel olarak bu gibi liderlerden alaylı bir eda ile söz etmektedir. Nitekim bu seçkin Fransız filozofunun «Felsefe Lugatı» adlı eserinde bunu belirten bir pasaj dikkate değer: «... Açlık ve hastalıklar gibi bütün kötülükleri birleştiren savaş bize yeryüzünde olup da prensler, liderler isimlerini taşıyanların hayâllerinden doğar; bundan dolayı bunlara tanrılığın canlı hayâlleri olarak bakılmaktadır.»

Voltaire'nin bu görüşü o zamanlar ve daha sonra gerek bilimsel ve gerekse politik alanlarda onanmalar görmüş; lâkin diğer taraftan başkaları tarafından da kınanmıştır. Bunun aksi kutbunda şefin tanrılaştırılması eğilimleri vardır; ve buna en güzel bir örnek **Theodore Mommsen**'in «Roma Tarihi» adlı eserinde Sezar hakkındaki övgülü yazısıdır: «Eğemenlik yapmak için doğmuş olan Sezar rüzgârın bulutlara eğemenlik etmesi gibi insan ruhlarını idare etmiş; ve basit Roma hemşerisinden en serbest tabiatlı subaya, en seçkin baaynlardan Mısır'ın ve diğer yerlerin en güzel prenslerine, en parlak süvari generalinden en usta bankere kadar olmak üzere çeşitli tablattaki insanların iradesine bağlamış ve kendisini saydırmıştır. Teşkilâtçı ustalığı takdire değer. O kitlelere eğemenlik eden liderdi; fakat bir kral rolünü oynamazdı. Roma'nın mutlak bir hakimi olarak bile, bir parti şefi durumunda kaldı. Son derece anlayışlı ve her duruma intibaka yetenekli, çok sevimli ve iltifatlı olarak kendi benzerleri içinde ancak eşit bulunmak arzusundaydı. Yalnız mükemmel güzelliği çizen artist gibi, tarihçi ancak bin yılda bir rastladığı üstün adamı dile getirmek gücünden yoksundu. Biz

bugünküler ancak vaktiyle bu her bakımdan mükemmel olanı temaşa etmiş olanları ancak mutlu sayabiliriz».

Aşağı yukarı ünlü İngiliz edipi **Shakespeare'** in «**Sezar**» adlı tiyatro eserinde buna benzer öğütleri vardır; ancak karısına fazla tâbi olma ve bazı hercailikleri olma gibi insancıl kusurları da katmıştır. Bazı ediplerde çerelerinin ve duygularının aşırı etkilerine kapılmadan, daha gerçek ve objektif görüşlerle tarihin büyük şeflerinin yazılı portrelerini bize nakletmişlerdir. **Tolstoy'un «Harp ve Sulh»** eserinde Napolyon hakkındaki portresi gibi. Birçok edipler ve şairler kendi memleketlerine ait millî kahramanların, büyük şeflerin özelliklerini ve başarılarını övgülü şiirler veya nesirler, ya da özel kitaplarla aksettirmişlerdir. «**Kalevala'dan Şehnameye veya Ergenekon Destanına kadar**». Oysa Tolstoy'u eserinde şeflere bu derece tapınılmasını yererken kendisi zamanında bir çeşit mesih basamağına çıkarılmıştır; ve **M.Gorki** ona «**Tanrısal Tolstoy**» ismi altında portresini çizmiştir.

Bunun gibi demokratik memleketlerde bile yalnız kumandan, devlet adamı durumunda olan ünlü sîmalar değil, insan ruhuna bir çeşit mistik etkiler yapan bazı kişiler de kutsallaştırılmıştır. Tarihe «İblis Adam» damgasıyla geçen Rasputin tipindeki modern keşişler bir tarafa dursun, fakat Amerika'da bile geçen asırda bir çeşit azize gibi manevî gücüne inanılan **Mary Baker Eddy** hakkında ünlü Alman edibi Stephan Zweig «**Ruha Göre Şifa**» adlı kitabında onu azize basamağına çıkarmıştır. Tolstoy'ı psikolojik kişiliği bakımından inceleyen Rus düşünürleri bu derece güçlü olan bu insanın kendisinden başkasını sevmediğini yazmışlardır. Onu çok iyi tanıyan, etkisi altında kalan ve ona tapan Gorki bile bunu tasdik etmiştir.

Goethe ile Tolstoy'ı psikolojik karakterleri ve kişilikleri bakımından büyük bir ustalıkla incelemiş olan ünlü

Alman edibi **Thomas Mann**, özellikle Tolstoi'ya bayağı bir tanrı gibi tapıldığını yazmaktadır. Gorki yazısında Tolstoy'u toplantılarında «**İnsanüstü bir orkestra şefi**» olduğunu, ölüm yatağında aynı canlılık ve mistik kuvvetle ayağa kalkar duygusunu verdiğini ve bu insanın dünya üstünde mevcut bulundukça kendisinin bir öksüz sayılamayacağını yazmaktadır: «**O bir tanrıya benzer; lâkin bu eski devirlerin tanrı tiplerinden değildir. O büyük ihtişamı olmadan alçak gönüllülüğüyle tahtında oturan ve bütün tanrılardan daha üstün olanı bir Rus tanrısıdır. Tanrıya inanmayan ben, ona neden bilmiyorum, bir çeşit korku ve ihtiyatla bakıyorum. Ona bakarken de düşünüyorum: Bu insan tanrıya benzemektedir.**».

Şeflerin insan kitleleriyle olan temaslarına ve savaşlarına ait birçok şeyler yazılmıştır. Fakat büyük bir liderin halka olan yakınlığı, halkın daima ön rolü vermesi, ve daima çevresinde halkı görmek suretiyle espriler yapması, en usta rakiplerini bile büyülemesi bakımından bunlara en iyi örneği Atatürk teşkil etmiştir; ve bunlara ait yazılan kitaplar pek çoktur; ve her sene yenileri çıkmaktadır. Tabiatıyla son zamanlarda çoğalan sol yayınlarda kendi memleketlerinde ve hatta diğer ülkelerdeki hayranları arasında **Marks'dan Lenin'e, Mao-Tse-Tung'dan Castro'ya, Chevara'dan 2 Mayıs Gençlik Hareketlerinin genç idarecilerine** kadar devrimci şeflerine ait övgüler ve hatta özel kitaplar çıkmakta. Fakat aktile Troçki gibileri için de buna benzer şeyler yazılırken, bugün isimleri anılmamaktadır. Bu tarih içinde değişik şekillerde süregelen bir bilinç dışı ihtiyacı, tatmini ve deşarjı yani boşalmasıdır. İnsan kişiliğinin eksiklik duygularını belirli kişilerin güçlerinde, büyük yeteneklerinde ve mistik telkinlerinde aramaları eğilimleridir.

En eski tarihî dönemlerde İslâm ve Türk tarihinde eski

kahramanlarını ve şeflerini ebedileştiren bazı edebî destanlar da, bu dar sütunlarda ancak bir-iki örneğine değindiğimiz bu övgüler bize bir fikir vermektedir. Şüphesiz ki bunlardan bir kısmı daha ziyade mitolojik yani efsanevi niteliktedir; ya da gerçek bazı ak'alara insan hayali işlemler yapmış ve bunlara hamasi bir şekil vermiştir.

Firdevsi'nin «**Şehname**» sinde ele aldığı kahramanların davranışlarını, hayatlarını içlerinde yaşadıkları toplumla psikolojik ilişkilerini ve İran'ın millî üstünlüğü anlatılmakta ve İran ulusu kutsallaştırılmaktadır. Denebilir ki «İran ve Şehname», asırlar içinde sembolle birleşmektedir. Şehname birçok övgülerin toplamıdır; ve tanrıdan Hz. Muhammed'e ve birçok İran hakanlarına ve kahramanlarına ait parçalar vardır. Bunlardan bir örnek verelim. Şehname **Sultan Mahmud'u** överken şöyle başlıyor: «**Tanrı dünyayı yaratalı beri, böyle bir padişah gelmemiştir. Tahta çıkıp ta Güneş gibi tacını başına koyunca, yeryüzü fildişi gibi parladı. Sen, bütün yeryüzünü aydınlatan asıl parlak Güneş'in kim olduğunu biliyor musun? Bu Güneş parlak talihli şah olan Ebul Kasım'dır. Tahtını bir tac gibi olan Güneş'in yanına kurmuştur.**»

Firdevsi İran hakanlarının ilki olan Kiyumers'in tahtına çıkışını da şöyle anlatmaktadır: «... **Güneş Koç Burcu'na girince dünya bir güzellik ve tazelik kazandı... ve Kiyumers hakanlık makamına geçti; cihan hakimi oldu, ve ilk zamanlarda lavların içinde oturdu. Böylece onun tahtı ve bahtı dağlardan yücelmeye başladı... Yeryüzüne insanca yaşamayı getiren odur... Tahta oturduktan sonra güzellikçe Güneş'ten aşağı kalmayan bu hakan 30 yıl padişahlık yapmıştır. Onu gören bütün vahşi hayvanlar önüne gelip diz çökerlerdi.**»

Firdevsi «**Dahhak'i, Feridun'u, Minuçih'r ve diğer bazı ünlü İran hakanlarını buna benzer tanrılaştırmalarla övmekte; ve Zaloğlu Rüstem'de bu övgü en hayalî güç şekil**

almaktadır. Simurg adlı kutsal kuş dünyaya gelecek olan çocuğun çeşitli vasıflarını şöyle anlatmaktadır :

«... Şu Ay yüzlü gümüş selviden, ün peşinde koşan bir çocuğun olacak. Aslanlar onun ayağının tozunu öpecekler; ve bulutlar onun başının üstünden geçemeyeceklerdir. Sesinden kaplanların derileri çatlayacağı için, kollarından dışlarıyla tırnaklarını sökeceklerdir. Çocuğun boyu bosu bakımından bir selvîyl, gücü bakımından da bir filli andıracak; tek parmağı ile bir kargıyı üç kilometrelik yere atabilecektir. İyilikler veren tanrının izniyle bu yaradılışın töresine uygun olarak şimdiye kadar böyle bir pehlivan doğmuş değildir».

Yukarda da yazıldığı gibi eski Türk tarihinde «Oğuz Kağan», «Ergenekon» gibi destanlarda da Türk kahramanlarına ait edebî değerlerde bir takım övgüler hakanlara verilen insanüstü vasıflar dikkati çekmektedir. Bu hakanların hepsi doğrudan doğruya halk çocukları olarak halkın içinde oldukları halde, üstünlükleri ve başarıları dolayısıyla bunlara da ancak istisnâlı fanîlerde bulunan bir takım meziyetler verilmiştir. Genç «**Mete Han**» şımarık Çinlilerin elçilerine atını ve daha sonra istedikleri sevgili eşini ülkesinin esenliği ve kurtuluşu için verdiği halde, üçüncü kez Türk milletinin topraklarından taşlık bir parça istemeleri üzerine coşmuş ve kurultaydaki üyelerine şöyle demiştir: «**Bu istenen toprak benim öz malım değildir; bu atalarım-dan kalan kutsal bir vatanın parçasıdır. Bu toprak mil-letimin malıdır. Atıma ve karıma istediğim gibi sahip ola-bilirim. Fakat vatanımın bir parçasını dahi kimseye vere-mem**». Bundan sonra da Mete Han Çinlilere kutsal savaş açarak **Orta Asya'da** 26 devleti Gökbayrak altına toplamak suretiyle Türk ilini büyütmüştür.

Osmanlı tarihinde zamanında bütün dünyayı şaşırtan,

Asya'nın ortasından Avrupa'nın batı sınırlarına kadar bir çok ülkeleri fethettiren çok büyük kara ve deniz seferleri olduğu ve Osman Bey'den Fatih Sultan Mehmet'e, Yavuz Selim'den Barbaros'a, Turgut Reis'ten Gazi Osman Paşa'ya kadar olmak üzere birçok büyük kumandanlar ve şefler olduğu halde o devirlerin Türk şairleri gerçi bazı övgüler yazmışlar; fakat bunlarda daha ziyade sarayların zevkleri veya şu veya bu padişahın özel hayatı belirtilmiş; ve hatta atlarının nalları veya üzengileri bu şiirlerde yer almıştır. Obüyük devirlerin zaferlerine ait gerçek bir destan yoktur; ancak millî uyanmadan sonra **M. Emin Yurdakul'** dan **Ziya Gökalp'e**, **Behçet Kemal Çağlar'dan** **Yahya Kemal'e** kadar varmak üzere bazı şairlerimiz eski zaferlerden bazılarını canlandırmaya çalışmışlardır. Fakat Atatürk'e kadar olan zamanda büyük lider tipinde ne bir hakan ve ne de bir devrimci gelmediği için yazılmamış olan şeyler daha ziyade Türk ulusunu ve askerini hedef tutmuştur; ve nitekim başta millî şair Mehmet Akif olmak üzere Çanakkale savaşları için çok heyecanlı şiirler yazmıştır. Değerli şairlerimizden Osman Atilla'nın «Memleket Şiirleri» adlı eserinde çok canlı örnekler vardır.

Bazı büyük liderler haklarında yazılan bazı kitaplardan ziyade, bütün yetenekleri ve moral karakterleriyle bir kaç mısralık bir şiir tarih boyunca canlandırılabilir. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'nin ünlü simaları arasında muhakak ki posta memurluğundan vezirliğe yükselmiş olan Talât Bey bütün yönleriyle mükemmel ve vatansever bir Sadrazam ve dolayısıyla bir liderdi. **Mithat Cemal «Talât'ın Tabutu»** adlı şiiri ile bunu çok güzel canlı şekilde bize anlatmaktadır:

**Alnındaki ter bir vatanın döküyüğü teriken
Nabzındaki kon belki de bir nesle yeterken,
En sonra, şu bir torba kemik sen misin anlat!
Biz dipdiri verdik seni bir devlete Talât!**

**Takriben adamlık sana yetmezdi, tamamdın
Sen kitle — adam, millet — adam, bayrak — adamdın!
En sevdiğin insan senin en çıplak olandı
Şanlar, senin ölçünle palavraydı, talandı.**

**İnsanların insanlara verdikleri nişanlar,
Göğsünde kalır, kalbine girmezdi nişanlar!
Asla derileşmezdi vezir esvabı sende
Sen zorla büyüktün ne kadar istemesende**

**En son eğildinse de kurşunla eğildin
Altınlar akarken züğürt ölmeyi bildin.
Neymiş sana heykel! Neymiş sana türbe!
Arkanada kalan tertemiz ismin yetişir be.**

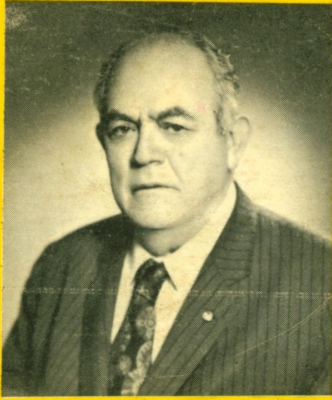
Şüphesiz ki büyük cihan savaşının bitmesinden sonra birkaç işgal bölgesine ayrılmış ve Sevr andlaşmasına göre parçalanmış bulunan Türk yurdunu yeniden özgürlüğe kavuşturan, başta Mareşal Fevzi Çakmak - İnönü ve diğer değerli komutan gibi büyük askerlerin yardımı ile vatani düşman ordularından temizleyen ve nihayet Türkiye'ye medenî bir anlayışla hayat haklarını ve çeşitli devrimleri kazandıran Atatürk için yalnız memleketimizde değil, dünyanın her tarafında modern şehnameler yazılmış olduğu gibi, yurdun bütün ilkokullarında onu canlandıran şiirleri Türk çocukları heyecanla okumaktadır. Ancak bu bölümü bitirmiş olmak için **İbrahim Alaattin Gövsa**'nın Atatürk'ü riyasız bir sevgi ile bazı özelliklerini canlandıran **Tavaf** adlı şiirinin üç kıt'asını alıyorum. Bu, Atatürk'ün bütün

Türk ulusuna toplumsal bir ızdırap ve hatta geçici bir depresyon yaratmış olan ölümünden sonra yazılmış olan bir şiirdir.

.....
 Milyonla halkı cezbile mihrak olan zekâ
 İfratı hedsî, vecdi tezdâ ile bir deha...
 Bir meşale idi neşesi her bezme nur olur,
 Bir harikaydı benliği bir mülkü doldurur
 Cismiyle pek güzeldi ve ruhıyla devdi o,
 Bir yıldınmdı, bir mütekasif (yoğunlaşmış) alevdi o!

.....
 Ey namalan, zafer yaratan, inkilâp açan
 Ey yol veren hükümleri tarihe bir zaman
 Ey eski kahramanları geçmiş asırların
 Gaziye ihtiramla kalkın ve toplanın!

.....
 20. asır içinde çeşitli cephelerde (Trablusgarp'dan Galiçya'ya, Çanakkale'den Yemen'e, Yanya'dan Kurtuluş Savaşı'na kadar) yapmış olduğumuz birçok savaşlarda çavuştan Mareşal rütbelerine kadar olmak üzere bütün vasıfları ile kumandanlık yapmış askerlerimiz çoktur; ve henüz ileri yaşta olmak üzere yaşayanları da vardır. Başta Mareşal Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü olmak üzere Kâzım Karabekir'den Kâzım Özalp'a, Ali İhsan'dan Fâhrettin Altay'a, Yakup Şevki Paşa'dan Derviş Paşa'ya, Nurettin Paşa'dan Refet Paşa'ya, Ali Hikmet'ten Şükrü Naili Paşa'ya... kadar uzanmak üzere bütün bunların bu sütunlarda ancak isimlerini yazdığım için üzgünüm. Çünkü onların her biri bir destan kahramanına lâyık hizmetlerle güzel yurdumuzun kurtulması için hizmet etmiş kumandanlarımızdır.

Prof.Dr.RASİM ADASAL-1902 yılının Şubat'ında Girit'in Kandiya (Iraklion) şehrinde doğmuş, ilkokuldan sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce ailesi tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Üç yıl Mercan İdadisinden sonra devam ettiği Vefa Lisesinden 1920 yılında imtihanla İstanbul Tıp Fakültesine girmiştir.

Askeri Tıp Öğrencisi olarak öğrenimini tamamlayan Rasim Adasal teğmen hekim rütbesiyle mezun olmuştur. İstanbul Gülhane Askeri Tıp Akademisinde Sinir ve Ruh Hastalıkları asistanı ve başasistanı olarak çalışmış, bu arada İzmir dolayları ve Polatlı'da Genel Kurmay Başkanlığı askeri sağlık hizmetleri görevlerini yürütmüştür. 1932 yılından sonra sırasıyla İstanbul Gümüşsuyu, Erzincan, Erzurum'da Mareşal Çakmak ve Balıkesir Askeri Hastahanelerinde nöropsikiyatri uzmanı olarak hizmet görmüştür.

İstanbul'da bulunduğu sıralarda ayrıca İstanbul Üniversitesi Psikoloji ve Felsefe bölümünü de bitiren Rasim Adasal, 1936-1938 yılları arasında Paris Tıp Fakültesi Nöroloji ve Psikiyatri Kliniklerinde yabancı asistan olarak çalışmıştır.

1943 yılı ortalarında, Ankara'ya taşınmış bulunan Gülhane Askeri Tıp Akademisi Nöropsikiyatri Kliniği Profesör Yardımcılığına seçilen Rasim Adasal, bir süre sonra Profesör olarak, bu kliniğin direktörlüğüne getirilmiş, bir yıl sonra da Gülhane ile beraber çalışan Ankara Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Direktörlüğüne seçilmiştir. 1972 yılı sonlarına kadar bu görevleri yürüten Rasim Adasal dokuz yıl süreyle de Ankara Yüksek Öğretmen Okulunda Ruh Sağlığı dersleri vermiştir.

Prof. Rasim Adasal, yıllarca psiko-sosyal konferanslar vermiş çeşitli bilimsel kitaplar yazmış, Sinir ve ruh Hekimleri Derneğini kurmuş, memleketimizde Mazhar Osman Hoca'nın ruh hekimliğini kurması gibi modern psikiyatrinin kurucusu olarak bir çok genç profesör ve psikiyatri uzmanı yetiştirmiştir.

Minnetoğlu Yayınları
Cağaloğlu Meydanı - İstanbul
Tel: 26 20 82 - 26 71 88 - 27 86 80